

T.C.
KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BANKACILIK VE FİNANSMAN DOKTORA PROGRAMI

ÖZELLEŞTİRME VE TÜRK TELEKOM ÖRNEĞİ

Doktora Tezi

ERDAL MALKOÇ

İstanbul, 2009

T.C.
KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BANKACILIK VE FİNANSMAN DOKTORA PROGRAMI

ÖZELLEŞTİRME VE TÜRK TELEKOM ÖRNEĞİ

Doktora Tezi

ERDAL MALKOÇ

Danışman: PROF. DR. NURGÜL CHAMBERS

İstanbul, 2009

ÖNSÖZ

Özelleştirmeler, ülkelerin ekonomik durumuna ve yönetimlerinin geleceğe bakışına göre her ülkede değişik hedeflerle ve uygulama yöntemleriyle yapılmak istenmiştir. Özelleştirilecek kuruluşun sadece getireceği gelir gözönüne alınarak özelleştirilmesinin yaşanan ülke örnekleriyle doğru sonuçlara gitmediği görülmüştür.

Bu çalışmada, teknolojinin gelişmesiyle doğal tekel olma özelliğini kaybeden telekom şirketlerinin özelleştirilmesi, dünya ve Türkiye uygulamaları ile Türk Telekom'un özelleştirilmesi nedeniyle öncelikli eleştiri konusu olan değerlendirme sonuçları ve satış fiyatı bir değerlendirme modeli oluşturularak analiz edilmiştir.

Çalışmanın tamamlanması sürecinde engin görüş ve yorumlarıyla çalışmaya katkıda bulunan danışman hocam Prof. Dr. Nurgül CHAMBERS'a, iş hayatımdaki yoğunluğun üzerine bir de kendisine ayırdığım zamandan doktora yapmak için fazlasını kullandığım halde bunu hoşgörülle karşılayan ve desteğini esirgemeyen eşim Funda MALKOÇ'a, manevi desteklerini her zaman hissettiğim babam Yılmaz MALKOÇ ve annem Zehra MALKOÇ'a, herhangi bir işveren gibi hareket etmeyen, eğitimim için gereken desteği veren Dr. Zeynel Abidin ERDEM'e, beni ihtiyacım olduğunda idare eden yöneticim Fahri TUGAY'a, yeterlilik ve tez çalışmalarım sırasında verdiği destekten dolayı Dr. Asuman SÖNMEZ'e, ayrı ayrı desteklerinden dolayı Doç. Dr. M. Hasan EKEN'e, Doç. Dr. M. Hüseyin BİLGİN, Doç. Dr. Sedat AYBAR, Doç. Dr. Halit KESKİN ve Prof. Dr. Hanifi AYBOĞA'ya, ekibimin bir parçası olan ve çevirileriyle bana yardımcı olan Hande SUTEKİN'e, görüş ve önerileriyle verdiği destekten dolayı Telekomünikasyon Kurumu Teknik Düzenleme ve Standardizasyon Daire Başkanı Ejder ORUÇ'a, sektörle ilgili kaynaklar konusundaki desteğinden dolayı MOBİSAD başkanı Murat DURSUN'a çok teşekkür eder, çalışmamın tüm ilgili kişi, kurum ve kuruluşlara yararlı olmasını dilerim.

İstanbul, 2009

Erdal MALKOÇ

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı : Erdal MALKOÇ
Anabilim Dalı : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Programı : Bankacılık ve Finansman
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Nurgül CHAMBERS
Tez Türü ve Tarihi : Doktora – 08 Nisan 2009
Anahtar Kelimeler : Özelleştirme, Telekom, Değerleme

ÖZET

ÖZELLEŞTİRME VE TÜRK TELEKOM ÖRNEĞİ

Devletin elindeki varlıkların finansal, sosyal ve politik nedenlerle özel kesime devredilmesi isteği, geniş anlamıyla özelleştirme, 1980’li yıllarda daha da yoğun ilgi görmüş ve ekonomileri finansal sıkıntı içinde olan ülkeler için kurtarıcı durumuna gelmiştir.

Telekom özelleştirmeleri, teknolojinin gelişmesiyle ekonomilerin kayda değer bir gelirlere ulaşmasında kullanılmaya başlanmıştır. Günümüz insanı ve dolayısıyla kurumları, alıştığı teknolojiden daha azını kabul etmemekte ve daha gelişmişini talep etmektedir. Teknolojinin yarattığı iletişim hızı ve kalitesi vazgeçilemez hale gelmiştir. Bu da telekom sektörünü gözde sektör haline getirmiştir.

Dünyadaki bu gelişimi yakından takip eden Türkiye de, elindeki tekel konumundaki telekom şirketini özelleştirerek bu akımdan faydalanmak istemiştir. Türk Telekom’u, dünyada bu tür şirketlere talebin daha yoğun olduğu tarihlerde özelleştirmeye çalışan Türkiye, yasal alt yapının ve deneyim yetersizliği nedeniyle uzun bir süreç sonunda başarılı olabilmıştır.

Bu özelleştirme bir çok eleştiriyi de beraberinde getirmiştir. Türk Telekom özelleştirmesine en çok eleştiri özelleştirme değeri ve özelleştirme yöntemi konularında gelmiştir. Bu çalışmada özelleştirme literatürü ve telekom sektörü incelenmiş, özelleştirme örnekleri gözden geçirilmiştir. Türk Telekom özelleştirmesi ile ilgili eleştiri konusu olan değerlendirme sonuçları analiz edilmiştir.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname : Erdal MALKOÇ
Major : Institute of Social Sciences
Programme : Banking and Financing
Supervisor : Professor Dr. Nurgül CHAMBERS
Degree Awarded and Date : Doctorate – 08 April 2009
Keywords : Privatization, Telecom, Valuation

ABSTRACT

PRIVATIZATION AND TURKISH TELECOM AS AN EXAMPLE

Desire for transferring of assets held by the government to private sector for financial, social and political reasons, privatization in broader sense, has attracted more attention in 1980s and become a rescuer for the economies of countries which suffered financial problems.

Privatization of telecoms has started to be used by the economies to attain considerable revenues in parallel with technological developments. Today's people, and therefore entities, do not accept technologies less than they are used to but ask for those more developed. Fast and high-quality communication facilities created by technology have become inevitably essential which made telecom one of the most favourite sectors.

Following up this global development closely, Turkey has wanted to make use of this trend by privatizing its telecom company which was having the qualities of a monopoly. Turkey's attempt to privatize Turkish Telecom during the period of high demand to such companies in international markets has been brought to a successful conclusion after a long process due to inconvenient legal infrastructure and lack of experience.

This privatization operation brought along a number of criticism. Privatization of Turkish Telecom was heavily criticised from the viewpoint of price and method of privatization. In this study, the literature of privatization and the telecom sector are examined while examples of privatization are reviewed. And results of valuation constituting the subject matter of related critics are analysed.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

TABLO LİSTESİ.....	VIII
ŞEKİL LİSTESİ.....	XI
GRAFİK LİSTESİ.....	XII
KISALTMALAR.....	XIII
1.GİRİŞ.....	1
2.ÖZELLEŞTİRMENİN TANIMI VE KAPSAMI.....	4
2.1. Genel Açıklama.....	4
2.2. Özelleştirmenin Tanımı ve İlgili Tanımlar	6
2.2.1. Özelleştirmenin Tanımı	6
2.2.2. Düzenlemenin Tanımı	10
2.2.3. Serbestleşmenin Tanımı.....	11
2.3. Özelleştirmenin İlkeleri.....	12
2.3.1. Özelleştirmenin Finansal Açıdan İlkeleri	12
2.3.2. Özelleştirmenin Sosyal Açıdan İlkeleri	14
2.3.3. Özelleştirmenin Stratejik Açıdan İlkeleri	15

2.4. Özelleştirmenin Nedenleri	17
2.4.1. Özelleştirmenin Finansal Nedenleri	18
2.4.2. Özelleştirmenin Sosyal Nedenleri	19
2.4.3. Özelleştirmenin Politik Nedenleri	19
2.5. Özelleştirmenin Amaçları	20
2.5.1. Özelleştirmenin Finansal Amaçları	21
2.5.2. Özelleştirmenin Sosyal Amaçları	23
2.5.3. Özelleştirmenin Politik Amaçları	23
2.6. Finansal Krizlerin Özelleştirme Üzerindeki Etkileri.....	24
2.6.1. Kriz Tanımları	24
2.6.2. Finansal Krizlerin Tarihçesi	26
2.6.3. Türkiye’de Finansal Krizlerin Tarihçesi.....	30
2.6.4. Finansal Krizlerle Özelleştirme İlişkisi	34
2.6.4.1. Dünyada Krizlerle Özelleştirme İlişkisi.....	35
2.6.4.2. Türkiye’de Krizlerle Özelleştirme İlişkisi.....	40
2.7. Özelleştirmenin Yararlı ve Sakıncalı Yönleri	44
2.7.1. Özelleştirmenin Yararlı Yönleri	44
2.7.1.1. Özelleştirmenin Finansal Açıdan Yararlı Yönleri... 45	
2.7.1.2. Özelleştirmenin Sosyal Açıdan Yararlı Yönleri..... 46	
2.7.2. Özelleştirmenin Sakıncalı Yönleri.....	47
2.7.2.1. Özelleştirmenin Finansal Açıdan Sakıncalı Yönleri47	
2.7.2.2. Özelleştirmenin Sosyal Açıdan Sakıncalı Yönleri .. 48	

2.8. Özelleştirme Yöntemleri	49
2.8.1. Özelleştirmede Satış Yöntemleri	49
2.8.2. Özelleştirmede Kiralama Yöntemleri	50
2.8.3. Özelleştirmede Hakların Devri Yöntemleri.....	51
2.8.4. Özelleştirmede Diğer Yöntemler	52
2.9. Özelleştirmede İhale Yöntemleri	53
2.10. Özelleştirmede Değerleme	54

3. ÜLKELERE GÖRE ÖZELLEŞTİRME ÖRNEKLERİ 60

3.1. Genel Açıklama.....	60
3.2. Dünyada Özelleştirmeye İlişkin Örnekler.....	60
3.2.1. İngiltere’de Özelleştirme	64
3.2.2. Fransa’da Özelleştirme	70
3.2.3. Almanya’da Özelleştirme	73
3.2.4. İtalya’da Özelleştirme.....	76
3.2.5. Portekiz’de Özelleştirme	78
3.2.6. Avusturya’da Özelleştirme	80
3.2.7. İspanya’da Özelleştirme	81
3.2.8. ABD’de Özelleştirme	83
3.2.9. Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme	84
3.2.9.1. Romanya’da Özelleştirme	85
3.2.9.2. Ukrayna’da Özelleştirme.....	86
3.2.9.3. Bulgaristan’da Özelleştirme	87
3.2.9.4. Kazakistan’da Özelleştirme.....	88
3.2.9.5. Kırgızistan’da Özelleştirme.....	89
3.2.9.6. Hırvatistan’da Özelleştirme.....	90

3.2.9.7. Azerbaycan’da Özelleştirme	90
3.2.10. Latin Amerika Ülkelerinde Özelleştirme.....	91
3.2.10.1. Şili’de Özelleştirme.....	92
3.2.10.2. Meksika’da Özelleştirme.....	93
3.2.10.3. Kolombiya’da Özelleştirme	94
3.2.10.4. Brezilya’da Özelleştirme.....	95
3.2.10.5. Arjantin’de Özelleştirme	95
3.2.11. Japonya’da Özelleştirme.....	96
3.2.12. Dünyada Özelleştirme İle İlgili Görüşler.....	97
3.2.12.1. Dünyada Özelleştirme Taraftarı Görüşler	97
3.2.12.2. Dünyada Özelleştirme Karşıtı Görüşler	99
3.3. Türkiye’de Özelleştirmeye İlişkin Örnekler	102
3.3.1. Türkiye’de Özelleştirmenin Tarihçesi	105
3.3.2. Türkiye’de Özelleştirmeye İlişkin Yasal Düzenlemeler....	106
3.3.3. Türkiye’de Özelleştirme Süreci.....	109
3.3.4. Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları	112
3.3.5. Türkiye’de Özelleştirme Kaynakları ve Kullanımları	115
3.3.6. Türkiye’de Kullanılan Özelleştirme Yöntemleri	120
3.4. Türkiye’de Devlet-Özel Kesim Performans Karşılaştırması	121
3.4.1. Devlet-Özel Finansal Performans Karşılaştırması.....	123
3.4.2. Devlet-Özel Sosyal Performans Karşılaştırması	131
3.5. Türkiye’de Özelleştirme İle İlgili Görüşler.....	133
3.5.1. Türkiye’de Özelleştirme Taraftarı Görüşler	133
3.5.2. Türkiye’de Özelleştirme Karşıtı Görüşler	137

4. TELEKOM SEKTÖRÜ 141

4.1. Genel Açıklama.....	141
4.2. Telekom Sektörünün Önemi	142
4.3. Telekom Sektörünün Yapısı.....	149
4.4. Telekom Sektöründe Düzenleme	152
4.5. Telekom Sektöründe Serbestleşme	154
4.6. Telekom Sektöründe Yakınsama	157
4.7. Telekom Sektöründe Özelleştirme	159
4.8. Dünya’da Telekom Özelleştirmelerine İlişkin Örnekler	160
4.8.1. İngiltere’de Telekom Özelleştirmeleri.....	163
4.8.2. Fransa’da Telekom Özelleştirmeleri.....	166
4.8.3. Almanya’da Telekom Özelleştirmeleri.....	167
4.8.4. Güney Amerika’da Telekom Özelleştirmeleri.....	169
4.9. Türkiye’de Telekom Sektörünün Yapısı	171
4.10. Türkiye’de Telekom Sektöründe Düzenleme	176
4.11. Türkiye’de Telekom Sektörü Serbestleşme	178
4.12. Türkiye’de Telekom Özelleştirmeleri	180

5. TÜRK TELEKOM’UN ÖZELLEŞTİRİLMESİ 182

5.1. Genel Açıklama.....	182
5.2. Türk Telekom’un Tarihçesi.....	182
5.3. Türk Telekom’da Özelleştirilmesinden Önceki Durum.....	184
5.3.1. Türk Telekom Hukuki Durum Tespiti	184
5.3.2. Türk Telekom Ticari ve Teknik Durum Tespiti	185
5.3.3. Türk Telekom Finansal Durum Tespiti	187

5.4. Türk Telekom'un Özelleştirme Süreci.....	189
5.4.1. Yasal Süreç	189
5.4.2. İhale Süreci	191
5.4.3. Devir Süreci	194
5.5. Türk Telekom'un Halka Arz Süreci.....	196
5.6. Türk Telekom'un Mevcut Durum Analizi	200
5.6.1. Türk Telekom'un Hukuki Yapısı.....	200
5.6.2. Türk Telekom Mevcut Ticari ve Teknik Durum Tespiti ...	203
5.7. Türk Telekom'un Finansal Durum Analizi.....	211
5.8. Türk Telekom'un Özelleştirilmesinin Etkileri.....	217
5.9. Türk Telekom'un Özelleştirilmesi İle İlgili Görüşler	220
5.9.1. Türk Telekom'un Özelleştirilmesi İle İlgili Olumlu Görüşler	221
5.9.2. Türk Telekom'un Özelleştirilmesi İle İlgili Olumsuz Görüşler	223

6. TÜRK TELEKOM'UN DEĞERLEMESİ VE ANALİZİ ... 228

6.1. Genel Açıklama.....	228
6.2. Değerleme Modeli Uygulaması	229
6.2.1. Mevcut Durum Tespiti.....	230
6.2.1.1. Finansal Durum Tespiti.....	230
6.2.1.2. Ticari ve Teknik Durum Tespiti.....	236
6.2.1.3. Benzer Şirketler Finansal Oranları	239

6.2.2. Model Varsayımları	243
6.2.2.1. Telekom Pazarına İlişkin Varsayımlar	243
6.2.2.2. Gelir ve Maliyetlere İlişkin Varsayımlar	246
6.2.2.3. Yatırımlara İlişkin Varsayımları	250
6.3. Gelecek Yıllara İlişkin Finansal Tablolar ve Finansal Durum.....	254
6.3.1. Tahmin Dönemine İlişkin Varsayımlar	254
6.3.2. Satışlar ve Satışların Maliyetine İlişkin Tahminler	255
6.3.3. Gerçekleşen ve Tahmini Finansal Tabloları	258
6.4. Firma Değeri ve Özsermaye Değerinin Hesaplaması	260
6.4.1. Senaryolar	260
6.4.2. Net İşletme Sermayesindeki Değişimin Hesaplanması	261
6.4.3. Serbest Nakit Akımlarının Hesaplanması.....	265
6.4.4. İskonto Oranının Hesaplanması.....	267
6.4.5. Firma Değeri ve Özsermaye Değerinin Hesaplanması.....	272
7.SONUÇ	284
YARARLANILAN KAYNAKLAR	288

TABLO LİSTESİ

Tablo 2-1	: Finansal Krizlerin Gelişimi ve Zamanlaması.....	28
Tablo 2-2	: Şirket Değerinin Hesaplanması Aşamaları	56
Tablo 3-1	: OECD Ülkeleri Özelleştirme Gelirleri (1990-2001).....	63
Tablo 3-2	: İngiltere’de Sektörlere Göre Özelleştirme Gelirleri (1977-2007).....	67
Tablo 3-3	: Fransa’da Özelleştirme Gelirleri (1986-2007).....	72
Tablo 3-4	: Almanya’da Özelleştirme Gelirleri (1987-2007).....	75
Tablo 3-5	: İtalya’da Özelleştirme Gelirleri (1985-2007)	77
Tablo 3-6	: Portekiz’de Özelleştirme Gelirleri (1989-2007)	79
Tablo 3-7	: Avusturya’da Özelleştirme Gelirleri (1987-2006).....	81
Tablo 3-8	: İspanya’da Özelleştirme Gelirleri (1986-2007)	82
Tablo 3-9	: Türkiye’de Özelleştirme Gelirleri (1986-2008).....	114
Tablo 3-10	: Türkiye’de Özelleştirme Kaynakları ve Kullanımları (1986-2004)	116
Tablo 3-11	: Türkiye’de Yöntemine Göre Özelleştirmeler (1986 – 2008).....	120
Tablo 3-12	: Türkiye’de İlk 500 Sanayi Kuruluşu Performans Göstergeleri	124
Tablo 4-1	: Dünyada Bilgi Teknolojileri Harcamaları (2007-2012).....	143
Tablo 4-2	: OECD Ülkelerinde Telekom Gelirleri (1997-2003)	145
Tablo 4-3	: Dünya Telekom Pazarı Büyüme Eğilimleri (2004-2008)	146
Tablo 4-4	: OECD Ülkelerinde Telekom Gelirlerinin GSYİH Oranı (1997-2003)....	147
Tablo 4-5	: Avrupa’da Telekom Şirketleri Hissedar Yapısı	162
Tablo 4-6	: BT’nin Özelleştirilme Detayları.....	164
Tablo 4-7	: Telekom Kurumu Tarafından Yetkilendirilen İşletmeciler	173
Tablo 4-8	: Türkiye’de En Büyük Beş Telekom Firmasının Gelirleri.....	175
Tablo 5-1	: Devir Öncesi Türk Telekom’un Hisse Yapısı.....	184
Tablo 5-2	: Türk Telekom Teknik Durum Tespiti (2003-2005).....	185
Tablo 5-3	: Türk Telekom Vergi Bilançosu Özeti (2003-2005).....	187
Tablo 5-4	: Türk Telekom Vergisel Gelir Tablosu Özeti (2003-2005)	188
Tablo 5-5	: Türk Telekom İhalesinde Yeterlilik Alan Firmalar Listesi.....	193
Tablo 5-6	: Türk Telekom Halka Arz Yatırımcı Grubu Payları	197
Tablo 5-7	: Türk Telekom Halka Arz Fiyat Hesaplaması	198
Tablo 5-8	: Benzer Şirketler FVAÖK Çarpanları (2008)	199
Tablo 5-9	: Halka Arzdan Sonra Türk Telekom Ortaklık Yapısı	200
Tablo 5-10	: Oger Telekom A.Ş. Ortaklık Yapısı.....	202
Tablo 5-11	: Türk Telekom Teknik Durum Tespiti (2005-2007).....	204
Tablo 5-12	: Türk Telekom Tarafından Verilen Hizmetler	205
Tablo 5-13	: Türk Telekom Bağlı Ortaklık ve İştirakleri (%)	208
Tablo 5-14	: Türk Telekom Sabit Hat Gelişimi ve Nüfusa Oranı	210
Tablo 5-15	: Türk Telekom Konsolide Özet Bilançoları (2002-2007).....	211
Tablo 5-16	: Türk Telekom Konsolide Özet Gelir Tabloları (2002-2007).....	212
Tablo 5-17	: Türk Telekom Konsolide Finansal Oranlar (2002-2007)	213
Tablo 5-18	: Türk Telekom Kar Dağıtım Tablosu (2003-2007).....	215
Tablo 5-19	: Türk Telekom Tarafından Ödenen Kurumlar Vergileri (1998-2007).....	216
Tablo 6-1	: Türk Telekom Konsolide Özet Bilançoları (2002-2004).....	230
Tablo 6-2	: Türk Telekom Konsolide Özet Gelir Tabloları (2002-2004).....	231
Tablo 6-3	: Türk Telekom Faaliyete İlişkin Finansal Oranlar (2002-2004).....	232
Tablo 6-4	: Türk Telekom İşletme Sermaye Kalemleri ve Devir Hızı (2002-2004) ..	233

Tablo 6-5 : Türk Telekom Konsolide Pazarlama Satış Giderleri (2002-2004)	234
Tablo 6-6 : Türk Telekom Konsolide Genel Yönetim Giderleri (2002-2004)	235
Tablo 6-7 : Türk Telekom Ticari Durum Tespiti (I).....	236
Tablo 6-8 : Türk Telekom Ticari Durum Tespiti (II)	237
Tablo 6-9 : Türk Telekom Abone Türleri (2004)	238
Tablo 6-10 : Türk Telekom Finansal Oranlar (2003-2007).....	239
Tablo 6-11 : British Telecom Finansal Oranlar (2003-2007)	240
Tablo 6-12 : France Telecom Finansal Oranlar (2003-2007).....	241
Tablo 6-13 : Telekom Austria Finansal Oranları (2003-2007).....	241
Tablo 6-14 : Deutsche Telekom Finansal Oranları (2003-2007).....	242
Tablo 6-15 : Hellenic Telecom (OTE) Finansal Oranlar (2003-2007).....	242
Tablo 6-16 : Telekom Sektörü Beklentileri (2006-2013).....	244
Tablo 6-17 : Türk Telekom Duran Varlıklarının Amortisman Oranları.....	250
Tablo 6-18 : Telekom Sektöründe Gelir Yatırım Bilgileri (2003-2006)	251
Tablo 6-19 : Türk Telekom Yatırım İhtiyacı ve Dağılımı	252
Tablo 6-20 : Türk Telekom Gerçekleşen ve Tahmini Satışları ile Satışların Maliyeti.	256
Tablo 6-21 : Türk Telekom Gerçekleşen ve Tahmini Faaliyet Giderleri	257
Tablo 6-22 : Türk Telekom Gerçekleşen ve Tahmini Bilançoları.....	258
Tablo 6-23 : Türk Telekom Gerçekleşen ve Tahmini Gelir Tabloları.....	259
Tablo 6-24 : Türk Telekom Gerçekleşen ve Tahmini Faaliyete İlişkin Oranlar	260
Tablo 6-25 : Firma Değeri ve Özsermaye Değeri Hesaplama Senaryoları	261
Tablo 6-26 : Türk Telekom Gerçekleşen ve Tahmini İşletme Sermayesi Kalemleri ...	261
Tablo 6-27 : Türk Telekom Standart Firma Değerine Göre NİS Değişimi	262
Tablo 6-28 : Türk Telekom Özsermaye Değerine Göre NİS Değişimi	264
Tablo 6-29 : Standart Firma ve Özsermaye Değerine Göre NİS Değişimi Farkları.....	265
Tablo 6-30 : Türk Telekom Standart Firma Değerine Göre Firmaya Olan SNA.....	265
Tablo 6-31 : Türk Telekom Özsermayeye Olan Dağıtılabılır Net Nakit Akımları	266
Tablo 6-32 : İskonto Oranını Belirleme Tablosu (I. Senaryo).....	267
Tablo 6-33 : D.İ.B.S ve Hazine Bonoları Vade ve Faiz Oranları	268
Tablo 6-34 : Beta Tahmin/Hesaplama Tablosu	269
Tablo 6-35 : Risk Primi Hesaplama Tablosu.....	270
Tablo 6-36 : Borçlanma Maliyeti Hesaplama Tablosu.....	271
Tablo 6-37 : Standart Firma Değerine Göre Firma Değeri ve Özsermaye Değeri (I.Senaryo)	273
Tablo 6-38 : Standart Firma Değerine Göre Firma Değeri ve Özsermaye Değeri (II. Senaryo).....	274
Tablo 6-39 : Standart Firma Değerine Göre Firma Değeri ve Özsermaye Değeri (III. Senaryo).....	275
Tablo 6-40 : Düzeltilmiş Firma Değerine Göre Firma Değeri ve Özsermaye Değeri (I. Senaryo)	276
Tablo 6-41 : Düzeltilmiş Firma Değerine Göre Firma Değeri ve Özsermaye Değeri (II. Senaryo).....	277
Tablo 6-42 : Düzeltilmiş Firma Değerine Göre Firma Değeri ve Özsermaye Değeri (III. Senaryo).....	278
Tablo 6-43 : Özsermaye Değerine Göre Türk Telekom Özsermaye Değeri (I. Senaryo)	279

Tablo 6-44 : Özsermaye Değerine Göre Türk Telekom Özsermaye Değeri (II. Senaryo)	280
Tablo 6-45 : Özsermaye Değerine Göre Türk Telekom Özsermaye Değeri (III. Senaryo).....	280
Tablo 6-46 : Türk Telekom Değerleme Sonuçlarının Karşılaştırılması	281
Tablo 6-47 : Türk Telekom Farklı Hisse Bedelleri Gerçekleşmesi	283

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2-1 : Değerleme Yaklaşımları ve Değerleme Yöntemleri	57
Şekil 3-1 : Türkiye’de Özelleştirme Süreci	110

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 2-1	: Türkiye Ekonomisi'nin Gelişimi ve Krizlerin Etkisi (Milyar Dolar)	32
Grafik 2-2	: AB Ülkeleri Özelleştirme Gelirleri (Milyon \$)	38
Grafik 2-3	: OECD Özelleştirme Gelirleri (Milyon \$)	39
Grafik 2-4	: Türkiye'de Özelleştirme Gelirleri (1986-2008).....	41
Grafik 3-1	: Türkiye'de 1986-2008 Tarihleri Özelleştirme Gelirleri(Milyon \$)	113
Grafik 3-2	: İSO 500 2000-2005 Yılları Satış Karlılığı Gelişimi	126
Grafik 3-3	: İSO 500 Devlet- Özel Kesim Personel Sayısı Gelişimi (2000-2005).....	127
Grafik 3-4	: İSO 500 Çalışan Başına Düşen VÖNK Grafiği (1.000TL)	128
Grafik 3-5	: İSO 500 Çalışan Başına Düşen Satış Geliri (1.000TL)	129
Grafik 3-6	: Türkiye'de 1990-2006 Yılları İşsizlik Oranları	132
Grafik 4-1	: France Telecom Hissedarlık Yapısı	167
Grafik 4-2	: Deutsche Telecom AG Hissedarlık Yapısı	168
Grafik 5-1	: Sabit-Mobil-ADSL Abone Sayıları Gelişimi (000 Adet).....	209
Grafik 5-2	: Türk Telekom Personel Giderleri Gelişimi (000 TL).....	214
Grafik 5-3	: Türk Telekom Personel Sayıları Gelişimi (1996-2008).....	219
Grafik 6-1	: Türkiye'de Telekom Sektörü Tahminleri (2004-2011)	243
Grafik 6-2	: Avrupa'da Sabit Telefon Harcamalarının Birim Brüt Gelire Oranı	245
Grafik 6-3	: Avrupa Ülkeleri Konutlardan Alınan Sabit Ücretler (Euro).....	248

KISALTMALAR

\$	Amerikan Doları
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADSL	Asymmetrical Digital Subscriber Line / Asimetrik Sayısal Abone Hattı
a.g.e.	Adı geçen eser
AT&T	Amerikan Telegraph and Telephone / Amerikan Telgraf ve Telefon Şirketi
Ar-Ge	Araştırma ve Geliştirme
ARPU	Average Revenue Per User / Kullanıcı Başına Ortalama Gelir
BİT	Bilişim ve İletişim Teknolojileri
BRICS	Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika
BT	British Telecommunications
CTC	Compania de Telefonos de Chile SA/ Şili Telekom Şirketi
DD	Defter Değeri diğer değerleme yöntemlerinin kısaltması
DİBS	Devlet İç Borçlanma Senedi
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DSL	Digital Subscriber Line / Sayısal Abone Hattı
DWDM	Dense Wavelength Division Multiplexing / Yoğun Dalgaboyu Bölünmeli Çoğullama
ECTA	Avrupa Rekabetçi Telekom Derneği
EITO	European Information Technology Observatory / Avrupa Bilgi Teknolojisi Gözlemevi
ENTEL	Empresa Nacional de Telecomunicaciones/Şili Uzak mesafe Telekom Şirketi
FCC	Federal Communication Commission / Federal Haberleşme Kurulu

FVAÖK	Faiz, Amortisman ve Vergiden Önceki Kar
FWA	Sabit Telsiz Erişim
GMPCS	Uydular Üzerinden Küresel Haberleşme Sistemi
GPRS	General Paket Radio Service / Genel Paket Radyo Servisi
GSM	Global System for Mobile Communications / Mobil İletişim için Global Sistem
GSMH	Gayrı Safi Milli Hasıla
GZFT	Bir işletmenin Güçlü yönleri , Zayıf yönleri, Fırsatları ve Tehditleri için yapılan analiz
ICC	Interstate Commerce Commission / Eyaletlerarası Ticaret Komisyonu
IDC	Internet Data Center / İnternet Veri Merkezi
IMF	International Monetary Fund / Uluslararası Para Fonu
IP	Internet Protocol
IPTV	İnternet Üzerinden Televizyon Hizmeti
ISDN	Integrated Services Gigital Network / Tümüleşik Hizmetler Sayısal
ISS	İnternet Servis Sağlayıcı
ITU	International Telecommunications Union / Uluslararası Telekomünikasyon Birliği
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İNA	İndirgenmiş Nakit Akımları
İSO	İstanbul Sanayi Odası
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüs
MCI	Microvawe Communications International/ABD Uzak Mesafe Telekom Şirketi
MMS	Multimedya Message Service / Multimedya Mesaj Servisi
MOBİSAD	Mobil İletişim Sistemleri ve Araçları İşadamları Derneği

MOU	Kişi Başına Ortalama Kullanım
NİS	Net İşletme Sermayesi
OECD	Organization for Economic Co-operation and Development / İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OT	Oger Telecoms LLC
ÖİB	Özelleştirme İdaresi Başkanlığı
ÖYK	Özelleştirme Yüksek Kurulu
PD	Piyasa Değeri
PSTN	Public Switched Telephone Network/Sabit Telefon Ağı
PTT	Posta Telgraf ve Telefon İşletmesi Genel M¼d¼rl¼ę¼
PUC	Public Utility Commission / Eyalet D¼zenleme Kurulu
R/L	Radyo/Link
RG	Resmi Gazete
s.	Sayfa
SDH	Synchronous Digital Hierarchy / Senkronize Dijital Hiyerarfli
SMS	Short Message Service / Kısa Mesaj Servisi
SNA	Serbest Nakit Akımları
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu
TELMEX	Telefonos de Mexico /Meksika Telekom şirketi
TBMM	T¼rkiye B¼y¼k Millet Meclisi
TK	Telekom¼nikasyon Kurumu
TTAş	T¼rk Telekom¼nikasyon A.ř.
TURPAK	T¼rkiye Paket Anahtarlamalı Data şebekesi
T¼SİAD	T¼rk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği
TV	Televizyon
UMTH	Uzak Mesafe Telefon Hizmeti

vb.	ve benzeri
VoIP	Voice Over IP / İnternet Protokolu üzerinden Ses trafiğinin sağlanması
VÖNK	Vergiden Önceki Net Kar
WLAN	Wireless Local Area Network / Kablosuz Yerel Ağ
WLL	Wireless Local Loop / Sabit Kablosuz Yerel Şebeke
WTO	World Trade Organization / Dünya Ticaret Örgütü

1. GİRİŞ

Devletin elindeki varlıkların finansal, sosyal ve politik nedenlerle özel kesime devredilmesi isteği, geniş anlamıyla özelleştirme olarak tanımlanır. Özelleştirme 1980'li yıllarda daha yoğun ilgi görmüş ve ekonomileri finansal sıkıntı içinde olan ülkeler için kurtarıcı duruma gelmiştir.

Özelleştirme bir ekonomi politikası olarak, gelişmiş ülkeler tarafından da tercih edilmiştir. Gelişmiş ülkeler, az gelişmiş ülkeler gibi ekonomilerinin ihtiyacı olan finansmanı elde etmek için değil, ekonomilerini dayandırdıkları akımın gereği olarak ve gelecekte yapılması olası harcamaların azaltılması amacıyla özelleştirmeyi tercih etmişlerdir.

Özelleştirmeyi yapan ülkeler, bir kısım varlıklarını yurt içindeki alıcılara satarken, bir kısmını da yurt dışındaki alıcılara satma çabası içinde olmuşlardır. Özelleştirilecek varlığın konumu, hükümetlerin konuya bakışı gibi etkiler bunu şekillendirmiştir. Genelde az gelişmiş ülkeler yurt dışından gelecek kaynaklara yönelmişlerdir.

Bu çalışmanın ana başlıklarından biri olan telekom özelleştirmeleri, teknolojinin gelişmesiyle ekonomilerin kayda değer gelirlere ulaşmasında kullanılmaya başlanmıştır. Günümüz insanı ve dolayısıyla kurumları, alıştığı teknolojiden daha azını kabul etmemekte ve daha gelişmişini talep etmektedir. Teknolojinin yarattığı iletişim hızı ve kalitesi vazgeçilemez hale gelmiştir. Bu da telekom sektörünü gözde sektör haline getirmiştir.

Dünyadaki bu gelişimi yakından takip eden Türkiye de elindeki tekel konumundaki telekom şirketini özelleştirerek bu akımdan faydalanmak istemiştir. Türk Telekom'u, dünyada bu tür şirketlere talebin daha yoğun olduğu tarihlerde özelleştirmeye çalışan Türkiye, yasal alt yapının ve deneyim yetersizliği nedeniyle uzun bir süreç sonunda başarılı olabirmiştir.

Bu özelleştirme bir çok eleştiriyi de beraberinde getirmiştir. Türk Telekom özelleştirmesine en çok eleştiri özelleştirme değeri ve özelleştirme yöntemi konularında gelmiştir.

Bu çalışmanın amacı, özelleştirme literatürünün incelenmesi, teknolojinin gelişmesi sonucu gözde sektör olan telekom sektörü ile ilgili araştırma yapılması ve özelleştirme örneklerinin gözden geçirilmesi, bunun yanı sıra Türkiye'nin en büyük özelleştirme örneklerinden olan Türk Telekom'un özelleştirmesinin en çok eleştirilen konularından olan değerlemesinin, değerlemenin yapıldığı tarihlere ait verilerle oluşturulan değerlendirme sonuçlarının analiz edilerek yorumlanmasıdır.

Çalışmanın giriş bölümünü izleyen ikinci bölümünde, özelleştirmenin tanımı ve kapsamı incelenmiştir. Bu kapsamda ilgili tanımlar, özelleştirmenin ilkeleri, nedenleri, amaçları ve başarı koşulları ile finansal krizlerle ilişkisi ele alınmıştır.

İkinci bölümde ayrıca, özelleştirmenin fayda ve sakıncaları incelenirken özelleştirme yöntemleri ile özelleştirmede değerlendirme konuları da ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, özelleştirmeye ilişkin dünyada ve Türkiye'de yaşanan örnekler ele alınırken, Türkiye örneğinde özel kesim ile devlet kesiminin şirketlerinin finansal ve sosyal performans karşılaştırması yapılmıştır.

Dördüncü bölümde, dünyada ve Türkiye'de telekom sektörü, sektörün önemi, yapısı ve özelleştirme örnekleriyle incelenmiştir. Bu yapılırken, sektörde güncel olan trendlerde incelemeye konu olmuştur.

Beşinci bölümde, Türk Telekom'un özelleştirilmesi incelenirken, tarihçesi, özelleştirilmeden önceki finansal, hukuki, ticari ve teknik durumu tespit edilmiş, özelleştirme sürecinden bahsedilmiştir. Beşinci bölümün devamında, Türk Telekom'un özelleştirme sonrası mevcut durumu tespit edilirken, halka arz süreci de incelenmiştir.

Altıncı bölümde, Türk Telekom'un değerlendirme fiyatının testi ve analizi, Türk Telekom'un değerlemesinde değerlendirme komisyonunca kullanıldığı bilinen değerlendirme yöntemlerinden "İndirgenmiş Nakit Akımları" yöntemine göre model oluşturularak yapılmıştır.

Model oluşturulurken, Türk Telekom'un değerlemesi ile ilgili yasal süreç, mevcut finansal, ticari ve teknik durum tespiti yapılmıştır. Özellikle Avrupa'da benzer şekilde çalışan şirketlerin finansal tabloları incelenmiş, modele ilişkin ihtiyaç duyulan varsayımlar, Türk Telekom verileri, Maliye Bakanlığı verileri, bağımsız denetim raporları verileri, Telekom Kurumu verileri ve sektöre ilişkin raporlardan elde edilmiştir.

Sonuç bölümünde çalışmanın kısa bir özetine yer verilmiş ve genel bir değerlendirme yapılmıştır.

2. ÖZELLEŞTİRMENİN TANIMI VE KAPSAMI

2.1. Genel Açıklama

Uluslararası ticaretin hızla artması ve daha serbest hale gelmesi sonucu uluslararası piyasalarda artan rekabet ve bölgesel bütünleşme ulusal piyasalarda rekabeti daha çok gündeme getirmiştir. Bu nedenle özelleştirmenin tanımını yapmadan önce özelleştirmenin sonuçlarının etkin olmasını sağlayan tanımlardan en önemlisi olduğu kabul edilen rekabet ve rekabet piyasaları tanımlarından kısaca söz etmek gerekir.

Serbest ekonomik dünya görüşüne göre rekabet, hem ülke ekonomilerinde hem de karşılıklı ticaret aracılığıyla dünya ekonomisinde kaynakların etkin bir şekilde kişilere ayrılarak toplumsal refahın artırılmasının temel aracı olarak görülmektedir. Rekabet, mal ve hizmetlerde fiyatın hiçbir dışsal etki olmadan arz ve talebe göre belirlendiği piyasa yapısını ifade eder. Bir piyasada rekabetin oluşabilmesi için alıcı ve satıcıların mal ve hizmetin fiyatını veya miktarını etkilemeyecek kadar çok olması, malın bölünebilir ve benzer karakterde olması ve taraflardan her birinin piyasa hakkında bilgi sahibi olması gerekli görülmektedir¹.

Rekabetin yaşandığı piyasalar, genel olarak tam ve eksik rekabet piyasaları olarak ikiye ayrılmaktadır.

- a) Tam rekabet piyasası, alıcı ve satıcıların piyasa fiyatını etkilemeyecek kadar çok olması, alışverişe konu olan mal ve hizmetlerin bir birinin aynı nitelikte (benzer karakterde) olması, alıcı ve satıcıların piyasada olup bitenler konusunda tam bilgi sahibi olması ve alıcı ile satıcıların hareketlerini engelleyecek hiç bir kısıtlamanın olmaması durumu olarak tanımlanır².
- b) Eksik rekabet ise piyasaların aksadığı, rekabetin eksik olduğu, dolayısıyla devletin piyasalara rekabet yasaları ve otoriteleri ile karışması gerektiği durumlardır³. Başka anlatımla piyasa arzının veya piyasa talebinin az sayıda satıcı veya alıcı elinde bulunduğu veya satılan ve alınan malların aynı nitelikte olmadığı veya alıcı ve satıcıların

¹ PARASIZ, İlker, Para, Banka ve Finansal Piyasalar, Ezgi Kitapevi, Bursa, 1994, s.114.

² DİNLER, Zeynel, İktisada Giriş, Ekin Yayınları, Bursa, 1997, s. 71.

³ EROL, Mesut, "Doğal Tekellerin Düzenlenmesi ve Telekomünikasyon Sektöründe Düzenleyici Kurum", DPT Uzmanlık Tezi, Yayın No: 2680, Ankara, 2003, s. 6.

piyasada olup bitenlerden tam olarak haberdar olmadığı, bu %n rekabet ve tekel ögelerinin birlikte rol oynadığı piyasalardır⁴.

Yukarıda anlatılan piyasaların işleyişindeki aksaklıklar nedeniyle başlıca hedeflerinden birisi ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlayarak, vatandaşlarının refah içinde yaşamasını sağlamak olan devletler, iktisadi politika araçlarıyla makro ekonomik süreçlere karışmakta, yön vermeye çalışmakta ve bunun yanı sıra, çeşitli yasa ve kuruluşlar aracılığıyla aksayan mikro ekonomik süreçlere ve tek tek piyasaların işleyişine karışmaktadır.

Devletler piyasa aksaklıklarının oluştuğu durumlarda, ekonomik verimlilik ve toplumsal refahın artırılması için piyasalara para, maliye, dış ticaret v.b. makro politikalarla karışabilir, mikro düzeyde de piyasalarda oluşan aksaklıkların giderilmesi için düzenlemeler yapabilirler. Bu davranışlarında amaç dağılımda ve üretimde etkinliği sağlamaktır ve söz konusu durum, kurallar koymaktan devletleştirmeye kadar uzanabilmektedir.

Halkın ihtiyacı olan yatırımları tekel olarak yapan devletin, siyasi iktidarların devlet kuruluşlarını kendi politikalarına paralel kullanması ve oy aracı yapması nedeniyle ağır hareket eder hale gelmesi sonucunda, halka sağlanmaya çalışılan yarar yerine dolaylı olarak bir maliyete yol açmaya başlamıştır. Bunu fark eden ve serbestleşme politikalarına yönelen ülkelerde refah seviyesinin yükselmesine yararı olabilecek bir şekilde devlet, tekel olduğu kesimlerin bir kısmından çıkarak daha verimli yönetilebilecek işletmeler haline gelmesini sağlamaya çalışmakta ve böylece “özelleştirme” tanımı ile karşılaşılmaktadır.

Özelleştirme tanımının sonrasında kısaca tanımlanması gereken tanımlardan biri de Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) tanımıdır. KİT, geniş anlamda piyasa kuralları içerisinde çalışan ve topluma fiyatı karşılığı mal ve hizmet sunan kuruluşlardan oluşur. Sahipliği devlette olan bu kuruluşlar, üretim araçları ile topluma ticari kurallar içinde mal ve hizmet sunarlar. Piyasa içinde ve ticari kurallarla çalışan bu kuruluşların

⁴ ZARAKOLU, Avni, Ekonominin Temel İlkeleri, Ankara Üniversitesi Hukuk Fak. Yayınları, Ankara, 1983, s.45.

etkin çalışması ve kar sağlamaı genel kuraldır. Çünkü bu kuruluşlar ürünlerini piyasada fiyatı karşılığında satarlar⁵.

Politik etkilerle halka maliyet oluşturmaya başlayan ve dev sorunları bünyesinde taşıyan KİT'ler için nasıl bir çözüm ortaya konulması gerektiği sorusuna genellikle “özelleştirme yoluyla” cevabı verilmektedir. Bunun yanında KİT'lerin özelleştirilmeden iyileştirilebileceği, yani politik baskılardan arındırılarak, serbest piyasa koşullarına uydurularak, özgün yönetim biçimleri ile yeniden üretir duruma getirilirse, özelleştirilmeden de sorunlarının çözüleceği ve özelleştirmenin KİT sorununun çözüm yollarından sadece biri olduğu da ileri sürülmektedir⁶.

2.2. Özelleştirmenin Tanımı ve İlgili Tanımlar

Özelleştirme literatürü incelenirken en sık karşılaşılan tanımlardan ikisi düzenleme ve serbestleşmedir. Bu tanımlar özelleştirmeye birlikte kullanılırken önemlerinin daha fazla olup olmadığı, uygulama sırası önceliği gibi konuların da tartışma konusu olduğu gerçektir. Bu nedenle bu tanımları açıklamak özelleştirme tanımına daha çok destek verecektir.

Özelleştirmenin tanımı yapılırken, düzenleme ve serbestleşme tanımları da incelenecektir.

2.2.1. Özelleştirmenin Tanımı

Sözlük anlamıyla özelleştirme “ devlete ait bir yer veya işletmenin sahiplik veya işletme hakkının özel girişimcilere devridir”⁷. Başka bir kaynakta ise “ devletin kurmuş olduğu ticari ve sanayi kuruluşlarının bir bedel karşılığı özel girişimcilere satılması”⁸ olarak tanımlanmaktadır.

Özelleştirme kamulaştırmanın veya millileştirmenin tersi bir tanım olarak ortaya çıkmaktadır. Sonuçta sahiplik ve yönetim devletten özel kesime aktarılmaktadır ve amaç etkin kaynak kullanımını sağlamaktır.

⁵ ÖNDER, İzzettin, Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme, Şafak Matbaacılık, Ankara, 1994, s.13.

⁶ ÖNER, Engin, KİT’ler Özelleştirilmeli mi?, Atatürk Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Z.F. Fındıkoğlu Araştırma Merkezi Yayını, Yayın No: 77, Erzurum, 1993, s.37.

⁷ ŞAFAK, Ali, “Özelleştirme”, Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü , Yayıncılık Matbaası, İstanbul, 1996, s. 456.

⁸ ÇAKICI, Cemal, “Özelleştirme”, Ansiklopedik Muhasebe Terimleri Sözlüğü, Beta Yayınları, İstanbul, 2002, s.318.

Özelleştirme, bunu gerçekleştiren tüm ülkelerde dar ve geniş anlamda tanımlanmaktadır. Geniş anlamda özelleştirme, devletin ekonomik faaliyetlerinin azaltılması amacıyla devletin denetimi altındaki ekonomik kuruluşların özel kesime devredilmesidir. Bu anlamda “kamulaştırma”nın tam tersidir. Dar kapsamda ise, devlet sahipliğindeki ekonomik kuruluşların ve bir anlamda KİT’lerin yönetim ve sahipliğinin özel kesime devredilmesidir. Burada, mutlak olarak sahiplik devri gerçekleşmesi gerekir. Bu anlamda özelleştirme, KİT’lerin özel şahıs ve şirketlere satılmasıyla eş anlamlıdır.

Halka verilen hizmetlerin, örneğin devletin ürettiği mal ve hizmetlerden otoyollar ve köprüler ile sağlık ve eğitim hizmetleri karşılığında yararlananlara, yararlanma bedeli gibi bir bedelle satılması geniş kapsamlı bir özelleştirme olarak görülebilir. En geniş anlamı ile özelleştirme devlet hizmetlerinin fiyatlamasını, halka verilen hizmetlerin özel kesime ihale edilmesini, KİT’lerin yönetim ve sahipliğinin özel kesime devredilmesini ve düzenleme sağlanmasını kapsamaktadır⁹.

Başka bir tanımlamada ise özelleştirmenin ilk ortaya çıkışında sadece devletin sahip olduğu ekonomik işletmelerin yeniden yapılandırılarak özel kesime satışını içeren bir nitelik göstermekteyken zaman içerisinde kapsamın genişlediğini ve genişlemeye devam edeceği ifade edilmektedir¹⁰.

Özelleştirmenin ana görüşü, devletin, asli görevleri olan adalet ve güvenliğin sağlanması yolundaki harcamalar ile özel kesim tarafından yüklenilemeyecek altyapı yatırımlarına yönelmesi, ekonominin ise pazar mekanizmaları tarafından yönlendirilmesidir¹¹.

⁹ SARIASLAN, Halil, KİT’ler ve Özelleştirme-Türkiye’nin Sektörel Analizi, TEK yayınları, Ankara, 1998, s.35.

¹⁰ YAŞAR, Süleyman, Özelleştirme, Creative Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.12.

¹¹ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları Bülteni, <http://www.oib.gov.tr/yayinlar/yayinlar.htm>, (11 Haziran 2006).

Enver GÜNEY'e göre; "Devlet tarafından üretilen mal ve hizmetlerin özel kesim tarafından da üretilmesi dört değişik şekilde olabilmektedir¹².

- a) Devletin yürüttüğü birtakım temel programların sona erdirilmesi ve yine devletin özellik gösteren birtakım sorumluluklarından vazgeçmesi birinci yöntem olup, en katı anlamda özelleştirme mantığını ifade etmektedir. Bu yöntemden daha yumuşak bir geçişi yansıtan ve devletin ürettiği birtakım ürünlerin üretimini kısıtlaması ve tüketicilerin özel kesimin ürettiği ürünlere yönlendirilmesi tüm dünyada geniş çapta uygulama alanı bulmaktadır,
- b) İkinci yöntem, devletin sahip olduklarının özel kesime satışı ve devlete ait arsa ve arazilerin, altyapının ve devlet şirketlerinin özel kesime kiralanması veya işletme haklarının devredilmesidir,
- c) Üçüncüsü halka verilen birtakım hizmetlerin sözleşmeyle ve bedeli karşılığında özel kesime yaptırılmasıdır,
- d) Son yöntem ise, daha önce devlet tekelinin olduğu alanlarda özel kesimin faaliyet yapmasını engelleyen düzenlemelerin yürürlükten kaldırılması yoluyla piyasanın serbestleştirilmesidir."

Burada önemli olan olgu, dört değişik yöntemin bir arada ve birbiri ile etkileşim altında uygulanma olanağının bulunmasıdır.

KİT'ler dünya ekonomisindeki hızlı gelişimine paralel olarak, zaman içinde bütçe ve devlet fonları üzerinde büyük yük oluşturmaya başlamışlar ve böylece kıt kaynakların gereksiz harcanmasına yol açmaya başlamışlardır. KİT'lerin ekonomide kaynak yutan değil kaynak yaratan kuruluşlar olması için, günümüzde 90'dan fazla ülke, KİT'lerini özelleştirme konusunda çok önemli gayretler göstermektedir. Özelleştirme hareketiyle birlikte, ülkelerin sermaye piyasaları gelişmekte ve hızla büyümektedir¹³.

Özelleştirmenin sağlıklı yapılabilmesi ve hedefine ulaşabilmesi için ülke yasalarında ve kuruluşlarında düzenlemelere ihtiyaç vardır. Başarılı bir düzenleme, yerli ve yabancı yatırımcılara yönelik olarak piyasaya girişi teşvik eder ve yasal zemini sağlamlaştırır, rekabet ortamının gelişmesini ve tüketicilerin tercih

¹² GÜNEY, Enver, "Özelleştirmede Nerede Yanlış Yapılıyor.", Yaklaşım, Sayı: 167, Kasım 2006, s.20-22.

¹³ KARLUK, Rıdvan, "Özelleştirme", Para ve Finans Ansiklopedisi, Cilt: 2, Creative Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.1250.

kullanabilmelerini destekler, piyasa koşullarının yetersiz olması halinde kullanıcıların korunmasını temin edici mekanizmaları oluşturur.

Özelleştirme, tekelci ve serbest ekonomiyi engelleyici uygulamaların, en üst verimliliğinin ve büyümeye yönelik çalışmalarının hızla gelişmesini sağlayarak küresel ekonomiye önemli katkılarda bulunmaktadır. Özelleştirme tek başına bir ekonomik politika olmaktan çok, ekonomik paketin bir parçasıdır. Önemli olan ekonomide verimlilik arayışıdır. Ekonominin diğer zincirlerinin de birbirleriyle uyum içerisinde olması gerekmektedir.

Özelleştirme taraftarlarına göre özelleştirmenin amacı serbest ekonomik ortam yaratmak, devleti girişimcilikten arındırarak, asli görevlerine yoğunlaşmasını sağlamaktır. Bunlara göre, başarılı bir özelleştirmeden bahsedebilmek için giderlerin en düşük düzeyde olması gerekir. Sağlanan fonların halkın refahını artırıcı yatırımlara dönüştürülmesi ve iktisadi yatırımlardan sağlanan yarardan daha fazla veya en azından eşit yarar sağlayıcı faaliyetlerde bulunulması özelleştirmeden iyi sonuçlar alındığına işaret eder. Özelleştirmenin başarısını kanıtlayan bir gösterge de özelleştirilmiş iktisadi varlığın, özel girişimcinin yönetiminde devlet yönetiminde olduğundan daha iyi yönetilip yönetilmediğidir¹⁴.

E.S.SAVAS'a göre, özelleştirme hareketini zorlayan pragmatik, ideolojik, ticari ve popülist güç ve baskılar mevcuttur¹⁵. Pragmatistlerin hedefi, maliyet açısından daha etken olma anlamında, daha iyi bir devlettir. Konuya ideolojik olarak yaklaşanların amacı daha küçük, özel kurumlara göre daha sınırlı bir rolü olan bir devlet seçeneği ortaya çıkarmaktır. Ticari çıkar gruplarının hedefi, kendilerine yönelmiş daha çok devlet harcaması yoluyla daha çok iş yapmaktır. Popülistlerin amacı da, insanlara ortak ihtiyaçlarını karşılamak için daha fazla güç verirken, büyük kamu ve özel kesim bürokrasilerinin gücünü azaltarak daha iyi bir topluma ulaşmaktır.

En son hedefi devletin ekonomide işletmecilik alanından tümüyle çekilmesini sağlamak olarak tanımlanabilen özelleştirme uygulamalarında, birtakım ülkeler başarılı

¹⁴ SARIKAMIŞ, Cevat, "Türkiye'de Özelleştirme Çalışmaları", Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı: 28, Ekim 2005, s.9-12.

¹⁵ SAVAS, E.S., Daha İyi Devlet Yönetiminin Anahtarı Özelleştirme, Ergün YENER(çev.), Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, Ankara, 2003, s.5.

olurken, birtakım ülkeler beklenen yararları sağlayamamıştır. Özelleştirmede başarıyı yakalayan Amerika, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin şu özelliklere sahip oldukları görülüyor¹⁶.

- a) Özelleştirmenin amaçları açıkça ortaya konmakta ve etkin bir özelleştirme kurumu faaliyet göstermektedir,
- b) Uygun özelleştirme yöntemleri geliştirilmekte ve açık ve şeffaf bir iş akışı uygulanmaktadır,
- c) Uygun bir değerlendirme yöntemi seçilmekte ve özelleştirme öncesinde, yeniden yapılandırma çalışmaları tamamlanıp yasal ve kurumsal alt yapı oluşturulmaktadır,
- d) Özelleştirme programı ekonomik reformların bir parçası olarak ele alınmakta ve çalışanları koruyucu tedbirler geliştirilmektedir,

Son olarak özelleştirmeden gelir elde etmekten daha çok, sermayenin tabana yayılması amaçlanmaktadır.

2.2.2. Düzenlemenin Tanımı

Mesut EROL, düzenlemeyi (regülasyon), “devletin, tam rekabetin olmadığı kesimlerde, doğal tekellerin yarattığı olumsuzlukların giderilmesi ve ekonomik etkinliğin sağlanabilmesi, piyasa aksaklıklarının giderilebilmesi için çeşitli kurumları eliyle bu piyasalara karışmak amacıyla geliştirdiği yöntemler” olarak tanımlamaktadır¹⁷.

Sonuçta sadece denetleme yapılması değil, işletmecilerin karşılaştıkları güçlüklerin giderilmesi için yol gösterilmesi de düzenleyici kuruluşun görevleri arasındadır. Bu anlamda düzenleme çok da yeni bir tanım değildir. Tipik bir düzenlemede düzenleyici kurul ile işletmeler arasındaki ilişkiler değişken ve hareketlidir. Normal olarak işlem görenler bu işlemin değiştirilmesini, kendilerine göre uyarlanmasını isteyemezler. “Yönetim Hukuku İlkelerine” göre, işlem genel ve şahsi olmayan nitelikte olduğundan ilgililer şahsi ihtiyaçlarını öne sürerek değişiklik

¹⁶ Activeline, “Özelleştirmede Beklenen İvme Yine Yakalanamadı”, Active Akademi, <http://www.activegroup.biz/activeline/activeline.html>, (09 Ekim 2006), s.1.

¹⁷ EROL, Mesut, a.g.e., s.23.

talebinde bulunamazlar. Buna karşılık işletmeler bağlı oldukları düzenlemelerde değişikliğe gidilmesini, kendileri için özel rejim uygulanmasını isteyebilirler¹⁸.

Düzenleme kuralları, gelecekte ortaya çıkması olası durumlarda tarafların hak ve yükümlülüklerini, alınması gereken önlemleri ortaya koyar. Gelecekte ortaya çıkabilecek olaylar önceden tam olarak kestirilebilse, her bir olayda ne yapılacağı da ayrıntılı bir biçimde önceden saptanır ve taraflar da planlarını buna göre yapabilir. Çeşitli konularda yetkinin gelecekte nasıl dağılacağı da önceden belirlenmiş olmalıdır. Gelecekteki olayların eksiksiz olarak öngörülememesi durumda ise düzenleyici kurum öngörülemeyen durumlar ortaya çıktıkça yetki kullanmak zorunda olacağından, kaçınılmaz olarak birtakım seçimlik yetkilerle donatılmalıdır. Seçimlik yetkiler ne kadar geniş olursa düzenleyici kurumun gelecekte ne tür yaptırımlar uygulayabileceği konusunda taraflara ve özellikle yatırımcılara inandırıcı bir biçimde işi üstlenmesi de o derece zor olabilir. Düzenleme yapılırken, piyasada rekabetin yaratılmasını ve kaynak kullanımında etkinliğin sağlanmasının garantilenmesi gerekir. Yapılan düzenleme devlet tekeline ortadan kaldırırken özel kesim tekeline yol açmamalıdır.

2.2.3. Serbestleşmenin Tanımı

Serbestleşme (Liberalisasyon) dinde, siyasette ve ekonomide hürriyet ilkelerinin ve yöntemlerinin yararlılığını savunmuş akımdır. Devletin ekonomisinin sınırlarını daraltmaya ve tüm ayrıcalıklarını kaldırmaya yönelik bir iktisat politikası aracıdır. Ekonomik faaliyetlerde piyasa koşullarına işlerlik kazandırılması, devlet tekelindeki iktisadi faaliyetlerde özel kesimin önündeki giriş engellerinin kaldırılması yönündeki uygulamalar olarak tanımlanmaktadır¹⁹.

Dış ticaretin yabancı sermaye işlemleri, finansal varlıklar iç piyasası, işgücü piyasası, tarım ürünleri ve diğer mallar piyasaları serbestleşmenin konusu olabilmektedir. Eğer bir ekonomide piyasayı yönlendirenlere göre piyasa güçleri (arz ve talep) serbestçe işleyebiliyorsa piyasanın serbestleştiği kabul edilebilir²⁰.

¹⁸ AKILLIOĞLU, Tekin, "Rekabet Politikası ve Özelleştirme", Rekabet Politikası ve Özelleştirme Sempozyumu, Ankara, 5 Kasım 1999, www.rekabet.gov.tr, (16 Ağustos 2006), s. 101.

¹⁹ Genel Ekonomi Ansiklopedisi, "Liberalisasyon", Cilt: 2, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1988, s.572.

²⁰ AKALIN, Güneri, KİT'ler ve Özelleştirilmeleri, Gazi Kitabevi, Ankara, 2003, s.211.

Serbestleşme, uluslararası iş bölümüne yol açmaktadır. Ülkelerin en iyi üretimlerinin ülke içi ihtiyaçtan artan kısmının diğer ülkelerin üretimlerinden artan kısmıyla değiştirilmesine olanak sağlamaktadır.

Özelleştirmenin serbestleşmenin bir alt kümesi niteliğinde olduğu savunulmaktadır. Bu görüşe göre, özelleştirme devlet kesimindeki yasal tekeller olan KİT'lere son vererek piyasa ekonomisinin hacmini genişletmekte ve aynı zamanda piyasa güçlerinin serbestçe işlenmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla özü itibariyle serbestleşme özelleştirmeyi içermekte olup, serbest piyasa ekonomisine geçiş anlamındadır²¹.

2.3. Özelleştirmenin İlkeleri

Özelleştirme, yapıldığı ülkede amacına ulaşmayı sağlayacak ve yaşanan deneyimlerle genel kabul görmüş duruma gelen bir takım ilkelerle hareket edilmesi durumunda istenen sonuçlara daha fazla yaklaşabilmektedir. Özelleştirmenin genel kabul görmüş ilkeleri finansal, sosyal ve stratejik açıdan olmak üzere üç başlık altında toplanabilir.

2.3.1. Özelleştirmenin Finansal Açıdan İlkeleri

İlhan BAYTAN'a göre, özelleştirmenin finansal açıdan ilkeleri aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- a) Özelleştirme, özelleşecek kuruluşun gerçek piyasa değeri üzerinden yapılmalıdır. Aksi durumda birtakım kesimlere haksız kaynak aktarımı söz konusu olabilir. Bir kuruluşun gerçek değerini belirlemek çok hassas ve sıkı çalışma isteyen bir konudur. Değer yüksek belirlenmişse alıcı bulunamayabilir. Düşük belirlenmişse de devlet zarar edecektir, bu durumu doğru sonuçlandırmak için değerlemenin uluslararası kabul görmüş kuruluşlarca yapılması kabul görmüştür,
- b) Özelleştirme uygulamalarından elde edilecek gelirlerin genel bütçe harcama ve yatırımlarında kullanılmaması genel kabul görmüştür. Türkiye'de yasayla özleştirmeden elde edilecek gelirlerin, genel bütçe harcama ve yatırımlarında kullanılması engellenmiştir. Özelleştirme gelirleri bir fon hesabında toplanarak özelleştirme kapsamındaki kuruluşlar

²¹ AKALIN, Güneri, a.g.e., s.212.

için, özelleştirme uygulamaları için çıkarılan bono ve tahvil ödemelerine, hazineye ve hazine bünyesindeki Kamu Ortaklığı Fonuna aktarılır²²,

- c) Özelleştirmede öncelikle ülke menfaatleri ön planda tutulmalıdır. Özelleştirmenin uzun ömürlü olması ve kamuoyunda desteklenmesi için dış baskı olmadan, ülkenin ekonomik koşullarına göre yapılması gerekir,
- d) Kuruluşların özelliklerine ve içinde buldukları koşullara göre özelleştirme yöntemlerinin belirlenmesi gerekir. Özelleştirme yöntemi, özelleştirilecek kuruluşun hukuki düzenlemeler ve kuruluşun içinde bulunduğu koşullar dikkate alınarak yapılmalıdır,
- e) Özelleştirme uygulamasının uzun bir süreç olması nedeniyle özelleştirilecek kuruluşun hazırlık aşamasından ve kuruluşun finansal, iktisadi ve hukuki durumu gözden geçirilip özelleştirmeye hazır hale getirilmesinden sonra özelleştirme işlemine karar vermek gerekir. Yasalarla belirlenen özelleştirme yöntemlerinden biri veya bir kaç seçilebilir ama uygulanacak olan yöntem veya yöntemler, özelleşecek kuruluş açısından en uygun, ekonomik açıdan en karlı olması gereklidir,
- f) Özelleştirme yapılırken, oluşabilecek tekellerin olumsuz etkilerinin önlenmesi gereklidir. Rekabetin sağlıklı olmasının sağlanması önemlidir ve özelleştirmenin ana hedeflerinden biri, tekel niteliğindeki devlet işletmeciliğinin sona erdirilmesi veya devlet işletmeleri lehine olan ayrıcalıkların giderilmesi suretiyle piyasalarda rekabetin sağlanmasıdır²³,
- g) Özelleştirme işlemlerinin değer saptaması da dahil açıklık içinde yürütülmesi gereklidir. Piyasa ekonomisinin etkinliği, tam rekabet koşullarının varlığına bağlıdır. Tekelleşme ya da kartelleşmeye olanak veren ortamlarda piyasa ekonomisi etkinliğini yitirir. Özelleştirme uygulamalarında işlemler sırasında yatırımcı işletmelerin arasında rekabet ortamının sağlanması ve özelleştirme sonucunda piyasalarda rekabet ortamının olumlu etkilenmesinin sağlanması açısından rekabet tanımı önemlidir. Bu nedenle özelleştirme işlemleri açıklık içinde yürütülmeli, uygulamaların tüm yerli ve yabancı yatırımcılara etkili araçlarla duyurulmalı, yatırımcıların eşit koşullar altında bulunması sağlanmalıdır.

Açıklık (aleniyet) ilkesi, bir işletmenin tersini savunan yasada öngörülen durumlar dışında kalan konularda halkın bilgisi içinde ve onların gözü önünde yaptığı hizmetten açıklık sağlayarak, toplum karşısında o işletmeye karşı güven duygusu oluşturur²⁴.

²² BAYTAN, İlhan, Özelleştirme, TRT Basım Yayın Müdürlüğü, Ankara, 1999, s.116.

²³ VURAL, Oktay, “ Özelleştirme ve Rekabet”, Özelleştirme Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi- Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, 1994, s.217.

²⁴ ŞENER, Esat, “Aleniyet”, Hukuk Sözlüğü, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2001, s.42.

2.3.2. Özelleştirmenin Sosyal Açıdan İlkeleri

Özelleştirme tarafsız ve çoğunluğun uzlaşmasıyla ele alınmalıdır. İktidardaki ya da özelleştirmeyi yapmayı planlayan partilerin görüşleri ne olursa olsun özelleştirmede hemen herkesin ortak noktada birleşeceği bir görüş birliği sağlanmalıdır. Özelleştirmenin sonuçlarının ondan yarar görmesi düşünülen ülkede yaşayan insanların lehine sonuçlar vermesi ve bu durumda devletin ülkede yaşayanların sosyal olarak zarar görmesini engellemesi gerekmektedir.

Bu açıdan özelleştirmenin sosyal açıdan ilkeleri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır;

- a) Temel mal ve hizmet üreten KİT'lerin özelleştirilmesinde tüketiciyi koruma tedbirlerinin ciddiyetle alınması gerekir. Özelleştirme sonucunda fiyatları artması veya ürün kalitesi bozulması gibi durumlar ortaya çıkabilir. Bu yüzden özelleşen işletmelerde kalite, fiyat, sürekli mal sunumu, diğer standart ve ölçekler için gerekli tedbirler düşünülebilir,
- b) Özelleştirme sonucunda kuruluşu devir alanların maliyet düşürmek amacıyla çalışanları herhangi bir sosyal destek olmadan işten çıkarmasını engellemek için devlet tarafından gerekli tedbirler alınmalı, işsizliğe yol açılmamalıdır.

Özelleştirmeden dolayı kuruluşu devir alan yatırımcının verimli çalışma programı içerisinde mevcut çalışanlardan bir kısmının iş sözleşmesini sonlandırması ve bunun sonucunda işsizlik oranlarının artması sosyal devlet anlayışına ters düşmektedir. Bu nedenle özelleştirmenin en önemli sonuçlarından olan işsizlik, hükümetleri zor duruma sokabilmekte ve özelleştirmeye karşı alınan tavırların asıl nedenlerinden biri olarak karşılına çıkmaktadır. Bu konuda çeşitli çalışmalar yapılmakta, sosyal destek projeleri ve başka yollarla işsiz kalanlara yeni iş alanları sağlanmaya çalışılmaktadır.

İş kaybına uğrayan çalışanlara yeni iş bulmalarında yardımcı olmak, yeni beceriler kazanmasını sağlamak, geçici olarak sosyal projelerde değerlendirilmeleri, küçük ölçekli iş kurma konusunda destek olmak devletin görevidir ve bu konuda çalışmalar yapılmaktadır²⁵.

²⁵ YASİN, Melikşah, Özelleştirmenin Hukuki Rejimi, Beta Basım A.Ş., İstanbul, 2007, s.71.

Türkiye’de yapılan özelleştirmelere yön göstermek amacıyla hazırlanan 4046 sayılı Özelleştirme Yasası’nın²⁶ 2. maddesinde özelleştirme sonucunda oluşabilecek işsizliğin ortadan kaldırılması ve doğabilecek istihdam azalmaları ile ilgili olarak mevcut yasalarda ve/veya toplu iş sözleşmelerinde öngörülen tazminatlara ek olarak “İş Kaybı Tazminatı” verilmesi kararlaştırılmıştır. Burada amaç işsizliğin artmasının önlenmesidir.

2.3.3. Özelleştirmenin Stratejik Açıdan İlkeleri

Özelleştirme yapıldığı ekonomiye etkileri nedeniyle stratejik açıdan ele alınmalı ve iktisadi etkileri ile sosyal etkilerinin sağlıklı sonuca ulaşabilmesi açısından bunun önemi göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle ilk öne çıkan stratejik konu tanımı, fonksiyonu, etkileri ve konumu bakımından toplum için hayati öneme sahip olan konuları oluşturmaktadır. İkinci olarak karşımıza çıkan stratejik kuruluş tanımı ise bir toplumun hayati konularda faaliyet gösteren kuruluşlarını ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile ekonomik, jeopolitik açıdan devletin üstün çıkarları ile doğrudan ilgili olan, işlememesi veya kötü işlemesi durumunda devletin zor durumda kalabileceği faaliyetlerin stratejik faaliyetler olduğu söylenebilir²⁷.

Stratejik açıdan ilkeler aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- a) Özelleştirme öncesi hazırlıklar çok iyi yapılmalıdır. İşin uzmanlarına konu incelenmeli ve çıkan sonucun olumlu olması halinde özelleştirmenin zamanı, değerlendirmenin hangi esas ve ölçütlere göre yapılacağı, ödemenin hangi şekilde yapılacağı alıcıların koşulları gibi konular iyice incelenmelidir,
- b) Tekel durumunda bulunan KİT’lerin tekelin sürdürülmesine olanak sağlayacak şekilde özel kesimin eline geçmesi engellenmelidir. Çünkü kamu kesiminde temel amaç toplumsal yarar sağlamak olduğu halde özel kesimin amacı kar etmektir. Tekelin özel kesim eliyle sürdürülmesi bu bakımdan sosyal ve ekonomik sakıncalara yol açabilir,
- c) Sahipliğin yaygınlığının yanı sıra, yönetim sorumluluk ve yetkilerini üstlenebilecek ortak grubunun temini yani en uygun yatırımcının seçimi özelleştirmenin başarılı olması açısından önemli konulardan biridir,

²⁶ Resmi Gazete, Tarih: 22 Kasım 1994, Numarası: 22124.

²⁷ BAYTAN, İlhan, a.g.e., s.121.

- d) Halka sunulan hizmet niteliği taşıyan mal ve hizmet üretim birimlerinin özelleştirilmesinde, özelleştirme ihalesini kazanan şirketin aynı zamanda görev sorumluluğuna da sahip olması gerekir. Bu nedenle, ihalelere katılanlardan, bu sorumluluğu yerine getirebileceklerini gösteren objektif ölçütler aranır ve ön yeterlilik incelemesi yapılabilir²⁸.
- e) Stratejik konularda devletin sahip olacağı ayrıcalıklı hisse oluşturulması gereklidir. Ayrıcalıklı hisse, altın hisse²⁹ olarak ta ifade edilebilir, devlete ayrıcalıklı sahiplik hakkı verir. Diğer deyişle, devlet veya devlet temsilcilerine özel haklar tanyacak nitelikteki hisselerdir.

Türk Ticaret Hukukunda da, anonim ortaklıklarda, şirketin kontrolünün elde tutulmasının istendiği durumlarda ayrıcalıklı paylar oluşturularak, sermayeye katılma oranına bakılmaksızın oy hakkında ayrıcalığa sahip olan pay sahibinin, genel kurulda sahip olduğu oylar aracılığıyla şirketin kontrolünü elinde tutmasına, istediği yönde karar alınmasını sağlayabilmesi olasıdır³⁰.

- f) Doğal kaynaklar, belli bir süre için sadece işletme hakkının verilmesi suretiyle özelleştirilmeli yani doğal kaynakların sahipliği devredilmemelidir,
- g) Özelleştirme uygulamalarında, milli güvenlik ve halk yararının gerektirdiği durumlar hariç, devlet kurum ve kuruluşları ile mahalli idarelere devir yapılmamalıdır. Özelleştirmenin en önemli amaçlarından biri de devletin ekonomideki faaliyetlerini sınırlandırmak ve devletin sahipliğindeki malların özel kesime devredilmesidir. Özelleştirme kapsamına alınan kuruluşların, başka devlet kuruluşlarına devri özelleştirme olmayıp, kurumlar arası mal devridir. Özelleştirme kapsamındaki mallar yalnızca, milli güvenliğin gerektirdiği ve halkın yararının gerektirdiği durumlarda diğer devlet kuruluşlarına veya mahalli idarelere devredilebilir³¹:

Özelleştirme kapsamındaki bir kuruluşa ait varlıkların, özelleştirme kapsamındaki diğer kuruluşlara devrine de yasal bir engel bulunmamaktadır. Devredilen varlığın, devralan kuruluşun değerini artırması, devredilen kuruluşun ihtiyaç duyması gibi nedenlerle devir yapılması gerekebilir.

²⁸ YASIN, Melikşah, a.g.e., s.72.

²⁹ Ayrıcalıklı bir hisse olan altın hisse uygulaması, devlet şirketlerinde devlete ait payların veya devlet varlıklarının yönetiminin tamamen devlet kontrolünden çıkıp, özel sektöre devredilmesi halinde dahi devlete karışma hakkı vermektedir.

³⁰ GÜVEN, Pelin, "Özelleştirmelerde Gündeme Gelen Altın Hisse Uygulamasının Avrupa Birliği Hukukundaki Sermayenin Serbest Dolaşımı ve Rekabet Hukukundaki Gelişmeler Işığında Değerlendirilmesi", e-akademi, Nisan 2005, www.makalem.com, (15 Nisan 2007), s.38.

³¹ YASIN, Melikşah, a.g.e., s.58.

2.4. Özelleştirmenin Nedenleri

Devletin yönetiminde ve sahipliğinde olan varlıkların özel kesime devredilmesinin, birtakım hizmetleri özel kesimin yapmasının istenmesinin ana nedeni, toplumsal refahın ve kaynak kullanımının en üst düzeye çıkarılma düşüncesi olduğu görülmektedir.

İnsanlar toplu halde yaşama istekleri sonucu devlet denen örgütü kurmuşlar, sonuçta ortak ihtiyaçlarını ortak maliyetlere katlanarak görmek istemişlerdir. Ortak mal ve hizmetlerin karşılanmasında devlet toplumsal refahı en üst seviyede sağlayamamaya başladığında toplum, mal ve hizmetlerin üretimi için alternatif çözüm üretilmesini istemiştir. Bu noktada özellikle 1970'lerin sonunda ve 1980'lerin başında devletin toplumsal refahı birtakım mal ve hizmetlerin üretiminde en üst seviyeye çıkartamadığı ya da en üst seviyeden uzaklaştırdığı düşüncelerinin hakim olmaya başlamasıyla alternatif çözümler ortaya konmaya başlanmıştır. Geliştirilen yeni alternatifler içinde tüm dünya da doğal tekellerde uygulama alanı bulan regülasyon (düzenleme), deregülasyon (yasal ve kurumsal olarak serbestleşme) ve özelleştirme uygulamaları önemli hale gelmiştir³².

Gelişmeler sonucu birtakım mal ve hizmetlerin özel kesim tarafından üretilmesi ve satılması, rekabetçi politikaların geliştirilmesi için ortam yaratılması olarak ortaya atılan özelleştirme tanımı ile toplumun refahının en üst düzeye ulaşması ya da en üst seviyede korunması düşüncesi kabul görmüştür. Diğer bir deyişle devletlerin ve hükümetlerin birtakım mal ve hizmetlerin özellikle ekonomik nitelikte olanların üretiminde son yıllarda başarısız olarak kabul edilmeleri sonucu bunu ortadan kaldırmak için yeni çözümler üretmeleri söz konusu olmuştur³³.

Ekonomilerdeki gelişmeler ve piyasa ekonomisinin ağırlığını hissettirmesinin de etkisiyle devletin ekonomik nitelikteki mal ve hizmet üretiminden çekilmesi düşünceleri ağır basarak günümüze gelinmiştir. Belirtildiği gibi bu ana nedenle bağlantılı olarak devletin ekonomik anlamda faaliyette bulunduğu alanlardan çekilmesinin diğer bir deyişle mal ve hizmet üretiminin özel kesime bırakılmasını

³² EGE, Yavuz, "Dünyadaki Uygulamalar Işığında Rekabet Politikası ve Özelleştirme", Hazine Dergisi, Sayı:13, Ocak 2000, s.69.

³³ ÇETİNKAYA, Özhan, Türkiye'de Devlet İşletmeciliği ve Özelleştirme, Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa, 2001, s.170.

gerekli kılan nedenler finansal, sosyal ve politik olarak sıralanabilir. Bu nedenler aşağıda incelenecektir.

2.4.1. Özelleştirmenin Finansal Nedenleri

Özelleştirmenin finansal nedenleri, piyasa ekonomisine işlerlik sağlamak, birtakım KİT'lerin var oluş amaçlarının ortadan kalkması, KİT'lerin devlet bütçesine yük olması, sermaye piyasasını geliştirmek, devletin dış finansman ihtiyacını azaltmak, devlete gelir sağlamak gibi nedenlerdir³⁴.

Finansal nedenler aşağıdaki gibi maddeler halinde detaylandırılabilir;

- a) Devletin son yıllarda asli fonksiyonlarının gerektirdiği görevlerin dışındaki birtakım mal ve hizmet üretimlerinin ana mal ve hizmet üretimlerini aşması, özelleştirme konusunu gündeme getirmiştir. Devletin bu tür mal ve hizmetlerin üretimine girmesi ile ana hizmetin gerçek verimlilikle ve yerli kaynakla üretilmemesi sorunu ortaya çıkmış, hükümetler ana bütçeyi denkleştirmede zorlanmaya başlamıştır. Tüm dünyada, özel kesim gösterdiği gelişmelerle devletin yapmak zorunda olduğu bir çok işi yapabileceğini ispatlamıştır³⁵,
- b) Toplumlardaki hızlı gelişim ve toplum refahını artırma çabaları nedeniyle, modern devletten beklenen hizmetler giderek çeşitlenmekte ve buna paralel olarak devlet giderlerinin hızla artması gündeme gelmektedir. Devlet giderlerinin artması, bunların karşılanması için daha çok vergi istenmesine yol açmaktadır,
- c) Devlet zarar eden bir kuruluşunu bile tasfiyeye gitmez ve o kuruluşun zararları bütçeye yük oluşturur. Özel kesim işletmeleri mal ve hizmetlerini en iyi fiyatlarla satıp kar sağlamak için faaliyette bulunurlar. Bunun sonucunda, rekabet etme düşüncesi ile de en iyi hizmet ve mal sürümünü en uygun fiyatlarla tüketime sunarlar³⁶,
- d) Teknolojik gelişmeler, çok büyük kaynaklar gerektiren, riski büyük yeni yatırımları doğurmaktadır. Bunları yalnızca devletin üstlenebilecek olması finansman sorununu da beraberinde getirmektedir,
- e) Özelleştirmenin başka bir finansal nedeni ise, özel sahipliğin yaygınlaştırılması ile işletmelerden gelir sağlayan insanların üretim ve yönetimde verimlilik sağlama çabalarını arttıracakları düşüncesidir³⁷.

³⁴ Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, "Özelleştirme", TOBB İhtisas Komisyonu, Ankara, 1993, s. 103.

³⁵ EGE, Yavuz, a.g.e., s.67.

³⁶ SARIKAMIŞ, Cevat, a.g.e., s.10.

³⁷ Vakıfbank, Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Özelleştirme 2, Vakıfbank Yayınları, Ankara, 1995, s.7.

2.4.2. Özelleştirmenin Sosyal Nedenleri

Özelleştirmenin sosyal nedenleri aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- a) Sosyal nedenlerin başında gelir ve servetin yeniden dağılımı sayılabilir. Gelişmiş ya da gelişmekte olan tüm ülkelerde farklı boyutlarda da olsa, gelir ve servetin dağılımında dengesizlikler bulunmaktadır,
- b) Özelleştirme ile devlet gereksiz personel istihdamına sebep olan uygulamalardan kurtulacaktır. Böylece devlette ihtiyaca uygun ve gerçekçi istihdam sağlanacaktır. Özelleştirmeden sonra, işletmelerdeki işçilerin daha verimli çalışacakları kabul edilmektedir³⁸.

Özel kesimin devlete göre daha fazla verimliliğe önem vermesi çalışanlar arası rekabeti, dolayısıyla kaliteyi de arttıracaktır. Özel kesimin devir aldığı işletmelerde verimliliği ön planda tutması ve verimsiz olduğunu düşündüğü organizasyonlarda kısıntıya gitmesi kısa vadede işsizliği arttırıcı yönde sonuçlar doğursa da uzun vadede işgücü kalitesinde artışa neden olacaktır,

- c) Günümüz ekonomik koşullarında serbest piyasa ekonomisi gereği, devletin daha ağır finansal bir yükü karşılamaması için işveren kesimi KİT'lerin bir an önce özelleştirilerek ekonomik verimliliği arttırıcı önlemler almasını zorunlu görmektedir. İşçi ve işveren temsilcilerinin özelleştirme konusunda birebir aynı fikirde olmadığı uygulamalar da ortaya çıkmıştır.

İşveren tarafı özelleştirmeyi yeni bir sermaye-teknoloji ve emek bileşimi ile maliyet düşürme bahanesi olarak görmekte, işçi kesimi ise özelleştirmenin çok büyük çaplı olmasının zarar getirebileceğini savunmaktadır. Bu iki kesimin ortak noktada buluşabilmesi açısından da özelleştirme önemlidir.

2.4.3. Özelleştirmenin Politik Nedenleri

Toplumda mevcut gelir ve servetin yeniden dağılımının sağlanması için özelleştirme de bir politika aracıdır. Özellikle karlılık oranı yüksek KİT'lerin hisse senetlerinin çalışanlara, yöneticilere ve küçük birikim sahiplerine birtakım üstünlüklerle

³⁸ Vakıfbank, a.g.e., s.5.

satılması, bu kesimlere bir gelir aktarması anlamına gelir. Bu durum sermaye sahipliğini tabana yaymayı da olası kılar³⁹.

Hükümetler özelleştirmede başarılı oldukları hallerde bu durumu lehlerine kullanabilmektedirler. Özelleştirme başarısızlıkları hükümetleri de zor durumda bırakabilmekte muhalefet partilerinin güçlenmesine yol açmaktadır.

Özelleştirme kararlarının alınması politik tercihleri de yansıtmaktadır. 1970’li yıllarda başlayarak yaygınlaşan arz yönlü iktisat görüşünde ekonomik hayatta görülen istikrarsızlıkların nedeninin devletin ekonomiyeye doğrudan veya dolaylı olarak karışması olduğu, serbest piyasa ekonomisinin ise sosyal refahın en uygun duruma getirilmesi için yeterli bulunduğu görüşü savunulmuştur.

Uluslararası finans kuruluşlarının sistem olarak KİT’lere karşı olması da, bu kuruluşlarla ekonomisini düzene sokmayı hedefleyen hükümetlerin politikalarının ön sıralarında yer almasına neden olmuştur. Bu kuruluşların baskısına rağmen özelleştirmede başarı sağlanamaması desteğe ihtiyaç duyan ekonominin zor durumda kalmasına, uluslararası finans desteğinden yararlanamamasına neden olmaktadır. Bu durum hükümette olan partinin ülke ekonomisini doğru yönetemediği ve başarısız olduğu için iktidarı kaybetmesinin nedenlerinden biri olmaktadır.

2.5. Özelleştirmenin Amaçları

Dünya ekonomisinde özelleştirme programı uygulayan tüm ülkelerde özelleştirmenin birtakım ortak amaçları vardır. Bu ortak amaçların dışında, her ülkenin kendi özel durumuna bağlı olarak farklı öncelik ve amaçları da olabilmektedir. Özelleştirme programı uygulayan tüm hükümetlerin paylaştıkları temel amaç, ekonomide etkinliği artırmaktır.

Aslında bütün dünya ülkelerinde özelleştirme ile yapılmak istenen, ekonomide özel kesim ağırlıklı ve serbest piyasa ekonomisinin düzgün bir şekilde işlediği bir yeniden yapılanmayı sağlamaktır. Bu amaçla devletin hacmini küçültmek ve böylece onun daha iyi işlemesine yardımcı olmak hedeflenmektedir. Çünkü devlette genelde kıt

³⁹ Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, a.g.e., s. 117.

kaynaklar, düşük verimlilikte kullanılmaktadır. Özelleştirme ile piyasa güçlerinin etkinliğinin artarak özellikle sanayi kesiminin performansının gelişmesi beklenmektedir. Ayrıca özel sahipliğin tabana yayılarak, bir anlamda politik özgürlüklerin de garanti altına alınması da olasıdır⁴⁰.

Özelleştirme İdaresine göre özelleştirmenin amaçları özelleştirme ile devletin ekonomideki sınai ve ticari aktivitesinin en aza indirilmesi hedeflenirken, rekabete dayalı piyasa ekonomisinin oluşturulması, devlet bütçesi üzerindeki KİT finansman yükünün azaltılması, sermaye piyasasının geliştirilmesi ve hareketsiz birikimlerin ekonomiye kazandırılması, bu yolla elde edilecek kaynakların altyapı yatırımlarına yönlendirilmesidir⁴¹.

Özelleştirmenin temel amacı sonuçta, devletin ekonomide işletmecilik alanından tümüyle çekilmesini sağlamaktır. Öte yandan borsa ve sermaye piyasalarını geliştirmeden sağlıklı bir ekonomik gelişmeden bahsetmek olası değildir. Özelleştirme uygulamaları ile bir yandan finansal piyasalara ve dolayısıyla sermaye piyasalarına yönelmeyen yerli ve yabancı birikimleri bu piyasalara yönlendirerek yeni kaynaklar yaratılması, diğer yandan da devletin fonlar üzerindeki talebi nedeniyle sıkışan finansal piyasa üzerindeki olumsuz baskının engellenmesi hedeflenmektedir⁴².

Yukarıdaki açıklamalardan sonra özelleştirmenin amaçları ana başlıklar altında, finansal amaçlar, sosyal amaçlar ve politik amaçlar olarak aşağıda incelenmiştir.

2.5.1. Özelleştirmenin Finansal Amaçları

Özelleştirmenin finansal amaçları maddeler halinde aşağıdaki gibi sıralanabilir⁴³;

- a) Tüm kesimlerde şirketler arasındaki rekabeti artırmak ve kaynakların etkin kullanımını sağlamak,
- b) Ülkede kurumsal serbestleştirmeyi sağlamak ve ekonomide yapısal değişim için gerekli olan modernizasyonu gerçekleştirmek,

⁴⁰ KARLUK, Rıdvan, a.g.e., s.1253.

⁴¹ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Türkiye’de Özelleştirme, <http://www.oib.gov.tr/program/turkiyedeozellestirme.htm>, (13 Ekim 2006), s.1.

⁴² Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, a.g.e., s.1.

⁴³ ALPER, Yusuf, İktisadi ve Sosyal Sonuçlarıyla Özelleştirme, Sağlık-İş Yayınları, Ankara, 1994, s.28.

- c) Güçlü bir özel kesim yaratarak ekonomik büyümeyi teşvik etmek ve piyasa ekonomisinin gelişimini hızlandırmak,
- d) Pazarın sağlıklı bir şekilde büyümesine katkıda bulunmak, özel girişimci ve yönetim kapasitesini güçlendirmek, devlet tekellerini kaldırarak rekabete olanak vermek,
- e) Özel kesim ilkelerinin devlet işletmelerine uygulanmasını olası kılarak onların piyasa ekonomisi kuralları içinde çalışmasını sağlamak,
- f) Devlet kuruluşlarının sermaye yapılarını güçlendirmek, finansal kuruluşların ve sermaye piyasalarının gelişimini teşvik etmek,
- g) Özel yabancı ve yerli yatırımları artırmak, yabancı pazarlara giriş olanaklarını artırmak,
- h) Hazine ve KİT'lerin ana işletmeleri için ek fon yaratmak, devlet kuruluşlarının finansal yapılarını düzelterek bütçeye olan yüklerini en aza indirmek ve devletin dış finansman ihtiyacını azaltmak olarak sıralanabilir.

Özellikle, gelişmekte olan ülkelerde kaynak sıkıntısı vardır. Yani sermaye piyasaları güçsüzdür. Küçük birikimler, merkezi olarak toparlanamadığı için bir anlam ifade etmezler veya çok yetersiz kalırlar. Özelleştirme ile yaratılan kurumsal değerlerin sermaye piyasalarına aktarılması ile sermaye ihtiyacı karşılanmış olur. Sermaye piyasalarının güçlenmesi, bireysel birikimleri çekerek, hem sahiplerine hem de ekonomik hayata artı kaynak sağlar⁴⁴.

Devletin ekonomi içinde olması, daha fazla kaynak ihtiyacını doğurmaktadır. Bunu vergi artışları ile karşılamak, toplumdaki dengesizlikleri ve rahatsızlıkları artırmaktadır. Özelleştirme devleti asli görevlerine döndürecek ve bu nedenle finansman ihtiyacı azalacaktır. Gelişen özel girişimcilik ile de yatırımlar artacaktır⁴⁵.

Sonuçta finansal amaçlar, etkinlik ve verimliliğin artırılması, piyasa ekonomisinin geliştirilmesi, sermaye piyasasını güçlendirmek ve birikimleri değerlendirmek, yabancı sermayeyi çekerek döviz gelirlerini artırmak, devlete gelir sağlamak ve devlet işletmelerinin zararlarından kurtulmak olarak özetlenebilir⁴⁶.

⁴⁴ AFŞAR, Muharrem, Türkiye'de KİT'lerde Özelleştirme ve Verimlilik İlişkisi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1999, s.19.

⁴⁵ ÖNDER, İzzettin, a.g.e., s.33.

⁴⁶ ÇETİNKAYA, Özhan, a.g.e., s.176.

2.5.2. Özelleştirmenin Sosyal Amaçları

Günümüzde belli büyüklüğe ulaşmış gerçek veya tüzel kişi kurumların devletlerce de desteklenen sosyal yatırımları önemli değerler tutmaktadır. Bu çerçevede özelleştirme sonucu ulaşılmak istenen sosyal amaçlar aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- a) Çevreyi korumak ve iyileştirmek,
- b) İstihdamı artırmak, sosyal güvenlik için gereken fonların oluşumunu sağlamak,
- c) Yeni teknoloji ve ileri işletmecilik bilgisinin ülkeye gelmesini ilgi çekici kılmak ve yeni iş sahaları oluşturmak,
- d) Yabancı ve yerli özel kesim kuruluşları arasında ortaklıklara olanak sağlamak,
- e) Toplumda refahı ve sahipliği tabana yaymak, gelir dağılımını adil hale getirmeye hizmet etmek,
- f) Bölgesel ve kırsal kalkınmaya katkıda bulunmak.

Sonuç olarak, devletler toplum üyelerinin refah içerisinde mutlu yaşamlarından sorumludur. Eğer toplum üyeleri arasında çeşitli dengesizlikler var ise giderecek düzenlemelerin yapılması gerekir⁴⁷.

2.5.3. Özelleştirmenin Politik Amaçları

Politik amaçlar, özelleştirmenin demokratikleşme ile paralel olarak gelişeceğini ve bireylerin politik anlamdaki özgürlüklerinin, yalnızca özel mal sahipliği ve devletin sahipliğinin bireylere devri suretiyle gerçekleşebileceği savunulan amaçlardır⁴⁸.

Özelleştirmenin politik amaçları aşağıdaki gibi sıralanabilir⁴⁹;

- a) Devleti küçültmek, asli fonksiyonlarına döndürmek,
- b) Demokratikleşmeyi sağlamak,
- c) Birikimlerin daha büyük oranlarda hisse senetlerine yönelmesini teşvik etmek,

⁴⁷ KORAY, Meryem, Sosyal Politika, Ezgi Kitapevi, Bursa, 2000, s.6.

⁴⁸ GÜNEY, Enver, a.g.e., s.22.

⁴⁹ ALPER, Yusuf, a.g.e., s.33-39.

- d) Sendikaların siyasi güçlerini zayıflatmak,
- e) Uluslararası sermayenin ve uluslararası örgütlerin taleplerini yerine getirmek.

Bireysel özgürlüklerin öne çıktığı günümüzde ekonomik ve siyasi özgürlüklerin devletin müdahalesiyle sınırlanması rahatsız edici boyutlara ulaşmaktadır. Siyasi kurumlar, görüşlerine göre ya sonuna kadar serbest piyasa ekonomisini ve dolayısıyla özelleştirmeyi ya da tam tersisini yani kontrollü hareket edilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Hükümetler, bir iktisadi devlet işletmesinin geliştirilmesine kendilerine politik yarar sağladığı sürece sıcak bakarlar. Politik yarar ve çıkarlarına uymayan bir geliştirmeye ise, bu geliştirme şirkete yarar sağlasa bile yardımcı olmak istemezler. Şirket çalışanları iş yetenekleri ve becerilerine göre değil, politik eğilimlerine göre istihdam edilirler, işletmenin üst yönetimi iktidara yakın kişilere verilerek yetenekli ve bilgili bir üst yönetimin oluşmasının önü kesilir⁵⁰.

2.6. Finansal Krizlerin Özelleştirme Üzerindeki Etkileri

2.6.1. Kriz Tanımları

Kriz, aniden ve beklenmedik bir anda ortaya çıkan öngörülemeyen bir takım gelişmelerin, makro düzeyde devleti mikro düzeyde ise firmaları olumsuz bir şekilde etkileyecek karmaşa ortamını oluşturmasıdır⁵¹. Başka bir kaynakta da tüketilemeyen üretimin doğurduğu ekonomik çöküntü olarak tanımlanmıştır⁵².

Kriz, bir yönüyle, dışsal bir faktöre bağlı, beklenmedik zamanda ortaya çıkan sancılı bir dönem; diğer bir yönüyle de, bazı çevreler veya kesimler için yeniden yapılanma yolunda bir fırsat ve olanaktır. Dikkatlice bakıldığında, bu iki farklı yorumun birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğu ve yaşanan ekonomik ve politik bunalımın, bir kesim için gerçek anlamda bunalım ve çöküş olduğu halde, diğer kesimler için, eskiye oranla daha güçlü yeni bir yapılanma ile içinden çıkılabilecek bir olanak olduğu anlaşılır⁵³.

⁵⁰ SARIKAMIŞ, Cevat, a.g.e., s.10.

⁵¹ ŞAFAK, Ali, Hukuk Sözlüğü, "Kriz", Temel Yayınları, İstanbul, 1996, s. 293.

⁵² HANÇERLİOĞLU, Orhan, Ekonomi Sözlüğü, "Bunalım", Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997, s.39.

⁵³ ÖNDER, İzzettin, Ekonomik Kriz, Yeni Türkiye, Yıl:7, Sayı:41, Eylül-Ekim 2001, s.45.

Bir görüşe göre finansal kriz; ters seçim ve ahlaki risk problemlerinin giderek kötüleştiği bir karmaşa ortamının oluşmasıdır. Finansal piyasaların böyle bir karmaşa ortamına girmesi, fonların üretken yatırım alternatiflerine yönlendirilmesinde etkinliğin yitirilmesi anlamını taşımaktadır. Hızlı sermaye çıkışı sonrasında oluşan finansal kriz sonucunda finansal piyasaların, fonksiyonların etkin bir şekilde daralmasına neden olmaktadır⁵⁴.

Uluslar arası Para Fonu (IMF), benzer bir değerlendirme yaparken finansal krizleri, reel ekonomi üzerinde yıkıcı etkiler yaratabilen piyasa çöküşleri olarak tanımlamıştır⁵⁵. Çok sayıda ekonomik ve finansal kriz tipi mevcuttur. Bunların en önemlileri; para krizleri, bankacılık krizleri, sistemik finansal krizler (borsa krizi), ikiz kriz (twin crisis) ve dış borç krizidir.

Para krizleri, döviz kurunda ani bir hareket ve sermaye akımında keskin bir değişmeyi içerir. Para krizi, ülke parasının döviz olarak değeri üzerindeki spekülative bir atağın bir devalüasyonla sonuçlanması halinde veya ülke otoritelerinin uluslararası rezervlerinin hacmini arttırarak ve faiz oranlarını yükselterek ülke parasını savunmaya zorlandıkları durumda ortaya çıkar. Her zaman olmasa da, çoğunlukla sabit veya yarı-sabit döviz kuru standartları altında veya Para Kurulu uygulamasında ya da ülke parasından kaçış durumlarında ortaya çıkar. Bir para krizi, basit olarak paranın önemli bir miktarda devalüasyonu olarak tanımlanabilir⁵⁶.

Bankacılık krizi, genellikle, bankaları, yükümlülüklerini yerine getiremeyip ertelemeye zorlayan banka başarısızlıkları ve banka iflasları durumunda, mevduatlarının kendilerine ödenmeyeceği algı ve korkusu nedeniyle mudilerin bir bankaya hücum etmeleri durumunda veya hükümetlerin bu durumu önlemek için kurtarma ve kamulaştırma operasyonlarıyla yönelindikleri durumlarda ya da geniş ölçüde dönmeyen kredilerin varlığı halinde ortaya çıkabilir⁵⁷.

⁵⁴ MİSHKİN, Frederic, "Financial Policies and Prevention of Financial Crises In Emerging Market Countries", NBER Working Paper, Conference: Economic and Financial Crises in Emerging Market, 19-21 Ekim 2000, s.3.

⁵⁵ IMF World Economic Outlook, Mayıs 1998, www.imf.org/external/pubs/ft/weo/weo1298/index.htm, (22.10.2008), s.75.

⁵⁶ YAY, Turan, YILMAZ, Ensar, YAY, Gülsün Gürkan, Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 200147, İstanbul 2001, s. 21.

⁵⁷ CAPRIO, Gerard, Banking on Crises: Expensive Lessons from Recent Financial Crises, World Bank Working Papers, Number:1979, www.worldbank.org/html/dec/Publications/Workpapers/WPS1900series/wps1979/wps1979-abstract.html, (05.11.2008), s.3-4.

Sistemik finansal krizler, temelinde likidite sorunlarını içerir. Sistemik kriz, finansal piyasalarda ortaya çıkar ya da finansal piyasalarca boyutları büyütülür. Bu nedenle bu tür krizlere borsa krizi de denir. Firmanın gereksinim duyduğu sermaye, firma dışındaki yatırımcılardan sağlanır. Buna göre, tüm firmaların, yeterli bir biçimde iç finansman gerçekleştirmeleri durumunda, sistemik risk ortaya çıkmaz. Sistemik krizlerde, krize yol açan aleni bir olay yoktur.

İkiz krizlerin özellikle finansal liberizasyondan sonra gelişmekte olan ülkelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Gelişmekte olan piyasaların uluslararası sermaye akımlarına açılmasının liberal finansal yapıyla birleşmesi, gelişmekte olan ülkeleri ikiz kriz için oldukça kırılgan bir yapıya sokmuştur⁵⁸.

Nedenselliğin yönüne bakıldığında ise para krizleri gelecekteki bankacılık problemleri ile ilgili net sinyal vermezken, bankacılık krizleri para krizlerinin önemli bir göstergesi olarak görülmektedir. Ancak para krizleri, bankacılık krizlerini derinleştirdiği için kısır bir döngü oluşturmaktadır. Çoğunlukla bankacılık krizlerinin en yüksek noktaya ulaştığı seviye para krizinin oluşmasından sonra gelmektedir⁵⁹.

Dışa açık bir piyasa ekonomisinde üç temel gösterge çok önemlidir. Bunlar faiz, döviz kurları ve sermaye hareketleridir. Örneğin, Türkiye’de yaşanan 1994 krizinde, kamu borçlanma gereğinin arttığı bir dönemde, faizler masa başında düşürülmüş ve TL’den kaçış sonucu, dövize hücum başlamıştır. Türkiye’nin 1994’te krize girmesinin sebeplerinden biri spekülasyon sermaye hareketleridir⁶⁰.

2.6.2. Finansal Krizlerin Tarihçesi

Finansal krizler yüzyıllardır tüm dünyada belli aralıklarla meydana gelmektedir. Ülkelere göre krizin etkileri değişkenlik gösterebilmektedir. Kimi zaman sadece bir ya da birkaç ülkeyi ilgilendirirken, kimi zaman da tüm dünyayı etkisi altına alan boyutlara ulaşabilmektedir.

⁵⁸ GLİCK, Reuven, HUTCHİSON, Michael, Banking and Currency Crisis:How Common Are Twins, Pasific Basin, Working Paper Series, No.PB99-07, www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2002/12/21/.../multi0page.txt, (08.11.2008), s.1-3.

⁵⁹ KAMİNSKY, Graciela L., REİNHART, Carmen M., “The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payments Problems”, Haziran 1999, www.gwu.edu/~clai/working_papers/Kaminsky_Graciela_07-00.pdf, (10.10.2008), s.474.

⁶⁰ MANGİR, Fatih, “Finansal Dereğülasyonun (1989 – 2001) Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri”, Selçuk Üniversitesi İİBF, www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak, (09.05.2008), s.464.

1990'lı yıllarda dünyanın çeşitli bölgelerinde değişik tipte finansal krizler olmuştur. 1992-93 yıllarında Avrupa Para Sistemi içerisinde Avrupa Döviz Kuru Mekanizmasında ortaya çıkan para krizi, Latin Amerika'da 1994-95 yıllarında ortaya çıkan Tekila krizi, 1997 yılının ikinci yarısında Tayland parasının devalüe edilmesiyle başlayan Güneydoğu Asya krizi ve son olarak Amerika Birleşik devletleri (ABD)'de 2007 yılı içinde başlayan bu çalışmanın hazırlandığı dönemde devam etmekte olan ipotek krizi olarak literatüre geçen, devam ettikçe güven krizi, sermaye krizi, kredi krizi gibi adlarla anılan krizler finansal krizlerin değişik örnekleridir.

Bu krizlerde ortak yanlar olduğu kadar hepsinin kendine ait bazı ayırıcı özellikleri de bulunmaktadır. Ancak hepsi de değişen derecelerde olsa bile farklı maliyetler yaratmışlardır. Bu maliyetlerin başını bu krizler nedeniyle oluşan çıktı kayıpları almaktadır. Bunun yanında, kırılğan finans sektörü yeniden inşa etmek için harcanan önemli mali kayıplar da yaratmıştır.

Krizlerin ciddi uluslararası etkiler yaratması üzerine, krizin daha da yayılmasını önlemek amacıyla uluslararası müdahaleler ve yardımların yapılması gündeme gelmektedir.

Türkiye açısından bakıldığında, ekonomiyi derinden sarsan ve büyük ekonomi politikası dönüşümlerine yol açan 1929-31, 1958-61, 1978-81, 1988-89, 1994, 1998-2002 krizlerinin yanında, göreceli olarak daha kısa süreli ve etkileri daha sınırlı 1947, 1969, 1982, 1991 krizleri yaşanmıştır. Şiddetli ve göreceli olarak daha hafif krizler yirmi yılı oluşturur ve cumhuriyet tarihinin dörtte birine isabet etmektedir. Serbestleşme-küreselleşme sürecini yaşadığımız son 22 yılın tam 9 yılı, yani %40'ı kriz yılları olarak tarihe geçmiştir⁶¹.

⁶¹ KAZGAN, Gülten, Türkiye'de Ekonomik Krizler: (1929-2001) Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İrdeleme, DEGEV-Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2003, http://kazgan.bilgi.edu.tr/docs/1990_sonrasi_yillarda_Turkiye.doc, (28.10.2008), s.2.

Aşağıdaki tabloda dünyada meydana gelen bilinen belli başlı krizlerin, tarihi, krizin çıktığı ülke ve neden kaynaklandığı ile etkilediği ülkeler ve sonuçları özetlenmiştir.

Tablo 2-1 : Finansal Krizlerin Gelişimi ve Zamanlaması

Tarih	Kaynak Ülke	Krizin kaynağı	Etki Alanı	Sonuçları
1825	İngiltere	Latin Amerika Yapılan Hatalı Yatırımlar	İngiltere	Sanayi Çöküşleri
1836	İngiltere	ABD'de Yapılan Hatalı Yatırımlar	İngiltere, Fransa, Belçika	Ödemeler Bilançosu Açıkları
1847	İngiltere	Demiryolu İnşaatları Spekülasyonu	İngiltere, Fransa, ABD	Sterlin Değer Kaybı
1857	ABD, Avustralya	Altın Madenleri Spekülasyonu	ABD ve Avrupa	Parasal Çöküş
1866	ABD, İngiltere	Banka Batışı	ABD ve Avrupa	Zincirleme İflaslar
1900	Rusya	Düzensiz Sanayileşme	Rusya ve Avrupa	Durgunluk
1929	Avrupa	Banka Batışları	ABD ve Avrupa	Borsa, Banka ve Sanayi Çöküşleri
1954	Kore	Kore Savaşı	Tüm Dünya	Hammadde Fiyatları Çöküşü
1958	ABD	Durgunluk	ABD ve Avrupa	Pazar Daralmaları
1968	ABD	Dolar Spekülasyonları	ABD ve Avrupa	Spekülasyonların Devamı
1974	Genel	Petrol Krizi	Tüm Dünya	Dış Ticaret Dengesizlikleri
1978	Genel	Aşırı Kısa Vadeli Borçlanma	Gelişmekte Olan Ülkeler	Kredi Kısılması, Faiz Yükselmesi
1979	Genel	Petrol Krizi	Tüm Dünya	Tarım Fiyatları Çökmesi, Aşırı Faiz Hadleri
1982	Latin Amerika	Borç Ödeyememe Krizi	Tüm Dünya	Aşırı Faiz Hadleri
1987	ABD	Borsa Çökmesi	ABD	Uzun Süreli Durgunluk
1990	Japonya	Borsa Çökmesi	Japonya	Durgunluk ve Deflasyon
1990-91	Irak	Ambargo ve Savaş	Irak-Türkiye	Sermaye Kaçışı, Kredi Faiz Artışları
1992-93	Avrupa	Avrupa Parası Spekülasyonu	Avrupa	Yavaş Büyüme ve Devalüasyon
1994	Meksika	Aşırı Değerlenmiş Kur ve Cari Açık	Güney Amerika	Sermaye Kaçışı
1997-99	G.Doğu Asya	Tayland Bahtı Devalüasyonu	Asya	Devalüasyonlar, Petrol Fiyat Çöküşü ve daralma
1998	Asya	Ruble'nin Devalüasyonu	Rusya	Sermaye Kaçışı ve Pazar daralması
2000	ABD	Petrol Fiyatları Artışı	ABD	Borsa Çöküşleri ve durgunluk
2001	Arjantin	Arjantin Krizinin Yayılması	Amerika Kıtası	Borsa Çöküşleri ve durgunluk
2002	ABD	Afganistan'da Savaş ve İran'la Atışma	ABD	Borsa Çöküşü, Şirket İflasları ve Yolsuzlukları
2007-08	ABD	İpotek Krizi	Tüm Dünya	Finansal Sistem Çöküşü, Durgunluk

Kaynak: KAZGAN, Gülten, Türkiye'de Ekonomik Krizler: (1929-2001) Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İrdeleme, DEGEV-Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2003.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi krizlerin genel nedenleri yüksek devlet harcamaları ve bütçe açıkları sonucunda ortaya çıkan hiperenflasyon, yüksek cari açık ve önlenemeyen devalüasyonlar olarak görülmektedir.

Ekonomi tarihinin en önemli ve en derin krizi, 1929 krizidir. Avrupa ülkelerinde bazı bankaların mali sıkıntıya girmesi New York Borsası'nda hisse senedi fiyatlarında ani düşümlere neden olmuş ve ardından da tüm ABD ekonomisini etkisi altına almıştır. Bununla da sınırlı kalmayan kriz, dalga dalga diğer ülkelere yayılmıştır.

1929 Büyük Depresyonu ile borsada yaşanan çöküşün yanında, bankalarda ciddi anlamda iflaslar yaşanmış, toplam tüketim ve yatırımlarda ani düşüşler ortaya çıkmış ve tüm bu gelişmelerin sonucunda yalnızca ABD’nde 1929-33 yılları arasında Gayri Safi Yurt içi Hasıla (GSYİH) yaklaşık 1/3 oranında azalmıştır⁶².

1994 yılında Meksika’da meydana gelen ve Türkiye’deki gelişmelere benzetilen, krizin kaynakları olan aşırı değerlenen kur, dış ticaret açığı ve düşük büyüme hızı nedeniyle de oluşan krizler göze batmaktadır⁶³.

2000-2003 yılları arasındaki dönemde küresel konjonktürde ekonomik büyümenin yavaşlaması sonucunda gelişmiş ekonomilerde duraklama yaşanmış; ABD’de 2000-2001 yılında gerçekleşen resesyon her ülkede farklı tarihlerde hissedilmiştir. Dünyanın lokomotif ülkesi ABD’deki iktisadi gelişmeler diğer ülkelerle olan ticari, finansal bağlantılar ve beklentilere dayalı hareketlerle küresel ekonomilere yansımaktadır. 2001 yılı içerisinde kademeli olarak 11 farklı kez kısa vadeli borç verme faiz oranları %6,50’den %1,75’e indirildikten sonra ABD ekonomisi canlanmış, 2002’den itibaren 2007 yılı başlarına dek devam eden hızlı büyüme sürecine girmiştir. 2004 yılında zirveye ulaşan ABD büyümesi, 2005 yılında artan enerji fiyatları ve doğal afetler sonucunda bir ölçüde gevşese de gücünü korumuştur. Nitekim bu dönemde varlık fiyatlarındaki gelişmelerin olumlu servet etkilerine paralel olarak kredi piyasasında hızlı bir genişleme de yaşanmaya başlanmıştır. Aynı dönemde küresel ekonominin diğer bölgelerinde de canlı talep ile güçlü büyüme sürmüştür⁶⁴.

Sonuçlar incelendiğinde durgunluk başta olmak üzere, devalüasyonlar, kredi kaynaklarının azalması ve faiz yükselmeleri ile borsa ve finansal sistem çöküşleri belirgin olarak ortaya çıkmaktadır.

⁶² AKTAN, Coşkun Can, ŞEN, Hüseyin, Ekonomik Kriz : Nedenler ve Çözüm Önerileri, www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/toplam-kalite/aktan-sen-ekonomik-kriz.pdf, (22.10.2008), s.5.

⁶³ ERDİNÇ, Yaşar, 36/42 Para Harekatı-Krizlerin Belgesel Romanı, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.189.

⁶⁴ SAKARYA, Burçhan, Küresel Finansal Yapı ve 2007 Dalgalanmaları, BDDK Çalışma Tebliği, Nisan 2008, www.bddk.gov.tr, (28.04.2008), s.19-24.

2.6.3. Türkiye’de Finansal Krizlerin Tarihçesi

Cumhuriyet tarihine ekonomik açıdan genel olarak bakılırsa, geçmişte Türkiye ekonomisinin yetersiz sermaye birikimli, devletin ekonomik kararlarda ve kaynakların tahsisinde egemen olduğu bir yapıdan, sermaye birikiminin arttığı ve özel sektörün, ekonominin itici gücü olduğu bir yapıya doğru değişim gösterdiği görülmektedir. Bu değişim 1980 yılında uygulamaya konulan liberal ekonomik politikalar ile başlamış, finansal serbestleşme ile devam etmiş ve 1990 yılından itibaren hızlı bir gelişim göstermiştir⁶⁵.

1978 yılından başlayarak Türkiye ekonomisi, işgücü piyasasında sorunlarla ve ciddi düzeyde bir döviz kriziyle karşılaşmıştır. Siyasi istikrarsızlık ve yüksek enflasyonun ekonomik büyümeyi engellediği bir sürece girilmiştir⁶⁶.

12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen askeri müdahale öncesinde açıklanan 24 Ocak Kararları sonrasında Türkiye, önceki dönemlere oranla daha dışa dönük bir ekonomik kalkınma stratejisi çerçevesinde yoğun bir reform sürecine girişmiş ve dünyadaki gelişmelere paralel olarak pazar ekonomisi prensiplerini benimseyip rekabete dayalı ve açık bir makro ekonomik yapı oluşturma yönünde önemli adımlar atmıştır. 1980’lerin başında Türkiye’de ekonomik, hukuki ve kurumsal reformlar serisi başlatılmıştır. Bu süreç, dış ticaret rejiminin ve mali sektörün serbestleştirilmesi ile başlamış ve 1989 yılı sonlarında tüm siyasal karar alıcı çevrenin yapısını radikal olarak değiştirecek sermaye hesaplarının serbestleşmesi ile doruğa ulaşmıştır⁶⁷.

Yani 1980’lerde para ve sermaye piyasalarında yaşanan reform süreci, 1989’da uygulamaya konulan ve kambiyo rejiminde köklü değişiklikler meydana getiren 32 Sayılı Karar ile tamamlanmıştır⁶⁸.

⁶⁵ Dış Ticaret Müsteşarlığı, Araştırma-Yayın Çalışmaları, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nda Temel Yapısal Reform Konuları, 2001, <http://www.treasury.gov.tr>, (15.03.2008), s.5.

⁶⁶ Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Verimlilik ve Büyüme (1972-2003) Uluslararası Karşılaştırma ve AB’ye Yakınsama Süreci (2014), TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi, DPT Yayın No:6, Ankara, 2005, s.16.

⁶⁷ DUMAN, Nuri, KAAAN, Ebru, Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu Türkiye 2005, DPT, Birleşmiş Milletler Mukim Koordinatörlüğü, Ankara 2005, <http://ekutup.dpt.gov.tr/kalkinma/binyil05.pdf>, (12.10.2008), s.63.

⁶⁸ AYDIN, Ayşe Berfu, Piyasa Yapıcılığı Sistemi, Seçilmiş Ülke Örnekleri ve Türkiye Uygulamaları, TC Merkez Bankası, Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara, Kasım 2005, www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/ayseberfuaydin.pdf, (08.11.2008), s.2.

1980’li yıllar ciddi değişimlerin yaşıdığı ve ihracat merkezli piyasa ekonomisinin Türkiye’de uygulanmaya geçildiği bir dönem olmuştur⁶⁹.

2001 yılı ortalarında uygulanmaya başlanan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ile birlikte ekonomide ciddi yapısal değişiklikler meydana gelmeye başlamış; dalgalı kur rejimine geçilmiş, mali sektörün yeniden yapılandırılması ve kamu finansmanının daha sağlıklı bir yapıya kavuşturulması için çeşitli düzenlemelere gidilmiş, 25 Nisan 2001 tarihinde 1211 sayılı Kanun’da yapılan değişikle TCMB’nin operasyonel bağımsızlığının yasalaşması ve fiyat istikrarının ana amaç olarak belirlenmesi, enflasyonla kararlı bir mücadeleyi başlatmıştır⁷⁰.

1994 ve 2000’li yıllarda uygulanan istikrar politikasının çözmeye çalıştığı (yabancı sermaye istikrarsızlığı) finans piyasası ağırlıklı başlayan ve daha sonra reel sektöre kayan krizlerin genel olarak ortak noktaları⁷¹; sürdürülemeyen bütçe açıkları, yüksek düzeydeki dış borçlar, enflasyon hızındaki artış ile birlikte negatif faiz düzeyi, üretimin azalması, ücret düşüşüyle birlikte işsizliğin artması, küreselleşme ile birlikte hızlı fon akımları ve banka sisteminde artan açık pozisyonlardır.

1994 ve 2001 yıllarında yaşanan finansal krizler ülke ekonomisinde ciddi boyutlu yaralar açmıştır. 1994 yılında ve 2001 yılında yaşanan krizlerde kısa vadeli sermaye ve çıkış hızlarının yüksekliği her iki krizin nedenleri arasında sayılabileceği gibi aynı zamanda krizleri derinleştiren etkenlerdendirler. Kısa vadeli sermaye 1990’lı yıllarda dünyada geçerli olan faiz oranlarının çok üzerinde karlar elde etmiştir⁷².

1994 krizinde o yıla kadarki en büyük kamu ve cari açık düzeylerine ulaşılmış olmasının yanı sıra, ekonomideki tüm makro ekonomik göstergelerde de ciddi bozukluklar meydana gelmiştir⁷³.

⁶⁹ Sector Profiles of Turkish Industry General Outlook, The Republic of Turkey Prime Ministry State Planning Organization, General Directorate for Economic Sectors and Coordination Industry Department, Ankara, February 2004, s.1.

⁷⁰ Türkiye’de İmalat Sanayindeki Firmaların Fiyatlama Davranışı, TC Merkez Bankası, Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü, Çalışma Tebliğ No: 06/02, Temmuz 2006, s.4.

⁷¹ MANGIR, Fatih, a.g.e., s.5.

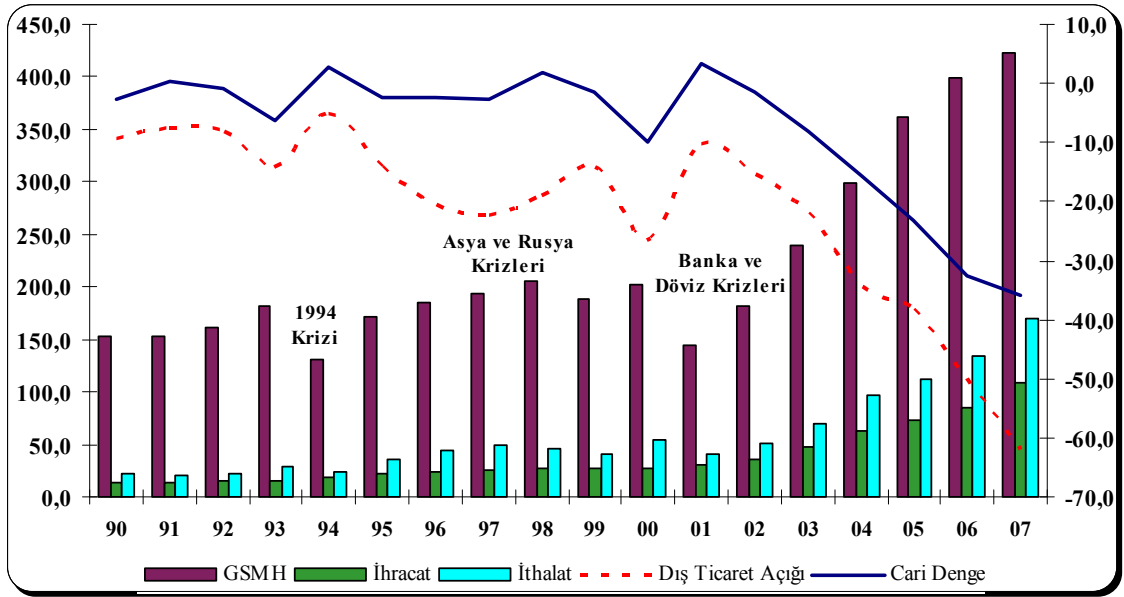
⁷² BİLGİN, Mehmet Hüseyin, KARABULUT, Gökhan, ONGAN, Hakan, Finansal Krizlerin İşletmelerin Finansman Yapıları Üzerindeki Etkileri, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 2002 – 41, İstanbul, 2002, s.30.

⁷³ BİLGİN, Mehmet Hüseyin, KARABULUT, Gökhan, ONGAN, Hakan, a.g.e. s.37.

Her iki krizin diğ er bir ortak yanı ise bankaları açık pozisyonlarının yüksekliğidir. Bankacılık sisteminin topladığı mevduatları değerlendirebileceği en verimli alan, devlet iç borçlanma senetleri olmuştur.

Devletin ç ığ gibi büyüyen iç borçlanma ihtiyacını karşılamak amacıyla, 1992-1999 yılları arasında % 32 gibi çok yüksek reel faizle içi borçlanmaya gitmesi sonucu, Türkiye’de finansal sistemin en önemli ayağını oluşturan bankacılık sisteminin finansman kaynakları, üretim yapan reel sektöre değil, borç faizini ödemek için borçlanan devlete aktarılmıştır. Sonuçta, yüksek reel faiz oranları ile çalışma şansı çok düşük olan reel sektör, bankacılık sistemi finansman kaynaklarının çok düşük bir kısmından yararlanmıştır⁷⁴.

Aşağıdaki grafikte 90’lı yıllardan sonra Türkiye ekonomisindeki gelişmeler ve krizin etkileri görülmektedir.

Grafik 2-1 : Türkiye Ekonomisi'nin Gelişimi ve Krizlerin Etkisi (Milyar Dolar)
Kaynak: TÜSİAD.

Yukarıdaki grafikten de anlaşıldığı gibi 1990-2006 yılları arasında Gayrisafi Milli Hasıla'nın ortalama yıllık büyüme hızı % 6,2 seviyesinde kalırken, 2001 yılında yaşanan % 9,5'lik küçülmenin ardından gelen 5 yıl boyunca büyüme oranı ortalama

⁷⁴ MÜSLÜMOV, Alövsat, 21.Yüzyılda Türkiye'de KOBİ'ler: Sorunlar Fırsatlar ve Çözüm Önerileri, Literatür Yayınları, İstanbul, 2002, s.15.

yıllık büyüme hızının üzerinde seyretmiştir. Diğer taraftan; 1995-2004 dönemine ait milli gelir rakamları incelendiğinde Türkiye ekonomisinin yıllık ortalama büyüme oranının % 4 olduğu görülmektedir. Ancak, daralma dönemleri olan 1999 ve 2001 yılları dışarıda bırakıldığında bu oran % 7'ye yükselmektedir. Bu durumda, Türkiye ekonomisi için potansiyel büyüme oranının % 5 ile % 7 aralığında olduğu kabul edilirse, ekonominin bu aralığın çok uzağında bir oranda büyümesinin makro dengeler açısından olumsuz sonuçlar doğuracağı söylenebilir⁷⁵.

1999 yılı Temmuz ayında IMF ile imzalanan “Yakın İzleme Anlaşması” açısından önem taşımaktadır. 2000 yılında uygulamaya geçilen istikrar programı ile ekonomide yeni bir süreç başlamış ve “Döviz Kuruna Dayalı Enflasyonu Düşürme Programı” uygulamasına geçilmiştir. Amaç; kamu finansmanı yapısının sağlıklı bir yapıya kavuşturulması, reel faizlerin makul bir seviyeye indirilmesi, enflasyonun düşürülmesi ve yapısal reformların gerçekleştirilmesi ile ekonominin istikrarlı bir yapıya kavuşturulmasıdır⁷⁶.

Fakat beklenen gerçekleşmemiş ve Kasım 2000’de Türkiye likidite krizi olarak da tanımlanabilecek bankacılık sektörü kaynaklı ciddi bir kriz ile karşı karşıya kalmış, Şubat 2001’de gelen ikinci bir krizle de sabit kur sistemi terk edilerek, dalgalı kur sistemine geçilmiştir.

Dünya ekonomisinde petrol fiyatlarındaki hızlı yükselme özellikle petrol ithal eden ülkelerin enflasyon ve büyüme oranlarını olumsuz etkilemiş olmakla birlikte Rusya ve Türkiye 2005 yılında % 10’luk enflasyon oranının altında kalarak bir başarı gerçekleştirmişlerdir⁷⁷.

Sürdürülebilir büyüme ve fiyat istikrarının temini yönünde atılan adımlar, kamu maliyesinde sağlanan disiplin ile birlikte, finansal kuruluşların gerek mali bünyelerinin sağlanması gerekse asli işlevi olan ekonomiye kaynak aktarma görevini

⁷⁵ 2006 Yılına Giren Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürülebilir Büyüme, TÜSİAD, Yayın No: TÜSİAD-T/2005-12-414, Aralık 2005, s.22.

⁷⁶ BİLGİN, Mehmet Hüseyin, KARABULUT, Gökhan, ONGAN, Hakan, a.g.e., s. 42.

⁷⁷ Global Economic Prospects 2006, Economic Implications of Remittances and Migration, The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, www.econ.worldbank.org/.../EXTDECPROSPETS/.../EXTGEP2006/0_menuPK:1026834~pagePK:6416, (08.09.2008), s.6.

yerine getirmeye başlaması açısından son derece önem arz etmektedir.⁷⁸ Ayrıca, bu gelişmeler, finansal sistemin şoklara karşı direncini de artırmıştır.

Reel sektör açısından öncü gösterge niteliği taşıyan aylık imalat sanayi üretim endeksinin yıllık değişim oranı incelendiğinde; söz konusu oranın yaşanan krizler sonrasında 2001 yılında ortalama % 9,8 azaldığı, ancak ekonomide meydana gelen gelişmeler paralelinde özellikle iç ve dış talepteki artışın tetiklediği üretim artışına bağlı olarak, 2002 yılından itibaren artış eğilimine girdiği ve 2003 yılında ortalama % 9,3, 2004 yılında % 10,4,⁷⁹ 2005 yılında % 6,6, 2006 yılında ise % 7,6 artış gösterdiği görülmektedir. 2007 yılı ilk on ayında ise artış değeri % 6'dır⁸⁰.

2006-2007 dönemindeki makroekonomik politikalara bağlı olarak finansal piyasalarda ortaya çıkan gelişmeler sonrasında, dünya ekonomileri yeni bir konjonktür içerisine girmiştir. Yeni yapıda önceki dönemde risk faktörü olarak algılanan arz yanlı enerji ve emtia fiyatlarının yüksek düzeylerdeki seyri ile enflasyonist baskı, artık ikincil önem taşımaktadır. Buna karşın ipotek piyasası alacaklarında geri dönmeyen tutarların oluşması ve kimi kredi risklerinin zarara dönüşmesiyle finansal piyasalarda önceki dönemlerde potansiyel görülen riskler gerçekleşmiştir. Özellikle gelişmiş piyasa ekonomilerindeki finansal kurumlarda oluşan zararlar ülke ve finansal kuruluşlar arasında bulaşarak etkisini sürdürmeye devam etmektedir. Yine geçmiş dönemlerde olası risk faktörü olarak görülmeyen gelişmiş piyasalardaki talep yavaşlaması, durgunluk yeni konjonktürde öne çıkmıştır. Özellikle Amerikan ekonomisinde giderek artan yavaşlama sinyalleri ekonomide durgunluğun da ötesinde resesyon ihtimalinin ekonomik çevrelerde dile getirilmesine yol açmaktadır⁸¹.

2.6.4. Finansal Krizlerle Özelleştirme İlişkisi

1970'li yıllarda başlayan ekonomik krizle birlikte Keynes'çi politikalar, devlet müdahaleciliği ve devlet girişimciliği ciddi bir biçimde sorgulanmaya başlanmıştır. İngiltere, Amerika ve Japonya'nın da aralarında bulunduğu belli başlı gelişmiş

⁷⁸ Finansal İstikrar Raporu 2005, TC Merkez Bankası, Sayı: 1, Ağustos 2005, www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/finist/finist.php, (15.10.2008), s.XX.

⁷⁹ Finansal İstikrar Raporu, a.g.e., s.26.

⁸⁰ Ocak – Kasım 2007 Dönemi Merkez Yönetim Bütçe Uygulama Sonuçları ve Makroekonomik Gelişmeler, T.C. Maliye Bakanlığı, Ankara, www.bumko.gov.tr/TR/Tempdosyalar/aralik_2007.pdf, (11.11.2008), s.5.

⁸¹ Finansal Piyasalar Raporu, BDDK, Eylül 2007, <http://www.bddk.org.tr/turkce/Raporlar/Raporlar.aspx>, (01.05.2008), s.V-IX.

ülkelerde klasik iktisadın yeniden yorumlanmasına yönelik iktisadi ve siyasi düşünce hareketleri gelişmiş ve bu hareketler muhafazakar iktidarların ideolojisini oluşturmuştur. Keynes sonrası klasik iktisadın yeniden yorumlanması ile ortaya çıkan ekollerin tamamı, farklı yoğunlukta olmalarına rağmen, krizi, serbest piyasa mekanizmasının sağlıklı olarak işlemlerini engelleyen unsurların varlığına bağlamışlardır. Bu bakımdan en büyük engeli de, iktisadi organizasyon içindeki yeri ve rolü genişleyen, piyasalara büyük bir karışma potansiyeli olan devlet olarak görmüşler, krizden kurtulmanın yolunun ise, serbest piyasa mekanizmasına tekrar işlerlik kazandırılması, devletin ekonomik yaşamdaki yerinin ve rolünün daraltılması olduğunu savunmuşlardır⁸².

Özelleştirme, yaklaşık 20 yıldır, özellikle devlet kesiminin ekonomide önemli bir ağırlığının bulunduğu ve ciddi boyutta bütçe açığına sahip ülkelerde gündemde kalan başlıca konulardan biri olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde mali darboğaza düşülmesi ile kurtarıcı bir proje olarak bakılan özelleştirme, gelişmiş ülkeler açısından devletin ekonomiden mümkün olduğunca çekilmesinin sağlanarak ekonomik etkinliğin piyasa ekonomisi aracılığıyla sağlanmasına yardımcı olunması yönünde bir araç olarak düşünülmüştür.

2.6.4.1. Dünyada Krizlerle Özelleştirme İlişkisi

Özelleştirmeyi kurtarıcı gören ülkeler, bütçe açığı, kamu işletmelerinin sermaye ve personel sorunları nedeniyle gelişmelere ayak uyduramamaları, kronikleşen kamu işletme açıkları, kamu işletme yöneticileri hakkında ortaya çıkan yolsuzluk iddiaları gibi ulusal düzeydeki birtakım problemler ile ekonomilerin küresel bir yapıya doğru gitmesi, yabancı rekabetin kamu işletmelerinin durumunu sarsması ve yabancı sermayenin yatırım alanı araması gibi uluslararası düzeyde yaşanan birtakım gelişmeler sonucunda özelleştirmeyi kaçınılmaz bir girişim olarak görmek zorunda kalmışlardır⁸³.

⁸² ÖZTÜRK, Nursel, Özelleştirme Ders Notları, T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, www.ceterisparibus.net/turkiye/guncel.htm, (02 Ocak 2007), s.3.

⁸³ GÖKTAŞ, Abdülkadir, Arjantin ve Fransa'da Özelleştirme, <http://portal1.sgb.gov.tr/calismalar/yayinlar/md/md138/INTARJANTIN%20VE%20FRANSA'DA%20ZELESTIRME.pdf>, (03.11.2008), s.1.

Özelleştirmeyi kurtarıcı gören ülkelere örnek olan Arjantin’de hükümet, devlet işletmelerini satarak mali açıkları ve yabancı borçları düşürmeye çalıştığı gibi, ekonomide yapısal reformları gerçekleştirmek için özelleştirmenin rolünü ön plana çıkarmıştır. Arjantin özelleştirme programı, sağlayacağı mali kaynaklar açısından gündeme getirilmişse de esas itibariyle istikrar politikasının bir aracı olarak görünmüştür.

Özelleştirme konusunda bir diğer örnek olan, Fransa’da İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde yürütülen yoğun millileştirme girişimlerinden sonra, 1980’li yılların ortalarından itibaren özelleştirme sürecine girilmiştir. Hükümet, 1986 yılında, kriz nedenleri arasında sayılan, devlet sektörünün büyüklüğünün çok ileri boyutlarda olduğu ve temel rekabet kurallarının işleyişini zedelediği kanaatine vardığından, bir takım liberal gerekçelere dayanarak 5 yıl içinde 65 şirketin özelleştirilmesini öngören bir program hazırlamıştır⁸⁴.

Fransa’da, özelleştirme sağlayacağı gelirler yoluyla yeni kaynaklar yaratma ve bütçe açığından kaynaklanan baskıyı hafifletme aracı olarak düşünülmüş ve muhalefet tarafından özelleştirme sürecini eleştirilmiştir ve özelleştirme programı yeni şirketlerin hisselerinin borsaya girişini yavaşlatan 1987 borsa krizi yüzünden öngörüldüğü şekilde gerçekleştirilememiştir. 1988 başkanlık seçimlerinde sağın yenilgiye uğraması, sermayenin çoğunluğunun borsaya arz edilmesi projesini devreden çıkarmış, özelleştirme değişik şekillerde devam etmiştir.

Arjantin açısından, her ne kadar başarılı bir özelleştirme programının uygulandığı genel olarak kabul edilse de özelleştirmenin ekonomik istikrara katkıda bulunduğu konusu o kadar belirgin olmamıştır. Ayrıca, özelleştirmenin bir istikrar aracı olarak kullanılması, zayıf yönetimlere sahip kamu işletmelerinin yerini, dağıtımda etkin olmayan bir kısım güçlü özel tekellerin almasıyla maliyet olarak karşılına çıkmıştır. Özelleştirme programının başarılı olarak uygulanması ekonomik istikrarın sağlanması için yeterli olamamıştır.

⁸⁴ GÖKTAŞ, Abdülkadir, a.g.e., s.7.

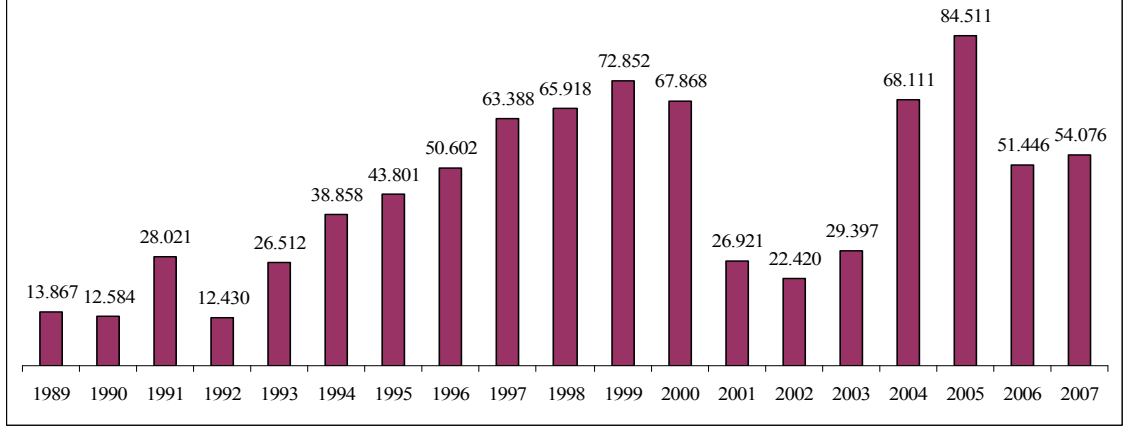
İdeolojik olarak, özelleştirmeyi doğuran gerçek nedeninin kapitalizmin 1970'lerden itibaren içinde bulunduğu yapısal krizden kaynaklandığını ideolojik bir saldırıyla bir amacın gizlenmeye çalışıldığını ve özelleştirme kampanyasıyla ideolojik bir efsane yaratıldığını ifade edilmektedir⁸⁵.

Özelleştirme, bir dönem ağırlıklı olarak ülkelerin içinde buldukları finansal krizlere çözüm olarak düşünüldüğünden siyasi karar vericiler açısından özelleştirmenin amaçları arasında “bütçesel sorunlar ve kısa dönem gelir artırma” eğilimi ağır basmıştır. Zaman içinde bu amaç farklılaşarak özelleştirme, aynı zamanda kamu işletmelerinin düşük verimliliklerine ve uluslararası rekabet ortamına bir çözüm/cevap olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Türkiye’de, çağdaş anlamda özelleştirme uygulamaları 1986 yılında başlamıştır. Öncelikle yarım kalmış tesislerin, küçük ölçekli işletmelerin ve bazı büyük fabrikaların satışı ile çeşitli halka arz uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Ancak takip eden süre içerisinde yaşanan ekonomik istikrarsızlık ve siyasi belirsizlikler, özelleştirmenin zaman zaman yavaşlamasına, hatta durmasına yol açmıştır. 2003 yılından itibaren özelleştirmenin güçlü bir ekonomik tercih olarak benimsenmesine bağlı olarak özelleştirme ivme kazanmıştır. Bununla birlikte, halen özelleştirilmesi gereken birçok ticari nitelikli kamu işletme ve hizmetleri bulunmaktadır⁸⁶.

⁸⁵ BAŞKAYA, Fikret, “TMMOB Kit Komisyonunca Özelleştirme Semineri Yapıldı” www.jmo.org.tr/resimler/ekler/bb7a62681a8a0f9_ek.pdf?dergi=HABER%20BÜLTENI, (03.11.2008), s.1.

⁸⁶ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Stratejik Plan (2009-3013), www.oib.gov.tr, (01.11.2008), s.14.

Aşağıdaki grafikte AB ülkelerine ait özelleştirme gelirlerinin gelişimi görülmektedir.

Grafik 2-2 : AB Ülkeleri Özelleştirme Gelirleri (Milyon \$)

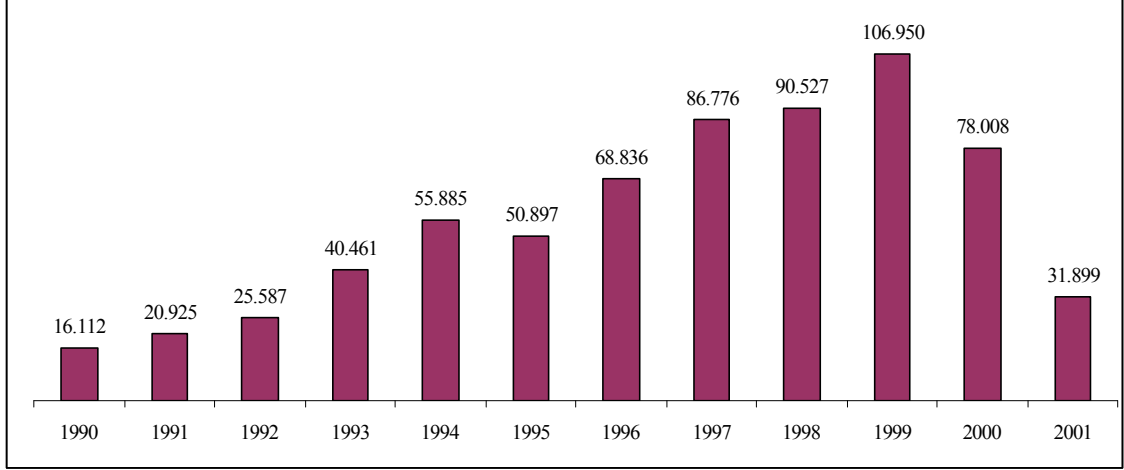
Kaynak: <http://www.privatizationbarometer.net/database.php>

Yukarıdaki grafikte görüldüğü gibi, 1991 yılında 28.041 milyon \$ olan özelleştirme geliri, 1992 yılında % 56 düşüşle 12.430 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir.

2000 yılında 67.868 milyon \$ olarak gerçekleşen özelleştirme gelirleri, 2001 yılında % 60 düşerek 26.921 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. AB'nin özelleştirme gelirlerinin toparlanması 2004 yılına kadar sürmüştür. 2004 yılında yeniden önceki yıla göre % 132 artışla 68.111 milyon \$'a ulaşmıştır.

Bu grafikten de ulaşılan sonuç, krizlerin AB ülkelerinin özelleştirme gelirlerini de Türkiye'de olduğu gibi olumsuz etkilediğidir.

Aşağıdaki grafikte İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ülkelerinin özelleştirme gelirlerinin gelişimi görülmektedir.

Grafik 2-3 : OECD Özelleştirme Gelirleri (Milyon \$)

Kaynak: ÖİB.

Yukarıdaki grafikte görüldüğü gibi OECD ülkelerinin özelleştirme gelirleri 1999 yılında gösterdiği performansı 2000 yılından itibaren düşürmeye başlamıştır. 2000 yılında % 27 oranında düşerken, 2001 yılında % 59 düşüşle diğer grafiklerdeki verilere paralel seyir izlemiştir.

OECD ülkelerinin özelleştirme gelirlerindeki belirgin düşüş 2001 yılında olmuş, krizlerin etkisinin OECD kapsamında da hissedilmiştir.

Özelleştirme İdaresi'nce hazırlanan stratejik plana göre, özelleştirmeden sapmaya neden olabilecek, trendlerin başında, ulusal ve uluslararası ekonominin kırılganlığı olasılığı gelmektedir. Bu kırılganlık, ulusal ve uluslararası likiditenin tercihlerini etkileyerek özelleştirmeye olan yoğun talebin düşmesine, nitelikli yatırımcıların ilgisinin azalmasına, özelleştirilecek varlıkların değer kaybına yol açabilecektir.

Bu plana göre küresel likiditenin ekonomide belirleyici olma işlevini ve Türkiye'nin bu likidite için cazibe merkezi olma özelliğini sürdüreceği beklendiğinden,

güvenilir bir ekonomi ve derinlik kazanmış bir borsa, özelleştirmelere büyük katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmanın hazırlandığı tarihlerde yaşanmakta olan küresel krizin etkilerine bakıldığında, ABD ve Avrupa başta olmak üzere bir takım Asya ülkelerinde özelleştirmenin yerini devletleştirme almıştır. Birçok uluslararası bankaya ve şirkete devletler el koymuş, hissedar olmuştur. ABD'deki Lehman Brothers bankası gibi kurtarılamayacak kadar büyük kuruluşların da batmasına izin verilmiştir⁸⁷.

2.6.4.2. Türkiye'de Krizlerle Özelleştirme İlişkisi

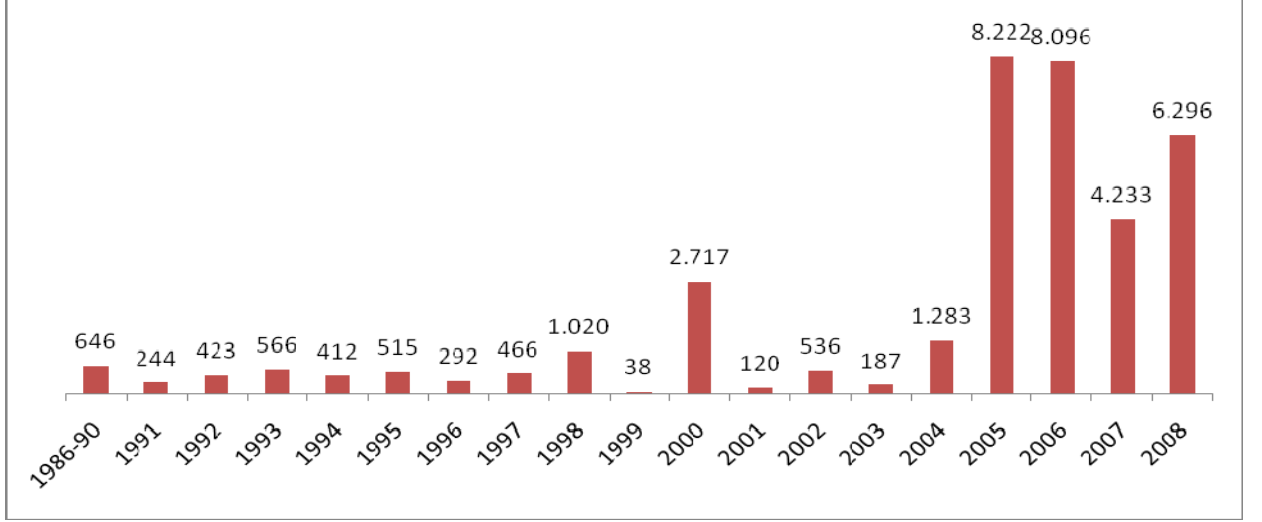
Türkiye gibi ülkelerde en önemli alt politika araçlarından birisi KİT'lerin özelleştirilmesidir. Bu politika bir yandan, zarar eden bu kuruluşları özel kesim içinde ticari kurallara göre çalışıp, hazineden para talep etmek yerine devlete vergi öder duruma getirerek ek gelir sağlayacak öte yandan da kamu kesiminin küçültülmesi ve bu yolla piyasa müdahaleleri yoluyla sistemin bozulmasına neden olan yanlış birtakım siyasal eğilimleri yok edecektir. Aksi takdirde, devletin gereksiz sübvansiyon yüklerinden, kamu kesiminin ücret baskılarından kurtulması çok daha zor bir iştir⁸⁸.

Özelleştirme yalnızca kamu İktisadi teşebbüsleriyle sınırlandırılmamalı, belediyelere bağlı işletmeler öncelikle özelleştirilmelidir. Bu işletmelerin özelleştirilmesi hem daha kolaydır hem de siyasetin ekonomiye karışımını daha hızlı önleyecek niteliktedir.

⁸⁷ NTVMNSNBC, "Lehman Brothers İflas Bayrağını Çekiyor", <http://www.ntvmsnbc.com/news/459328.asp>, (09.11.2008).

⁸⁸ EĞİLMEZ, Mahfi, KUMCU, Ercan, Ekonomi Politikası- Teori ve Türkiye Uygulaması, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008, s.399.

Aşağıdaki grafikte Türkiye’de elde edilen özelleştirme gelirlerinin yıllara göre gelişimi milyon \$ olarak görülmektedir.

Grafik 2-4 : Türkiye’de Özelleştirme Gelirleri (1986-2008)
Kaynak: ÖİB.

Yukarıdaki grafikten anlaşılacağı gibi zaten düşük olan özelleştirme gelirleri kriz yıllarında daha da düşmüştür. 1993 yılında 568 milyon \$ olan özelleştirme geliri % 27 düşmüş 412 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. 1998 yılında 1.020 milyon \$ olan özelleştirme geliri, 1999 yılında 38 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir.

2000 yılında 2.717 milyon \$ olan özelleştirme geliri 2001 yılında % 96 düşüşle 120 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. 2001 krizinin Türkiye için aslında özelleştirme krizi olduğuna dair görüşler mevcuttur⁸⁹.

Planlanan özelleştirmenin siyasilerce engellenmesi Türkiye’nin kredi alabilirliği zayıflatmıştır. Bu da krizi destekleyen bir durum oluşturmuştur. En fazla gelir elde edilen 2005 ve 2006 yıllarından sonra 2007 yılında yaklaşık % 50 düşüş gerçekleşmiştir.

2008 yılında yaşanan krize rağmen 6.296 milyon \$ gelir elde edilmişken, 2008 yılının sonlarına doğru küresel krizin etkisiyle yabancı taleplerinin azalmaya başladığı,

⁸⁹ YAŞAR, Süleyman, “Özelleştirme Artık Yavaşlayacak”, www.taraf.com.tr/makale/1714.htm, (21.10.2008).

anlaşma aşamasında askıya alındığı ve satışıdaki şirketlerin erteleme kararı aldığı haberleri dikkat çekmeye başlamıştır⁹⁰.

2008 yılında yapılan özelleştirmeler Petkim'in %51'i 2 milyar \$, Tekel Sigara bölümü 1.7 milyar \$, SÜMER Holding, TEDAŞ (Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş.) ve ADÜAŞ (Ankara Doğal Elektrik Üretim A.Ş.) varlıklarının kısmen satılması 2.2 milyar \$, Türk Telekom halka arz 1,9 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir.

2008 yılında 2007 yılına göre % 47,8 daha fazla özelleştirme gerçekleşmiş olmasına karşın, 2008 yılının ikinci yarısındaki işlem sayısında geçen yılın aynı dönemine göre bir azalma gözlenmiştir. 2007 yılının temmuz-kasım ayları arasında 59 adet işlem yapılırken, 2008 yılının aynı döneminde 36 adet işlem yapılmıştır⁹¹.

Türkiye'de yaşanan 2001 krizi de bir çok bankanın devlet yönetimine geçmesine neden olmuştur. Büyük dünya bunalımı denen 1929-30 krizinden önceki dönemde hakim olan liberal devlet kavramı, kriz sonrası yerini refah devleti (sosyal devlet) kavramına bırakmıştır. Çünkü, liberal devlet krizin sürekliliği ve işsizlik sorunlarının boyutları karşısında çaresiz kalmıştır⁹².

Bir görüşe göre de, IMF gibi kuruluşların özelleştirme baskılarına rağmen, uygulanan kontrol ve denetim mekanizmaları devleti daha çok müdahil hale getirmektedir. Dışa açık politikaların yürürlüğe konulması ve desteklenmesi sürecinde gerekli parasal ve finansal önlemleri merkez bankaları kanalıyla devlet almakta ve devlet, liberalizm doğrultusunda sürekli müdahale etmektedir⁹³.

Başka bir görüşte de, gerek iç gerekse dış yapısal açığı kapatmanın önemli bir önkoşulu, sermayeyi daha yüksek oranda vergilendirmek ve kar oranlarının desteklenmesi politikasından vazgeçilmesi ise, bir başka mecburiyette, hazine açısından uzun dönemli bir gelir kaynağı durumunda olan KİT'lerin satılmasına son verilmelidir.

⁹⁰ ŞENOL, Selma, "Morallerle Birlikte Anlaşmalar da Bozuldu", Milliyet, 02.11.2008, s.7.

⁹¹ VARDAR, Başak, Deloitte Türkiye, <http://www.deloitte.com/dtt/home/0%2C1044%2Csid%25253D6399%2C00.html>, (03.11.2008).

⁹² SAYBAŞILI, Kemali, "Mali Bunalım, İktisat Siyaseti ve Özelleştirme", Özelleştirme Tartışmaları, Bağlam yayıncılık, İstanbul, 1994, s.58.

⁹³ SÖNMEZ, Sinan, "Kriz, Devlet Müdahalesi ve Özelleştirme", Özelleştirme Tartışmaları, Bağlam yayıncılık, İstanbul, 1994, s.55.

Bu durumda, ayrıca zarar eden KİT'lerin sorunlarının giderilmesi ve tekel konumundaki özel nitelikli kuruluşların devletleştirilmesi üzerinde durulabileceği ifade edilmektedir⁹⁴.

Özelleştirmenin gelişmekte olan ülkelere diretilmesini başka bir bakışla dile getiren bir görüşe göre, Wall Street'te yükselen "Yeni Dünya Düzeni" imparatorluğu, finansal teröristleri aracılığıyla ülkeleri çıkmaza sürüklüyor ve bu durumda olanların imdadına IMF yetişiyor. Özelleştirme, ticaretin serbest bırakılması ve diğer istikrar tedbirleriyle hedefteki ülkelerin kaynaklarını kesiyor ve yüzlerini yeni dünya düzeni imparatorluğuna çevirmesini sağlıyorlar⁹⁵.

Özelleştirmeler, serbestleşme, bütçe açıklarının azalması tek başına ülkelerin krizlerden uzak kalmasına yardımcı olamamaktadır. Buna örnek olarak Latin Amerika'nın 1989 yılından sonraki gelişimi gösterilebilir. Alınan tedbirler sonucu devletin sahip olduğu şirketler özelleştirilmiş, ithalat üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmış ve bütçe açıkları düzeltilmiştir. Enflasyon ve döviz kuru denetim altına alınmıştır. Bu Latin Amerika ülkelerine para akışlarını oldukça arttırmıştır. Fakat bu durum Meksika'da yanlış finansal yönetim nedeniyle 1994 yılında başlayan ve adına Tekila Krizi denen krizle son bulmuş ve 1930'lardan sonra herhangi bir ülkeyi vuran en kötü durgunlukla karşı karşıya kalmışlardır⁹⁶.

Krizler sonrasında piyasalarda hiçbir şeyin artık eskisi gibi olmayacağı, çok şeyin değişeceği ve krizin yarattığı olumsuz etkilerin önümüzdeki yıllarda daha çok hissedileceği geçmiş kriz deneyimleriyle bilinmektedir. Bundan sonra finansal piyasalar ve iş dünyası oldukça tutucu ve tedbirli olacaktır. Ortaya çıkan resesyonun dünyaya yayılması, hem finansal piyasalarda hem de reel sektörde şiddetli ve negatif etkilerini gösterecektir. Kapanan veya küçülen firmalar nedeniyle işsizlik artabilecektir. Kriz öncesi karlılığı oldukça yüksek, varlıkları değerli olan şirketler daha düşük karlılıkla çalışmak durumunda kalabileceklerdir.

Kurumlar ve bireyler ödeme güçleri olsa bile borçlanmada sıkıntılar yaşayabilir. Diğer taraftan borçlanma istekleri azalabilir ve ellerinden geldikçe borçtan

⁹⁴ SAYBAŞILI, Kemali, a.g.e., s.72.

⁹⁵ YAŞAR, Erdinç, a.g.e., s.22.

⁹⁶ KRUGMAN, Paul, Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü, Literatür Yayınları, İstanbul, 2008, s.40.

kaçınmak isteyebilirler. Yardım paketleri ne kadar zorlarsa zorlasın, borç alanlar borçlanmanın paranın kolay elde edildiği döneme göre daha zor ve maliyetli olduğunu düşüneceklerdir. Piyasalar üzerinde bütün sistemi izleyen etkin ve bağımsız bir denetim ve gözetim mekanizmasının oluşturulması kaçınılmaz hale gelmiştir. Belki de bu mekanizma uluslararası değil uluslarüstü olmalıdır. Bir daha böyle bir krizin yaşanmaması için piyasaların daha fazla şeffaf olmasına ve etkin finansal düzenlemelere gerek duyulmaktadır. Gözetim ve denetimin finansal piyasaların işleyişini aksatacak, akışkanlığını bozacak düzeyde olmamasına dikkat edilmeli, dozu iyi ayarlanmalıdır. Yeni düzenlemelerin, önceki düzenlemelerde olduğu gibi, istenmeyen sonuçlar yaratmamasına özen gösterilmelidir. Aksi taktirde bu yaşananların tekrar yaşanması gibi bir risk doğabilir⁹⁷.

2.7. Özelleştirmenin Yararlı ve Sakıncalı Yönleri

Özelleştirmenin bu olaydan yararlanacak ekonomilerde beklenen sonuçlara uyumluluğuna göre yararlı veya sakıncalı yönleri oluşmaktadır. Aşağıda bu sonuçlar her iki yönden de finansal ve sosyal açıdan incelenecektir.

2.7.1. Özelleştirmenin Yararlı Yönleri

Özelleştirme sonucu devlet klasik fonksiyonlarına dönecek ve halkına daha iyi hizmet verebilecektir. Burada başta finansal olmak üzere, yönetsel olarak devlet daha atik ve güçlü olacaktır. Devlet toplumsal uzlaşmayı sağlayan bir hakem görevini de daha iyi yapabilecektir.

Uluslararası finans kuruluşları finansal yapısını yönettiği ülkelere ellerindeki KİT'lerin hisselerini ellerinden çıkarmaları konusunda baskılar yapmakta ve bunun istikrar isteğinde ve sağlanmasında önemli bir gösterge olacağı yolunda yönlendirmeler yapmaktadır.

Bağımsız şirketlerin faaliyet gösterdiği, devletin en az seviyede karıştığı, kuralların açıkça belirtildiği bir kesimde yapılacak faaliyetler, tüketiciye daha ucuz, verimli ve kaliteli hizmetten yararlanma şansı vereceğine inanılmaktadır.

⁹⁷ CHAMBERS, Nurgül, "Bir Krizin Anatomisi", http://www.bilgeyatirimci.com/nurgul_chambers, (09.11.2008).

Özelleştirmenin yararları finansal ve sosyal açıdan olmak üzere iki ana grup altında toplanabilir⁹⁸.

2.7.1.1. Özelleştirmenin Finansal Açıdan Yararlı Yönleri

Özelleştirmenin finansal açıdan yararlı yönleri aşağıdaki gibi sıralanabilir,

- a) Serbest Piyasa ekonomisinin işleyişinde büyük ilerleme sağlanır. Dünya pazarlarında, ülkedeki özel kesim işletmeleri tam rekabet koşulları altında büyük başarılar elde edebilirler. Rasyonel ekonomik kararların çoğu, piyasanın serbest rekabet düzeni içinde verilecektir⁹⁹,
- b) Ekonomide iç hareketlilik ve verimlilik artar. Devletin makro ekonomik dengeleri sağlaması sonucu oluşan ekonomik sistem daha düzenli işler. Özelleştirilen devlet kuruluşlarının, rekabet koşulları altında devletin ilgili organları tarafından düzenli olarak, çok iyi bir şekilde denetlenmesi, gözetilmesi sonucu kalite artar. Müşteri memnuniyeti amaçlar arasına girmiş olur. Aynı zamanda, gerek özel kesimin ve gerekse özelleştirilmeyen devlet kuruluşlarının keyfi fiyat artırımlarının da önüne geçilmiş olunur,
- c) Önemli alt yapı işleri için yap-işlet-devret modelleriyle ülke ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunur, makro ekonomik dengeleri sağlar,
- d) Sermaye piyasasının ihtiyacı olan, hisse senedi sunumu yeterli seviyelere gelmiş olur. Sermaye piyasası daha sağlıklı işler. Sermayenin tabana yayılması sonucu piyasa derinliği artar,
- e) Ülkedeki girişimcilerin küresel pazarlara rahatça girebilme, rekabet edebilme imkânları artar,
- f) Bu kuruluşların, özel yabancı sermayeye satış sağlandığı ölçüde, yabancı sermaye girişlerinde artış meydana gelir, döviz gelirleri sayesinde ödemeler dengesindeki açık hafifletilmiş olur¹⁰⁰,

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra önem kazanmaya başlayan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, 1980'lerin başından itibaren gittikçe artmıştır. Küreselleşme süreci öncesinde yeterince önemsenmeyen doğrudan yabancı sermaye yatırımları, kalkınmaya olan katkısının anlaşılmasıyla, günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkenin ilgi odağı haline gelmiştir. Küreselleşmeyle birlikte yabancı sermayenin beraberinde

⁹⁸ DEMİRKOL, İsmet, Türkiye'de Yapılan Özelleştirme Çalışmaları ve Enerji Sektörü Uygulamaları, Gazi Üniversitesi Yayını, Ankara, 2003, s.2.

⁹⁹ CEVİZOĞLU, M.Hulki, Türkiye'nin Gündemindeki Özelleştirme, İlgı Yayıncılık, İstanbul, 1989, s.36.

¹⁰⁰ ÖNER, Engin, a.g.e. , s.43.

getirdiği teknolojik gelişme ve istihdam artışının, yabancı yatırımları çeken ülkelerin ekonomilerine büyüme ve refah artışı olarak yansıdığı görüşü hakim olmuştur¹⁰¹.

g) Ekonomide, kararların pazar mekanizmaları tarafından belirlenme dönemi başlamış olur, rekabetin oluşması sonucu, kaliteli mal ve hizmetleri daha ucuza temin edilebilir,

h) KİT'lerin verimsiz ve zararlı çalışmalarından dolayı sağlanan sübvansiyon ve borçlanmalar azalacağından hazinenin yükü hafifleyecektir, ağırlaşan finansman yükü karşısında vergi gelirleri yetersiz kalabileceğinden finansman açığının para basılarak merkez bankasınca karşılanmaya çalışılmasının ve enflasyonun artmasının önüne geçilmiş olacaktır¹⁰². KİT'ler daha verimli çalışması beklenen anonim şirketlere dönüşecek ve ekonomiye daha çok katkı sağlayacaktır¹⁰³.

2.7.1.2. Özelleştirmenin Sosyal Açıdan Yararlı Yönleri

Özelleştirmenin sosyal açıdan yararlı yönleri aşağıdaki gibi sıralanabilir,

a) Devlet, asli görevleri olan eğitim, savunma, sağlık gibi toplumun refah ve mutluluğu için önemli olan konularla daha çok ilgilenebilir,

b) Özelleştirme çalışmaları sonucu, özelleştirme yapılan ülkeye karşı oluşan güven bunalımı sorunu düzeltilir. Aynı zamanda ülkenin borç alabilirliği artar, devlet kuruluşlarının borçları için hazine tarafından bulunan finansman ihtiyacı ortadan kalkar. Devletin iç ve dış borçlarında azalmalar gerçekleşir, devlet daha verimli çalışır,

c) Vasıfsız personelin yerini eğitilmiş, nitelikli personel almaya başlar,

d) Disiplinin bozulmasına yol açan iş görmelerdeki kayırma, rüşvet alma ve verme gibi uygulamalar önlenmiş olacaktır. Özelleştirilen işletmeler ve hizmetlerin sonucunda ülkeye yabancı yatırımcıların girmesiyle teknoloji aktarması da hızlanacaktır¹⁰⁴,

e) Şirketler rekabet ortamları içinde kalite ve etkili bir yönetim, üretim ve pazarlama politikasını belirlerler,

f) Sermaye tabana yayılacak, gelir getirmeyen yatırımlar ekonomiye aktarılacak ve aktif yatırımlara dönüşerek toplumun refah seviyesini artıracaktır, bununla birlikte demokrasi güçlenecektir.

¹⁰¹ BİLGİN, Mehmet Hüseyin, "Türkiye'ye Yönelik Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdama Etkisi", Öneri, Marmara Üniversitesi S.B.E. Yayını, Sayı: 22, Haziran 2004, s.257.

¹⁰² ÖNER, Engin, a.g.e., s.43.

¹⁰³ CEVİZOĞLU, M. Hulki, a.g.e., s.36.

¹⁰⁴ ÇETİNKAYA, Özhan, a.g.e., s.179.

2.7.2. Özelleştirmenin Sakıncalı Yönleri

Özelleştirmenin sakıncalı yönleri de finansal ve sosyal açıdan olmak üzere aşağıdaki gibi sıralanabilir¹⁰⁵.

2.7.2.1. Özelleştirmenin Finansal Açıdan Sakıncalı Yönleri

Özelleştirmenin finansal açıdan sakıncalı yönleri aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- a) Özelleştirme ile devlet tekelinin kırılması amaçlanmaktadır. Yalnızca özel kesim sahipliğindeki bir işletmenin de tek olma üstünlüğünü kötüye kullanma olasılığı daha fazla olabilmektedir¹⁰⁶,
- b) KİT hisse senetleri geniş kitlelere satılması amaçlanırken, pay senetleri az sayıda özel kişi ve kuruluşun elinde toplanabilir. Bu durum servet ve gelir dağılımını olumsuz yönde etkileyecektir, KİT'lerin halka sunulan hizmetlere yönelik kar amacı gütmeyen faaliyetleri de bulunmaktadır, özelleştirilmiş bir kuruluşun ise, kar amacı taşımayan bir mal ya da hizmeti üretmesi düşünülemez. Bu durumda devletin KİT'ler kanalıyla gerçekleştirdiği toplumsal amaçlı hizmeti yara alacaktır,
- c) Bir devlet kuruluşunu küçük yapılar halinde özelleştirmek o kuruluşun verimliliğini düşürebilir,
- d) Devlet kuruluşları özel kesim kuruluşlarına göre daha az iflas riski taşırlar, bu nedenle daha düşük maliyetli kaynak bulabilirler, özel kesim devlet kadar kolay dış kaynak bulamadığı zaman faaliyetini sürdürme açısından sıkıntıya girebilir ve bu da direkt ya da dolaylı etkileri ekonomiyi olumsuz etkileyebilir. Konuya örnek olarak İngiltere'de aynı dönem içinde altı KİT'in özelleştirilmesiyle piyasadan yaklaşık 4.5 milyar \$ çekilmiştir. Bu arada, yalnızca bir tek British Telecom'un özelleştirilmesiyle özel kesimden devlete altı milyar \$ bir fon akmıştır. Bu tutar piyasadaki şirketleri finansman sıkıntısına sokmuştur¹⁰⁷.

Bu konuya Türkiye'den örnek verilirse; Koç Holding'in Tüpraş hisselerini 02.09.2005 tarihinde Shell ile birlikte 4.140 milyar \$'a satın aldıktan¹⁰⁸ sonra bu şirketin özelleştirme bedelini ödeyebilmek için perakende kesiminde faaliyet gösteren grup şirketi Migros hisselerinden % 50,8 hissesini 1.977 milyar TL'ye satmak zorunda kalmıştır,

¹⁰⁵ Vakıfbank , a.g.e., s.16.

¹⁰⁶ CEVİZOĞLU, M.Hulki, a.g.e., s.37.

¹⁰⁷ CEVİZOĞLU, M.Hulki, a.g.e., s.49.

¹⁰⁸ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Tüpraş, http://www.oib.gov.tr/portfoy/tupras/tupras_index.htm, (19 Mart 2008), s.1.

e) Özelleştirme ile devlet işletmelerinin ürettiği mal, üretim kapasitesi, satış hacmi gibi büyüklükleri göz önüne alınmayabilir. İşletmelerin menkul ve gayrimenkulleri dikkate alınarak talep edilebilir ve bunun sonucunda devir alanlar işletmeyi belli bir dönem sonra kapatarak gayrimenkullerinden yararlanmaya çalışabilirler¹⁰⁹.

2.7.2.2. Özelleştirmenin Sosyal Açıdan Sakıncalı Yönleri

Özelleştirmenin sosyal açıdan sakıncalı yönleri aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- a) Özelleştirme işlemi hükümetlere yakın bireylerin, halkın çıkarlarına ters düşse de özelleştirilen devlet kuruluşuna sahip olmaları sonucunu doğurabilir¹¹⁰,
- b) Özelleştirilen kuruluşlar ortakların gelirlerini artırma yolunda kar politikası izleyeceklerinden, yeterli rekabetin olmadığı durumlarda tüketicinin yararları olumsuz yönde etkilenebilecektir,
- c) Kısa dönemde ortaya çıkacak yoğun bir işsizlik faktörü de özelleştirmenin doğuracağı önemli bir sakıncadır. Büyük oranda işgücü barındıran KİT'ler özel kesimin eline geçince, istihdam azalacaktır.

Türkiye'de de Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (ÖİB) tarafından yürütülen Özelleştirme Sosyal Destek Projesi-1 ve 2 ile, özelleştirme nedeniyle iş kaybına uğrayabilecek çalışanlara öncelik verilmek üzere, tüm işsizlere çeşitli yardımlar ve fırsatlar sağlamış ve ilk evresi 2005 yılının aralık ayında sona ermiştir. Uygulanan proje kapsamında; iki farklı hizmet sunulmuştur. Bunlardan birincisi kendi işlerini kurmak isteyen kişilere yönelik, ikincisi de iş yaşamına iş gören olarak devam etmek veya iş yaşamına katılmak isteyenlere yöneliktir. İlk evre sonucunda yaklaşık 32.000 kişi proje hizmetlerinden yararlanmış, altı İş Geliştirme Merkezi kurulmuştur¹¹¹.

d) KİT'lerin halkın hizmetine yönelik kar amacı gütmeyen faaliyetlerine karşın kar, özel kesimin varlık nedenidir. Özelleştirilen kuruluş, kaynakları ve kapasiteyi daha etkin kullanacaktır ama tüketici yararını daha az gözütecektir. Bu durumda, devletin KİT'ler aracılığıyla gerçekleştirdiği toplumsal amaçlı halk hizmeti yara alacaktır¹¹².

¹⁰⁹ ÇETİNKAYA, Özhan, a.g.e., s.191.

¹¹⁰ SARIKAMIŞ, Cevat, a.g.e., s.10.

¹¹¹ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Özelleştirme Sosyal Destek Projesi -2, <http://www.osdp.org.tr>, (06 Nisan 2008), s.1.

¹¹² CEVİZOĞLU, M. Hulki, a.g.e., s.37.

2.8. Özelleştirme Yöntemleri

Özelleştirme yöntemleri uygulama yoğunluğuna bakılarak dört ana başlık altında toplanabilir. Bunlar sırasıyla satış, kiralama, hakların devirleri ve diğer yöntemlerdir.

2.8.1. Özelleştirmede Satış Yöntemleri

Özelleştirme yöntemlerinden ilki satış yöntemidir. Kuruluşların aktiflerindeki mal ve hizmet üretim birimleriyle varlıklarının sahipliğinin kısmen veya tamamen bedel karşılığı devredilmesi ya da bu kuruluşların hisselerinin tamamının veya bir kısmının kuruluşların içinde bulunduğu koşullar da dikkate alınarak çeşitli satış yöntemleriyle bir bedel karşılığında devredilmesi olarak tanımlanır.¹¹³

Genellikle gerçek ve tam bir özelleştirmeden söz edilebilmesi için, özelleştirilecek kuruluşun en az % 51'lik payının devri gereklidir¹¹⁴.

Yukarıdaki açıklamadan da anlaşıldığı gibi satış yöntemi ikiye ayrılabilir.

- a) Varlık Satışı; Kuruluşların aktifindeki mal ve hizmet üretim birimleri ile varlıklarının sahipliğinin bedel karşılığında devredilmesidir.
- b) Hisse Satışı; Kuruluş hisselerinin yurt içi ve yurt dışında blok satış, halka arz, halka arzı içeren blok satış, çalışanlara satış, borsada normal veya özel emirle satış, menkul kıymetler yatırım ortaklıkları veya fonlarına satış yoluyla bedel karşılığı devri olarak tanımlanabilir.

Hisse senetlerinin tamamının veya bir kısmının borsada satılmayıp, belli kesimlerden teklif alma yoluyla satışı blok satışı ifade eder. Her şirkete ait hisseler halka arza uygun olmayabilir. Faaliyetlerini karlı yürütemeyen veya faaliyetlerine ara vermiş istikrarsız şirketler ile yarım kalmış tesisler ve yeniden yapılanmaya ihtiyaç duyan, öz kaynak yetersizliği içerisinde olduğundan çok miktarda nakit sermaye artışına gitmesi gereken şirketler bu yöntemle özelleştirilebilir.

Devlet sahipliğindeki kuruluşun bütün veya bir kısım hisse senedinin özel kişi veya kuruluşlara satışı halka arzdır. Özelleştirme uygulamalarında hisse senetlerinin

¹¹³ TANÖR, Reha, Türk Sermaye Piyasası-Halka Arz, Beta Basım A.Ş., İstanbul, 2000, s.446.

¹¹⁴ Vakıfbank, a.g.e., s.10.

halka arzı, halka her türlü yoldan çağrı yapılarak özelleştirilecek şirkete halkı ortak olmaya çağırmaktır¹¹⁵. Hisse senetleri sermaye piyasalarının geliştiği ülkelerde aracı kuruluşlar, sermaye piyasalarının yetersiz geliştiği ülkelerde de bankalar eliyle veya doğrudan doğruya borsada satılır.

Kuruluşun temsili bir bedelle ya da ilgili kurullarca belirlenen bir bedelle çalışanlarına devredilmesi de bir hisse satış yöntemidir. Bu yöntemde şirketin yönetimini ve kontrolünü sağlayacak oranda şirket yöneticilerine ve çalışanlarına hisse satışı yapılır¹¹⁶.

Diğer hisse satış yöntemleri uluslararası arz, borsada satış, yatırım fonlarına satış, karma satış olarak sıralanabilir.

2.8.2. Özelleştirmede Kiralama Yöntemleri

Kuruluşların aktiflerindeki varlıkların bedel karşılığında, belli süre ile kullanım hakkının verilmesi kiralama yöntemidir. Özelleştirme uygulamalarında devlet maddi değer ifade eden taşınır veya taşınmazları özel gerçek veya tüzel kişilere kiraya verebilir. Kira süresi sonunda kiraya verilen unsur devlete iade edilir¹¹⁷.

Satılmayan veya satılmak istenmeyen ve girişimciler tarafından satın alınmak yerine belli bir süre yararlandıktan sonra iade edilmesi uygun görülen varlıkların bu yöntemle özelleştirilmesi sağlanır. Bu yöntemde özellikle zarar eden işletmeler, özel kesimin yönetim dinamizminden faydalanmak üzere, sahiplik devri söz konusu olmaksızın belirli süreler ile özel kesime devredilmektedir. Kiralama, özelleştirme öncesi devlet işletmelerinin durumlarının iyileştirilmesine yönelik bir ara uygulama olarak da değerlendirilebilir. Belediyelerin, çöp toplama hizmetlerini, belediyenin sahip olduğu araçları özel kesimin kullanımına izin vererek özel kesime devretmeleri bu tür özelleştirme kapsamında değerlendirilmektedir¹¹⁸.

¹¹⁵ Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu, "Halka Arz", İMKB Yayınları, Anka Basımevi, İstanbul, 2001, s.551.

¹¹⁶ YAŞAR, Süleyman, Türkiye'de Kullanılan Özelleştirme Yöntemlerinin Analizi, Beta Basım A.Ş., İstanbul, 2007, s.65.

¹¹⁷ YAŞAR, Süleyman, a.g.e., s.55.

¹¹⁸ ALPER, Yusuf, a.g.e., s.64.

Finansal kiralama modelinde, kiralayanın kiracının istemi üzerine ve onun seçtiği bir malı satın alarak ya da başka bir biçimde sağlayarak, ondan her türlü yararı elde edebilmesi için zilyetliğini kendisine bırakmasını ve bunun karşılığında da bir kira bedeli almasını, anlaşmanın da belli bir süreden önce feshedilememesini içeren bir sözleşme mevcuttur.

Özelleştirme uygulamaları içerisinde yapılacak kira sözleşmeleri ilgili yasalara göre yapılır. Bu uygulamaların kendine has konularının sözleşmede ayrıntılı bir şekilde düzenlenmesi gereklidir. Kiracıdan teminat alınması, kira bedelinin belirlenmesi, kira sözleşmesinin süresi, kiralananın kira sözleşmesinden sonra temlik gibi konuların açıkça belirtilmesi gerekmektedir¹¹⁹.

2.8.3. Özelleştirmede Hakların Devri Yöntemleri

Kuruluşların bütün olarak veya aktiflerindeki mal ve hizmet üretim birimleri ile madenlerin, sahiplik hakkı saklı kalmak kaydıyla bedel karşılığında, belli süre ile işletilmesi hakkının verilmesi işletme hakkının devri yöntemidir. Bu yöntemde amaç devlet kuruluşları tarafından yürütülen mal ve hizmet üretim etkinliklerinin daha verimli kılınmasıdır. Üretim yapan tesisin sahipliği devredilmemekte, sadece işletilmesine, çalıştırılmasına, kullanılmasına ve bundan ticari gelir elde edilmesine olanak tanınmaktadır.

İşletme hakkı devri belli bir bedel karşılığında yapılır. Bu bedel karşılığında işletme hakkını devralan yatırımcı, kuruluşu, mal veya hizmeti işleterek kazanç sağlayacaktır. Özelleştirme idaresi, işletme hakkının devrinde belli bir bedel dışında ayrıca bu gelirden pay almayı da hedefleyebilir. İşletme hakkının devrinde kuruluşun veya malın sahipliği özelleştiren kurumda kalır, sadece işletme hakkı yatırımcıya geçer. Sözleşmede belirlenen sürenin sona ermesini takiben kullanma hakkı da yine özelleştiren kuruma geçecektir. İşletme hakkı devri sözleşmesi kapsamında kamusal malların özel hukuk kişilerinin kullanımına bırakılması söz konusu olabilir. Bu

¹¹⁹ YASİN, Melikşah, a.g.e., s.133.

durumda, bu malların niteliklerinin ve bağımlı oldukları hukuki rejimin değişmeyeceği söylenebilir¹²⁰.

Kuruluşların aktiflerindeki mal ve hizmet üretim birimleri ile varlıklarının, sahipliği ilgili kuruluşa ait olmak kaydıyla, bunlara ilişkin kullanım ve yararlanma haklarının oluşturulması, sahipliğin parasal olmayan hak (mülkiyetin gayri ayni hak tesisi) şeklinde oluşturulmasıdır. Özelleştirilecek kuruluşun mal ve hizmet birimleri kadar arsa, bina gibi varlıkları da bu yöntemin konusunu oluşturabilir. Kuruluş bu hakların kurulması durumunda, ya sahip sıfatıyla kendisine ait bulunan birtakım yetkileri kullanmamaya ya da birtakım yetkilerinin başkaları tarafından kullanılmasına razı olur. Özelleştirme programındaki kuruluşa ait fikri ve sınai haklar da varlık tanımı içinde değerlendirilip sınırlı parasal olmayan haklara konu olabilir ve özelleştirilebilir¹²¹.

2.8.4. Özelleştirmede Diğer Yöntemler

Aşağıda özelleştirmede kullanılan diğer yöntemler sıralanmıştır;

- a) Gelir ortaklığı modelinde özel kesime devredilen hizmetlerden devlet de geliri paylaşmaya devam eder. Bu yöntemde, devredilen hizmetten aynı zamanda özelleştiren kurumun da gelir alacak olması onu çekici kılmaktadır,
- b) Yap-işlet-devret modeli, yüksek maliyetli ya da ileri teknoloji gerektiren altyapı yatırımlarının ya da hizmetlerin, sermaye şirketleri veya yabancı şirketlere yaptırılmasını daha sonra da onlar tarafından işletilmesini ve en sonunda devlete iade edilmesini ifade eder¹²². Değişik uygulaması olan yap-işlet modelinde belli bir işletme döneminden sonra devlete devir mecburiyeti yoktur,
- c) Devletin elindeki finansal yapısı iyice bozulmuş, kapatılması uygun olmayan, bedelli satışında alıcısı olmayan kuruluşların devlete olan finansal yüklerinden kurtulmak için bedelsiz olarak devredilmesi hibe modeli olarak kullanılmaktadır,
- d) Kuruluşun sahipliğinin işletme sahibinde kalması kaydıyla yönetiminin bedel karşılığında özel kesime devredilmesi de bir yöntemdir. Bu yöntemin

¹²⁰ YASİN, Melikşah, a.g.e., s.137.

¹²¹ YASİN, Melikşah, a.g.e., s. 143.

¹²² TANÖR, Reha, a.g.e., s.451.

başarılı olması halinde, yönetim devri ile ilgili sözleşmenin sonunda kısmen veya tamamen sahiplik devrine olanak veren özelleştirme olabilmektedir¹²³,

- e) Yasal ve kurumsal serbestleştirme yöntemi devlet ekonomisinin sınırlarını daraltmaya ve tüm ayrıcalıklarını kaldırmaya yönelik bir iktisat politikası aracı olarak ta görülmektedir. Özelleştirmeyi savunanlar ve Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşlar bu yöntemi desteklemekte ve ekonomide etkinliğin sağlanmasında ön koşullardan biri olarak görmektedirler,
- f) Literatürde pek geçmemekle birlikte halkın yararına olacak yatırımlarda özel kesimin de dahil edilmesiyle, ortak edilmesiyle verimliliğin yüksek olmasının sağlanması ve halkın da bundan yarar görmesi sağlanması olasıdır. İş ortaklığı yönteminin başarılı olabilmesi için devletin fazla etkin olmaması, sık sık sermaye artışına giderek devletin kaynaklarının ucuz finansman kaynağı olarak kullanılmasına olanak verilmemesi ve denetimlerin en iyi şekilde yaptırılması gerekmektedir.

Yukarıda sayılan yöntemler dışında bir takım çabalarla özelleştirmenin amaçlarına hizmet eden yöntemlerde sayılabilmektedir. Bunlar devlet harcamalarının azaltılması, özel kesimin teşvik edilmesi, tasfiye, birleşme ve devir, tüketiciye yardım ve gönüllü organizasyonlar kurulması olabilir¹²⁴.

2.9. Özelleştirmede İhale Yöntemleri

Özelleştirme ihalelerinde açık artırma ve pazarlık olmak üzere başlıca İki yöntem kullanılır. Birinci yöntem olan açık artırma yöntemi, siyasi iktidarların maksimum gelir elde etmek için başvurdukları bir yöntemdir.

Açık artırma teorisinde standart fiyat yoktur. Fiyatlar, alıcı ile satıcı arasında değil, satıcı ile açık artırmaya katılan alıcıların teklifleri tarafından belirlenir. Açık artırma da tek satıcı buna karşın çok sayıda alıcı vardır. Açık artırmının ekonomik anlamda etkin olabilmesinin gerekçesine göre alıcılar arasında gizli bir anlaşma yoksa, alıcılar arasında farklı bilgi söz konusu değilse ve riskler tüm alıcılar tarafından aynı şekilde algılanıyorsa açık artırma yönteminde kaynak ayrımı ekonomik anlamda doğru yapılır ve en yüksek gelir elde edilir.

İkinci yöntem olan pazarlık yönteminde de devlet ve alıcı arasındaki ilişkilerin niteliği tek alıcı ve birden fazla alıcı durumuna göre farklı şekillenmektedir.

¹²³ ALPER, Yusuf, a.g.e., s.63.

¹²⁴ Vakıfbank, a.g.e., s.14.

Devlet bu yöntem ile aday alıcı karşısında özelleştirmenin negatif etkilerini azaltma yönünde bir görüşme sürecine girmektedir¹²⁵.

Sahiplik hakları iyi tanımlanmış ve işlem maliyetleri sıfıra eşit ise pazarlık yöntemi kaynakların ayırımında en etkili yöntemdir. Bu nedenle pazarlık yöntemi açık artırmaya göre özelleştirme uygulamalarında daha çok kullanılır. Çünkü, büyük devlet şirketleri ve doğal tekeller önemli miktarda dış etkileri işletme sahipliğinde içerirler, örneğin; sosyal amaçla fazla miktarda personel çalıştıran ve özellikle bölgesel istihdama önemli katkı yapan kuruluşların özelleştirilmesinde, alıcı önemli miktarda işçiyi karını artırmak amacıyla işinden çıkaracaktır. İşsiz kalan bu işçiler diğer kesimlere iş için başvurduklarında, emek sunumunda artış nedeniyle diğer kesimlerde de ücretlerin düşüşüne neden olacaklardır.

Pazarlık sürecinde, potansiyel iki ve daha fazla alıcının olduğu özelleştirme uygulamalarında, eğer devlet pozisyonunu iyi belirler ve amaçlarını iyi tayin ederse açık artırma yöntemine göre kaynak ayırımında daha iyi sonuca ulaşır.

Çünkü, pazarlık sürecinde dış etkiler de dikkate alınıp kısmen ölçüleceği için pazarlık yöntemi açık artırma yöntemine göre daha etkindir. Dış etkilerin olmadığı durumda ise açık artırma yönteminin kaynak ayırımında daha etkin olacağı söylenebilir.

2.10. Özelleştirmede Değerleme

Özelleştirme uygulamalarında devlet şirketlerinin satış fiyatının belirlenmesi temel problemdir. Çünkü devlet şirketlerinin hisse senetleri genelde menkul kıymetler borsalarında işlem görmediği için satıcı ve alıcı için eksik bilgi söz konusudur¹²⁶. Genellikle devlet şirketleri için özelleştirme kurumlarının yatırım bankalarına hesaplattıkları fiyatlar gösterge fiyat ya da tahmin edilen bedel niteliğindedir.

Değer, herhangi bir nesnenin sağladığı toplam yarar, kullanım değeri, herhangi bir varlığın başka birine verildiğinde karşılığında alınabilecek nesne miktarı olarak

¹²⁵ YAŞAR, Süleyman, a.g.e., s.44.

¹²⁶ BRUCKER, Herbert, Privatization in Eastern Germany A Neo-Institutional Analysis, Cass Press, London, 1997, s.62.

tanımlanmaktadır¹²⁷. Başka bir ifadeyle değer, belli bir malın, fikir veya hizmetin taşıdığı yararlı özelliğidir¹²⁸.

Değer tanımı iktisatta genellikle değişim değerini ifade etmektedir. Bir malın değişim değeri, söz konusu maldan bir birim elde etmek için gerekli olan diğer mal veya para birimidir. Değer, malın istenebilirliği ve kıtlık derecesi olmak üzere iki faktöre bağlıdır. Bir mal istendiği takdirde bir değeri vardır. Mal bollastıkça veya istenebilirliği azaldıkça değeri düşecektir. Bu nedenle, kıtlık derecesi değeri etkileyen önemli bir faktördür. Örneğin, bir mal hem istenen hem de kıt ise, bu mal yüksek değişim değerine sahip olacaktır¹²⁹. Bu çerçevede, şirket değerlemesinin amacı, işletmenin uygun ve mantıklı piyasa değerinin belirlenmesidir. Uygun ve mantıklı piyasa değeri ise; piyasada varlıkların değeri konusunda tam bilgiye sahip istekli alıcıların ve satıcıların, herhangi bir zorlama olmadan, söz konusu varlık için piyasada takdir ettikleri alım-satım değeridir¹³⁰.

Değerleme için genel kabul görmüş formüllerin olmaması, kişisel değerlendirme yapılmasına neden olabilmektedir. İşletme değerinin zamana ve yere göre değişmesinin yanında, değerlendirme amaçlarının ve işletmelerin özelliklerinin birbirinden farklı olması değerlemeyi karmaşıktırmakta ve zorlaştırmaktadır.

Şirket değerini etkileyen başlıca faktörler şöyle sıralanabilir¹³¹;

- a) Kuruluşun faaliyette bulunacağı kesim ve ekonominin genel durumu, kuruluşun faaliyette bulunduğu kesime giriş koşulları,
- b) Mal ve hizmet fiyatlarının belirlenmesi ve gelecekteki seyri, kuruluşun büyüklüğü,
- c) Kesimin büyüklüğü ve büyüme hızı,
- d) Kuruluşun faaliyette kullandığı araç ve gereçlerin niteliği, araştırma geliştirme faaliyetleri, kullanılan teknoloji, kuruluşun şerefîyesi, kuruluş yeri ve geçmişi,

¹²⁷ AKYÜZ, Mufit ve ERTEL, Nesrin, "Değer", Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü, Dünya Yayınları, İstanbul, 1990, s.64-65.

¹²⁸ GAGE, W.L., Değer Analizi, Milli Produktivite Merkezi Yayınları, Yayın No. 44, Ankara, 1969, s.15.

¹²⁹ SEYİDOĞLU, Halil, "Değer", Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük, Güzem Yayınları, Ankara, 1992, s. 141.

¹³⁰ BRADFORD, Cornell, Corporate Valuation, Tools for Effective Appraisal and Decision Making, Irwin Professional Publishing Inc, New York, 1993, s. 7.

¹³¹ YAZICI, Kuddusi, Özelleştirmede Değerleme Yöntemleri ve Değerleme Kriterleri, www.ekutup.dpt.gov.tr/kit/yazicik/ozelles.html, (02 Ocak 2007), s. 4.

- e) Kuruluşun sermaye yapısı, sermayede devlet ve özel kesim payları, nakit durumu,
- f) Kuruluşun dikey bütünleşme derecesi, geçmişteki kazançları ve potansiyel kazanç gücü,
- g) Geçmişteki temettü politikası ve temettü dağıtılabilme kapasitesi, gelecekteki ihtiyacı olan yatırım tutarı,
- h) Yatırımların ekonomik ömrü, yatırımların hurda değeri,
- i) Maliyetler içinde sabit ve değişken giderlerin oranı, şirketin mal ve hizmetlerinin pazarlanabilirliği,
- j) Gerçekleştireceği yatırım projeleri, hammadde fiyatlarının yükselme olasılığı,
- k) Tekel haklarının gelecekteki durumu.

Bir şirketin değerinin hesaplanması belirli bir süreci gerektirir. Bu süreç içerisinde geçen aşamalar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir¹³².

Tablo 2-2 : Şirket Değerinin Hesaplanması Aşamaları

Mevcut Durum Analizi	Finansal Tahminler	İskonto Oranının Hesaplanması	Artık Değerin Hesaplanması	Sonuçların Yorumlanması
Finansal Tablo Analizi	Şirket Stratejilerinin Anlaşılması	Kullanılacak Yaklaşımın Belirlenmesi	Net Bugünü Değerin Hesaplanması	Hesapların Kontrol Edilmesi
Değeri Oluşturan Unsurların Analizi	Risk Unsurlarının Belirlenmesi	İskonto Oranının Hesaplanması	Faaliyet Dışı Kalemlerin Değerlendirilmesi	Hesaplanan Değerin Diğer Yöntemlerle Karşılaştırılması
Sektör Analizi	Tahmini Finansal Tabloların Hazırlanması		Duyarlılık Analizi	

Kaynak: Nurgül CHAMBERS, Firma Değerlemesi, Avcıol Basım Yayın, İstanbul, 2005, s.229.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi değerlendirme yapılacak şirketle ilgili detaylı finansal, sektörel, yönetsel mevcut ve tarihi veriler ile genel piyasa koşulları, sermaye maliyeti oranları ve şirketin ve sektörün geleceği ile ilgili veriler kullanılarak, belirlenmiş olan değerlendirme yöntemiyle şirket değerlendirme yapılabilmektedir.

¹³² CHAMBERS, Nurgül, Firma Değerlemesi, Avcıol Basım Yayın, İstanbul, 2005, s.229.

Değerleme yöntemleri çeşitli yaklaşımlara dayanmaktadır. Bu yaklaşımlar aktif bazlı yaklaşım, piyasa değeri yaklaşımı ve gelir yaklaşımı olarak gruplanabilir. Aşağıdaki şekilde değerlendirme yöntemlerinin yaklaşımlara göre kapsamlarındaki yöntemler görülmektedir.

	Aktif Bazlı Yaklaşım	Piyasa Değeri Yaklaşımı	Gelir Yaklaşımı
Temel Prensipler	<p>Bir şirketin değeri, sahip olduğu varlıklar ve yükümlülüklerden oluşur.</p> <p>Bir şirketin hisse değeri, varlıklarının net defter değeridir.</p>	<p>Karşılaştırılabilir şirketlerin piyasalarda oluşmuş hisse senedi fiyatları, bir şirketin değerinin göstergesidir.</p>	<p>Bir şirketin değeri, gelecek yıllarda şirketin yaratacağı nakit akımlarının bugünkü değerlerinin toplamıdır.</p> <p>Bu nakit akımları, şirketin büyüme potansiyeli ve taşıdığı risk gibi etkilere bağlıdır.</p>
Değerleme Yöntemleri	<p>Defter Değeri</p> <p>Tasfiye Değeri</p> <p>Net Aktif Değeri</p>	<p>Fiyat/Kazanç Oranı</p> <p>Piyasa Değeri/Defter Değeri Oranı</p> <p>Fiyat/Nakit Akım Oranı</p> <p>Marka Değeri</p>	<p>İndirgenmiş Nakit Akımları Yöntemi</p> <p>a) Şirket Değeri</p> <p>-Standart Şirket Değeri</p> <p>-Düzeltilmiş Şirket Değeri</p> <p>b) Öz sermaye değeri</p> <p>İndirgenmiş Kar Payları Yöntemi</p>

Şekil 2-1 : Değerleme Yaklaşımları ve Değerleme Yöntemleri

Kaynak: CHAMBERS, Nurgül, a.g.e., s.184.

Aktif bazlı yaklaşımda, bir şirketin varlıklarının kayıtlara yansıyan edinme maliyeti temel alınır ve bu maliyete yapılan ekleme ve çıkarmalar sonucunda bir değer elde edilir. Piyasa değerini, piyasadaki katılımcıların varlık için biçtikleri değer oluşturur. Bu değer ortaya çıkması için faaliyetini sürdüren bir piyasanın varlığı ve bu piyasada varlıkların el değiştirebilir olması gerekmektedir. Değerlemesi düşünülen varlığın piyasa fiyatı söz konusu ise piyasa yaklaşımı sağlıklı bir sonuç verebilecektir. Gelir yaklaşımı, firma tarafından gelecekte yaratılacak gelirin hesaplanmasını, gelir ve

değer arasındaki bağlantının kurulmasını ve gelirin değere dönüşmesini içerir. Bu yaklaşım, varlıkların gelir elde ettikleri sürece bir değere sahip oldukları ve gelecekte elde edilecek gelirler esas alınarak firma değerinin saptanması temeline dayanır¹³³.

Özelleştirme yönteminin belirlenmesi, özelleştirilecek işletmelerin değerlendirilmesi ve fiyatlaması açısından önemlidir. Belirlenecek özelleştirme yöntemine göre değerlendirme yöntemleri farklılık gösterebilecektir. Blok satışlarda ve karlı olan kuruluşlarda indirgenmiş nakit akımları yöntemi ve piyasa çarpanları yöntemleri (fiyat/kazanç oranı (F/K)- fiyat/nakit akım (F/NA) oranı gibi), zarar eden ve faaliyetlerine devam etmesi zor olan işletmelerde tasfiye değeri veya net aktif değeri, halka arzlarda temettü verimi yöntemi ve fiyat/kazanç oranı yöntemi daha çok dikkate alınan yöntemler olarak görülmektedir¹³⁴.

Dünyada değerlendirme ile ilgili olarak yapılan uygulamalarda İndirgenmiş Nakit Akımları (İNA) Yönteminin en çok kullanılan yöntem olduğu görülmektedir. Örneğin, 199 ABD ve 8 Avrupa işletmesi arasında yapılan bir araştırmaya göre, değerlemelerin % 75'inde bu yöntem kullanılmıştır. Piyasa çarpanları yöntemi ise en çok kullanılan ikinci yöntemdir. Diğer taraftan, raporlarda kullanılan değerlendirme yöntemlerinin ağırlıklı ortalaması alınarak ortalama işletme değerinin hesaplanması da başvurulan bir yöntemdir. ABD Mahkemelerinin kararlarında, en çok ağırlık kazanca dayalı değerlendirme yöntemine (yaklaşık % 50 ağırlık) verilirken, defter değeri ve temettü yöntemine göre değerlemeye ise daha az ağırlık verilmektedir (yaklaşık ağırlıkları % 25'er)¹³⁵.

Özelleştirmede değer belirlenmesinin temel amacı, en çok geliri elde etmek değil, en fazla refah sağlanması olmalıdır. Bu nedenle, değerlendirme yapılırken, aşırı değerlendirme ve gerçekçi olmayan fiyat politikalarının özelleştirmeyi yavaşlatacağı ve başarısızlığa uğratacağı dikkate alınarak, ticari karlılık analizi yanında toplumsal karlılık analizi de yapılmalıdır.

¹³³ CHAMBERS, Nurgül, a.g.e., s.325.

¹³⁴ YAZICI, Kuddisi, a.g.e., s.55.

¹³⁵ MULLEN, Maggie, "Valuation", Acquisitions Monthly, March 1995, <http://www.aqm-e.com/>, (13 Nisan 2008), s. 50.

Değerlemenin hedefine ulaşmasında ortaya çıkan bir takım sorunlar mevcuttur. Bu sorunlar aşağıdaki gibidir¹³⁶.

- a) Kuruluşların mevcut durumlarının potansiyellerini yansıtmaması,
- b) KİT'lerin üzerindeki finansal ve yönetsel kısıtlamalar,
- c) Ana kuruluşun, alt kuruluşun ve diğer devlet kuruluşlarının alacak ve borçları,
- d) Ekonomik belirsizlikler ve enflasyon,
- e) Değerleme oranlarının belirlenmesi güçlüğü,
- f) Ülkede hisse senedine karşı olan duyarsızlık,
- g) Sermaye piyasalarında KİT hisse senetlerinin işlem görmemesi,
- h) Kuruluşun varlıklarının bir çoğunun benzer değerinin bulunmaması.

Türkiye'de değerlendirme uygulamaları Özelleştirme Yasası ile Özelleştirme Uygulamalarında Değer Tespiti ve İhale Yönetmeliği'ne göre yapılmaktadır. Özelleştirme Uygulamalarında Değer Tespiti ve İhale Yönetmeliği'ne¹³⁷ göre özelleştirilecek kuruluşun, varlık veya hisse değerinin tespiti Değer Tespit Komisyonu tarafından Özelleştirme Yasasında belirtilen unsurları dikkate alarak ve uluslararası kabul görmüş olan, indirgenmiş nakit akımları (net bugünkü değer), defter değeri, net aktif değeri, amortize edilmiş yenileme değeri, tasfiye değeri, fiyat/kazanç oranı, piyasa kapitalizasyon değeri, piyasa değeri/defter değeri, ekspertiz değeri, fiyat/nakit akım oranı yöntemlerinden en az ikisi uygulanarak yapılır. Değer tespit sonuçları, ihale sonuçlarının Özelleştirme Yüksek Kurulu veya Özelleştirme İdaresince onaylanmasından sonra yapılacak sözleşmenin imzalanmasıyla kamuoyuna duyurulur.

¹³⁶ ALTINTAŞ, M.Berra, KİT'lerin Özelleştirilmesi ve Özelleştiriminin Sermaye Piyasasına Etkileri, SPK Yayınları, Yayın No: 8, Ankara, 1988, s.174.

¹³⁷ Resmi Gazete, Tarih: 29.11.2003, Sayı: 25301.

3. ÜLKELERE GÖRE ÖZELLEŞTİRME ÖRNEKLERİ

3.1. Genel Açıklama

Teknolojik gelişmelerin 1980’li yıllardan itibaren hız kazanmasıyla, dünyanın ekonomik ve siyasi görünümü de hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Bu sürece, küreselleşme, demokratikleşme ve özelleştirme sözcükleri damgalarını vurmuştur. Ekonomik ve siyasi nedenlerle 1980’li yıllara kadar hemen bütün ülkelerde kamulaştırmaların yanında, ayrı ayrı uygulamalar olarak özelleştirmeler de söz konusu olurken, 1980’li yıllardan bu yana özelleştirme, gerek gelişmiş, gerekse azgelişmiş ülkelerin gündemindeki en önemli konu haline gelmiş, devletin borçlanma gereğinin azaltılmasından, demokratikleşmeye kadar birçok sorunun çözümü bu kelimeye bağlanmıştır.

Özelleştirmeye ilişkin örnekler önce genel olarak dünyadaki uygulamalar, bir takım ülke uygulamaları ve son olarak ta Türkiye’deki uygulamalar incelenerek anlatılacaktır.

3.2. Dünyada Özelleştirmeye İlişkin Örnekler

Devletin ekonomi içindeki ağırlığının artması ve buna bağlı olarak kamu maliyesinin de ayrı bir disiplin olarak gelişmesi 1929 yılındaki büyük kriz sonrası yıllara denk gelmektedir. 1929 büyük ekonomik kriz döneminde krizi atlattık ve ekonomiyi yeniden canlandırmak için o güne kadar yaygın anlayış olan klasik iktisat sorgulanmış ve Keynesyen yaklaşım finansal politika olarak kullanılmaya başlanmış, bu politikalar doğrultusunda, devletin iktisadi yaşamdaki rolü ve ağırlığı artmıştır¹³⁸.

Devletin bu dönemde artan biçimde iktisadi yaşama girmesinde yaşanan iki büyük dünya savaşının da etkisi olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde devletin ekonomik yaşamdaki rolünü arttıran diğer bir etki de değişen devlet anlayışıdır. Savaş sonrası insan hakları konusundaki gelişmeler, ABD Başkanı Franklin Delano Roosevelt’in yoksulluktan kurtulma özgürlüğünü de kapsayan ünlü 4 özgürlük mesajı, savaş sonrası kurulacak yeni düzenin hedefleri arasında, insanın temel özgürlükleri ile

¹³⁸ ÖZTÜRK, Nursel, a.g.e., s.1.

birlikte ekonomik ilerleme ve sosyal güvenlik yönünde gelişme dileğinin de yer alması, ikinci kuşak insan hakları diye tanımlanan ekonomik ve sosyal hakların Birleşmiş Milletler bildiri ve sözleşmelerinde, devamında ülkelerin anayasalarında yer alması sosyal devlet anlayışını gündeme getirmiştir.

1950 ve 1970 yılları arasındaki dönemde batılı ülkeler iktisadi büyüme ve gelişme açısından en parlak yıllarını yaşamışlar, bu ekonomik gelişme, sosyal devlet anlayışının yaşama geçirilişinin maddi olanaklarını sağlamıştır. Bu süreçte, Asya ve Afrika'da klasik sömürgeciliğin ayıklanmasıyla oluşan yeni ulus devletler ile diğer gelişmekte olan ülkelerin, hızlı kalkınma isteklerini ve ulusalcı yaklaşımları, dönemin devletçi iktisat politikalarıyla çakışmış, söz konusu ülkelerin tamamına yakınında “kalkınma iktisadi” kuramları içerisinde “ithal ikameci sanayileşme” stratejisi başlatılmıştır. 1970’li yılların ortalarına kadar devam eden bu süreçte, özellikle gelişmekte olan ülkelere, KİT’ler kalkınma politikalarının uygulanmasında önemli bir araç olarak kullanılmış, bu ülkelere gelişmiş ülkelere teknoloji aktarmaları ve sermaye hareketleri ağırlıklı olarak KİT’ler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Böylece KİT’lerin ürettiği katma değer GSYİH’deki payı 1980’li yılların başında, sahra altı Afrika ülkelerinde % 17, Latin Amerika ülkelerinde % 12 Asya’da ortalama % 15 gibi büyüklüklere ulaşmıştır¹³⁹.

1970’li yıllardan itibaren ortaya çıkan kriz, gelişmiş ülkelere kar oranlarında ve milli gelirin büyüme hızında düşüşle birlikte, artan enflasyon ve işsizlik oranlarıyla kendisini göstermiştir. Bu süreçle, petrol fiyatlarındaki yüksek oranlı artışların çakışması, gelişmekte olan ülkelerin ithal ikameci sanayileşme stratejisinin yapısal çelişkilerinden ve uygulama biçiminden doğan sorunları arttırmış, ortaya çıkan ödemeler bilançosu dengesizlikleri ve üretim darboğazları, gelişmiş ülkelere yoğun kredi akışı ile aşılmıştır. Sanayileşmiş ülkelerdeki daralma nedeniyle biriken atıl fonların, gelişmekte olan ülkelere düşük, fakat değişken faizli krediler şeklinde akması, bu ülkelerin 1980’li yıllarda girdiği borç krizine ve Dünya Bankası ile İMF yönlendirmelerinde yapısal dönüşüm politikalarına giden sürecin başlangıcını oluşturmuştur.

¹³⁹ ÖZTÜRK, Nursel, a.g.e., s.2.

Özelleştirme bu düşünce akımlarının ileri sürdüğü görüşlerin hayata geçirilmesini sağlamak için kullanılan bir iktisat politikası aracı olarak gündeme gelmiştir. Neoliberal politikaların makro ekonomik boyutu, devlet kararlarının ekonomi üzerindeki etkisinin en aza indirilmesini öngörmektedir. Mikro ekonomik boyutu ise özelleştirme, serbestleştirme, vergi, istihdam ve sanayi politikalarını içermektedir.

Dünyada bu gelişmelerle başlayan özelleştirme süreci günümüze kadar ülkelerde farklı yaklaşımlarla ama sonuçta aynı hedeflerle devam ederek gelmiştir. 1970'li yıllarda yaşanan krize çözüm olarak ortaya çıkan serbestleşme politikalarının, devletin ekonomideki yerinin küçültülmesini hedefleyen programlarının özünü, devlet sahipliğinde bulunan kuruluşların özelleştirilmesi oluşturmuştur.

Özelleştirme, 1980'li yıllardan itibaren gelişmişlik derecelerine bağlı olmaksızın, 60'dan fazla ülkede uygulanmış, IMF ve Dünya Bankası kredi verme koşullarını, ülkede piyasa ekonomisi kurallarının geçerli olması için gerekli idari düzenlemelerin yapılmasına, devlet girişimciliğinin alanının daraltılmasına yönelik önlemlerin uygulamaya konulmasına bağlamışlardır. Gerçekleştirilen ve Dünya Bankası tarafından desteklenen özelleştirme uygulamaları, her programın özel koşullar dikkate alınarak uygulanması gerektiğini, başarının, hükümetlerin bu konudaki kararlılıklarına, alıcının yönetim kapasitelerine, ülkede özel kesimin gelişmişlik düzeyine bağlı olduğunu göstermiştir¹⁴⁰.

¹⁴⁰ World Bank, Operations Evaluation Department, www.horizon.documentation.ird.fr/exl-doc/pleins_textes/pleins_textes_7/carton01/24269.pdf, (04 Aralık 2006), s.82.

Aşağıdaki tabloda 1990-2001 yılları arasında OECD ülkelerinin elde ettiği gelirlerin ülkelere göre dağılımı ve bu yıllarda elde edilen ülke gelirlerinin toplam gelirler içindeki payı görülmektedir.

Tablo 3-1 : OECD Ülkeleri Özelleştirme Gelirleri (1990-2001)

Ülkeler	1990-95	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Toplam (Milyon \$)	Payı
İtalya	20.464	7.959	20.961	12.926	24.481	8.902	8.358	111.295	17,3
Fransa	24.330	2.630	7.310	10.755	7.079	2.174	793	72.217	11,2
Avustralya	15.155	9.052	16.815	7.146	15.220	6.273	396	70.057	10,9
İngiltere	47.915	7.645	862	6.661	917	12	1.438	42.808	6,6
İspanya	10.196	3.929	13.511	11.455	3.092	1.230	1.308	38.399	6,0
Japonya	13.875	2.039		6.641	15.115			37.670	5,8
Meksika	24.212	73	2.670	988	279	406		28.628	4,4
Portekiz	9.257	3.310	4.664	3.733	2.783	4.414	505	25.646	4,0
Almanya	10.523	13.993	6.567	3.283	13.357	19.373	5.074	25.054	3,9
Polonya	3.856	616	1.327	2.167	3.797	5.803	1.376	19.660	3,0
İsveç	4.968	743	931	2.217	649	9.090	1.088	17.294	2,7
Kore	5.876	3.091	645	201	2.153	18	2.907	14.891	2,3
Hollanda	8.324	491	190	141	1.488	6.563	706	14.472	2,2
Yunanistan	1.309	431	1.303	1.968	3.216	1.161	527	13.634	2,1
Avusturya	2.854	863	2.098	3.323	301	2.028	1.675	11.272	1,7
Finlandiya	3.539	1.177	423	1.860	3.965	4.593	36	11.038	1,7
Kanada	8.804	1.768		11				10.583	1,6
Belçika	2.173	3.534						10.211	1,6
Yeni Zelanda	5.802	1.839		441	1.331			9.413	1,5
Çekoslovakya	3.646	393	142	356	1.360	642	1.631	8.408	1,3
İrlanda	827	325			5.035		482	8.386	1,3
Macaristan	3.398	1.621	2.185	356	566	93	65	7.990	1,2
Türkiye	2.703	292	466	1.020	38	2.712	123	7.293	1,1
ABD	0		3.650	3.100				6.750	1,0
İsviçre	0			6.442				6.442	1,0
Danimarka	3.190	254		3.160		99	48	6.048	0,9
Norveç	712	660	35		454	1.039	2.103	5.003	0,8
Slovakya	583	109	16	48	46	1.382	1.245	3.800	0,6
İzlanda	39		4	128	228	1	14	414	0,1
Toplam								644.776	100,0

Kaynak: ÖİB, http://www.oib.gov.tr/baskanlik/ulkeler_dagilim.htm.

Yukarıdaki tabloda 1990-2001 yılları arasında OECD ülkelerinin özelleştirmeden elde ettiği gelirler milyon \$ olarak sıralanmıştır¹⁴¹.

Bu tablodan anlaşılacağı gibi 1990-2001 yılları arasında en yüksek özelleştirme geliri olan OECD ülkesi İtalya olmuştur. İlgili tarihlerdeki toplam özelleştirme

¹⁴¹ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Özelleştirme Gelirlerinin Ülkelere Göre Dağılımı, http://www.oib.gov.tr/baskanlik/ulkeler_dagilim.htm, (13 Ocak 2008).

gelirlerinin % 17,3'ünü elde eden İtalya'yı, % 11,2 ile Fransa ve % 10,9 ile Avustralya takip eden iki ülke olmuşlardır.

İngiltere ise özelleştirme tarihinde özel bir yeri olmasına rağmen adı geçen yıllarda gelir olarak yukarıda sayılan ülkelerin altında kalmış ve gelirlerin % 6,6'sını elde ederek dördüncü sıraya yerleşmiştir. Bu tarihler arasında Türkiye OECD ülkeleri arasında 23. sırada kalmış ve sadece toplam gelirin % 1,1'ini elde etmiştir. Tabloya göre özelleştirme gelirleri sıralamasında ilk sıradaki ülkelerle son sıradaki ülkeler arasında çok büyük farklılıklar mevcuttur. Sonraki yıllarda Türkiye gibi ülkeler özelleştirmeye bakış açılarını değiştirmiş ve yoğun bir şekilde özelleştirme geliri elde etme şansına sahip olmuşlardır.

Avrupa Birliği'nde özelleştirme süreci, kamuya ait bankalar ve imalat kesimi özelleştirilmesi, mal ve hizmetlerin özelleştirilmesi ve sağlık, sosyal güvenlik ve eğitim kesimlerinin özelleştirilmesi olarak üç aşamalı planlanmıştır.

3.2.1. İngiltere'de Özelleştirme

1980'li yıllarında özelleştirme uygulamaları yoğun olarak ilk kez İngiltere, Şili, Arjantin ve Meksika'da uygulamaya konulmuştur. Batılı sanayileşmiş ülkeler arasında özelleştirme programını ilk başlatan ülke İngiltere olduğundan Avrupa'dan bağımsız olarak tek başına incelemek gerekmektedir. Diğer üç ülkede özelleştirme esas olarak dış borç ödemelerine ve artan bütçe açıklarına yönelik bir önlem olarak gündeme gelirken, İngiltere'de özelleştirmenin başlıca amacı, ekonomide rekabet kurallarına işlerlik kazandırılması, devletteki savurganlığın önlenmesi, tüketicinin korunması gibi çok sayıda fonksiyonu yerine getirmek olmuştur¹⁴².

İngiltere'de özelleştirmenin tercih edilmesinin diğer nedeni de, 1970'lerde devletleştirilen kesimlerdeki şirketlere yapılan yersiz hükümet müdahaleleri ve sendikaların aşırı ücret baskısı, devlet şirketlerinin çok düşük karlar ile çalışmasına yol açması olmuştur¹⁴³.

¹⁴² ÖZTÜRK, Nursel, a.g.e., s.9.

¹⁴³ KARLUK, Rıdvan, a.g.e., s.1254.

İngiltere’de KİT’ler statik piyasa başarısızlıklarından yani tekel ve tekel haksız gelirlerinin bölüştürülmesi sorunundan kaynaklanan nedenlerle kurulmuşlardır¹⁴⁴.

Özelleştirmeye yönelik yoğun tartışmalar 1979 yılı seçim döneminde başlamış ve Muhafazakar Partinin seçim bildirgesinin en önemli bölümü bu konuya ayrılmıştır. Britanya halkının, İşçi Partisi’nin millileştirme planlarına ciddi bir biçimde karşı çıktığı, buna rağmen, konut, bankacılık, sigorta, ilaç sanayi ve ulaşım kesimlerinde çalışan işletmelerin millileştirilmesinin devam ettirildiği, bu millileştirilmelerin giderek hem yoksullaşmaya hem de özgürlüklerin azalmasına yol açacağı yönündeki iddialara karşın muhafazakar iktidarın bütün bu kesimleri özelleştireceği bildirilmiştir¹⁴⁵.

İngiltere’de kamu kesimine ait işletmelerin karlılıklarında 1965 yılından beri görülen ve devamlılık gösteren düşme eğiliminin, özellikle 1970’lerin başından itibaren hızlanma eğilimi göstermesi özelleştirme konusundaki gelişmelerin başlangıcını oluşturmuştur.

Bununla birlikte, İngiltere’deki muhafazakar partinin özelleştirme düşüncesi başlıca şu gerekçelere dayanmıştır¹⁴⁶:

- a) Kamu kesimi borçlanma ihtiyacını azaltarak para sunumunu kontrol altında tutmak ve böylece enflasyon oranını düşürmek,
- b) KİT’lerin tekel durumunu kaldırmak ve serbest rekabet ortamında faaliyet göstermelerini sağlayarak ekonomideki rekabeti ve verimliliği artırmak,
- c) Halkın daha büyük bir kesiminin birikimlerini hisse senetlerine yönelterek sermaye sahipliğini tabana yaymak,
- d) Borçlanma ve vergi gelirlerine alternatif olabilecek yeni bir gelir kalemi oluşturmak.

Muhafazakar Parti iktidara gelince, seçim öncesinde vaat ettiklerinden daha fazlasını yapmıştır. Kamu kesiminin elindeki dev şirketlerin büyük kısmı özel kesime devredilmiştir. 1991 yılı başı itibariyle, kamu kesiminin yarıdan fazlası özelleştirilmiş,

¹⁴⁴ AKALIN, Güneri, a.g.e., s.163.

¹⁴⁵ SAYER, Günay, “Kamu İşletmelerinin Özelleştirilmesi - Britanya Örneği”, Ankara Üniversitesi Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 88, Haziran 1986, s.45.

¹⁴⁶ DURAN, Mahmut, “İngiltere’de Kit’ler ve Özelleştirme Uygulamaları”, Banka ve Ekonomik Yorumlar, Yıl: 22, Sayı: 3, Mart 1985, s.47.

650 bin işçi kesim değiştirmiş, 1 milyon 250 bin belediye konutu satılmış ve 9 milyon insan özelleştirilen şirketlerin hisse senedine sahip olmuştur.

İngiltere'nin başlattığı büyük çaplı özelleştirme girişimi, diğer ülkelere imrenilecek hale gelmiştir. Yaklaşık on yıl gibi bir zaman diliminde, devletin ekonomideki varlığını yarıdan daha aza indirmek ve hazineye de küçümsenemeyecek bir gelir yaratmak gerçek bir başarı kabul edilmiştir. Ancak, hükümetin hedeflediği özelleştirmenin amaçlarını yakalayabildiği konusunda da şüpheler bulunmaktadır. Özelleştirilen şirketlerin finansal açıdan daha iyi bir performansa sahip oldukları, karlılık düzeylerinin arttığı ve sermayenin tabana yayılmasında belirgin bir aşama kaydedildiği gibi olumlu belirlemelerin yanında karşıt düşünceler de bulunmaktadır¹⁴⁷.

Buna göre, özelleştirilen kuruluşların gerçek anlamda rekabete açılmasının sağlayamadığı, kârlılık durumlarındaki iyileşmelerin özelleştirmeden kaynaklanmadığı, özelleştirmelerin sadece hazineye gelir sağlamak amacıyla yapıldığı, pay senetleri satışı yoluyla gerçekleştirilmek istenilen sermaye sahipliğinin tabana yayılma düşüncesinin gerçekleşmediği belirtilmektedir.

British Aerospace'deki 158.000 paydaşın sonunda azaldığı ve 143 pay sahibinin şirketin devlet dışındaki sermayesinin % 63'üne sahip olduğu, yalnız karlı durumlardaki şirketlerin özelleştirildiği, etkinlik ve verimliliğin de olumlu mevcut durumdan kaynaklandığı ve gaz, telefon, su, havayolları gibi kesimlerde rekabet getirilmediği için etkinlik ve verimliliğin sınınamadığı anlatılmaktadır. Özelleştirilen şirketlerin hemen fiyat yükseltmelerine gitmeleri ise, tüketiciler tarafından eleştiri konusu olmuştur¹⁴⁸.

¹⁴⁷ KİLCİ, Metin, "KİT'lerin Özelleştirilmesi ve Türkiye Uygulaması", DPT Uzmanlık Tezi, DPT Yayınları, Yayın No: 2340, Ankara, 1994, s.53.

¹⁴⁸ UYANIK, Sırrı, "İngiltere'de Özelleştirme: Metotlar, Hedefler ve Sonuçları", Türk İdare Dergisi, Sayı: 399, Haziran, 1993, s. 227.

Aşağıdaki tabloda İngiltere’de yapılan özelleştirmelerin sektörlere göre dağılımı yıllara göre görülmektedir.

Tablo 3-2 : İngiltere’de Sektörlere Göre Özelleştirme Gelirleri (1977-2007)

Sektör	1977-2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	Toplam	%
İnşaat	24								24	0,0
Finans ve Emlak	486								486	0,4
İmalat	9.321						6.041		15.362	11,6
Doğal kaynaklar	227								227	0,2
Petrol Endüstrisi	17.004								17.004	12,8
Halkla İlişkiler	234						47		281	0,2
Hizmet Sektörü	3.823		11	236					4.069	3,1
İletişim	25.776					304			26.080	19,7
Ticaret	88								88	0,1
Taşıma	8.879	1.426		5.543	50			117	16.015	12,1
Diğer	48.134	12						4.629	52.775	39,9
Toplam (Milyon \$)	113.996	1.438	11	5.779	50	304	6.088	4.746	132.412	100

Kaynak: <http://www.privatizationbarometer.net/database.php>.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, İngiltere’de özelleştirme gelirlerinin % 19,7’sini iletişim sektörünün özelleştirilmesinden ve 2000 yılı öncesinde sağlanmıştır. Taşıma özelleştirmelerinden gelirin % 12,1’i 16 milyar \$ olarak sağlanmıştır. İmalat sanayi özelleştirmelerinden ise gelirin % 11,6’sı, 15 milyar \$ olarak elde edilmiştir.

Asıl büyük payı gelirin % 39,9’unu oluşturan İngilizce utilities olarak adlandırılan elektrik, su gibi kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi oluşturmaktadır.

İngiltere’de özelleştirmenin bilinen bütün yöntemleri denenirken, doğrudan satış ve ihale yoluyla satış olmak üzere iki yöntem kullanılmaktadır. Birinci yöntemde, hisseler önceden tespit edilen sabit bir değerden kamuoyuna satışa sunulmaktadır. İhale yönteminde ise, önceden tespit edilen bir fiyat bulunmamakta, bunun yerine, en düşük fiyat üzerinden borsaya sunulan edilen hisse senetlerinin fiyatı piyasada belirlenmektedir. İhale yönteminin üstünlüğü değer tespitine gerek olmamasıdır.

Ancak, bu yöntemin eksikliği, değerlemenin çok karmaşık olabileceği endişesiyle küçük yatırımcının teklif vermede cesaretinin kırılabilir olmasıdır. İhale yoluyla satış yönteminde, ihale tekliflerinin her biri yerel kuruluşlar tarafından taahhüt altına alınmaktadır. İhale sonunda tahmin edilen fiyat üzerinden satış tam olarak

gerçekleşmediğinde, taahhütte bulunan kuruluşun kalan hisseleri tespit edilen en az değerden satın alması gerekmektedir. Bu kuruluşlar ise, açık artırmalarda geri durmakta ve kalan hisseleri düşük fiyattan almaktadırlar. Bu durum özellikle “Cable and Wireless” örneğinde görülmüştür. Bu nedenle en çok kullanılan yöntem doğrudan satış yoluyla halka arz yöntemi olmuştur¹⁴⁹.

Halka arz yöntemiyle yatırımcı sayısı 10 yılda 3 milyondan 9 milyona çıkarılmıştır. Genellikle zarar eden küçük çaptaki işletmelerin özelleştirilmesinde ise blok satış yöntemi kullanılmıştır. British Gas (gaz), British steel (çelik), British Petroleum (petrol), Britoil (petrol), British Telecom gibi kuruluşlar halka arz yöntemiyle özelleştirilirken Rollsroyce ve Jaguar, Short Brothers (uçak sanayi), Amersham İnternational (kimya), Warship Yards (savaş gemi inşaatı), Aerospace gibi kuruluşlar ise blok satış yöntemiyle özelleştirilmiştir.

İngiltere’de, özelleştirme sonrası tekelleri önlemek ve serbest rekabet koşullarına işlerlik kazandırmak amacıyla, özelleştirme uygulamaları ile beraber çok sayıda düzenleyici kuruluş oluşturulmuştur. Bunlar Gaz Sağlama Kurumu, Adil Ticareti İzleme Kurumu, Tekeller ve Şirket Birleştirmeleri Komisyonu, Telekom Kurumudur.

İngiltere’de gerçekleştirilen özelleştirmeler diğer ülkelerle karşılaştırıldığında başarıyla uygulanmış, hisselerin tabana yayılması konusunda büyük oranda başarılı olunmuş, belediye hizmetlerinin özelleştirilmesiyle büyük birikimler sağlanmıştır¹⁵⁰.

İngiltere özelleştirme uygulamalarında şirket hisselerinin devletçe istenmeyen kişi ve kuruluşların eline geçmesini güvenlik nedeniyle önlemek veya şirketin özelleştirme sürecinde şirket yönetiminin özel kesime uyum sağlaması için fırsat tanımak amaçlarıyla altın hisse uygulamasına gidilmiştir.

Yine özelleştirme uygulamaları sonucunda şirket sahipliğinin çeşitli nedenlerle istenmeyen kişi ya da gruplara geçmesini önlemek için altın hisse uygulaması dışında yollar da izlenmiş, örneğin British Airways’in özelleştirilmesinde altın hisselerin yanı

¹⁴⁹ MAYER, Colin, MEADOWCROFT, Shirley, “Selling Public Assets: Techniques and Financial Implications”, Privatisation and Regulation The UK Experience, Clarendon Press, Oxford, 1986, s.324-328.

¹⁵⁰ ATASOY, Veysel, Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme Sorunu, Nürol Matbaacılık, Ankara, 1993, s.35.

sıra İngiliz vatandaşlarının blok olarak % 15, yabancıların ise % 25'ten fazla hisseye sahip olmaları sınırlandırılmıştır.

Özelleştirme uygulamalarının en yaygın olduğu düşünülen İngiltere'de, yapılan bir araştırmaya göre¹⁵¹;

- a) Özelleştirilen tüm kamu kuruluşlarında verimliliğin, karlılığın arttığı görülmemiştir,
- b) Özelleştirme daha çok, kamu kesimi borçlanma gereksinimini azaltmaya yardımcı olmuştur,
- c) Telefon, gaz ve hava meydanlarının özelleştirilmesiyle birlikte getirilen düzenlemelerin yetersiz olduğu, tekelci yapıların rekabete açılması ve tekelci fiyatların kontrolüne yönelik önlemlerin alınmadığı,
- d) Halka arz yöntemlerinde giderlerin daha çok olduğu,
- e) Sahipliğin tabana yayılması konusunda hisse sahipliliğinin giderek azaldığı, el değiştirme oranının yüksek olduğu,
- f) Özelleştirilen kuruluşlarda çok düşük değerlendirmeler ile hazinenin ve kamunun zarara uğratıldığı, istihdamda % 50'lerin üzerinde daralmalar görüldüğü eleştirilen konular arasına girmiştir.

¹⁵¹ Petrol-İş Sendikası, "Özelleştirme ve Türkiye", Ankara, 2005, www.petrol-is.org.tr/Web_Arastirma, (11 Mart 2008), s. 1.

3.2.2. Fransa'da Özelleştirme

1979 petrol şokundan sonra bir çok diğer Batı Avrupa ülkesi gibi Fransa'da da ekonomi bunalımlı bir döneme girmiştir. Mauroy Başbakanlığındaki sosyalist hükümet döneminde fiyat ve ücretler geçici olarak dondurulmakla birlikte, tam anlamıyla bir istikrar politikası uygulanamamıştır. Bütçeden millileştirilmiş şirketlere yapılacak kaynak aktarımı kısıtlı kalmıştır. Bütçe olanaklarının zorlanıyor olması millileştirmeyi gerçekleştirenler arasında farklı düşüncelerin doğmasına yol açmıştır. 1985 yılına gelindiğinde, artık özelleştirmeden yana olanlar çoğunluğa ulaşmışlardır. Chirac, Mart-1986 seçimlerinden sonra başbakan olarak hükümet programını parlamentoya sunarken, özelleştirme konusundaki hedeflerini de açıkça ortaya koymuştur. Hükümetin bu konudaki iradesini ortaya koymasıyla, toplam değeri 150 ila 300 milyar Fransız Frangı arasında tahmin edilen ve 800 bin işçinin çalıştığı 65 adet devlet kuruluşunun hisselerinin satışı kararlaştırılmıştır¹⁵².

Bunların arasında, belli başlı büyük bankalar, sigorta şirketleri, finansal holdingler grubu ve endüstriyel alanda faaliyette bulunan sanayi grubunda olan kuruluşlar bulunmaktadır. Söz konusu plan içerisinde Ekim 1986 başından 1987 yılının sonuna kadar geçen dönemde uygulamalarda önemli yol alınmış ve buradan 4 milyar \$ gelir elde edilmiştir¹⁵³.

Daha sonra özelleştirme programı askıya alınmış ve 19 Temmuz 1993 tarihli yasanın çıkarılmasıyla özelleştirme faaliyetleri tekrar önem kazanmıştır. Özelleştirme işlemlerinin askıya alınmasında 1987 sonlarında yaşanan ve Fransa'yı da etkileyen dünya borsa krizi önemli rol oynamıştır.

Fransa'da özelleştirmenin yoğun ve kapsamlı bir şekilde yapıldığı 1986 ve 1987 yıllarında üç özel amacı vardı. Bunlar, özelleştirilen devlet şirketlerinin ekonomik ve finansal açıdan etkinliği sağlamak, özelleştirilen şirketlerin bütçeye olan aşırı ağır ve sürekli yüklerini gidermek ve Fransız sermaye piyasasını geliştirmektir. Böylelikle

¹⁵² SARISU, Ayhan, Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme, Genel Bir Değerlendirme, Kasım 2003, http://www.geocities.com/ceteris_paribus_tr/a_sarisu.doc, (20 Kasım 2006), s.3.

¹⁵³ İNAĞ, Nihal, "Fransa'da Özelleştirme", TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü, Tartışma Tebliği No: 9627, Ankara, 1996, <http://www.tcmb.gov.tr/research/discus/9627tur.pdf>, (11 Eylül 2007), s.257.

Aralık 1986'dan sonra hisse senetleri Paris Borsa'sında satışa sunulan şirketler, ülkenin Gayri Safi Milli Hasılasının (GSMH) % 20'sini üretir duruma gelmişlerdir¹⁵⁴.

Fransız özelleştirmelerinde sermaye piyasası önemli bir rol oynamış, buna rağmen sermaye piyasasının yapısı ve gelişimi özelleştirmenin etkinlik hedefine ulaşmasını yeterince sağlamamıştır. Sermaye piyasasının özelleştirmeye katkıda bulunabilmesi Fransa'da çekirdek hisse oluşturulmasını gerektirmiştir. Bu nedenle etkinlik hedefi ile sahipliği tabana yayma hedefini aynı anda gerçekleştirmek kolay olmamaktadır. İngiltere'de olduğu gibi Fransa'da da özelleştirmelerden belli bir süre sonra hisse senetleri sahipliğinde belirli kesimde yoğunlaşma gözlenmiştir. Özelleştirmede çekirdek hissedarların önem kazanmasının da sermayenin tabana yayılması ilkesinin tam olarak gerçekleştirilememesinde rolü vardır. Özelleştirmede yatırımcılar arasında yeterli ölçüde çeşitlilik sağlanamadığı çekirdek hissedarların seçiminde ve oluşmasında yeterli özen gösterilmediği konuları için maliye ve özelleştirme bakanı yoğun bir şekilde eleştirilmiştir¹⁵⁵.

Fransa'da özelleştirme ve değerlendirme uygulamalarında çok fazla problemle karşılaşılmamıştır. Çünkü, standart bir sistem geliştirilmiş, uygulanacak politikalar iyi planlanarak zamana yayılmış ve değer tespit işlemlerinin nasıl yapılacağı konusunda belirli bir süreç uygulanmıştır. Fransa'da görülen bir diğer önemli özellik, çalışanlara ve yöneticilere yapılan satışların büyüklüğüdür. Bu faktörün, değerlendirme ve özelleştirme uygulamalarına karşı kamuoyu direncini azaltan bir etken olduğu söylenebilir. Değerlemede en önemli problem olarak alt ve üst limit değer aralığının fazla olması gösterilmektedir¹⁵⁶.

Fransa'da özelleştirmeden elde edilen gelirler, KİT'lerin yeniden yapılandırılması, iyileştirilmesi, borçlarının ödenmesi ve azaltılması ile sermaye artırımını gibi diğer KİT finansman işlemlerinde kullanılmıştır¹⁵⁷.

¹⁵⁴ KARLUK, Rıdvan, a.g.e., s.1254.

¹⁵⁵ İNAÇ, Nihal, a.g.e., s.275.

¹⁵⁶ United Nations, Accounting, Valuation and Privatization, NewYork 1993, www.unctad.org/en/docs/poiteiitm1510.pdf, (22 Şubat 2008), s.80.

¹⁵⁷ ESEN, Hikmet, Fransa'da Özelleştirme Uygulamaları, Özelleştirmenin Kurumsal yapısı ve Gelirlerinin Kullanımı, Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Yayın No: 20, Ocak 1999, s.50.

Aşağıdaki tabloda Fransa’da uygulanan özelleştirmelerden 1986-2007 yılları arasında elde edilen gelirler görülmektedir.

Tablo 3-3 : Fransa’da Özelleştirme Gelirleri (1986-2007)

Yıllar	Gelirler	%
1986	337	0,2
1987	3.841	2,5
1988	228	0,1
1989	209	0,1
1990	538	0,3
1991	957	0,6
1992	1.286	0,8
1993	6.452	4,2
1994	9.781	6,3
1995	5.316	3,4
1996	2.630	1,7
1997	7.310	4,7
1998	10.755	6,9
1999	7.079	4,6
2000	2.174	1,4
2001	793	0,5
2002	4.229	2,7
2003	2.355	1,5
2004	19.657	12,7
2005	37.848	24,4
2006	11.241	7,3
2007	19.901	12,8
Toplam (Milyon \$)	154.916	100

Kaynak: <http://www.privatizationbarometer.net/database.php>.

Fransa’da özelleştirmeden elde edilen gelirler incelendiğinde en yüksek gelir toplam gelirin % 24,4 ü ile 2005 yılında 37.848 milyon \$ olarak elde edilmiştir. 2004 yılından 2007 yılı sonuna kadar elde edilen gelirler toplam özelleştirme gelirin % % 57,2’sini oluşturmaktadır. Diğer Avrupa ülkelerinin bu konuda önceki yıllarda daha fazla gelir elde ettiği göz önüne alındığında Fransa’nın bu konuda gecikmeli ama kesin kararlı hareket ettiği düşünülebilir.

3.2.3. Almanya’da Özelleştirme

Almanya’da devlet şirketlerini özelleştirmenin asıl amacı, devletin genel ekonomi içindeki faaliyetlerini en aza indirmek ve devlete ait kurumların özelleştirilerek bunların rekabetçi piyasa ekonomisi içinde faaliyet göstermelerini sağlamaktır¹⁵⁸.

Batı Almanya, özelleştirme uygulamasında ilk defa 1957 yılında başlamış ve başarılı özelleştirme örnekleri verilmiştir. Batı Almanya’da özelleştirmenin asıl amaçlarının yanında diğer amacı, sosyal piyasa ekonomisini geliştirmek ve gelir dağılımındaki adaletsizliği bir ölçüde de olsa çözüme kavuşturmaktadır. Bu esaslar içerisinde, önce maden kesiminde faaliyet gösteren bir anonim şirket olan Preussag özelleştirilmiştir. Hisse senetlerinin satışa sunulması sırasında bir kişiye en çok 5 adet hisse senedi satılması şeklinde bir sınırlama getirilerek, hisselerin daha çok kişi tarafından alınması sağlanmıştır. Gerçekten de 100 milyon Alman Markı tutarındaki hisse senedi 26.119 kişiye satılarak başarılı bir özelleştirme uygulanması gerçekleştirilmiştir¹⁵⁹.

Batı Almanya, Doğu Almanya ile birleştikten sonra özelleştirme konusu iki yönlü olarak yürütülmüştür. Batı’nın klasik Alman kuruluşlarında, örneğin Luftansa’da, özel kesime açılan paylar büyürken ya da Weba grubunda aynı yönde gelişmeler olurken; Doğu Almanya’nın devlet girişimleri, bütün batı dünyasına açılmıştır. Almanya, 1990 yılı itibariyle 10 milyar Alman Mark’lık özelleştirme yapmayı planlamıştır. Bu oluşumun yanında, özellikle bir KİT olan Volkswagen’in, İspanya’da Seat’ın ve Çekoslovakya’da Skoda’nın yönetimlerinde etkili olacak paylar satın alınmıştır. Bu da çok uluslu bir özelleştirme türü ortaya çıkarmıştır¹⁶⁰.

Doğu Almanya’da özelleştirme işlemlerini yürütmek amacıyla Trust Agency kurulmuştur. Özelleştirme ve yeniden yapılandırma yasası Haziran 1990’da kabul edilmiştir. Özelleştirme uygulamalarına ilişkin görev de Maliye Bakanlığının gözetiminde olan Treuhandanstalt Kuruluşuna verilmiştir. Doğu Almanya’da

¹⁵⁸ KARLUK, Rıdvan, a.g.e., s.1254.

¹⁵⁹ DOĞAN, Yahya, Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme, Fakülteler Kitapevi, İzmir, 1993, s. 137.

¹⁶⁰ ÖZMEN, Selahattin, “Özelleştirme Alanında Dünyadan Görüntüler”, Maliye Yazıları Dergisi, Sayı:25, Temmuz/Aralık 1990, s.8.

Treuhandastalt birleşme sonrası bütün Doğu Almanya işletmelerinin holdingi haline gelmiş ve özelleştirmeden sorumlu kuruluş olmuştur¹⁶¹.

İki Almanya'nın birleşmesi sırasında, varlıkların ve pasiflerin yenileme veya yeniden yapma maliyetlerine göre tekrar değerlendirilmesine karar verilmiştir. Bu değerlerde, amortismanlar ve teknolojik eskime dikkate alınmıştır. Birleşme sonrası Doğu Alman Mark'ı ile Batı Alman Markı 2'ye 1 oranında değiştirilmiştir.

Almanya'da arazilerin değerlendirilmesi zor olduğu için arazi değerlemesine ilişkin bir kılavuz hazırlanmıştır. Arazi değeri m² başına üç Alman Markı ile 3.000 Alman Markı arasında belirlenmiştir. Ortalama bir arazinin m² satış fiyatı ise 85 Alman Markı olarak gerçekleşmiştir. Bu arazileri alanlar, tekrar satış yaparak yüksek kar elde etmişlerdir¹⁶².

Almanya'da özelleştirmeden gelir etme amacı çok az düşünülmüştür. Örneğin, Treuhandastalt Kuruluşunun çok sayıda şirketi, 1 Alman Marklık sembolik değerden satması bu amaç doğrultusunda yapılmış özelleştirmelerdir¹⁶³.

Batı Almanya, 1990 yılında doğu ile birleştikten sonra, doğuya ait dev ve yavaş yapıdaki devlet işletmeleri, serbest piyasa ekonomisinin yapısına uyum sağlayabilecek ve Avrupa Topluluğu standartlarında işlev görebilecek seviyeye getirmek için farklı bir özelleştirme programı uygulamaya koymuştur. Doğu Alman şirketlerinin içinde buldukları yapılanmanın olumsuzluklarına rağmen, başarılı bir özelleştirme programı devam etmektedir.

Birleşme döneminden sonra bir takım aksamlar olsa da özelleştirmeler hız kazanmıştır. 1996 yılı 13.9 milyar \$ tutarıyla başarılı özelleştirmelerin başlangıcı olmuştur.

¹⁶¹ United Nations, a.g.e., s.113.

¹⁶² United Nations, a.g.e., s.110.

¹⁶³ ULUSOY, Ahmet, "Özelleştirme: Piyasa Ekonomilerinden Dersler", SPK Yayınları, Yayın No: 56, Ankara, 1997, s. 34.

Aşağıdaki tabloda Almanya tarafından 1987-2007 yılları arasında yapılan özelleştirmelerden elde edilen gelirler görülmektedir.

Tablo 3-4 : Almanya’da Özelleştirme Gelirleri (1987-2007)

Yıllar	Gelirler	%
1987	276	0,2
1988	817	0,7
1989	1.751	1,5
1990	307	0,3
1991	2.878	2,5
1992	565	0,5
1993	564	0,5
1994	4.907	4,2
1995	1.303	1,1
1996	13.993	12,1
1997	6.567	5,7
1998	3.283	2,8
1999	13.357	11,6
2000	19.373	16,8
2001	5.074	4,4
2002	421	0,4
2003	1.323	1,1
2004	15.441	13,4
2005	3.632	3,1
2006	10.547	9,1
2007	9.163	7,9
Toplam (Milyon \$)	115.541	100

Kaynak: <http://www.privatizationbarometer.net/database.php>.

Yukarıdaki tabloda Almanya’nın özelleştirme gelirlerinin yoğunlukla 1999 yılı ve devamında elde edildiği görülmektedir. Bu aralıkta gelirlerinin % 67,8’i elde edilmiştir. Almanya özelleştirme uygulamalarının son otuz yıllık döneminde İtalya, Fransa ve İngiltere ile ilk dört sırada yer almıştır.

3.2.4. İtalya’da Özelleştirme

Zarar eden devlet işletmelerine hazine yardımını keserek devlet harcamalarını azaltmak ve sanayide yapısal uyumu gerçekleştirmek amacıyla özelleştirmeye başlayan İtalya’da devlet işletmeleri ekonominin bütün kesimlerinde yaygın bir faaliyet ağına sahiptir. Bu işletmelerin yönetimi diğer ülkelerinkinden çok farklıdır.

Bu ülkedeki işletmeler sistemine “devlet iştirakli işletmeler sistemi” denilmektedir. Bu sistemde iktisadi nitelikte faaliyette bulunan devlet işletmeleri ve devlet kuruluşları 3 yönetici kuruluş tarafından yönetilmektedirler. Hangi kesimlerin ve hangi işletmelerin hangi kuruluş yönetimine gireceği yasalarla belirlenmiştir. Devlet işletmeleri sistemi, Devlet İşletmeleri Bakanlığı tarafından yönetilmektedir¹⁶⁴.

İtalya’da özelleştirme politikası değerlendirildiğinde, özelleştirme, yönetim özerkliği olarak anlaşılmakta, devlet işletmeleri ile ilgili reformlar ve bu kuruluşların yeniden düzenlenmesi olarak düşünülmektedir.

Özelleştirmeler özellikle hisse senedi satışı ve şirket devri şeklinde gerçekleşmiştir. Stratejik konumdaki şirketlerin % 49’u kadarı, stratejik olmayanların tamamı özelleştirilmektedir. Hisselerin satışında, kişiye yapılan hisse senedi sayısına kısıtlama getirme ile yabancılara satılmama söz konusu olmuştur. Özelleştirmeler özellikle bankacılık, iletişim, havayolu şirketlerinin hisse senedi satışı şeklinde yapılmıştır.

İtalya Avrupa’daki özelleştirme gelirleri açısından en yüksek gelir elde eden ülke konumundadır. Bu durum OECD ülkeleri arasında da geçerlidir.

¹⁶⁴ ÇETİNKAYA, Özhan, a.g.e., s.196-197.

Aşağıdaki tabloda İtalya’da yapılan özelleştirmelerin 1985-2007 yılları arasında sağladığı gelirler görülmektedir.

Tablo 3-5 : İtalya’da Özelleştirme Gelirleri (1985-2007)

Yıllar	Gelirler	%
1985	849	0,5
1987	1	0,0
1988	258	0,2
1989	1.449	0,9
1990	706	0,4
1991	1.957	1,2
1992	1.793	1,1
1993	1.655	1,0
1994	7.113	4,5
1995	7.240	4,6
1996	7.959	5,0
1997	20.961	13,2
1998	12.926	8,1
1999	24.481	15,4
2000	8.902	5,6
2001	8.358	5,3
2002	5.455	3,4
2003	7.425	4,7
2004	16.219	10,2
2005	21.623	13,6
2006	1.071	0,7
2007	537	0,3
Toplam (Milyon \$)	158.938	100

Kaynak: <http://www.privatizationbarometer.net/database.php>.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, İtalya’da 1997 yılından sonra özelleştirme gelirlerinin % 80,5’ini elde etmiştir. Yıl bazında en fazla geliri 1999 yılında 24.281 milyon \$ olarak elde etmiş ve toplam gelirin % 15,4’ünü bu yıl içinde oluşturmuştur.

İtalya’da 2004 ve 2005 yılları da özelleştirme açısından başarılı geçmiş bu iki yılda toplam gelirin % 23,8’ini 37.8 milyar \$ olarak elde etmiştir.

3.2.5. Portekiz’de Özelleştirme

Portekiz, diğer batılı ülkelerden farklı olarak, özelleştirme hareketi ile finansal yapıyı ve bankacılık kesimini geliştirmeyi, sermaye piyasasını güçlendirmeyi, döviz kurlarını ve ticareti serbestleştirmeyi amaçlamıştır. Yeni Zelanda ve Finlandiya’nın amacı ise, özelleştirme yardımıyla ekonomide kurumsal serbestleşmeyi sağlayarak rekabeti artırmak ve böylece ekonomiyi serbestleştirmektir.

Portekiz’de 1928 yılında bir askeri darbe ile ülkeyi tek elden yönetmeye başlayan diktatör Salazar döneminde aşırı düzenleyici, emredici ve her şeyin izne bağlı olduğu bir devlet yapısı oluşturulmuştur. Uzun yıllar İngiltere’nin politik ve ekonomik kolonisi olarak yaşamış olan ülke, çeşitli dönemlerde sanayileşme girişiminde bulunsa da başarılı olamamıştır. 1970 yılında Salazar’ın ölümünü takiben, 25 Nisan 1974 günü şiddet kullanılmadan Karanfil Devrimi olarak adlandırılan askeri darbe yapılmıştır¹⁶⁵.

Portekiz devrim sonrası yapılan devletleştirme çalışmaları ile Avrupa'nın en büyük kamu kesimine sahip ülke olmuş, bu süreçte yalnızca yabancı ortaklı şirketlere dokunulmamıştır. Tarihsel süreçte çok uzun dönemler politik ve ekonomik istikrarsızlık ile krizler yaşayan Portekiz’de, 1974-1986 yılları arasında tam anlamıyla ne sosyalizm ne de serbest piyasa ekonomisinin uygulandığını söylemek güçtür¹⁶⁶.

Özelleştirme tanımının ilk ortaya atıldığı yıllar 1984-85 yılları olmuştur. Bu kapsamda 1986 yılından itibaren Portekiz ekonomisinde yaşanan gelişmelere paralel olarak kamulaştırılan işletmelerin sermayelerinin % 50’den az olan kısmının yeniden özelleştirilmesine izin veren 84/88 sayılı yasa ile ilk özelleştirme uygulamaları başlamıştır. Özelleştirme; çeşitli kuruluşların ve kurulan komisyonların eş güdümü ile Yeniden Özelleştirme Komisyonu tarafından yapılmaktadır. Portekiz’de özelleştirme yöntemi olarak hisse satış yöntemi uygulanmakta ve belirli oranda hisse, şirket çalışanlarının, göçmenlerin ve küçük yatırımcıların alabilmesi için saklı tutulmaktadır.

¹⁶⁵ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Portekiz’de Özelleştirme Uygulamaları ve Türkiye Açısından Değerlendirme, http://www.oib.gov.tr/duyuru/ozellestirme_avus_por_bul/Portekiz%20rapor.doc, (03 Mart 2008).

¹⁶⁶ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, AB Ülkelerinin Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Çalışmalar, http://www.oib.gov.tr/duyuru/Leonardo_vinci_program%C4%B1.htm, (05 Nisan 2008), s.1.

Bu yöntem, ekonomik yapı ve pazar koşullarının uygunluğu nedeniyle tercih edilmektedir. Özelleştirme işlemlerinde, özelleştirilecek şirketin değer tespiti önem taşımaktadır. Değer tespiti, özelleştirilecek şirketin, Yeniden Özelleştirme Komisyonu ve bu kurulun sekreteryaya işlemlerini yapan kuruluşun görüşleri içerisinde bir danışman işletmenin tespit ettiği değer esas alınarak belirlenmektedir¹⁶⁷.

Aşağıdaki tabloda Portekiz’de 1989-2007 yılları arasında özelleştirmelerden elde edilen gelirlerin detayı görülmektedir.

Tablo 3-6 : Portekiz’de Özelleştirme Gelirleri (1989-2007)

Yıllar	Gelirler	%
1989	411	1,3
1990	1.111	3,4
1991	943	2,9
1992	2.147	6,6
1993	1.503	4,6
1994	1.099	3,4
1995	2.455	7,5
1996	3.310	10,1
1997	4.664	14,2
1998	3.733	11,4
1999	2.783	8,5
2000	4.414	13,5
2001	505	1,5
2002	6	0,0
2003	66	0,2
2004	589	1,8
2005	104	0,3
2006	2.414	7,4
2007	481	1,5
Toplam (Milyon \$)	32.735	100

Kaynak: <http://www.privatisationbarometer.net/database.php>.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Portekiz’de özelleştirmeler 1990-2000 yılları arasında yoğunlaşmış ve tutarsal olarak oldukça istikrarlı olmuştur. En yüksek özelleştirme geliri 1997 yılında 4.7 milyar \$ olarak elde edilmiştir.

¹⁶⁷ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, AB Ülkelerinin Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Çalışmalar, a.g.e., s.1.

Portekiz'deki özelleştirme uygulamalarına hukuksal açıdan bakıldığında, tüm süreç boyunca özelleştirme işlemleri aleyhine tek bir dava açılmadığı dikkat çekmektedir. Uzun yıllar boyunca politik ve ekonomik istikrarı bir türlü yakalayamayan Portekiz, özelleştirme konusunda son derece istikrarlı ve toplumun her kesiminden aldığı destekle ve çizdikleri yol haritasında emin adımlarla ilerlemektedir¹⁶⁸.

3.2.6. Avusturya'da Özelleştirme

İsveç ve Avusturya'da hükümetlerin özelleştirme konusunda ideolojik tutumları bulunmamaktadır¹⁶⁹. İsveç'te devlet işletmelerinin özelleştirilmesi ile, bu şirketlere daha fazla sermaye sağlanması, hisse senetlerinin borsada satışa sunulması yoluyla şirketlerin finansal yapısının güçlendirilmesi ve ekonomik etkinliklerinin artırılması amaçlanmıştır.

Avusturya'da ise, devlet şirketlerinin özelleştirilmesiyle ekonomideki etkinliğin sağlanması hedeflenmiştir.

Avusturya'da özelleştirme işlemlerini yürüten kurum, Türkiye'deki gibi bir kamu kurumu şeklinde değil, anonim şirket şeklinde örgütlenmiştir. Hisselerinin tamamı Maliye Bakanlığına aittir. Avusturya'da özelleştirme arkasında yatan ana neden, bugün itibarıyla kamu şirketlerinde verimliliğin artırılmasından daha çok, 1990-2000 tarihleri arasında bu şirketlerin yaptıkları zarar nedeniyle devlet bütçesinden aktarılan toplam 6,3 milyar Avro'luk finansman kaynağının tahsil edilmesi olmuştur. Özelleştirme kurumunun son 20 yıllık dönemde yaptığı özelleştirmelerin toplam tutarı 18.8 milyar \$'dır¹⁷⁰.

Özelleştirme kurumu uygulamalarında, değer tespitinde, "fiyat pazarda belirlenir" ilkesi gereğince, piyasada oluşan fiyatın en doğru fiyat olduğu kabul edilmekte, oluşan fiyat değer tespitinin altında kalsa da ihale yapılabilir. Değer tespit işlemi danışman işletmeler tarafından sadece bilgilendirme amaçlı olarak yapılmakta ve hiçbir şekilde ihale sonuçları üzerinde etkili olmamaktadır.

¹⁶⁸ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, AB Ülkelerinin Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Çalışmalar, a.g.e., s.1.

¹⁶⁹ KARLUK, Rıdvan, a.g.e., s.1254.

¹⁷⁰ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, AB Ülkelerinin Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Çalışmalar, a.g.e., s.1.

Aşağıdaki tabloda Avusturya'nın 1987-2006 yılları arasında özelleştirmeden elde ettiği gelirler görülmektedir.

Tablo 3-7 : Avusturya'da Özelleştirme Gelirleri (1987-2006)

Yıllar	Gelirler	%
1987	22	0,1
1988	525	2,8
1989	251	1,3
1990	256	1,4
1992	168	0,9
1993	239	1,3
1994	922	4,9
1995	1.270	6,8
1996	863	4,6
1997	2.098	11,2
1998	3.323	17,7
1999	301	1,6
2000	2.028	10,8
2001	1.675	8,9
2003	487	2,6
2004	2.677	14,2
2005	476	2,5
2006	1.219	6,5
Toplam (Milyon \$)	18.800	100

Kaynak: <http://www.privatizationbarometer.net/database.php>.

Avusturya'da özelleştirme gelirlerinin % 17,7'si 1998 yılında 3.2 milyar \$ olarak elde edilmiştir. Özelleştirme gelirleri tabloya göre pek istikrarlı değildir. 2002 ve 2007 yıllarının tabloda yer almayışının nedeni bu yıllarda gelir elde edilmemiş olmasıdır. Yirmi yıllık özelleştirme geliri 18.8 milyar \$ olabilmektedir. Bu rakam AB ülkeleri içinde orta sıralarda yer almasına neden olmuştur.

3.2.7. İspanya'da Özelleştirme

İspanya'da özelleştirme ile sağlanmak istenen özel amaçlar arasında, devlet harcamalarını azaltmak ve sanayi kesimine devlet müdahalesini en aza indirmek bulunmaktadır. Örneğin, bu ülkede devlet kesiminde finansal nitelikte olmayan devlet kuruluşlarının toplam zararları, 1977'de GSMH'sinin % 0,3'ü iken, bu oran 1988'de % 1,6'ya yükselmiştir. Dolayısıyla önemli miktarda devlet kaynağı, özellikle RENFE

(demiryolu) ve National Industrial Institute'nin işletme zararlarını karşılamak amacıyla kullanılmıştır¹⁷¹.

Aşağıdaki tabloda İspanya'nın 1986-2007 yılları arasında elde ettiği özelleştirme gelirleri görülmektedir.

Tablo 3-8 : İspanya'da Özelleştirme Gelirleri (1986-2007)

Yıllar	Gelirler	%
1986	445	0,8
1987	366	0,7
1988	689	1,3
1989	1.089	2,0
1990	186	0,3
1991	12	0,0
1992	215	0,4
1993	3.254	6,1
1994	1.550	2,9
1995	4.979	9,3
1996	3.929	7,3
1997	13.511	25,1
1998	11.455	21,3
1999	3.092	5,8
2000	1.230	2,3
2001	1.308	2,4
2002	109	0,2
2003	3.654	6,8
2005	716	1,3
2006	44	0,1
2007	1.909	3,6
Toplam (Milyon \$)	53.742	100

Kaynak: <http://www.privatizationbarometer.net/database.php>.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, İspanya özelleştirmeden elde ettiği gelirlerle AB ülkeleri arasında beşinci sırada yer almıştır. 1997 yılında gelirlerinin % 25,1'ini 13.5 milyar \$ olarak elde etmiştir.

1993 yılından sonra genelde istikrarlı bir özelleştirme programı uygulanmıştır. Bu istikrarlı durumu bozan yıllar da olmuştur. 2002, 2005 ve 2006 yılları gelirleri oldukça düşük kalmıştır.

¹⁷¹ KARLUK, Rıdvan, a.g.e., s.1.254.

National Industrial Institute içinde zararları karşılanan devlet işletmeleri, demir-çelik, gemi inşa, motorlu araçlar ve sermaye malları üreten kuruluşlardır. İspanya hükümeti 1982'den bu yana özelleştirme kapsamına girmeyen devlet şirketlerine de büyük ölçüde özerklik sağlamıştır.

3.2.8. ABD'de Özelleştirme

Özelleştirme, ABD'de en belirgin biçimiyle genel ve yerel düzeyde ilgi görmüştür. Terimin bir çok Amerikalı tarafından yalnızca yakın zamanlarda öğrenilmiş olmasına karşın, özelleştirme ABD için yeni bir konu değildir. Devlet ve yerel düzeyde hükümetler, hizmet maliyetlerini düşürmek amacıyla hızla özelleştirmeye yönelmiştir.

Son yıllarda, National Center For Policy Analysis (Ulusal Politika Analiz Merkezi) tarafından yapılmış olan bir araştırma, yerel hükümetlerin takriben % otuz beşinin şehir çöplerinin toplanması için özel işletmelere sahip olduğunu, % 42'sinin otobüs işletmeleri ve bakımı için özel işletmeler kullandığını, % 80'inin araç çekme (arıza ya da başka durumlarda) ve park işletmelerini sözleşme yoluyla özel kesim işletmelerine verdiğini saptamış bulunmaktadır¹⁷².

Bütçe fonlarının azalması ve artan vergilere karşı gelişen hoşnutsuzlukla karşılaşan politikacılar, devlet altyapı yatırımları ve hizmetlerinin özel kesimce gerçekleştirilmesi için zorlanmıştır. Federal düzeyde özelleştirme, Başkan Reagan'ın kurduğu Federal Mülkiyeti İnceleme Teşkilatı (Federal Property Review Board) ile 1982 Şubat'ında başlamıştır.

ABD'de devlet hizmetlerinin önemli bir bölümü özelleştirilmiştir. Özellikle belediye hizmetleri, cankurtaran hizmetleri, hapisane hizmetleri, çöp toplama hizmetleri, itfaiye işleri, büyük oranda özel kesimce yürütülmektedir. Böylelikle, yerel yönetimlerde gerçekleşmiş olan büyük çaplı özelleştirmeler sayesinde, 40.000 nüfuslu beldelerde devlet memuru sayısı yaklaşık 55 civarına inmiştir¹⁷³.

¹⁷² BUTLER Stuart M., Kamu Hizmetlerinin Özelleştirilmesi, <http://www.canaktan.org/canaktanpersonal/canaktan-arastirmalari/ozelleştirme/butler>, (24 Aralık 2006), s.2.

¹⁷³ DOĞAN, Yahya, a.g.e., s.156.

Merkezi yönetimde de benzeri özelleştirme uygulamaları göze çarpmaktadır. Aslında, yapısal olarak da özel girişime ağırlık veren ABD ekonomisinde, büyük bir güce sahip olan haberleşme ve iletişim hizmetlerinde öncü bir uygulama ile özelleştirilmeye geçilmiş ve bu alanda rekabetçi bir piyasa yapısı oluşturulması yönünde ciddi adımlar atılarak yerel şebeke işlemcilerinin tamamı özelleştirilmiştir. Bunlardan ayrı olarak, havayolları, demiryolları, yük taşımacılığı ve otobüs hizmetleri yasal düzenlemeler dışında bırakılmış, yapılan değişikliklerle bu kesimlerde yasal-kurumsal serbestleşme süreci tamamlanmıştır¹⁷⁴.

ABD’de gerçekleştirilen özelleştirme uygulamaları oldukça yararlı sonuçlar vermiş, ilgili kesimlerdeki rekabeti ve verimliliği arttırmışlardır. Dengeli bütçe yasasının geçişi ve dışarıdan edinilen taktik deneyimlerinin zenginliğinin artması, özelleştirmenin, federal harcamaların kontrol altına alınmasında temel unsur olabildiğini göstermiştir. Özelleştirme ulusal düzeyde başarılı bir politika olmuştur.

3.2.9. Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme

Geçiş ekonomileri terimi, merkezi planlamayı terk ederek, piyasa ekonomisi sistemini kurmaya çalışan eski sosyalist ülkeleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Bunun yanında son zamanlarda uluslararası kuruluşlar tarafından Çin, Vietnam, Kamboçya ve Laos gibi ülkeler de bu kapsamda ele alınmaktadır¹⁷⁵.

Eski sosyalist ülkeler, mevcut iktisadi devlet tekellerinin yol açtığı sorunlardan kurtulmak için serbest piyasa ekonomisine geçiş ve bu amaçla özelleştirme uygulamalarına başvurmayı tercih etmişlerdir. Bu ülkelerde siyasi yapıdaki dönüşümün ekonomik yapıya yansımalarının ilk adımı devlet sahipliğinde olan işletmelerin özelleştirilmesidir. Devletin, ekonomik ve sosyal yapının en temel ve en belirleyici gücü olduğu bu toplumlarda özelleştirme, sadece ekonomik anlamda bir reform değil, aynı zamanda her işleme hakim olan bu merkezi varlığın aşırı gücünün azaltılması ve genel anlamıyla da toplumsal süreçlerde “devletsizleştirme” anlamına gelmiştir. Tek tartışma konusu özelleştirmenin biçimi, hızı ve süresi olmuştur.

¹⁷⁴ AKTAN, Coşkun C., “Posta ve Telekom Hizmetlerinde Yeniden Yapılanma ve Özelleştirme Uygulamaları (ABD ve İngiltere Örnekleri)”, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Sayı: 92, Kasım 1993, s.28.

¹⁷⁵ TANDIRCIOĞLU, Haluk, “Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Temmuz-Eylül 2002, Sayı:3, s.24.

Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Litvanya ve Slovakya gibi eski sosyalist ülkelerde özelleştirmenin amacı, planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş ve ekonomiyi yeniden yapılandırmak olmuştur¹⁷⁶.

Geçiş ekonomileri olarak nitelendirilen ülkelerin hepsinde piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak ve özelleştirme eylemini gerçekleştirmek yönünde bir istek söz konusu olsa da bu ülkelerin hepsi aynı başarıyı gösterememiştir. Çünkü bu ülkelerin başlangıç koşulları bir birinden farklıdır. Dönüşüm sürecindeki ülkeler genel olarak ele alındığında, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Baltık Cumhuriyetleri'nin, uyguladıkları reform hareketlerinde Avrupa Birliği'ne tam üyeliğe aday konumuna ulaşacak kadar başarılı oldukları yalnızca Türk Cumhuriyetlerinin uyguladıkları dönüşüm programında beklenen başarıyı gösteremedikleri görülmektedir.

Aşağıda geçiş ekonomisi olarak adlandırılan bir takım ülkelerde yapılan özelleştirme uygulamaları kısaca anlatılmıştır.

3.2.9.1. Romanya'da Özelleştirme

Romanya'da özelleştirme başlıca konut ve tarım alanları ile çeşitli küçük devlet işletmelerinde yapılmıştır. Komünist rejimden piyasa ekonomisine geçiş yapan Romanya'daki Özelleştirme işlemlerine özellikle devletin sahip olduğu konutlardan başlanmış ve çıkarılan yasa ile konutların içinde oturanlara evler satılmıştır. Daha sonra tarımsal alanda faaliyette bulunan çiftliklerin ve arazilerin özele devredilmesi söz konusu olmuştur. Özellikle 1991 yılında çıkarılan Arazi Yasası ile tarımın piyasaya açılması sağlanmıştır.

1990 yılında çıkarılan Devlet Teşebbüslerinin Yeniden Yapılandırılması Yasası ile devlet kuruluşları devletin elinde kalacak ve bağımsız kurumlar olarak yeniden organize edilecek olanlar ile ekonominin stratejik alanlarında faaliyet gösterenler ve özelleştirmeye konu olacaklar şeklinde iki kategoriye bölünmüşlerdir. Özelleştirmeye konu olacak kuruluşlar önce şirketleştirilmişler, sonra hisselerinin % 30'u "Özel Mülkiyet Fonları" aracılığı ile halka bedava dağıtılmıştır. Kalan % 70'lik pay Fon'a devredilmiştir. Romanya'da Özelleştirme Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi yavaş

¹⁷⁶ KARLUK, Rıdvan, a.g.e., s.1255.

ilerlemektedir. Yalnızca yine de 1992-1996 yılları arası 2.842, 1997 yılında 1.304 şirket özelleştirilmiştir¹⁷⁷.

Özelleştirmelerin konut, tarım ve küçük işletmelerde başarıyla uyguladığı yalnızca büyük işletmelerde sürecin çok yavaş ilerlediği gözlenmiştir. Romanya'nın özelleştirme konusunda zayıf kalmasının nedenleri arasında, siyasal ve ekonomik saydamlığın olmaması, popülist ekonomi politikaları uygulanması ve Romanya'nın uluslararası alandaki imgesinin yatırımcıları çekememesidir.

3.2.9.2. Ukrayna'da Özelleştirme

Ukrayna'da, özelleştirme anlayışı temelde 1991 yılında bağımsızlığın ilanı ile kabul edilmiştir. Kısa sürede Ukrayna ekonomisi içinde özel kesimin payı % 50'nin üzerine çıkmıştır. Tarımsal üretimin % 45'i sanayi üretiminin % 40'ı özel kesim tarafından gerçekleştirilmektedir. Ukrayna parlamentosu 18 Mayıs 2000'de "Devlet Özelleştirme Yasasını" kabul etmiştir. Ukrayna Devlet Mal ve Mülk Fonu verilerine göre 2001 yılının ilk 5 ayı içerisinde 2.010 tesis özelleştirilmiştir. Ukrayna 22.800 kilometrelik doğalgaz dağıtım sisteminin % 51'ini yabancı şirketlere açmaya devam etmektedir¹⁷⁸.

Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını kazandıktan sonra, Ukrayna'da özelleştirilen devlete ait on binlerce şirketin çok ucuz fiyatlara eski yönetim döneminde yandaşlarına satıldığını savunan yeni hükümet konuyu incelemek üzere özel bir komisyon oluşturmuş ve 2005 yılına ait özelleştirme programını geri çekmiştir.

En tartışmalı özelleştirme olayı, Ukrayna'nın doğusunda bulunan Krivoristal çelik tesisinin satışının, aralarında eski cumhurbaşkanı Leonid Kuçma'nın da bulunduğu bir konsorsiyuma, yabancıların 1,5 milyar \$ teklifine karşın 800 milyon \$ ödemesi olayı olmuştur¹⁷⁹.

¹⁷⁷ ÇETİNKAYA, Özhan, a.g.e., s.197.

¹⁷⁸ Forum, "Ukrayna Cumhuriyeti 10 Yaşında", Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği(TOBB) Yayını, Sayı: 8, Ağustos 2001, s.8.

¹⁷⁹ BBC Turkish.com,Ukrayna'da Özeleştirme Denetimi,

http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2005/02/050217_ukraineprivatisation.shtml, (29 Nisan 2008).

3.2.9.3. Bulgaristan'da Özelleştirme¹⁸⁰

Doğu Bloku'nun yıkılması sonrasında, 1992 yılından itibaren demokratikleşme, liberal ekonomiye geçiş ile birlikte, AB'ye giriş sürecindeki 17 yıl boyunca Bulgaristan'da inanılmaz boyutta bir değişim gözlenmiştir. Serbest piyasa ekonomisinin kurallarının benimsendiği bir ekonomik modelin uygulamaya konması, 1948 yılında devletleştirilen özel mülklerin mahkeme kararı ile eski sahiplerine geri verilmesi, yapısal reformların uygulamaya konması ile özelleştirme uygulamalarına hız verilmiş, sistem değişikliği nedeniyle atıl kalan, teknolojik eskiliği olan birçok sanayi tesisi ekonomiye kazandırılmak için çok süratli bir şekilde özelleştirilmiştir.

Bulgaristan'da 1992-2001 yılları arasında ülkeye yapılan toplam yabancı yatırımın yaklaşık % 32'si (1.448 milyon \$) özelleştirme uygulamaları sonucunda sağlanmıştır. Mart 2002'de yürürlüğe giren yeni özelleştirme yasası ile özelleştirme sürecinden Özelleştirme Ajansı ve özelleştirme sonrasındaki gelişmelerden Ekonomi Bakanlığı'nda faaliyet gösteren özel görevli bir birim sorumlu kılınmıştır. Ayrıca özelleştirme anlaşması imzalanması sonrasında anlaşma üzerinde değişiklik yapılması engellenmektedir.

Aralık 2001'de Özelleştirme Ajansı tarafından yapılan açıklamaya göre 2002 yılı içinde 349 kurumun özelleştirilmesi ve 748 milyon Bulgar Levası gelir sağlanmasının planlandığı ifade edilmiştir. Özelleştirme uygulamaları; kamu veya belediye mülkünün nakden özelleştirme, senetli özelleştirme ve tazminli özelleştirme olarak üç grupta toplanmaktadır.

Bulgaristan'da özelleştirme sürecindeki kuruluşların kapsam ve programda oldukları süre içinde bağlı oldukları bakanlık bünyesinde faaliyet göstermeleri nedeniyle, işlemler hem daha hızlı yürümüş, hem de Bulgar Özelleştirme Ajansının iş yükünü önemli ölçüde azaltmıştır. İhale sürecinde, teklif almak istemedikleri ülke şirketlerinin olması durumunda, ihaleye girme kriterleri zorlaştırılmış veya ağır koşullarının getirilmesi ile ihaleye girmeleri engellenmiştir, özelleştirme kapsamındaki

¹⁸⁰ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, AB Ülkelerinin Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Çalışmalar, a.g.e., s.1.

kuruluşların hisselerinden oluşan bir fonun borsa da halka arzı ile özelleştirmelerde sermayenin tabana yayılması ilkesi uygulanmıştır.

Bulgaristan elektrik üretim ve dağıtım şirketlerinin özelleştirmelerinde ülke menfaatleri gözetilerek çok önemli kriterler uygulanmıştır, AB'nin çevre duyarlılığı özelleştirme ihalelerinde dikkate alınarak, yatırımcılarla yapılan sözleşmelerde önemli birer madde olarak dikkate alınmıştır. Satılması teknik olarak çok zor durumda olan kuruluşların gerektiğinde borç ve yükümlülükleri ile birlikte 1 \$ bedelle satılabilmektedir, silah, mühimmat ve diğer ticari alanda faaliyet gösteren askeri tesislerde başarılı bir şekilde özelleştirilerek yeniden ekonomiye kazandırılmıştır.

Tüm özelleştirmeler, ayrıcalıklarda dahil olmak üzere sahipliği ile birlikte alıcılara devredilmesi, özelleştirilen kuruluşların büyük çoğunluğu "Devlet en kötü işletmecidir" mantığından hareketle çok düşük bedelle satılması, özelleştirme uygulamalarında, iş garantisi sonrasında meydana gelen istihdam sorunlarına çözüm getirilmemesi ve 2002 yılına kadar yapılan satışlarda, vadeye bağlanan kısım için herhangi bir teminat alınmadığından birçok kuruluşun borçlarının tahsili edilememesi Bulgaristan'da yapılan özelleştirmelerin olumsuz tarafları olarak görülmektedir¹⁸¹.

3.2.9.4. Kazakistan'da Özelleştirme¹⁸²

Kazakistan'da 1991 yılında başlayan özelleştirme süreci, Mülkiyet Hakkında Yasa ve Özelleştirme Hakkında Yasa'ya göre yürütülmektedir. Gerçekleştirilen özelleştirme uygulamaları sonucunda, 1991 yılında ekonomideki kamu payı % 90 iken 2002 yılında bu oran % 20'lere kadar düşmüştür. Sanayi, ulaştırma ve iletişim kesimleri dışında ekonomiye özel kesim hakimdir.

1994-2001 döneminde toplam 26.794 işletme özelleştirilmiştir. Ancak bu işletmeler arasında büyük ve orta ölçekli kuruluşların sayısı oldukça azdır. Örnek verilecek olursa, 2001 yılında özelleştirilen 1.556 kamu kuruluşunun 130 adedi orta ve sadece bir adedi büyük ölçeklidir. Yapısal reformların yetersizliği özellikle petrol kesimindeki özelleştirmeyi olumsuz olarak etkilemektedir. Devlete ait petrol şirketi

¹⁸¹ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, AB Ülkelerinin Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Çalışmalar, a.g.e.,s.1.

¹⁸² SARISU, Ayhan, Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme, Genel Bir Değerlendirme, a.g.e., s. 9.

Kaz Munai Gaz'ın kısmen de olsa özelleştirilmesi şu an için düşük bir olasılık olarak görülmektedir. En son özelleştirilen işletme ise bakır üreticisi kamu şirketi olan Kazakhmys'tir.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa Kazakistan'da özelleştirmenin tam olarak yüksek verimlilik oranlarına ulaşılmasını sağladığı söylenemez. Hizmet kesiminde de özelleştirmeden beklenen sonuç alınamamıştır. Ayrıca kamuoyunda, sağlık ve eğitim gibi alanlarda özelleştirme uygulamalarının, halkın bu hizmetlere erişimini kısıtlayıcı bir rol oynadığı düşünülmektedir.

3.2.9.5. Kırgızistan'da Özelleştirme¹⁸³

Kırgızistan, 20 Nisan 1991 yılı 458-XII nolu "Kırgız Cumhuriyetinde Devlet sahipliğinin hukuki durumu ve devlet sahipliğinin özelleştirilmesinin temel yönleri adlı" kararla özelleştirme programa başlamıştır. Bu programla birlikte ekonomideki sabit kıymetlerin % 35-40'ını özelleştirmeyi ve zarar eden işletmelerin de kapatılmasını kararlaştırmıştır. 1998 itibariyle geline nokta büyük devlet fabrikalarının doğrudan satışı, küçük işletmelerin de açık artırmayla satışı yöntemiyle % 85 gibi bir özelleştirme oranı yakalamıştır.

Özelleştirme programına yabancı yatırımcıların katılmasını sağlamak için çalışmalar yapılmıştır Devlet Mülkiyet Fonu tarafından stratejik bakımdan önemli yatırımlar için 100 kuruluş listesi hazırlanmış ve yabancıların bunlara katılması sağlanmıştır. 1998 yılı itibariyle yabancı sermaye payı bulunan kuruluş sayısı 44 olmuştur. Özelleştirme gelirlerine bakıldığında 1991-1996 yılları arasında toplam 164 milyon Som gelir elde edilmiştir. Bu rakam bu yıllardaki bütçe toplamının yaklaşık olarak % 2.7'si kadardır. Özelleştirme daha çok sanayi, inşaat, tarım-orman, ticaret ve hizmet alanlarında ağırlıkla yapılmıştır.

¹⁸³ ÇETİNKAYA, Özhan, a.g.e., s.198.

3.2.9.6. Hırvatistan'da Özelleştirme¹⁸⁴

Hırvatistan'da özelleştirme süreci, Nisan 1991'de Hırvat Özelleştirme Fonu'nun kurulması ve ilgili yasanın yürürlüğe girmesiyle başlamıştır. Özelleştirmeye hız kazandırmak ve daha etkin hale getirmek amacıyla 1994 yılında Ekonomi ve Özelleştirme Bakanlığı kurulmuş ve 1 Mart 1996 yılında kabul edilen Özelleştirme Yasası ile mevcut yasanın uygulamada sorun yaratan birtakım maddeleri değiştirilmiştir.

1997 yılında Orta Avrupa ülkelerinde uygulanan özelleştirme modeli olan kupon ile özelleştirme programına başlama kararı alınmıştır. Savaş kurbanları bu programın hedef kitlesi olarak değerlendirilmiştir. Siyasi olarak özelleştirmeye hız vermeyi amaçlayan hükümetin önündeki en önemli engel % 20'lerde olan işsizlik oranıdır. Bu oranın özelleştirme nedeniyle % 40'lara çıkmasından çekinen hükümetin özelleştirme alanında güvence vermekte çekingen davrandığı gözlenmektedir. 2001 yılı ilk üç ayın sonunda tamamlanan birinci faz'da, 1.778 devlet işletmesinin özelleştirilmesi ile hedeflenen özelleştirmenin % 76'sı tamamlanmış ve 5.3 milyon Kuna gelir sağlanmıştır.

Hükümet, Hırvatistan Post/Telekom'u 1 Ocak 1999 tarihli kararıyla, posta ve iletişim olmak üzere iki ayrı kısma ayırmış ve 1999 yılı sonunda, Hırvat Telekom'un hisselerinin % 35'i, 850 milyon \$'a, 420 milyon \$ değerindeki % 16'lık diğer hisseleri de 2001 yılı Temmuz ayında Deutsche Telekom'a satılmıştır.

3.2.9.7. Azerbaycan'da Özelleştirme¹⁸⁵

Diğer bütün eski Sovyetler Birliği ülkelerinde olduğu gibi, bağımsızlığını kazanarak sistem değişikliğine giden Azerbaycan'da özelleştirmenin kaynağı, niteliği ve uygulaması bir taraftan Azerbaycan ekonomisinin uzun yıllar boyunca yönetiminde kaldığı merkezi Sovyet ekonomisinin özelliklerinden doğan etkenlerle, diğer taraftan dünya ekonomi ve siyasetinde meydana gelen global süreçlerin güçlü etki ve baskısı altında şekillenmiştir.

¹⁸⁴ SARISU, Ayhan, a.g.e., s. 7.

¹⁸⁵ GÖKKAYA, Hacı Duran, Özelleştirmeye Bir Bakış, Gün Yayınları, Ankara, 2007, s.102.

Sosyalizm ortamında devlet tarafından üretim ve ekonomi mekanizmasını geliştirmek için uygulanan birtakım tedbirler farklı alanlarda üretim hacminin artmasına ve halkın sosyal durumunun kısa süreli iyileşmesine neden olsa da, bütün olarak ele alındığında toplumda artmakta olan uçurumun ortadan kaldırılmasında çözücü etkene çevrilememiştir. Zamanla, sosyal sahiplik üzerinde kurulan planlı üretim sisteminin ekonomik kalkınmayı sağlamaya ve üretimi artırmaya etkin olmasına dair olan teorisinin pratikte başarısız olması açıkça ortaya çıkmıştır. Sorunun ciddiyeti toplumun ekonomi ve sahiplik ilişkileri sisteminde esaslı değişiklikler yapılması mecburiyetini ortaya çıkarmış ve ilk olarak tarım alanında değişiklikler yapılmaya başlanmıştır.

Azerbaycan da genellikle, bağımsızlığını yeni kazanmış diğer ülkeler gibi devlet sahipliğini millileştirme yaparak oluşturmuştur. Daha sonra zor da olsa özelleştirme yönünde adımlar atılmaya başlanmıştır. İki ana özelleştirme planı hazırlanmıştır.

Azerbaycan'da özelleştirme yasalar içerisinde belirlenen, yöntemlerin devletçe tespit edilmesi, tüm toplumun çıkarlarının göz önüne alınması, halkın katılımının sağlanması, özelleşecek kurum çalışanlarının görüşlerine önem verilmesi, tekelliliğin engellenmesi, yabancı kaynak çekilmesi için gereken çalışmaların yapılması ve şeffaf ve denetime açık bir özelleştirme yapılması ilkeleri temel alınarak başlatılmıştır. Azerbaycan'ın kültürel yapısı ve yönetsel problemleri nedeniyle özelleştirmede istenen sonuçlara tam olarak varılamamıştır. Bu nedenlerden dolayı gecikmeler ve başarısızlıklar ortaya çıkmış, IMF vaat ettiği destekten vazgeçmiştir.

3.2.10. Latin Amerika Ülkelerinde Özelleştirme

1980 ve 1990'lı yıllarda Arjantin, Brezilya, Şili ve Meksika, ithal ikamesi ve devletin piyasalara karışma politikasından, ticaretin serbestleştirilmesi ve devletin ağırlığının azaltılması politikasına geçmişlerdir. Sayılan dört ülke içinde Şili ve Meksika özelleştirme programını demokratik olmayan rejimlerle, Brezilya ve Arjantin ise demokratik rejimlerle uygulamaya koymuşlardır. Özelleştirme, Meksika ve Şili'de kararlı bir istikrar ve piyasa ağırlıklı reform programından sonra en canlı dönemine ulaşmıştır. Özelleştirme ve yapısal düzeltimler açısından, Arjantin ve Brezilya kısmen

benzerlik göstermektedir. 1980'li yılların sonlarında, Şili yönetimi, halka yönelik satışlara ve halk kapitalizmini ön plana çıkarırken, diğerleri öncelikle blok satışları benimsemişlerdir. Şili ve Arjantin, yabancı alıcılara izin verirken Meksika ve Brezilya yabancı alıcıları hariç tutmuşlardır¹⁸⁶.

3.2.10.1. Şili'de Özelleştirme

Dünyada geniş kapsamlı ilk özelleştirme uygulaması Şili'de gerçekleştirilmiştir. Şili'de özelleştirme uygulaması önce Allende döneminde devletleştirilen 240 kadar kuruluşun, eski sahiplerine bedelsiz olarak verilmesiyle başlamış, daha sonra diğer devlet kuruluşlarına geçilmiştir. Yalnızca özelleştirme uygulamalarının kredili yapılması alıcılarında dış borçlanmaya başvurması nedeniyle satış işlemlerinden kısa bir süre sonra tekrar finansal krize girilmiştir. Böylece özelleşen kuruluşların kısa bir süre sonra tekrar devletleştirilmesi, belli bir dönemin ardından da özelleştirilmesi gündeme gelmiştir. Dünya Bankası tarafından da başarısız görülen Şili özelleştirme uygulaması, diğer Latin Amerika uygulamaları için kaçınılması gereken bir örnek oluşturmuştur¹⁸⁷.

Şili'deki özelleştirme, beklenildiği gibi kitlesel işten çıkarmalara yol açmamış, aksine birtakım işletmelerde istihdam artışı gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, devlet çalışanlarının bir kısmı özelleştirme öncesinde işten çıkarılmıştır. 1986 itibarıyla, 1974 yılı istihdam rakamlarıyla karşılaştırıldığında % 40'lık bir düşüş söz konusudur. Arjantin'de de, devlet işletmelerinde yapılan işten çıkarmalara rağmen izlenen strateji, mevcut iş sözleşmelerinin askıya alınarak sözleşme koşullarının yeniden görüşülmesi esasına dayanmıştır. Şili'de hükümet, özelleştirmeyi sahipliğin daha geniş kitlelere yayılmasını sağlayıcı yönde yapmayı planlamıştır. Bu davranış, özelleştirilen işletmelerde hisse senedi sahibi olmayı tercih eden devlet çalışanları açısından olduğu kadar sahipliğe ortak olacak özel emeklilik fonlarınca da desteklenen bir unsur olmuştur. Şili'de uygulamaya konulan halka verilen hizmetlerin özelleştirilmesi ve serbestleştirilmesi programı, rekabetin olabildiğince canlandırılması, özelleştirme programının uygulamaya konulması öncesinde açık yasalar geliştirilmesi, etkin ve özerk

¹⁸⁶ GÖKTAŞ, Abdülkadir, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Özelleştirme Çıkamazı-I", Yaklaşım, Sayı: 109, Ocak 2002, s.46.

¹⁸⁷ ÖZTÜRK, Nursel, a.g.e., s.11.

kuruluşlar kurulması ve özelleştirilen her bir halka verilen hizmetlerle bağlantıları olan değişik girişimcilerin ilgilerinin çekilmesi gereklerini ortaya koyması açısından önemlidir¹⁸⁸.

3.2.10.2. Meksika’da Özelleştirme

Yakın geçmişteki Meksika deneyimi, dikkatlice planlanarak uygulanan bir özelleştirme programının mükemmel bir örneği sayılmaktadır. Küçük çapta özelleştirmelerle başlayan bu program, kısa sürede, sık aralıklarla yapılan daha büyük ve karmaşık şirketlerin özelleştirilmeleriyle tam kapsamlı bir programa dönüşmüş ve kamuoyundan da destek görmüştür. Meksika’daki özelleştirme programı, 1983 yılında bir IMF stabilizasyon programı içerisinde başlamıştır. 1988 yılına kadar ise, bütçe açıklarını kapatmak amacıyla, yalnızca küçük işletmelere dönük olarak ve bu işletmelerin tasfiyesini sağlamak şeklinde uygulanmıştır¹⁸⁹.

Özelleştirme faaliyetleri, 1989’da hız kazanarak devam etmiş ve özelleştirme programı, ticarete serbestleştirmeyi, dış borç ödemelerinin ertelenmesini ve iç pazarın serbestleştirilmesini de içeren yapısal bir reform paketinin bir parçası olarak uygulanmıştır. Özelleştirmenin önemli bir bölümü doğrudan satış şeklinde yapılmış ve hizmet kesimlerindeki, havayolları, telefon şirketi gibi birtakım devlet tekellerini de kapsamıştır.

Meksika, özelleştirme uygulamaları ile, 1991 yılı sonuna kadar, hükümetin elindeki 1.155 KİT’in 940 tanesini tasfiye etmiş, birleştirmiş veya satmıştır. Özelleştirmeden elde edilen gelirler, önceleri, ekonomiyi beklenmedik şoklara karşı korumak amacıyla açılan özel bir hesapta tutulmuştur. Finansal açıdan güçlü bir konuma geldiğinde de, 1992 yılı başı itibariyle 14 trilyon Peso tutarında iç borç, sadece özelleştirme gelirleriyle ödenmiştir. Bu yolla, 1988 yılında GSYİH’nın % 29.2 oluşturan yur tiçi kamu borçları, 1991 yılı itibariyle GSYİH’nın % 17.5’una indirilmiştir¹⁹⁰.

¹⁸⁸ GÖKTAŞ, Abdülkadir, a.g.e, s.47.

¹⁸⁹ AKYÜZ, Yılmaz, “Ekonomide Liberalleşme ve Sanayileşme Latin Amerika Deneyimi”, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Sayı:96, Aralık 1994, s.2-18.

¹⁹⁰ APAK, Sudi, Türkiye’de ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Uygulamaları, Anahtar Yayınevi, İstanbul, 1993, s.90.

3.2.10.3. Kolombiya’da Özelleştirme¹⁹¹

Kolombiya’da özelleştirmenin amacı ekonomide kamu kesiminin yeniden düzenleyerek, devletin özel kesime daha fazla destek vermesini sağlamak olmuştur. Kolombiya’da ticaret sınıfının göreceli gücü, aynı zamanda bu ülkede özel kesimin modern devletin kurulmasından önce gelişmesinden kaynaklanmaktadır. Bu sınıfın siyasi gücü, ekonomide merkezi bir rol oynamasına olanak vermektedir. Kolombiya, ekonomik düzenlemelere gidilmesini ve devlet işletmelerinin satışını gerektirecek düzeyde yüksek bir finansal açığa sahip olmamıştır. Ayrıca, diğer Latin Amerika ülkeleri gibi geniş bir devlet işletmelerine sahip olmanın sıkıntısını yaşamamıştır. Hatta birtakım devlet işletmeleri oldukça iyi durumda olmuştur.

Kolombiya’da özelleştirme programı yalnızca 1980’li yılların sonlarında daha genel bir ekonomik serbestleşme programının bir tamamlayıcı unsuru olarak başlatılmış ve bu tarihten itibaren de oldukça yavaş bir şekilde uygulanmıştır. Gösterilen çabalar ise, sürekli olarak birtakım güçlüklerle karşılaşmıştır. Bu sadece kamuoyu desteğinin çok zayıf olmasından değil aynı zamanda yargının olumsuz tavrından da kaynaklanmıştır. Kolombiya’da, işgücü ve diğer baskı grupları temsilcilerinin de bu sürece dahil edilmesi, özelleştirmeye karşı muhalefeti hafifletmeye ve düşük ücret ve kazanç beklentileri karşılığında sahipliğin paylaşımı sonucunda satılacak işletmelerin değerinin artırılmasına hizmet edebilecekken, özelleştirme için uyumlu bir programın ve açık kuralların bulunmaması, işgücünün muhtemel etkisinin göz önüne alınmaması ve sendikaların görüşlerinin ihmal edilmesi, programların boyut ve etkisini azaltmıştır.

Kolombiya’da, özelleştirme ve devlet işletmelerinin küçültülmesi, resmi olmayan kesimin büyümesine, gelir düzeyleri ve sosyal refahın bozulmasına katkıda bulunmuştur.

¹⁹¹ GÖKTAŞ, Abdülkadir, a.g.e, s.46.

3.2.10.4. Brezilya’da Özelleştirme

Brezilya’da KİT’lerin özelleştirilmesi, 1983’ten sonra gündeme gelmiştir. 1983 yılında Askeri yönetim tarafından kurtarılan ve devletleştirilen şirketlerin 89 tanesi özelleştirme programına alınmıştır. Askeri yönetim iktidarda iken, bu şirketlerin 20 tanesi özelleştirilmiş, 42 şirket içinde, önceliği, stratejik önemi olmayan birtakım petrol ve madencilik şirketleri almıştır. Hükümet 1985 yılı sonunda, Petroban petrol şirketinin 5 milyar adet hissesini ülke çapındaki 15.000 banka şubesi ve aracı kuruluşlar eliyle satışa çıkarmıştır. 520 kamu şirketinden en az 100’ünün daha kapatılması veya devlet sahipliğinden çıkarılması için çalışmalar yapılmaktadır¹⁹².

Brezilya’da belli bir süre duraklamış bulunan özelleştirme uygulamaları, 1991 Ekim’inden yeniden başlatılmıştır. 1992 sonuna kadar, 20 kamu kuruluşunda gerçekleştirilen özelleştirme ile 3.2 Milyar \$ gelir elde edilmiştir. Özelleştirilen kuruluşlar, kimya, petro kimya, demir-çelik gibi kesimleri kapsamaktadır¹⁹³.

3.2.10.5. Arjantin’de Özelleştirme

Arjantin’de ise özelleştirme, % 200 oranlarında kronik enflasyon koşullarında, vergileme, dış ticaret gibi çeşitli finansal ekonomik reform paketinin bir parçası olarak uygulanmıştır. Arjantin özelleştirme sürecinin göreceli başarısı, hükümetin öncelikle özelleştirmede hızlı bir şekilde hareket edilmesini sağlayacak ve çıkar gruplarının gücünü azaltacak yasal yapıyı geliştirmesinde yatmaktadır. Arjantin, makro ekonomik hedeflerine ulaşmak ve belli başlı pazarlarını açmak ve yeniden yapılandırmak suretiyle çok başarılı bir serbestleştirme programına sahip olmuştur¹⁹⁴.

Bu başarı, serbestleşme politikasının izlenmesi konusunda geniş bir halk desteği, iyi tasarlanmış “Ekonomik Aciliyet ve Devlet Reformu Yasalarına” dayalı iyi bir ulusal yapı ve programın hızlı bir şekilde uygulamaya konulması gibi üç konunun bileşimine bağlanabilir.

¹⁹² DOĞAN, Yahya, a.g.e., s.156.

¹⁹³ APAK, Sudi, a.g.e., s.62.

¹⁹⁴ GÖKTAŞ, Abdülkadir, a.g.e., s.46.

3.2.11. Japonya’da Özelleştirme

Japonya’da devletin boyutunun Batı Avrupa ülkelerinde olduğundan daha küçük olduğu bilinmektedir. Mintaksu olarak adlandırılan anlayışa göre ülkede devlet kesiminin genişlemesi, ekonomik aktivite için engel oluşturmaktadır. Doko Komisyonu, temel devlet işletmelerinin zaman içinde özelleştirilmesi ve böylece özel kesimin dinamikliğinden yararlanılması gerektiği konusunda bir karar almıştır¹⁹⁵.

1985 yılında özelleştirme çalışmaları başlatılmıştır. Japonya’da devlet şirketleri millileştirilmiş, özel bütçe hesabından doğan şirketler, özel halk ofisleri olarak üçe ayrılmıştır. Japonya’da özelleştirme, benimsenen ekonomik serbestleşme ilkeleri doğrultusunda, devletin ekonomik yükümlülüklerden kurtarılması ve serbest piyasa kurallarının tam olarak işletilmesi amaçlarına dayanmıştır. Japonya’nın büyük çaptaki özelleştirme girişimlerinden başarıyla çıkabilmesinde Tokyo Borsası önemli rol oynamıştır. Gerçekleştirilen özelleştirmelerle Japonya’da devletin ağırlığı azaltılmıştır. Yalnızca, Japonya’ya özgü sebepler dolayısıyla devlet, özelleştirilen şirketlerden tamamen çekilmemektedir. Özelleştirme, daha çok devlet kuruluşlarının anonim şirketler haline getirilmesi şeklinde, hukuki alanda gerçekleşmektedir¹⁹⁶.

2005 yılında Japonya’da büyük siyasi tartışmalara yol açan Posta İdaresi’nin özelleştirmesi tasarısı, yasama organının üst kanadınca onaylanmış ve kabul edilmiştir. Posta hizmetlerinin yanı sıra devlet desteğindeki birikimlerin korunduğu bir bankayı ve hayat sigortası sistemlerini kontrol eden Japon Posta İdaresi’nin kontrolündeki parasal servetin değeri, 330 trilyon yene (3 trilyon \$) ulaştığı açıklanmıştır. Posta İdaresi’nin hizmetinde 25 bine yakın şubede tam ya da yarım zamanlı olarak yaklaşık 400 bin kişi istihdam edildiği ve 2007 yılından itibaren geçici olarak bir holding çatısı altında, faaliyet alanlarına göre 4 şirkete bölünerek özelleştirilmesine karar verildiği açıklanmıştır¹⁹⁷.

¹⁹⁵ KARLUK, Rıdvan, a.g.e., s.1254.

¹⁹⁶ ATASOY, Veysel, a.g.e., s.220.

¹⁹⁷ Akşam, “Japonya’da Dev Özelleştirme”, 15 Ekim 2005, s.4.

3.2.12. Dünyada Özelleştirme İle İlgili Görüşler

3.2.12.1. Dünyada Özelleştirme Taraftarı Görüşler

Devletin değişik ihtiyaçlar yüzünden, savunma gereksinimi veya özel rekabetin bireylerin karşısında sonuçlanacak tekeller yaratması sakıncasının önlenmesi gibi nedenlerle devlete ait işletmelerin çoğalarak ekonomik yaşama damgasını vurması, önce demokrasinin sağlıklı biçimde sürdürüldüğü toplumlarda kavramsal olarak tartışılmaya başlanmış, giderek bu sahiplenmenin aşırıya kaçtığı, bunun da bireylerin ve toplumun karşısında sonuçlar doğurduğu öne sürülmeye başlanmıştır.

Ünlü iktisatçı Keynes'in, devletin ekonomik yapı içerisinde etkin görev almasının sosyal refahı yükselteceği yolundaki düşüncesi doğrultusunda oluşan ve klasik iktisadın "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" politikalarına alternatif olarak gelişen modeli, 50'li ve 60'lı yıllarda sanayileşmiş ülkelerde başarılı sonuçlar elde etmişse de değişen dünya koşullarının ortaya çıkardığı farklı gereksinimlere çözüm üretmede yetersiz kalmıştır¹⁹⁸.

Adam Smith'in insanların başkalarına ait bir malı kendi mallarından daha savurganca kullandıkları yolundaki gözleminden kaynaklanan tartışmalar, devlette belli süre görev yapmak için seçilmişlerin veya atanmaların, aslında kendilerine ait olmayan bir anlamda emanet edilmiş bulunan değerleri iyi kullanamayacakları iddiasını güçlendirmiş, uygulamada bunu doğrulayan verilerin de etkisiyle özelleştirme yanlısı görüşler hızla yol almıştır.

Devletin ekonomiye müdahalesinin sakıncalarının öncü savunuculuğunu monetarizm yanlıları ve bu akımın gelişmesinde büyük rol oynayan, serbest piyasa ekonomisi düşüncesinin de yaratıcılarından olan Milton Friedman yapmıştır. Özelleştirmenin bir başka öncül savunucusu da Kamu Tercih Teorisi¹⁹⁹ etrafında toplanan James Buchanan ve yandaşları olmuştur. Buchanan aşırı büyümüş devletin,

¹⁹⁸ TANÖR, Reha, a.g.e., s.386.

¹⁹⁹ Kamu Tercih Teorisi, kamunun ekonomide üstlendiği rol ve faaliyetlerin sınırlarına farklı bir bakış açısı getirmiştir. Kamu Tercih yaklaşımı politikacılar seçmenler, siyasi partiler ve çıkar grupları arasındaki ilişkileri politik karar alma sürecindeki davranışlarıyla birlikte iktisat, politika, hukuk, sosyoloji bilimi çerçevesinde inceleyen teorik bir yaklaşımdır.

sahip olduğu gücün sınırlandırılmasını, bu sınırlamanın ekonomik ve politik özgürlüğün gerçekleştirilmesi açısından gerekli olduğunu savunmuştur²⁰⁰.

Sosyal refahın artırılması amacıyla devletin ekonomideki rolünün büyütülmesi, sonuçta kaynakların yanlış kullanımına ve verimliliğin düşmesine neden olmakta ve refahın artması bir yana fakirleşmenin yaygınlaşması gündeme gelmekte, sosyal adalet fikri zayıflamakta, toplumsal barış tehlikeye girmektedir. Üretken ve rekabetçi yapının yerini devletin sağladığı olanakları paylaşmanın kolaycılığına alışan toplumsal yapı ile gelişme çizgisini sürdürmek de mümkün olmamaktadır.

Bir görüşe göre, öyle işler vardır ki, bunların devletin etkili bir biçimde yürütebilmesi için bütün koşullar var olduğu halde, devlet bu işleri iyi yapamaz. Eğer devlet farklı değerleri ve farklı talepleri olan farklı seçmen çevrelerini memnun etmek için baskı altındaysa, ortaya koyduğu performans bozuk olur. Buna göre, devletler ancak siyasal baskılar olmadığı zamanlar iyi işler yapabilir, devletçe yürütülen bir etkinliğin birden fazla amaca yöneldiğinde hemen yozlaşır ve devlete ait olmayan kuruluşların devletten daha iyi ya da onun kadar iyi yapabilecekleri ne varsa, bunların hiçbir zaman devletçe yapılmaması gerektiğini savunulur²⁰¹.

Özelleştirme üzerine teorik alanda yapılan tartışmalar, uygulamaya ağırlıklı olarak, ABD başkanı Ronald Reagan ile İngiltere başbakanı Margaret Thatcher'in önderliğindeki politikalarla aktarılmıştır. Toplumsal refahın yükseltilmesi doğrultusunda devletin rolü, özelleştirmenin bu amaca yönelik bir iktisat politikası aracı olarak kullanılması gibi konular sonuçta siyasal kararı gerektirir. Siyasal tercihini bu yönde kullanan başkan Reagan, 1980'li yıllarda uyguladığı ve "Reaganomics" olarak adlandırılan iktisat politikasında kamu harcamalarının azaltılmasını ön plana almıştır. Kendisini izleyen Thatcher de, özelleştirme alanında attığı sarsıcı adımlarla, pek çok ülkeye örnek teşkil etmiş ve özelleştirmenin dünya genelinde hız kazanmasını sağlamıştır²⁰².

²⁰⁰ AKTAN, Coşkun Can, Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları, TÜSİAD Yayınları, İstanbul, 1992, s.30.

²⁰¹ DRUCKER, Peter F., Yeni Gerçekler, T.İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992, s.67.

²⁰² TANÖR, Reha, a.g.e., s.387.

Özelleştirme taraftarları yönünden, devletin ekonomiden elini çekmesi, serbest piyasa ekonomisinin yaşama geçirilmesi doğrultusunda temel bir zorunluluktur. Devletin elinde olan işletmelerin, gerçek sahiplerinden oluşan bir yapısının ve buna uygun bir genel kurulunun bulunmaması, kar / zarar oluşumlarının çok sevindirici ya da çok yıkıcı olarak algılanmasına engel olabilir. İşletmelerin “sahipler” yerine “görevliler” tarafından yönetilmesi, gerçek anlamda hissedarların olmayışı, hisse senetlerinin piyasada işlem görmemesi, bu nedenle gerçek pay değerinin oluşamaması, denetimlerinin saydam bir biçimde yapılamaması bu işletmelerin verimliliğini doğrudan etkileyen bir yapısal elverişsizlik olarak görülebilir.

Bir görüşe göre, devlet hakem olarak değerlendirmekte ve görülmek istenen devleti şöyle dile getirilmektedir : “Serbest piyasanın varlığı hiç kuşkusuz, devlete olan ihtiyacı ortadan kaldırmaz. Tersine, devlet hem oyunun kurallarını belirlemek için bir forum olarak hem de kararlaştırılan kuralların yorumlanması ve uygulanması için bir hakem olarak gereklidir. Piyasanın yaptığı şey, siyasal kanallar aracılığıyla karara bağlanması gereken sorunlar dizisini büyük ölçüde azaltmak, böylece devletin oyuna doğrudan katılması gereğini en aza indirmektir. Hukuk ve düzeni koruyup sürdüren, sahiplik haklarını tanımlayan, sahiplik haklarında ve ekonomik oyunun diğer kurallarında değişiklik yapabileceğimiz bir araç olarak hizmet veren, kuralların yorumu üzerindeki anlaşmazlıklarda hakemlik yapan, anlaşmaları yürüten, rekabeti geliştiren, parasal destek sağlayan, teknik tekelleri engelleyecek ve çoğunluğun devlet müdahalesini haklı gösterecek kadar önemli saydığı komşuluk etkilerini giderecek etkinliklerde bulunan, deli olsun çocuk olsun sorumsuz kişilerin korunmasında özel hayır derneklerine ve özel aileye ek yardım veren bir devlet olmalıdır”²⁰³.

3.2.12.2. Dünyada Özelleştirme Karşıtı Görüşler

Özelleştirme kelimesinin kendisi, yanlış anlamalara, yersiz zıtlamalara, genellikle konuyla ilgisiz yoğun ve sert tartışmalara neden olmaktadır. Birtakım gruplar bu kelimenin zayıfların sömürüldüğü ve güçlülerin yaşadığı düzen olarak tanımladıkları serbest piyasayı ifade ettiği görüşünü savunmaktadır. Diğer bir grup da özelleştirmeyi devlete ve devletin yaptıklarına bir saldırı olarak görmektedir. Devlet hizmetlerinden

²⁰³ FRIEDMAN, Milton, Kapitalizm ve Özgürlük, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1988, s.34.

doğrudan yarar sağlayanlar özelleştirmeye saldırarak kendi çıkarlarını savunmaktadırlar. Bir takım insanlar da özelleştirmeyi ideallerine yapılmış bir saldırı olarak görmektedirler. Bu kişilere göre kamu kardeşlik, paylaşmak ve toplum demektir, özel ise önemli değerlerin kabul edilmemesi anlamına gelmektedir²⁰⁴.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki özelleştirme karşıtlarının başlıca dayanak noktası olarak, bu ekonomilerde özelleştirmenin dış güçlerin dayatması sonucunda yapılması ve özelleştirme sonucunda ülke milli varlıklarının dış güçlere pazarlanması olarak öne çıkmaktadır. Özelleştirme karşıtları, IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların gelişmekte olan ülkelerde uyguladıkları programlarda, özelleştirmenin üzerinde bu kadar ısrarcı olmalarını da bu konudaki görüşlerine gerekçe olarak sunmaktadırlar.

Özelleştirme karşıtlarının eleştiride bulunduğu bir diğer nokta, gelişmiş ülkelerde devlet payı çok yüksek seviyede olmasına karşın, uluslararası kuruluşların özelleştirme konusunda gelişmekte olan ülkelere odaklanmasıdır.

Özelleştirmeye karşı geliştirilen bir başka eleştiri ise özelleştirilen kuruluşların ürettiği devlet malları ve dışsallık dolayısıyla, serbest girişimcilerin bu alanlarda en uygun çıktı seviyesini yakalayamayacakları yönündedir. Bu görüşü savunanlar, devlet kuruluşlarının özelleştirilmesinden çok, görev tanımlarının yeniden yapılarak çağdaştırılması gerektiğini savunuyorlar²⁰⁵.

Özelleştirmede verimliliği ve etkinliği artıran unsurun sahiplik değişimi değil, etkin düzenleme ve rekabet ortamının olduğunu savunanlar, bu fikre dayanarak, devletin öncelikle etkin düzenlemeler yapması ve piyasalarda rekabet koşullarını oluşturması gerektiğini belirtiyorlar. Bu açıdan bakıldığında özelleştirme, rekabet koşullarının oluşturulması için bir araç niteliğini taşıyor ve salt hedef olarak kabul edilmemesi gerekiyor. Özelleştirmeden etkinlik ve verimlilik artışı beklentilerinin, serbest piyasa ekonomisinin gelişmesi ve rekabetin artmasının beklenmesinin, servetin tabana yayılmasının beklenmesinin boş olduğu ifade edilirken, devlet tekellerinin

²⁰⁴ SAVAS, E.S., a.g.e., s.379.

²⁰⁵ Activeline, a.g.e., s.2.

özelleştirilmesinin özel ve denetimsiz tekeller yaratarak tüketicinin istismarına yol açtığı ve blok satış ile servetin belli grupların elinde kaldığı iddia edilmektedir²⁰⁶.

Özelleştirme konusunda yanlış politikalar izlendiğini ve bunun sonucunda, genellikle özelleştirilen kuruluşların gerçek değerlerinin altında bir bedelle satıldığını savunanlar, özelleştirmeyi, devlet mallarının ucuza pazarlanması olarak gösteriyorlar.

Özelleştirme yanlılarının iddiaları arasında ilk sırayı alan rekabet ortamı ve bunun dürttüğü girişimciliğin verimli sonuçlara yol açması kesinlik taşımaz. Özelleştirilen alanlarda daha sonradan özel tekellerin oluşması mümkündür. Bu da rekabet ortamını daha da kısır duruma getirir.

Bir başka önemli iddia olan, özel kesime geçen işletmelerde maliyetlerin aşağı çekilmesi de aynı biçimde kesinlikten uzaktır. Özelleştirme teorisi içinde güçlü bir yer tutan bu iddia, uygulama başlayıp sonuçlar alınca büyük ölçüde havada kalmıştır. Devlet kesiminde üretim daha büyük boyutlarda yapıldığı için marjinal maliyet ulaşmak daha olasıdır. Bunun yanında, özel kesimin karlılık anlayışının uç noktalara yönelmesi, üretim maliyetinin yanında tüketiciye yansıyan mal ve hizmet maliyetinde de bir üstünlük yaratmamaktadır.

Özelleştirme gelirlerinin kamu maliyesinde borçlanma gereğini azaltması da bir defaya mahsustur. Satılan satıldıktan sonra aynı değere ilişkin olarak satış yoluyla elde edilebilecek başka bir gelir bulunmamakta, bu da bir süre daha fiyakalı yaşamak uğruna evdeki eşyanın geri dönmeyecek biçimde elden çıkartılmasına benzetilmektedir.

Özelleştirme karşıtı görüşleri savunanlara göre, devlet kesimi özel kesime oranla kaliteyi ve halkın yararını daha çok düşünür. Kazanç olmayan işlerde boy göstermesi söz konusu bile olmayan özel kesime karşılık devlet, yerine getirilmesi gerekli hizmeti üstlenir ya da üretilmesi gereken malı üretir. Özelleştirme karşıtı görüşleri savunanlar tarafından sermayenin bu yoldan tabana yayılmasına da yapılacak itirazlar vardır. Satışların blok halinde ya da stratejik ortağa yapıldığı durumlarda, hisse senetlerinin yaygın birikim sahiplerine ulaşması söz konusu değildir.

²⁰⁶ ZAIM, Osman, ÇAKMAK, Erol, Kamu Sektörü, Özelleştirme ve Etkinlik, Özelleştirme Tartışmaları, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1994, s.147.

Özelleştirme kaldıracının da desteğiyle ulaşılması pek çok çevre tarafından hedeflenen sosyal refah devleti de birtakım gruplara göre artık anlamlı bir hedef olmaktan çıkmış bulunmaktadır. Örneğin, kapitalizmin geleceğini irdeleyen Thurow, sosyal refah devletinin iflas ettiğini söylemeye kadar varmaktadır : “Sonuç olarak, ikinci yol olan komünizm ve Avrupalıların üçüncü yol dedikleri toplumsal refah devleti artık olası seçenekler değildir. Toplumsal refah devleti, komünizm gibi kesin bir çöküş sergilememekle beraber, açık olarak iflas etmiştir. Toplumsal refah devleti, İsveç gibi en çok desteklendiği ülkelerde bile gözden düşmeye başlamıştır”²⁰⁷.

3.3. Türkiye’de Özelleştirmeye İlişkin Örnekler

Türkiye’de KİT’ler hızlı bir sanayileşmeyi gerçekleştirmek amacıyla ve yurt içindeki özel sermaye birikiminin bu amacı sağlayacak yeterlikte olmaması nedeniyle kurulmuşlar, 1960’lardan itibaren planlı dönemle birlikte, ithal ikameci strateji doğrultusunda hem sayıları, hem de ülke ekonomisi içindeki ağırlıkları artmıştır. İzlenen ekonomi politikalarına uygun olarak verilen görevler içerisinde KİT’ler, bir yandan devletin ekonomiyi yönlendirmesinde araç olarak kullanılırken, diğer yandan sermaye yetersizliği nedeniyle üretemeyen ülkenin kalkınmasında üreticilik görevini üstlenmiş, izledikleri yatırım ve fiyat politikalarıyla da sermaye birikimine ve özel kesimin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır²⁰⁸.

Türkiye ekonomisi 24 Ocak 1980 kararları ile başlayan dönemde yapısal bir dönüşüm sürecine girmiş, bunu izleyen süreçte, devlet bütçesine getirdikleri yükü ortadan kaldırmak için kısa vadeli bir çözüm olarak KİT fiyatları serbest bırakılmış, uzun dönemli ve “kalıcı” bir çözüm olarak da “özelleştirme” gündeme gelmiş, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planından itibaren özelleştirme kalkınma planlarına bir hedef olarak girmeye başlamıştır. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında KİT’lere bağlı birtakım işletmelerin, hisse senetleri satışı yoluyla halka açılmasının sağlanacağı, özel kesimin yeterli olduğu alanlarda yeni yatırımlardan kaçınılacağı bir politika olarak benimsenmiştir.

²⁰⁷ THUROW, Lester C., Kapitalizmin Geleceği, Sabah Yayınları, İstanbul, 1997, s.4.

²⁰⁸ T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurumu, Genel Rapor 2000, Ankara 2002, www.ydk.gov.tr/Genel_Rapor_2000, (22 Ocak 2008), s. 23.

Özelleştirme uygulamalarının stratejik bir plana dayandırılması gerektiği üzerinde durulmaya başlanınca, 1985 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) bu planın hazırlanması çalışmalarına başlamıştır. Bu doğrultuda yurt içi ve yurt dışından özelleştirme ana planı hazırlanması için yardım istemiştir. Yurt dışı için DPT uluslararası finansal piyasaya çıkarak ana plan hazırlanması için ihale açmıştır. İhale sonucu hazırlanan ana plan doğrultusunda özelleştirmenin amaçları Türkiye koşullarına göre öncelik sırasıyla belirlenmiştir. Bunlar²⁰⁹;

- a) Pazar güçlerinin ekonomiyi harekete geçirmesine olanak verilmesi ,
- b) Verimliliğin ve randımanın artırılması,
- c) Malların ve hizmetlerin kalite, miktar ve çeşitliliğinin artırılması,
- d) Halka açık şirketlerin teşvik edilmesi sermaye piyasalarının geliştirilmesinin hızlandırılması,
- e) Hazinesin KİT'lere sağladığı finansal desteğinin en aza indirilmesi,
- f) KİT'ler tarafından uygulanan tekeli fiyatlandırma ve dolaylı vergilendirmenin azaltılması ,
- g) Kamu görevlilerinin politika ve yönetmelik konularında çalışmalarına izin verilmesi,
- h) Modern teknoloji ve yönetim tekniklerinin çekilmesi,
- i) Çalışanlara hisse senedi vermek suretiyle iş verimliliğinin artırılması,
- j) Kamu ve özel kesim kuruluşları arasındaki dengenin değiştirilmesi,
- k) Yabancı yatırımlarla uluslararası ekonomik ve politik bağların kuvvetlendirilmesi ,
- l) Mevcut sermaye yatırımlarındaki iç karlılığın artırılması ,
- m) Devlete gelir sağlanması.

Master Plan Mayıs 1986'da hükümete sunulmuş ve Altıncı 5 Yıllık Kalkınma Planında KİT'lerle ilgili temel politika; "iktisadi etkinliğin artırılması ve sermayenin tabana yayılmasının sağlamak üzere başlatılan özelleştirme programının hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi" olarak belirlenmiştir.

²⁰⁹ ÇETİNKAYA, Özhan, a.g.e., s.225.

Altıncı ve Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında sosyal devlet ilkesi'ne göre, devlet yatırımlarında eğitim ve sağlık kesimlerine, bölgesel gelişmişlik farklılıklarının giderilmesine ve geleneksel devlet hizmetlerine ağırlık verilmesi, devletin imalat sanayinden tamamen çekilmesi politikası ağırlık kazanmıştır.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte altyapı yatırımlarında özel kesimin de payının artırılması, bu kapsamda, ileri teknoloji ve yüksek maddi kaynak gerektiren yatırım ve hizmetlerin finansmanında Yap-İşlet-Devret modeline ağırlık verilmesi, devletçe tamamlanan altyapı yatırımlarından uygun görülenlerin özel kesime devredilmesi veya özel kesim eliyle işletilmesi, imalat sanayinde özelleştirme uygulamalarına paralel olarak kamu kesimi yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payını düşürmeye yönelik politikaların sürdürülmesi ilkeleri benimsenmiştir.

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planına göre de özelleştirmelerin etkisiyle KİT sisteminin ekonomi içindeki payı önemli ölçüde azalacaktır. KİT'lerin toplam brüt satış hasılatının GSYİH'ya oranının 2006 yılındaki % 9 seviyesinden 2013 yılında % 3,3'e düşmesi beklenmektedir. Aynı dönemde KİT sisteminde yaratılan katma değer GSYİH'ya oranının da % 2'den % 0,6'ya düşeceği öngörülmüştür. Plan dönemi sonuna gelindiğinde özelleştirme işlemleri sonucunda kamunun hava ve deniz ulaşımı ile lokomotif ve vagon üretimi, şeker, tütün ve çay ürünlerinin işlenmesi, petrokimya sanayi, malzeme alımı, elektrik dağıtım ve toptan ticareti faaliyet alanlarından tamamen çekilmesi, bunun yanı sıra, elektrik üretimi, doğal gaz piyasası, kömür ve diğer maden işletmeciliğindeki payının azalması hedeflenmiştir.

Buna karşın tahıl alımı, tohumluk üretimi, demiryolu ulaşımı alt yapısı, elektrik iletimi, petrol arama, hava meydanlarının işletilmesi, posta hizmetleri ile kıyı emniyetinin sağlanması alanlarında faaliyet gösteren KİT'lerin plan döneminde özelleştirilmesi öngörülmemektedir²¹⁰.

Türkiye'de özelleştirmenin nedenleri tüm dünyada özelleştirmenin nedenleriyle benzerlikler göstermektedir. Bu nedenler; ekonominin niteliğini devletçilikten, piyasa ekonomisine dönüştürmek, demokrasi ve piyasa ekonomisi etrafında örgütlenmesi

²¹⁰ Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, Plan Dönemi Hedef ve Tahminleri, Ankara, 2006, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf>, (11.05.2007), s.66.

gereken sivil toplum için piyasa ekonomisini ayrılmaz bir parçası haline getirmek ve KİT'lerin varlığının planlama ile birleştirilmesi halinde esnek bütçeli işletmeler olması nedeniyle devamlı olarak kamu açıklarına ve enflasyona neden olmaları, KİT'lerin mal piyasalarında fiyat yapısını bozarak yani maliyetleri arttırarak tüm ekonominin fiyat yapısını çarpıtması, fazla yaratmaması tam tersine kaynak tüketmesi ve haksız gelir ekonomisi yaratarak piyasa disiplini, daha doğrusu bölüşümün üretimden kaynaklanması gerçeğini ekonomi genelinde ihmal ettirmesidir²¹¹.

3.3.1. Türkiye'de Özelleştirmenin Tarihçesi

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk yıllarda gerek ekonomik, gerek finansman birikimi, gerekse teknoloji ve bilgi birikimi yetersizliği nedeniyle, yoğun devlet yatırımları ülkemizde ekonomiye hız kazandırma görevini başarıyla yerine getirmiştir. Yalnızca bu yıllardaki “devletçilik” akımı içerisinde bile özel kesimin geliştirilmesi fikri yer almaktaydı. Gerçekten de, 1923 yılındaki İzmir İktisat Kongresinde İş Bankası'nın kuruluşuna karar verilirken kabul edilen konularda, hükümetin de bankaya sermaye koyarak ortak olması ve sahip olduğu hisseleri talep edildiğinde halka satarak yavaş yavaş bankayla ilgisinin kesilmesi görüşü anlatılmıştır²¹².

Bu karar devlet sahipliğindeki varlıkların özel kesime devrini içeren Türkiye Cumhuriyet tarihinin ilk belgesi olması bakımından önem taşımaktadır. 1946 yılında hükümet programında özel kesimin geliştirilmesine dair hükümler yer almakla birlikte, devlet 1950'li yıllarda yoğun yatırımlara girmiş ve KİT'lerin istihdam yaratma gücünden yararlanma yoluna gitmiştir. Böylece, 1950'li yıllardan itibaren ekonomide devlet payının giderek artmaya başlaması, kaynakların verimli kullanılamaması uzun vadede devletin ticari işletmecilik kurallarıyla bağdaşmayan bir yönetim anlayışını benimsemesi sonucunu doğurmuştur.

1980'li yıllara kadar, Türkiye'de devletin geleneksel özelliklerinin devam etmesi sonucu, ekonomi kendi kurallarına göre değil, devletin ihtiyaçlarına göre

²¹¹ AKALIN, Güneri, Özelleştirme Tartışmaları, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1994, s.139.

²¹² Orjinali, “Hükümetin dahi Bankaya bir sermaye koyarak hissedarlığı iştiraki ve yalnızca hükümet aldığı bu hisseleri talep vukuunda ihraç ile halka satarak yavaş yavaş alakasının kat'ı” şeklindedir.

işlemiştir. 1980'lerin en çarpıcı değişimlerinden biri, en azından söylem düzeyinde de olsa, dünya ekonomisi ile bütünleşmenin, kendi içinde bir amaç olarak düşünülmesidir. Dünya ekonomisi ile bütünleşmeye yapılan vurguya paralel olarak “serbest piyasa sistemini” uygulamak üzere yapısal uyum çalışmaları başlatılmıştır²¹³.

Türkiye’de özel-kamusal alan ayrışmasıyla ilgili en önemli gelişme ve dönüşüm 1980 sonrası dönemde olmuştur. Bu dönemin en önemli özelliği, Türk siyasi hayatına ve ekonomisine giren yeni bir dünya görüşü olan serbest politika uygulamalarıdır.

Özel kesimin ekonomide rolünün arttırılması ve Türk girişimcisinin gelişmesi ile ekonominin ve finansal piyasaların tam rekabet koşullarında verimli ve etkin şekilde çalışacağı görüşü hakim olmaya başlamıştır. Bunun etkisiyle, 1980 sonrası Türkiye’inde “sivil bir devlet” için çok önemli altyapı çalışmaları başlamıştır. Bu kapsamda, özelleştirme politikaları geliştirilerek devletin rolü yeniden belirlenmiş ve devletin ticari faaliyetlerden çekilmesi ve KİT’lerin özelleştirilmesi öngörülmüştür.

Türkiye’de özelleştirme 24 Ocak 1980 ekonomik kararları kapsamında “piyasa ekonomisi”ne geçiş ile gündeme gelmiştir. Özelleştirme, esas olarak ekonomiye devletin karışmasının en aza indirilmesini amaçlayan bir politika olarak “serbest piyasa ekonomisine” geçişte önemli bir rol oynamıştır.

3.3.2. Türkiye’de Özelleştirmeye İlişkin Yasal Düzenlemeler

Türkiye’de 1983 yılından sonra gündeme gelen özelleştirme programına yönelik ilk hukuki düzenleme, 1984 yılında çıkarılan ve KİT’ler ile bunlara ait tesislere, hisse senedi ihracı yoluyla gerçek ve tüzel kişilerin ortak edilebilmesine veya bu tesislerin işletme hakkının belli sürelerle devrine olanak tanıyan 2983 sayılı Yasayla getirilmiştir²¹⁴. Türkiye’de 1984 yılında başlayıp 1994 yılına kadar yapılan yasal düzenlemeler yetersiz kalmış, özelleştirmenin hukuksal temellerinin belirlenmesi gereği ortaya çıkmıştır. Gerek Anayasa mahkemesinin iptal kararları, gerekse yasal boşluk, aksaklık ve çelişkiler dikkate alınarak oldukça kapsamlı çalışmalar sonucunda

²¹³ SARISU, Ayhan, a.g.e., s.10.

²¹⁴ Resmi Gazete, Tarih: 17 Mart 1984, Sayı: 18344.

22.11.1994 tarihli 4046 sayılı Özelleştirme Yasası yürürlüğe girmiştir. Söz konusu yasa ile Özelleştirme Yüksek Kurulu (ÖYK) ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (ÖİB) oluşturulmuştur.

Yapılan yasal düzenlemelerin yetersizliğini ve dikkat edilmesi gereken noktaları belirleyen, Anayasa mahkemesinin özelleştirme ile ilgili özel koşulları aşağıdaki gibi sıralanmıştır²¹⁵.

- a) Gerçek değere en yakın değer bulunmalıdır,
- b) Bakanlar kuruluna geniş yetki verilmemelidir,
- c) Özelleştirme yönteminin açık olarak belirlenmesi gerekir,
- d) Yabancı sermaye oranı, kuruluşların tümüyle yabancı sermayenin eline geçecek oranda olmamalı, karşılık ilkesine önem verilmelidir,
- e) Tekelleşme ve kartelleşmeye dikkat edilmelidir,
- f) Doğal kaynaklar geçici olarak devredilmelidir,
- g) Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin denetimi sürekli olmalıdır.

Özelleştirme uygulamalarından beklenen yararın sağlanabilmesi ve ekonomide piyasa mekanizmalarının tam rekabet koşullarında işleyebileceği ortamın yaratılması için devletlerin küreselleşme ve serbest pazar mekanizmaları içerisinde kural koyucu, denetleyici ve yönlendirici rolleri içerisinde; sektörel düzenlemeler yapmak üzere Rekabet, Telekom, Enerji ve Tütün Üst Kurulları faaliyete geçmiştir.

Daha sonra 1986 yılında çıkarılan 3291 sayılı yasa'da²¹⁶, devlet kuruluşlarının özelleştirme kapsamına alınması ve uygulamaların yürütülmesine ilişkin esaslar belirlenmiştir. Buna göre, 233²¹⁷ sayılı Kanun Hükmünde Kararname'de adı geçen, tamamı devlete ait ve KİT durumunda faaliyet gösteren kuruluşların özelleştirme kapsamına alınmasına Bakanlar Kurulu, KİT'lerin müessese, bağlı ortaklık, işletme ve işletme birimleri ile iştiraklerindeki payların özelleştirme kapsamına alınmasına da Yüksek Planlama Kurulu yetkili kılınmıştır.

²¹⁵ CANPOLAT, Hasan, "Anayasa Mahkemesi Kararlarında Kamu Hizmetlerinin Özelleştirilmesi Kavramı", Hazine Dergisi, Sayı: 11, Temmuz 1998, s.3.

²¹⁶ Resmi Gazete, Tarih: 03 Haziran 1986, Sayı: 19126.

²¹⁷ Resmi Gazete, Tarih: 18 Haziran 1984, Sayı: 18435.

Özelleştirme programının yürütülmesi konusunda ise, 2983 sayılı yasa ile oluşturulan ‘Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi’ görevlendirilmiştir. Bu kurum, özelleştirme programının yanı sıra, toplu konut uygulamalarının yürütülmesi, Kamu Ortaklığı Fonu’nun yönetimi ve Çalışanların Tasarruflarını Teşvik Hesabı’nda biriken paraların nemalandırılması gibi görevler de üstlenmiştir. 3291 sayılı yasayla, özelleştirme uygulamaları konusundaki karar mercii, “Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu” olarak belirlenmiştir²¹⁸.

Nisan 1990 Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi, “Kamu Ortaklığı İdaresi” ve “Toplu Konut İdaresi” adı altında iki ayrı kuruluş olarak yeniden örgütlendirilmiştir. Kamu Ortaklığı İdaresi, özelleştirme uygulamalarının yürütülmesi ve Kamu Ortaklığı Fonu ile Çalışanların Tasarruflarını Teşvik Hesabı’nın yönetimi konusunda görevli kılınmıştır.

Daha sonra 6 Ocak 1992 tarihinde de, özelleştirme uygulamaları konusundaki karar yeri “Kamu Ortaklığı Yüksek Kurulu” olarak değiştirilmiştir. Bu yasalar dışında, doğrudan özelleştirme ile ilgili olmamakla beraber birçok yasa ve Kanun Hükmünde kararnamede özelleştirmeye ilişkin hükümlere yer verilmiştir.

Özelleştirmede karşılaşılan sorunların giderilmesi ve programa hız kazandırılması amacı ile uygulamalar konusundaki yasal ve yönetsel yapının değiştirilmesine yönelik ilk somut adım 1992 yılında atılmıştır. Bu tarihte başlayan yasa değişikliği çalışmaları 1994 yılında tamamlanmış ve konuya ilişkin ayrıntılı düzenlemeler içeren bir dizi kararname çıkarılmıştır.

Fakat, söz konusu kararnamelerin dayanağı olan 3987 sayılı yetki yasası 7 Temmuz 1994 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Bunun üzerine özelleştirmeye ilişkin esasların üzerinde fikri ve siyasi açıdan uzlaşma sağlanabilecek bir yasaya göre yeniden düzenlenmesi konusunda çalışmalara başlanmıştır.

²¹⁸ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Türkiye’de Özelleştirme, a.g.e., s 2.

Bu çalışmalar sonucunda, bütün siyasi partilerin ve sendikaların önerileri de dikkate alınarak hazırlanan 4046 sayılı “Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Yasa ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Yasa”, 27 Kasım 1994 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Uygulamada karşılaşılan sorunların giderilmesi amacıyla 3 Temmuz 2005 tarih ve 5398 sayılı Yasa²¹⁹ yürürlüğe girmiştir. Bu yasa ile yapılan en önemli değişiklik, özelleştirme uygulamaları aleyhine açılan davaların sonuçlandırılmasını hızlı olarak temin edecek şekilde düzenleme yapılması ve özelleştirme uygulamalarına karşı açılan davaların Danıştay’da görüleceği hüküm altına alınmasıdır. Ayrıca ÖİB’nin taraf olduğu dava ve takiplerin her türlü harçtan muaf olacağına ilişkin düzenleme yapılmıştır.

3.3.3. Türkiye’de Özelleştirme Süreci

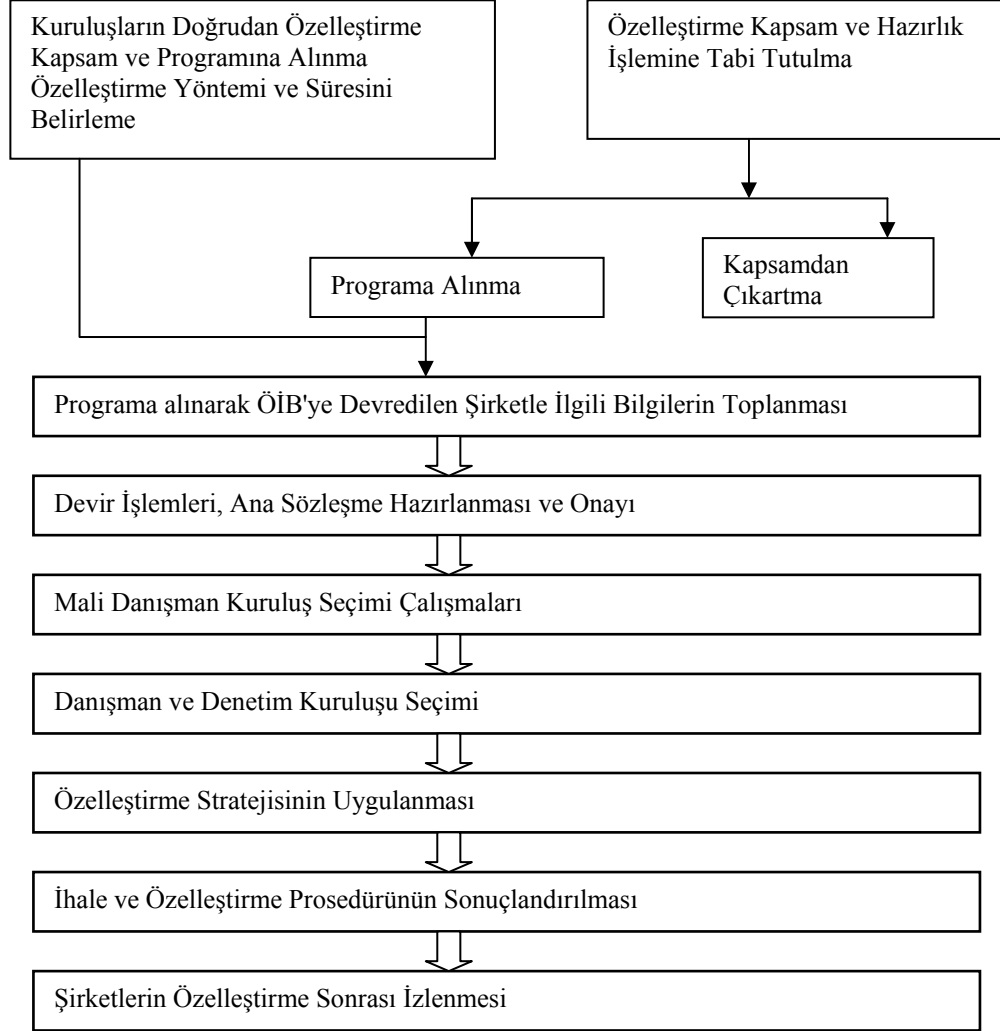
Devletlerin özelleştirme girişimleri birtakım aşamalardan geçilerek sonuçlanmaktadır. Özellikle yönetim, siyasi görüş, toplumsal yapı, gelişmişlik düzeyleri açısından devletler arasında farklılıkların olması özelleştirmenin gelişimi açısından değişik uygulamaların oluşmasına neden olabilmektedir.

Genel olarak özelleştirme uygulaması dört temel aşamada gerçekleşir²²⁰. Bunlar, özelleştirmeye karar vermek, yasal ve yönetsel hazırlıkların yapılması, devri gerçekleştirmek, izlemek ve denetlemek.

²¹⁹ Resmi Gazete, Tarih: 21 Temmuz 2005, Sayı: 25882.

²²⁰ BAYTAN, İlhan, a.g.e., s.366.

Türkiye’de 4046 sayılı Özelleştirme Yasasına göre özelleştirme süreci özetle aşağıdaki şekilde gibidir²²¹.

Şekil 3-1 : Türkiye’de Özelleştirme Süreci

Kaynak: ÖİB.

Kapsama alınma; Yasada belirtilen kuruluşların birlikte ve/veya ayrı ayrı özelleştirme kapsamına alınmasına ÖİB’nin teklifi üzerine ÖYK tarafından karar verilmektedir. Kapsama alınmaya ilişkin ÖYK kararında; bu kuruluşlardan hangilerinin finansal ve hukuki yönden özelleştirmeye hazırlık işlemine tabi tutulacağı, hangilerinin özelleştirilmek üzere doğrudan özelleştirme programına alınacağı, özelleştirmenin hangi yöntemle ve hangi süre içinde gerçekleştirileceği de belirtilmektedir.

²²¹ Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurumu, a.g.e., s. 28.

Özelleştirme kapsamına alınan kuruluşlardan, finansal ve hukuki yönden özelleştirmeye hazırlanmalarına karar verilenlerin bu hazırlık işlemleri tamamlanincaya kadar bunların bağlı buldukları bakanlık veya kurumlar ile ilgileri ve önceki durumları aynen devam etmektedir. Finansal ve hukuki yönden özelleştirmeye hazırlık işlemleri, ÖYK'ca belirlenecek kuruluş veya kuruluşlar tarafından yürütülmekte, özelleştirmeye hazırlık işlemleri tamamlananlar ÖYK'nın vereceği yeni bir karar ile özelleştirme programına alınmaktadır.

Programa alınma; Özelleştirmeye hazırlık işlemi tamamlanan kuruluşlar ÖYK'nın vereceği yeni bir karar ile özelleştirme programına alınmakta olup, özelleştirme programına alınan KİT'lerin, bunların bağlı ortaklık, işletme, işletme birimleri ve varlıklarının, sahipliğinin devri dışındaki yöntemlerle yapılacak özelleştirme işlemleri ÖİB tarafından yürütülmektedir.

Kuruluşların özelleştirme programına alınmalarına ilişkin kararlar resmi gazetede yayımlanmaktadır.

Kapsama alınan kuruluşlardan zaman içinde değişen koşullarda dikkate alınarak, özelleştirme kapsamından çıkarılmaları gerekli görülenlerin eski durumlarına iadeleri yine ÖYK kararı ile olmaktadır.

Özelleştirme kapsamında iken özelleştirme hazırlık işlemleri tamamlanarak özelleştirme programına alınanlar ile doğrudan özelleştirme programına alınanlar ÖYK kararının alındığı tarihte başka bir işleme gerek olmadan ve bedel alınmaksızın ÖİB'ye devredilmiş sayılmakta, bağlı oldukları bakanlık veya kurumla ilişkileri kesilerek ÖİB'ye bağlanmaktadır. Finansal danışman kuruluş seçimi, özelleştirme stratejisinin uygulanması, ihale ve özelleştirme sürecinin sonuçlandırılması ve devamında da özelleştirilen kuruluşların izlenmesi de özelleştirme sürecinin birer adımıdır.

Özelleştirme İdaresi kendisine bağlanan kuruluşlarla ilgili olarak, kaynak kullanımları, taşınmazların sağlanması, borçlanma, personel alımı ve çıkartılması, çalışma koşulları, ilgili düzenlemeleri gerçekleştirir.

Kuruluşların nitelikleriyle beraber uygulanacak özelleştirme yöntemleri de dikkate alınarak özelleştirmede esas alınmak üzere değer belirleme çalışmaları yapılmaktadır. Değer belirleme çalışmaları, Özelleştirme İdaresi başkanı'nın teklifi ve başbakanın onayı ile göreve başlayan ve beş kişiden oluşan değer belirleme komisyonlarınca yapılmaktadır. Değer belirleme çalışmalarına yardımcı olmak üzere, (kararlara katılmak şartıyla) özelleştirme idaresi tarafından yeterli sayıda yerli veya yabancı uzmanlar görevlendirilebilmektedir. Değer belirleme çalışmaları Özelleştirme Yasasında belirtilen değer belirleme yöntemlerinden en az ikisi kullanılmak suretiyle yürütülmektedir.

Değer belirleme çalışmaları ile birlikte sürdürülen özelleştirme çalışmaları ihale yöntemlerinin belirlenmesi, uygulanması, sonuçlandırılması ile tamamlanır. Özelleştirme yapılan kuruluş özelleştirme sonrası takip edilerek kamu açısından oluşabilecek zararların önüne geçilmeye çalışılır.

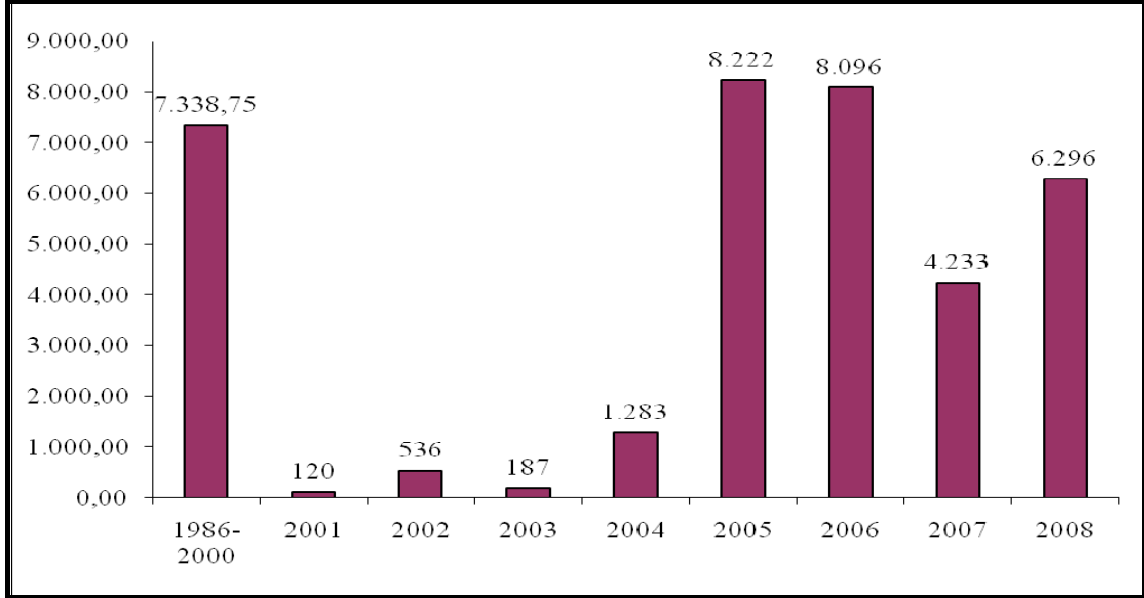
3.3.4. Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları

Türkiye'de 1985 yılından 2008 yılı sonuna kadar 246 kuruluştaki devlet hisseleri, 22 yarım kalmış tesis, 394 taşınmaz, 8 otoyol, 2 boğaz köprüsü, 103 tesis, 6 liman, şans oyunları lisans hakkı ile araç muayene istasyonları özelleştirme kapsamına alınmıştır²²².

23 kuruluştaki devlet payı ile 4 taşınmaz daha sonra özelleştirme işlemine bağımlı olmaksızın kapsamdan çıkarılmak, tasfiye edilmek veya kapsamda olmayan başka bir kuruluşla birleştirilerek tüzel kişiliği sona erdirilmek üzere devredilmiştir.

²²² Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Türkiye'de Özelleştirme, a.g.e., s.8-11.

Aşağıdaki grafikte 1986-2008 yılları arasında Türkiye’de özelleştirmeden elde edilen gelirlerin gelişimi görülmektedir.

Grafik 3-1 : Türkiye’de 1986-2008 Tarihleri Özelleştirme Gelirleri(Milyon \$)
Kaynak: ÖİB.

Yukarıdaki grafikte görüldüğü gibi sadece 2005 yılında 1986-2003 yıllarında elde edilen özelleştirme geliri kadar gelir elde edilmiştir. Bu siyasi iktidarların geçmişte yaşanan deneyimlerden dolayı özelleştirme yasal alt yapısını önceliklere göre daha sağlam organize etmesiyle ilgilidir.

2008 yılı sonu itibariyle özelleştirme kapsamında 2, kapsam ve programda 14 olmak üzere toplam 16 kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşların 12 tanesinde % 50’nin üzerinde devlet payı vardır. Söz konusu 2 kuruluşun programa alınması yönündeki çalışmalar sürdürülmektedir. Bununla beraber, özelleştirme kapsamında 62 taşınmaz, 77 tesis, 5 liman, 8 otoyol, 2 boğaz köprüsü ile şans oyunları lisans hakkı da yer almaktadır.

Yukarıdaki grafikte görülen özelleştirme gelirlerinin yıllar itibariyle tutarını gösteren tablo aşağıdadır.

Tablo 3-9 : Türkiye’de Özelleştirme Gelirleri (1986-2008)

Yıllar	Tutar	%
1986	0,94	0,0
1987	0,82	0,0
1988	27	0,1
1989	137	0,4
1990	480	1,3
1991	244	0,7
1992	423	1,2
1993	566	1,6
1994	412	1,1
1995	515	1,4
1996	292	0,8
1997	466	1,3
1998	1.020	2,8
1999	38	0,1
2000	2.717	7,5
2001	120	0,3
2002	536	1,5
2003	187	0,5
2004	1.283	3,5
2005	8.222	22,6
2006	8.096	22,3
2007	4.233	11,7
2008	6.296	17,3
Toplam (Milyon\$)	36.312	100,0

Kaynak: www.oib.gov.tr.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi Türkiye’nin yirmiki yıllık özelleştirme serüveninde 2005 ve 2006 yılları altın yıllar olmuştur. Sadece 1998, 2000, 2004 yıllarında bir milyar \$’ın üzerine çıkılabilmişken, 2005-2008 yıllarında özelleştirmelerin hızlanmasıyla, 1986-2000 yılları arasında yirmi yıllık özelleştirme gelirinin % 24,4’ü elde edilirken, 2005-2008 yıllarında % 73,9’u elde edilmiştir. Bu dönemde Türkiye’de iktidarda yer alan siyasi parti TBMM’de büyük çoğunluğa sahip olmasının ve geçmiş dönemlerde yaşanan deneyimleri göz önüne alarak bu konuda diğerlerine göre daha başarılı olmuştur. AB ülkeleriyle karşılaştırıldığında Portekiz ve Finlandiya’nın arasında bir gelir elde etmiştir. Bu rakam da AB ülke sıralamasında 8. sırada olmak anlamına gelebilir.

Türkiye’de özelleştirme uygulamalarını yavaşlatan bir takım etkiler söz konusu olmuştur²²³. Bu etkiler;

- a) Türkiye’nin ve dünyanın içinde bulunduğu ekonomik belirsizlik ortamı,
- b) Bu ortamın özelleştirilen kuruluşların yatırımcılar açısından çekiciliğini azaltıcı etkileri,
- c) Alıcı durumunda olan kişi ya da kuruluşların bu tip ortamda fiyat konusundaki duyarlıklarının artması,
- d) Toplumsal uzlaşma ve karşılıklı konuşma eksikliği,
- e) Sosyal güvenlik, iş kaybı ve istihdam konularında gerekli hukuki ve teknik altyapı düzenlemelerinin yapılmasında geç kalınması,
- f) Siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklar, aşırı istihdamla çalıştırılan Kamu İktisadi Kuruluşları’nın özelleştirilmesi sonucunda zaman zaman işsizlik sorunu ile karşılaşılması,
- g) Devlet kuruluşlarının arasında işbirliği ve eş güdümden karşılaşılan sorunların varlığı,
- ı) Özelleştirme İdaresinin, özelleştirilecek şirketler için danışmanlık hizmeti alımı ihalelerinde yaşanan gecikmeler ve özelleştirmenin kamuoyuna mal edilmesinde yaşanan gecikmeler,
- j) Özelleştirilecek işletmelerin içinde buldukları yapısal sorunlar, bunların giderilmesinde karşılaşılan aksaklıklar ve bu işletmelerin yaşadıkları finansal zorluklar özelleştirmelerdeki gecikmelerin nedenleri olarak sayılabilir.

3.3.5. Türkiye’de Özelleştirme Kaynakları ve Kullanımları

Türkiye’de özelleştirme gelirleri Özelleştirme Fonu’nda toplanır. Fonda toplanan gelir, özelleştirme yasasında belirtilen özelleştirme kapsamındaki kuruluşlar için gereken ödemeler, özelleştirme uygulamalarına ilişkin ödemelere ve borç ödemelerine harcanır. Artan nakit fazlası olması halinde, hazinenin iç ve dış borç ödemelerinde kullanılmak üzere hazine hesaplarına aktarılır.

4046 sayılı özelleştirme yasasına göre özelleştirme uygulamalarından elde edilecek gelirlerin, genel bütçe harcama ve yatırımlarda kullanılması olanağı bulunmamaktadır.

²²³ SARISU, Ayhan, “Dünyada 1996 Yılı Özelleştirmelerine Genel Bir Bakış”, Yaklaşım, Sayı: 63, Mart 1998, s 14-23.

Aşağıdaki tabloda Özelleştirme İdaresi'nce hazırlanan 1986-2004 yılları arasında elde edilen kaynaklarla bunların kullanımları görülmektedir.

Tablo 3-10 : Türkiye'de Özelleştirme Kaynakları ve Kullanımları (1986-2004)

KAYNAKLAR(000TL)						
		1986 - 2002	2003	2004	TOPLAM	%
ÖZELLEŞTİRME İŞLEMLERİNDEN TAHSİLAT		2.530.306	369.057	1.590.348	4.489.711	47,2
-	Blok Satış Geliri	1.138.478	54.637	518.522	1.711.637	
-	Tesis ve Varlık Satış Geliri	206.962	189.389	573.110	969.461	
-	Halka Arz Geliri	714.709	0	51.797	766.506	
-	Uluslararası Kurumsal Arz Geliri	309.777	0	175.622	485.399	
-	İMKB'de Satış Geliri	120.981	121.991	219.395	462.366	
-	Diğer	39.399	3.040	51.902	94.341	
TEMETTÜ GELİRİ		524.605	102.787	305.122	932.513	9,8
KAPSAM. KUR. VERİLEN BORÇ ANAPARA TAHSİL.		16.882	22.440	5.319	44.641	0,5
KAPSAM. KUR. VERİLEN BORÇ/TAHVİL FAİZ GEL.		6.345	1.037	0	7.382	0,1
DİĞER GELİRLER		87.223	25.115	20.910	133.248	1,4
BORÇLANMA		1.819.431	211.521	1.865.609	3.896.561	41
-	Borçlanma (Borç, Tahvil, Bono v.b.)	1.806.804	155.000	1.728.000	3.689.804	
-	Dış Kredi ve Hibe Kullanımı	12.627	56.521	137.609	206.756	
TOPLAM KAYNAKLAR (000 TL)		4.984.792	731.956	3.787.307	9.504.055	100

KULLANIMLAR(000TL)						
		1986 - 2002	2003	2004	TOPLAM	%
ÖZ. KAP. KURULUŞLARA İLİŞKİN ÖDEMELER		1.895.024	562.834	653.679	3.111.538	33,7
-	Sermaye İştiraki	1.174.794	340.354	534.502	2.049.650	
-	Kredi Biçiminde Verilen Borçlar	640.291	203.830	55.183	899.303	
-	Sosyal Yardım Zammı Ödemeleri	12.532	1.711	0	14.243	
-	Öz. Bağlı İş Kaybı Tazminatı Ödemeleri	17.356	11.541	36.241	65.137	
-	Öz. Sonrası Tazminat v.b. Diğer Personel Ödemeleri	33.391	4.203	11.294	48.889	
-	Diğer	16.661	1.195	16.460	34.316	
ÖZ. UYGULAMALARINA İLİŞKİN ÖDEMELER		20.952	7.189	11.473	39.614	0,43
-	Denetim - Danışmanlık Giderleri	7.398	4.479	1.932	13.810	
-	İhale İlanı Giderleri	12.344	2.704	9.541	24.588	
-	Diğer	1.209	6	0	1.216	
BORÇ ÖDEMELERİ		1.752.183	144.335	2.804.519	4.701.036	50,9
-	Özelleştirme Bono/Tahvil Anapara Geri Ödemesi	1.057.654	80.502	2.268.427	3.406.582	
-	Özelleştirme Bono/Tahvil Faiz Ödemeleri	657.565	63.833	536.092	1.257.491	
-	Diğer Borçlar Faiz/Kur Farkı/Komisyon ve Vergi Ödemeleri	36.963	0	0	36.963	
DİĞER KULLANIMLAR		1.329.037	17.719	36.197	1.382.953	15
-	Genel Yönetim Giderleri için İdare Bütçesine Aktarılan	26.345	7.250	10.702	44.297	
-	Hazine'ye Aktarma	1.273.821	0	0	1.273.821	
-	Diğer Kullanımlar	28.870	10.469	25.495	64.835	
TOPLAM KULLANIMLAR (000 TL)		4.997.196	732.077	3.505.868	9.235.141	100

Kaynak: www.oib.gov.tr.

Yukarıdaki tabloda yer alan rakamlar, Özelleştirme Fonu Hesabı ile özelleştirme uygulamalarına ilişkin diğer özel hesaplardan nakit çıkış ve Özelleştirme Fonu Hesabı ile özelleştirme uygulamalarına ilişkin diğer özel hesaplara nakit giriş tutarlarını göstermektedir.

Bu tablodan da anlaşılacağı üzere Türkiye’de özelleştirme fonu kaynaklarını % 47,2 ile pay alan özelleştirme gelirlerinden sonra % 41 ile borçlanma gelirleri oluşturmaktadır.

Özelleştirme için yapılan kullanımlara bakıldığında % 50,9’u borç ödemelerine, % 33,7’si ağırlıklı olarak özelleştirme kapsamında kalan kuruluşların sermaye iştirakleri ve bu kuruluşlara verilen krediler den oluşmakta ve kalan % 15’i ise hazineye aktarımlardan oluşmaktadır. Hazineye aktarılan tutar özelleştirme gelirinin % 28’ine denk gelmektedir.

Bir bölümü vadeli ve döviz cinsinden gerçekleştirilen bu hisse senedi ve varlık satış işlemlerinden 31 Aralık 2004 itibariyle 4.5 milyar TL net giriş sağlanmıştır. Yıl bazında uygulama tutarı ile net giriş tutarı arasındaki fark, vadeli işlemlere ilişkin taksit ödemelerinden kaynaklanmaktadır.

Özelleştirme kapsamındaki kuruluşlardan elde edilen 0.9 milyar TL’lik temettü geliri ve 4.1 milyar TL’lik diğer kaynaklarla birlikte 1985–2004 dönemi toplam kaynakları 9.5 milyar TL düzeyine ulaşmıştır²²⁴.

Aynı dönemde özelleştirme uygulamaları’na göre 9.2 milyar TL tutarında kullanım gerçekleştirilmiştir. Özelleştirme uygulamalarına ilişkin kullanımların % 98’lik bir bölümü, kapsamdaki kuruluşlara sermaye iştiraki, kredi borçları ve personel ödemeleri, özelleştirme bonoları ve Hazine’ye aktarmaya ilişkin ödenen tutarlardır. Bu arada özelleştirmeye bağlı olarak yapılan ve gider olarak tanımlanabilecek, uygulamalar için yapılan danışmanlık, ihale ilanları ile reklam ve tanıtım giderleri ise toplam kullanımların yalnızca % 1’ini oluşturmaktadır. Kaynaklar ve kullanımlar arasındaki tutar farkı tespit edilememiştir.

²²⁴ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Türkiye’de Özelleştirme, a.g.e., s.10.

Özelleştirme Fonu Yönetmeliğinin 5. maddesinde fonun kaynakları sıralanmıştır²²⁵,

a) Özelleştirme uygulamalarından elde edilen tüm gelirler;

- ✓ Özelleştirme İdaresi'nin ve özelleştirme yetkisi verilen kuruluşların özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirler;
- ✓ Kuruluş, varlık, iştirak ve diğer taşınmazların özelleştirilme satış bedeli, vadeli satışlarda satış taksit ve faizleri,
- ✓ İhale şartnamesi satış geliri,
- ✓ Yatırımcıların geçici veya kesin teminatlarının nakde çevrilmesinden elde edilen gelirler ile başka gelirler,
- ✓ Programdaki kuruluşların aktiflerindeki varlıkların, kamu kurum ve kuruluşlarınca ilgili yasalara göre kamulaştırılmasından elde edilen gelirler,
- ✓ Kuruluşların diğer kamu kurum ve kuruluşlarına olan borçlarına karşılık olarak, sahip oldukları varlıkların devri sonucunda mahsup edilen tutarlar,
- ✓ Özelleştirme İdaresi'nin, fon bakiyelerini nemalandırması sonucu elde ettiği faiz gelirleri,
- ✓ Dava sonucu ve icra bedeli gibi dolaylı olarak özelleştirme uygulamalarına bağlı olan gelirler,

b) Özelleştirme İdaresi'ne devredilen kuruluşlardan elde edilen temettüler,

- ✓ Doğrudan Özelleştirme İdaresi'ne bağlı olan iştirakler ve bağlı ortaklıklardan elde edilen temettüler gelir kaydedilir,
- ✓ Özelleştirme İdaresi'ne devredilen kuruluşların iştirak ve bağlı ortaklıklarının temettüleri ise, ilgili kuruluş bünyesinde bırakılır,

c) Kapsam ve/veya programdaki kuruluşlardan yapılan borçlanmalar,

d) Özelleştirme uygulamaları içerisinde ihraç edilecek her türlü menkul kıymet ile diğer kıymetli evrakın satışından sağlanan gelirler,

e) Özelleştirme İdaresi'ne devredilen kuruluşlara sağlanan finansmandan elde edilen gelirler,

f) Diğer yasalar ile ayrılan kaynaklar ve başka gelirler oluşturmaktadır.

²²⁵ Resmi Gazete, Tarih: 13 Ocak 2004, Sayı: 25345.

Özelleştirme Fonu Yönetmeliğinin 6. maddesinde de fonun kullanım alanları belirlenmiştir.

- a) İş kaybı tazminatı ödenmesi ve iş kaybı nedeniyle verilecek meslek geliştirme, edindirme ve yetiştirme eğitimi hizmetlerinin sağlanması amacıyla açılacak hesaba özelleştirme gelirlerinden Özelleştirme Yüksek Kurul'u tarafından belirlenecek miktarlarda yapılacak ödemeler ile gerektiğinde bu hesaba yapılacak aktarmalarda,
- b) Diğer kamu kurum ve kuruluşlarına nakledilecek personele, atamalarının yapılıp eski kurumları ile ilişkilerinin kesileceği tarihe kadar geçen sürede gerçekleşecek aylık ödemeler, sosyal hak ve yardımlar ile her türlü özlük haklarının ödenmesinde,
- c) Emekli Sandığı'nın talebi halinde yapılacak ödemelerde,
- d) Özelleştirme kapsamındaki kuruluşların özelleştirilebilir hale getirilmesi amacıyla, danışmanlık hizmeti alınması da dahil olmak üzere yapılacak özelleştirmeye hazırlık çalışmalarının gerektirdiği harcamaların karşılanmasında,
- e) Özelleştirme programındaki kuruluşlarda idari, finansal ve hukuki yönden yapılacak düzenlemelerin gerektirdiği giderlerin karşılanmasında,
- f) Programa alınan kuruluşların, sermaye artırımlarına katılmak için,
- g) Özelleştirme İdaresince, Özelleştirme kapsamına alınan kuruluşlara, özelleştirme uygulamalarının gerektirdiği hallerde borç verilmesinde,
- h) Programa alınan kuruluşlara, İdareye devredilen kuruluşlara, İdarece belirlenecek esas ve usullere göre borç olarak finansman sağlanmasında,
- i) Gerektiğinde, özelleştirme programındaki kuruluşların hisse senetleri ile bu kuruluşlara ait her türlü kıymetli evrakın satın alınmasında,
- j) Özelleştirme uygulamalarının yerine getirilebilmesi için gereken her türlü mal ve hizmet alımında,
- k) Fon gelirlerinin % 5'ini aşmayacak şekilde, Kurulca onaylanan İdare Bütçesinin oluşturulmasında,
- l) Özelleştirilen kuruluşların kalan borçlarının tasfiyesinde,
- m) Özelleştirme tahvilleri, bono ve diğer menkul kıymetlerin itfa edilmesinde,
- n) Bütçe yılı içerisinde Fonun yüklenimlerini aşan nakit fazlasının, iç ve dış borç ödemelerinde kullanılmak üzere Hazine hesaplarına aktarılmasında,

o) Yasalarla İdareye verilen diğer görevlerin yerine getirilmesinde ve Kurulun özelleştirme ile ilgili olarak belirleyeceği alanlardaki ödemelerin karşılanmasında kullanılır.

3.3.6. Türkiye’de Kullanılan Özelleştirme Yöntemleri

4046 sayılı Özelleştirme Yasasına göre, özelleştirme programına alınan kuruluşlar satış, kiralama, işletme hakkının verilmesi, sahipliğin maddi olmayan hak olarak devri, gelir ortaklığı modeli ve işin gereğine uygun başka hukuki yöntemlerden birinin veya birkaçının birlikte uygulanmasıyla özelleştirilir. İşin gereğine göre belirtilen özelleştirme yöntemlerinden hangilerinin uygulanacağına Özelleştirme Üst Kurulu’nca karar verilir.

Türkiye’de kullanılan yöntemlere ilişkin 1986-2008 yılları arasındaki gerçekleştirmeler aşağıdaki tabloda milyon \$ olarak gösterilmiştir.

Tablo 3-11 : Türkiye’de Yöntemine Göre Özelleştirmeler (1986 – 2008)

Özelleştirme Yöntemi	1986-2004	2005	2006	2007	2008	Toplam	%
Blok Satış	3.927	7.054	7.178		2.040	20.199	55,6
Tesis/Varlık Satışı	1.493	404	628	2.299	2.256	7.080	19,5
Halka Arz	2.860	274	208	1.839	1.911	7.091	19,5
İMKB’de Satış	801	460	0			1.261	3,5
Bedelli Devirler	378	30	82	96	89	675	1,9
Diğer	6					6	
Toplam (Milyon\$)	9.465	8.222	8.096	4.233	6.296	36.312	100

Kaynak: ÖİB.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi 36 milyar \$ olan 22 yıllık özelleştirme gelirinin % 56’sı blok satış yöntemiyle yapılan özelleştirmelerden elde edilmiş ve 20.199 milyon \$ gelir sağlanmıştır. Blok satış yöntemine göre daha az eleştirilen halka arz yöntemi % 20 payla ikinci sırada yer almaktadır.

Özelleştirme gelirlerinin tesis/varlık satışı yöntemiyle % 19’u, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB)’de satış yöntemiyle % 3’ü elde edilmiştir.

Türkiye’de en çok kullanılan özelleştirme yöntemi blok satış yöntemidir. Blok satış yönteminin en çok kullanılmasının nedeni özelleşen şirkete sahip çıkacak, yatırımlarına finansman bulacak ve onu istenilen hedeflere yönlendirecek bir çekirdek yatırımcı ve yönetici grubun bulunması isteğidir. Türkiye’de henüz çok ortaklı çalışma kültürünün tam olarak yerleşmemesi, yüksek görüşme maliyetleri ve yasaların şirketlerin ana sözleşme değişikliklerine ancak % 50’nin üzerindeki çoğunluk hisselerle onay vermesi nedeniyle blok satış tercih nedeni olmaktadır²²⁶.

Türkiye’de uygulanan ihale yöntemleri 4046 sayılı Özelleştirme Yasası’na göre kapalı teklif, açık artırma, belli istekliler arasında kapalı teklif ve pazarlık yöntemleridir. İşin gereğine göre bu ihale yöntemlerinden birinin veya bir kaçının birlikte uygulanmasına Özelleştirme İdaresi’nce karar verilir. İhale yöntemine karar verilirken, özelleştirme yöntemi, özelleştirilecek varlığın niteliği, piyasa koşulları gibi konular dikkate alınır²²⁷.

3.4. Türkiye’de Devlet-Özel Kesim Performans Karşılaştırması

Hizmetlerin sağlanmasında devletin mi yoksa özel kesimin mi daha iyi olduğu özelleştirme kavramı ortaya çıktığından beri sorulan ve araştırılan bir konudur. Her iki tarafın hizmet düzenlemelerinin performansını incelemekte pek çok zorluk vardır ve tek başına tez konusudur.

Bu çalışmayı yaparken öncelikle bireysel örneklerin ötesine geçmek gereklidir. Örneğin A kuruluşu, güvenlik işlerini kendi elemanlarına yaptırmak yerine müteahhit işletmeye yaptırarak daha iyi sonuç alabilir, buna karşın B kuruluşu ters bir durumu yaşamış olabilir. Konuya çözümlenmeli yaklaşıldığında ise diğer tüm değişkenler göz ardı edilmekte olup, gözlenen farkın tüm sebebi hizmetin özel veya devlet tarafından sağlanmasına bağlanmıştır. Genellikle performansı etkileyen çok sayıda faktör vardır ve bunlar gözardı edildiğinde doğru sonuçlara varılamayabilir²²⁸.

²²⁶ YAŞAR, Süleyman, a.g.e., s.163.

²²⁷ YASIN, Melikşah, a.g.e., s.185.

²²⁸ SAVAS, E.S., a.g.e., s.156-159.

Hizmetin maliyetini hesaplamak genellikle kalitesini ölçmekten daha kolaydır, fakat maliyetler karşılaştırıldığında kalitenin de kontrol edilmesi zorunluluğu doğar. İdeal bir çalışma, söz konusu hizmetin dikkatli bir tanımıyla başlamalıdır. Eğer istatistiksel olarak anlamlı sonuçlara ulaşılmak isteniyorsa, çalışma grubu büyük bir örneklem topluluğundan rastlantısal seçilen yeteri sayıda işyeri, işletme veya yerleşim bölgesinden oluşmalıdır.

Ekinliği ve verimliliği ölçen performans değişkenleriyle birlikte onları etkileyen değişkenler de tanımlanmalıdır. İleride problem yaşamamak için standart çerçeveye uygun bir sahada veri toplama işlemi zorunludur. Sonrasında ise bütün değişkenlerin sonuca katkılarını ve hizmet düzenlemesinin saf etkisini diğerlerinden ayırabilmek için ayrıntılı bir analiz gereklidir.

Devlet ve özel kuruluşların motivasyonu ve performansı arasındaki teorik fark çok sayıda akademik çalışmada incelenmiştir. E.S.SAVAS'ın araştırma sonuçları kısaca şöyle özetlenebilir²²⁹.

- a) Devlet kesiminde çalışmayı verimli kılacak çok az teşvik vardır. Yönetim etkin bir kontrole sahip değildir. Özel kesimde ise, maaş artışı ve terfi gibi ödüllerin yanı sıra işten çıkarılmaya varan cezalar vardır,
- b) Devlet kesiminde işletme ve sermaye bütçeleri ayrı ayrı işlem görür, dolayısıyla bütçe hazırlanışı sırasında bir bütçeden diğerine aktarma yapma olanağı yoktur,
- c) Özel şirketin ancak müşterilerin ihtiyacını karşılayabildiği sürece var olmasına karşın, devlet kuruluşu müşterilerin ihtiyacına cevap vermese de yaşamaya devam edebilir.

Dolayısıyla, özel kesimin daha verimli hizmet üretmesi beklenilmekte ve işi devletin kendi içinde yapması yerine, ihale yoluyla yaptırmasının daha uygun olacağı savunulmaktadır.

²²⁹ SAVAS, E.S., a.g.e., s.144-145.

3.4.1. Devlet-Özel Finansal Performans Karşılaştırması

Türkiye’de devlet ve özel sektör kuruluşlarının performanslarını finansal ve sosyal olarak karşılaştırabilmek için, İstanbul Sanayi Odası’nca her yıl yapılan “İlk 500 Sanayi Kuruluşu”nun ilan edilmiş verileri kullanılmıştır.

Bu ilk 500 kuruluşun içinde hem devlet hem de özel sektör kuruluşları vardır. Özelleştirmeler nedeniyle önceki yıl devlet kuruluşu olup ertesi yıl özel kesim kuruluşu olanlar mevcuttur. Burada amaç sadece özelleşen şirketin özelleşmeden önceki ve sonraki performansının yorumlanması değil, özel kesimin yaklaşık büyüklükteki kuruluşlarıyla devletin kuruluşlarının performansını karşılaştırılması ve yorumlanmasıdır.

Devlet-özel performans değerlemesi yapılırken Türkiye’deki ilk 500 sanayi kuruluşu²³⁰ ile ilgili performans göstergelerini yıllar itibariyle incelemekte ve bu tablo üzerinde yorum yapmakta fayda vardır.

²³⁰ İstanbul Sanayi Odası, Türkiye’nin 500 Sanayi Kuruluşu, <http://www.iso.org.tr/tr/web/StatikSayfalar/500buyuk>, (10 Mart 2008).

Tablo 3-12 : Türkiye’de İlk 500 Sanayi Kuruluşu Performans Göstergeleri

Yıllar	Firma Sayısı			Satış Karlılığı (%)			Firma Başına Satış Geliri (1.000TL)			Firma Başına Satış Kar (1.000TL)			Özsermaye Devir Hızı		
	Toplam	Devlet	Özel	Toplam	Devlet	Özel	Toplam	Devlet	Özel	Toplam	Devlet	Özel	Toplam	Devlet	Özel
2000	500	31	469	3,29	-0,32	4,52	85.049	348.942	67.606	2.794	-1.125	3.053	2,90	1,91	3,53
2001	500	32	468	-0,26	-6,01	1,67	137.048	539.585	109.524	-359	-32.407	1.832	3,57	2,70	4,01
2002	500	30	470	5,77	8,52	5,15	196.125	602.307	170.199	11.317	51.295	8.765	2,94	1,82	3,41
2003	500	24	476	6,30	7,04	6,16	256.778	840.680	227.337	16.175	59.148	14.008	2,69	1,51	3,15
2004	500	18	482	6,72	13,30	5,76	334.028	1.184.626	302.263	22.449	157.590	17.403	2,17	1,15	2,50
2005	500	15	485	4,49	4,29	4,50	370.498	757.523	358.528	16.639	32.492	16.148	2,24	0,65	2,67
Ortalama	500	25	475	5,00	5,26	4,96	229.921	660.104	207.280	11.502	34.737	10.280	2,51	1,39	2,91

Yıllar	Özsermaye Karlılığı (%)			Aktif Karlılığı (%)			Çalışan Başına Satış Geliri(1.000TL)			Çalışan Başına VÖNK(1.000TL)			Aktif Devir Hızı		
	Toplam	Devlet	Özel	Toplam	Devlet	Özel	Toplam	Devlet	Özel	Toplam	Devlet	Özel	Toplam	Devlet	Özel
2000	9,53	-0,62	15,92	3,58	-0,24	5,79	78	56	89	2,6	-0,2	4,0	1,09	0,76	1,28
2001	-0,94	-16,23	6,71	-0,27	-3,86	2,14	135	97	156	-0,4	-5,8	2,6	1,02	0,64	1,28
2002	16,94	15,49	17,55	6,45	6,60	6,39	201	131	229	11,6	11,1	11,8	1,12	0,78	1,24
2003	16,96	10,62	19,42	7,67	5,46	8,39	254	169	280	16,0	11,9	17,2	1,22	0,78	1,36
2004	14,60	15,26	14,39	8,00	9,42	7,61	326	199	359	21,9	26,5	20,7	1,19	0,71	1,32
2005	10,05	2,78	12,00	5,33	1,65	6,19	371	153	410	16,7	6,5	18,5	1,19	0,39	1,37
Ortalama	12,57	7,29	14,42	5,79	3,47	6,58	225	122	263	11,3	6,4	13,0	1,16	0,66	1,33

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası, 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Araştırması, <http://www.iso.org.tr>.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde 2000 yılından sonra listeye giren devlet kuruluşu sayısı gittikçe düştüğü görülmektedir. Bunun nedenlerinden en önemlisi bu dönemde yoğunlaşan özelleştirmelerdir.

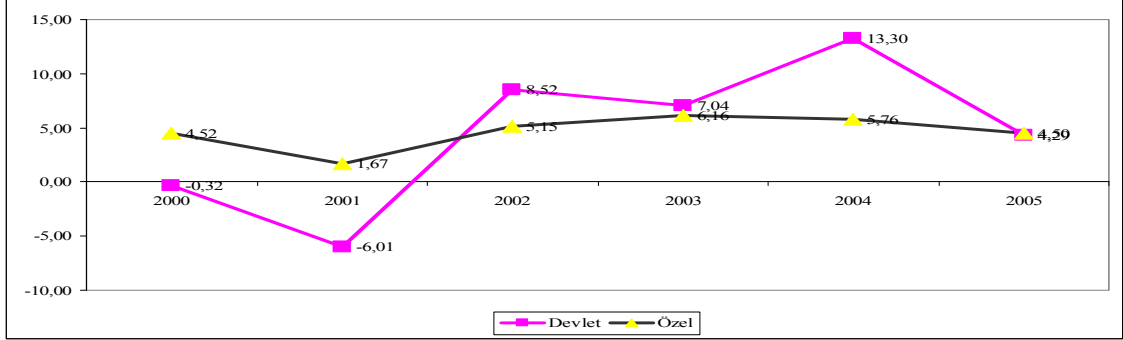
Kuruluşların satış karlılığına bakıldığında 2000-2001 yıllarında devlet kuruluşlarının zarar etmiş olmasına karşın özel kuruluşlar karlı gözükmemektedir. 2001 yılında Türkiye’de yaşanan krizin etkileri her iki kesimde karlılığına yansımış durumdadır.

Satış karlılığı anlamında altı yılın ortalamasına bakıldığında ise devlet kuruluşlarının daha karlı olduğu görülmektedir. 500 kuruluşun altı yıllık ortalama karlılık oranı % 5 iken devletin satış karlılığı oranı % 5,26 özel kesiminki ise % 4,96 dır. Bunun nedeni devlet kuruluşlarının içinde bulunan ve büyük cirolar yaparak tekel konumunda olan Pektim, Elektrik Üretim A.Ş. ve Eti Maden gibi kuruluşların varlığıdır.

Yukarıdaki tabloda kuruluşların yıllar itibariyle satış gelirlerinin kuruluş sayısına bölünmesiyle bir kuruluşa düşen satış geliri rakamı görülmektedir. 500 kuruluşun altı yıllık satış gelirlerinin ortalamasına bakıldığında devlet kuruluşları 660.1 milyon TL ile özel kesim kuruluşlarının 207.3 milyon TL’lik satış gelirinin çok üzerindedir.

Bu durum devlet kuruluşlarının sayısının az olmasına rağmen buldukları kesimler ve tekel konumları nedeniyle cirolarının yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Aynı durum karlılık açısından da geçerlidir.

Aşağıda satış karlılığındaki gelişmelerin daha kolay izlenebileceği grafik mevcuttur.

Grafik 3-2 : İSO 500 2000-2005 Yılları Satış Karlılığı Gelişimi

Kaynak: <http://www.iso.org.tr>.

Yukarıdaki grafikte satış karlılığı oranlarının 2000 yılından 2005 yılına kadar devlet ve özel kesim de gelişimi belirgin olarak görülmektedir. Satış karlılığı devlet kuruluşlarında 2000-2001 yılları dışında özel kesim performansının üzerine çıkmıştır.

Yukarıda belirtildiği gibi bunun nedeni devlet kuruluşlarının içinde bulunan ve büyük cirolar yaparak tekel konumunda olan Pektim, Elektrik Üretim A.Ş. ve Eti Maden gibi kuruluşların varlığıdır.

Kuruluşların öz sermayenin ne ölçüde etkin kullanıldığını gösteren²³¹ öz sermaye devir hızı oranına göre özel kesimin öz sermayesini yeterli öz sermayeye sahip olduğu varsayımıyla daha hızlı döndürdüğü görülmektedir. Ortalama devir hızı 2,51 iken devlet kuruluşlarının devir hızı 1,39 ve özel kesim kuruluşlarınınki 2,91 dir.

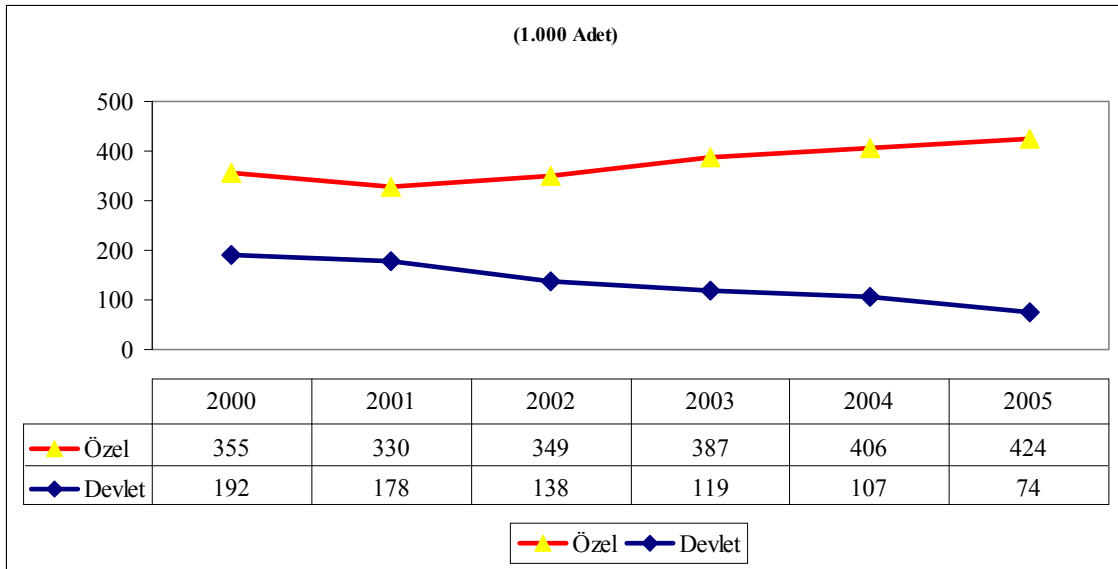
İşletme sahipleri ya da ortaklarının koydukları sermayenin bir birimine isabet eden kar oranını gösteren²³² öz sermaye karlılığı anlamında özel kuruluşların ortalama da belirgin bir farklılığı mevcuttur. 500 kuruluşun ortalama öz sermaye karlılık oranı 12,57 iken devlet kuruluşlarınınki 7,29 buna karşın özel kuruluşlarınınki 14,42 dir. Bu da özel kesimin sermayesini daha verimli kullandığını göstermektedir.

²³¹ AKGÜÇ, Öztin, a.g.e., s.59.

²³² BERK, Niyazi, Finansal Yönetim, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2002, s.46.

500 kuruluşun aktif değerlerin ne derecede verimli kullanıldığını gösteren²³³ aktif karlılığı sonuçlarına bakıldığında özel kesimin daha karlı olduğu görülmektedir. Altı yıllık ortalama aktif karlılığı oranı 5,79 iken, devlet kuruluşlarının 3,47 oranına, özel kuruluşların 6,58 oranına sahip olduğu görülmektedir.

Aşağıdaki grafikte 2000-2005 yılları arasında devlet ve özel kesimde çalışanların adetsel değişimi görülmektedir.

Grafik 3-3 : İSO 500 Devlet- Özel Kesim Personel Sayısı Gelişimi (2000-2005)

Kaynak: <http://www.iso.org.tr>.

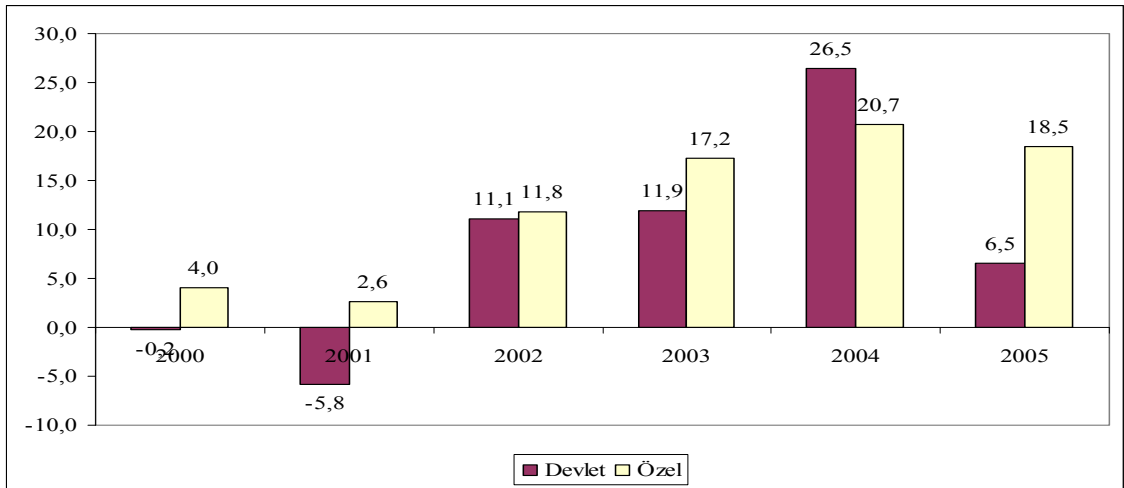
Kuruluşlarda çalışanların sayılarında meydana gelen değişiklik incelendiğinde özel kesimde çalışan sayısı artış göstermekte, buna karşın devlette çalışanların sayısı azalmaktadır. Bunun nedenlerinden birisi devlet kuruluşlarının özelleştirme nedeniyle sayısının azalması, özelleştirmeye hazırlanan kuruluşlarda çalışanların özelleştirme kapsamında işten çıkarılmasıdır.

Bir başka performans göstergesi çalışan başına satış geliri ve çalışan başına Vergiden Önceki Net Kar (VÖNK) rakamlarıdır. Bu tablolar özel kesimin verimli çalışmasının aynası şeklindedir. Ortalama çalışan başına satış geliri 225 bin TL iken devlette 122 bin TL, özel kesimde 263 bin TL dir. Aynı şekilde çalışan başına vergiden

²³³ AKGÜÇ, Öztin, Finansal Yönetim, Muhasebe Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1994, s.66.

önceki kar ortalama 11.3 bin TL iken devlette 6.4 bin TL, özel kesimde 13 bin TL dir. Özel kesimde daha az personelle daha fazla ciro yapıldığını ve daha fazla kar elde edildiği görülmektedir.

Aşağıdaki grafikte çalışan başına düşen VÖNK tutarının 2000-2005 yılları arasındaki gelişimi görülmektedir.

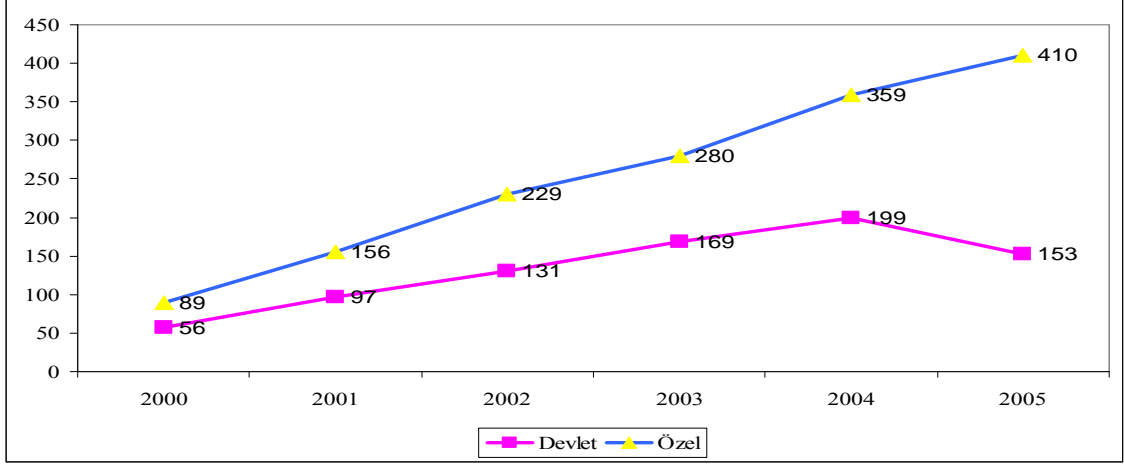
Grafik 3-4 : ISO 500 Çalışan Başına Düşen VÖNK Grafiği (1.000TL)

Kaynak: <http://www.iso.org.tr>.

Yukarıdaki grafikten de görüldüğü gibi çalışan başına düşen vergiden önceki kar tutarı 2004 yılı hariç diğer yıllarda özel kesim lehine gelişim göstermektedir. Her iki kesimde de 2002-2004 yılları arasında artış yönünde hareket ederken, 2005 yılında her iki kesimde de düşüş görülmektedir. 2003 yılı ile 2004 yılı karşılaştırıldığında devlet kesimi çalışan başına vergiden önceki net karını % 123 arttırmış, özel kesim ise % 20 arttırmıştır. 2005 yılında ise önceki yıla göre devlet rakamı % 75 küçülürken, özel kesim rakamı sadece % 11 küçülmüştür.

Devlet kesiminde personel sayısında da önceki yıla göre % 30 küçülme olduğu göz önüne alındığında oldukça çarpıcı bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Devletin elinde kalan ve ilk 500 sanayi kuruluşüne giren bu kuruluşların özel kesimdeki karşılıklarının daha karlı çalıştığı ve bu kuruluşların mevcut teknik altyapısının karlı çalışmayı engelleyecek durumda olması bu duruma yol açmıştır.

Aşağıdaki grafikte kesimlere göre çalışan başına düşen satış gelirleri görülmektedir.

Grafik 3-5 : İSO 500 Çalışan Başına Düşen Satış Geliri (1.000TL)

Kaynak: <http://www.iso.org.tr>.

Çalışan başına düşen satış geliri grafiği incelendiğinde açık bir şekilde özel kesimin üstünlüğü görülmektedir. 2000 yılından 2005 yılına kadarki süreçte bu durum artarak devam etmiştir. Yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı devlet kesiminde 2005 yılında çalışan başına düşen satış geliri önceki yıla göre azalmıştır. Bu da özelleşmeyi bekleyen bu devlet kuruluşlarının satışında olumsuz olarak yansiyabilecek bir durumdur.

Bir işletmenin sermaye yoğun teknoloji kullanımının ya da varlık kullanımının bir ölçüsü olarak yorumlanabilen aktif devir hızı²³⁴ incelendiğinde ortalamanın 1,16 kez iken devletin 0,66 kez oranında, özel kesim ise 1,33 kez oranındadır. Bu durum devlet kurumlarında aktif içindeki duran varlıkların yoğunluğundan kaynaklanabilmekte ve özel kesimin daha fazla dönen varlıkla çalıştığını göstermektedir.

Genel olarak Türkiye’de özelleştirilen kuruluşlar incelendiğinde, bu kurumlarda genelde iki ana yöntem izlendiği görülüyor. Bunlardan birincisi; özelleştirme ihalesini alan kuruluşun devraldığı kuruma sermaye artırımını yapması ile şirketin faaliyet ve verimliliğini artırma yoluna gitmesi (bu yöntemi uygulayan

²³⁴ AKDOĞAN, Nalan, TENKER, Nejat, Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri, Gazi Kitabevi, Ankara, 1998, s.625.

kurumların genellikle finansman olanakları iyi olan kuruluşlar olduğu görülüyor), ikincisi ise verimliliği artırmak için maliyetleri kısma yolunun seçilmesidir²³⁵.

Özelleştirme sonrasında, ilgili kuruluşların önemli yatırımlar gerektirdiği ve bu yatırımlar yapıldığında şirketlerin önemli bir verimlilik artışı yakalayabildikleri göz önünde bulundurulursa; özelleştirmeden elde edilecek gelir kadar, bu kuruluşları alacak kuruluşların finansman olanaklarının da önem taşıdığı ortaya çıkıyor.

Bu kuruluşlara gerekli yatırım yapamayanlar ise; başta personel sayısı olmak üzere, maliyetleri azaltacak uygulamalara giderek, verimliliği artırma yolunu seçiyor. Verimliliği artırmak için genel olarak ya sermaye yatırımı, ya da personel çıkarmayı gerektiren özelleştirme kapsamındaki kuruluşlar, KİT'lerde yıllardır tartışılan atıl istihdam ve modası geçmiş teknoloji kullanımı konularındaki eleştirilerin haklılığını ortaya koyuyor. Özelleştirme sonucunda ortaya çıkabilecek işsizlik ise siyasi otoritenin çözmesi gereken bir diğer konu olarak göze çarpıyor.

Türkiye'de özelleştirilen kuruluşlar incelendiğinde; genellikle personel azaltılması gibi maliyet azaltıcı uygulamaların ağırlık kazandığı görülüyor. Ülkemizde kamu işletmeleri genel olarak potansiyellerinde az miktarda dış kaynağa başvuruyorlar. Özelleştirilmeden sonraki dönemde, finansal kaldıracın artırılarak, performans artışının sağlanması da sık görülen bir durumdur. Bu da özelleştirme ihalelerine genellikle finansman gücü sınırlı kuruluşların girmesinin ve yabancı sermayenin özelleştirmeye gerekli ilgiyi göstermemesinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Özelleştirilen kuruluşların pazar paylarının yüksek olması ve finansal kuruluşlarda gerekli hukuki ve idari ek tedbirler alınmadan özelleştirme çalışmalarının yapılması, özelleştirmenin ana hedeflerinden biri olan rekabetçi piyasaların kurulması ilkesine ters düşebiliyor. Böylece devletin ekonomik faaliyetlerdeki direkt oyuncu rolünü devretmeden, bu piyasalarda gerekli düzenlemeleri yapmasının ve denetim mekanizmalarını oluşturması gerekmektedir²³⁶.

²³⁵ Activeline, a.g.e., s.10.

²³⁶ Activeline, a.g.e., s.10.

3.4.2. Devlet-Özel Sosyal Performans Karşılaştırması

Bir araştırmada 1986-2004 yılları arasında özelleştirilen 85 şirketin özelleştirme öncesi çalışan sayısı 60.242 kişi olarak saptanmıştır²³⁷. Özelleştirme sonrasında aynı şirketlerde çalışan sayısı mevcut verilere göre 44.083'e düşmüştür. Bu rakamlar mukayese edildiğinde çalışan sayısının özelleştirmeler sonucunda 16.159 kişi azaldığı görülmektedir.

Çalışanlar açısından değerlendirildiğinde ÖİB'nin devlet payı % 50'nin üzerinde olan şirketlerde yaptığı özelleştirme uygulamalarının istihdama olumsuz katkı yaptığını söylenebilir. Çünkü, araştırmaya konu olan şirketlerdeki istihdam azalışı, sadece devlet şirketlerinde politik nedenlerle oluşan aşırı istihdamın giderilmesi için yapılan işten çıkarmalara bağlanamaz. İstihdam azalışının nedeni olarak özelleştirilen 85 şirkete ait 49 tesisin özelleştirme sonrası faaliyetine son verilmesi de nedenlerden biri olarak gösterilebilir. Özelleştirme sonrası çalışan 49 tesisin faaliyetine son verilmesi özelleştirme uygulamasının etkin olarak yapılmadığı kanısını uyandırmaktadır.

Özelleştirme sonrası faaliyetine son veren 49 tesisin istihdama doğrudan olumsuz etki yaptığı açık bir gerçektir. Ayrıca ÖİB tarafından, incelenen 85 şirkete bağlı tesislerden 48 tanesi de özelleştirilemeyeceği neden gösterilerek faaliyeti durdurulmuştur. Bu tesislerde çalışan 3.952 işçiden 1.175 işçinin iş sözleşmesi iptal edilmiştir.

Ayrıca ÖİB, portföyünde bulunan tüm şirketlerden toplam 98 tesisin faaliyetine son vermiş ve bu tesislerde çalışan 6.412 işçiden 1.678 işçinin iş sözleşmesi feshedilmiştir. Faaliyetini durduran bu tesislerin, faaliyet gösterdiği yörelerde bölgesel istihdam problemleri ortaya çıkarak devlet eliyle bölgesel emek piyasasına negatif etkiler yarattığı da söylenebilir. Bu nedenle özelleştirilen şirketin bulunduğu bölgede özelleştirme uygulaması nedeniyle yaratılan işsizlik bölgede çalışan diğer işçilerin ücretleri ve refah seviyelerini olumsuz etkilemiştir.

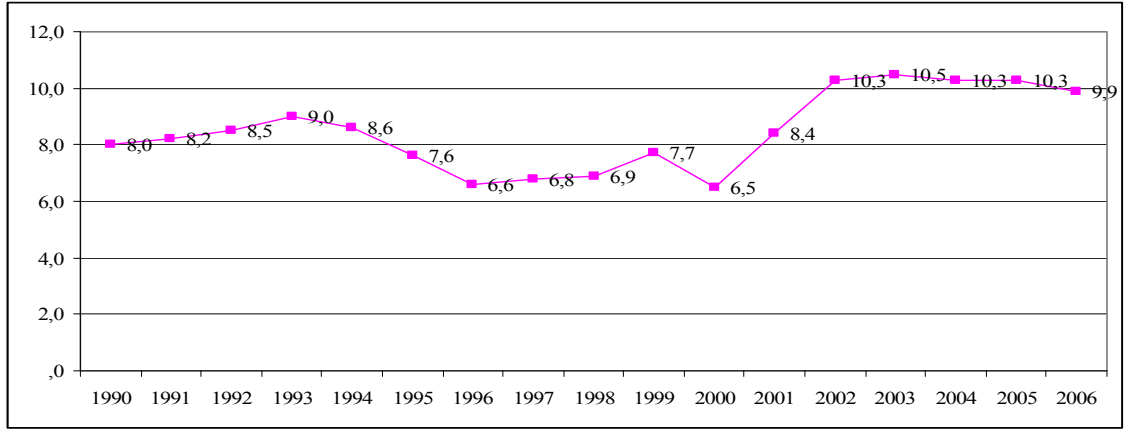
Öte yandan yapılan araştırmada ÖİB portföyünde bulunan % 50'nin üzerinde kamu payına sahip özelleştirilen 85 şirketin, özelleştirme sonrası 1.8 milyar \$ tutarında

²³⁷ YAŞAR, Süleyman, a.g.e., s.136.

yatırım yaptığı ÖİB Özelleştirme Sonrası Takip İşleri Grup Başkanlığı'nın verileri taranarak belirlenmiştir²³⁸.

Özelleştirme sonrası yapılan yatırımlara rağmen istihdam sayısının artmayarak azalması, özelleştirilen 85 şirketin özelleştirme öncesinde aşırı istihdamla verimsiz çalıştığı şeklinde de yorumlanabilir. Buna karşın özelleştirilen 85 şirketten sadece 13 tanesinde özelleştirme sonrası istihdam artışı gözlenmiştir. İstihdam sayısı değişmeyen şirket sayısı ise 14 adettir.

Türkiye'deki Türkiye İstatistik Kurumu'nca yayınlanan 26 yıllık işsizlik verileri aşağıdaki grafikte görülmektedir.

Grafik 3-6 : Türkiye'de 1990-2006 Yılları İşsizlik Oranları

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, www.tuik.gov.tr.

Yukarıdaki grafik incelendiğinde Türkiye'de özelleştirmenin yoğun yapılamadığı 1990-2002 yıllarına kadar işsizlik oranı en fazla 1993 yılında % 9 olarak gerçekleşmiştir. Özelleştirmenin yoğunlaşmaya başladığı, 2004-2005 yıllarında %10'un üzerine çıkmıştır. 2006 yılı sonu verileri ise % 9,9'a düştüğünü göstermektedir.

Yukarıdaki veriler bir bakıma da genç nüfusun işsizlik oranını göstermektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın 2008 İnsani Gelişme Raporu'na göre Türkiye 177 ülke arasında genç işsiz oranı yüksek onuncu ülke durumundadır²³⁹.

²³⁸ YAŞAR, Süleyman, a.g.e., s.138.

²³⁹ Hürriyet, "Türkiye Genç İşsizlikte Dünya 10'uncusu Oldu", 24 Mart 2008, s.7.

Gelişmekte olan ülkelerin çoğu teknolojinin yanında batının yönetsel becerilerini de ithal etmeye çalışmaktadırlar. Daha önce yapılan çalışmaların sonuçları, ekonomik büyümeyi başarmada ve özel kesimin rekabet gücünü artırmada hükümetlerin aktif rol oynadığını göstermektedir. Bu nedenle, Türkiye’de devlet kesiminin yeniden yapılanması, kamu yönetimini etkin ve verimli hale getireceği ve kaynak israfını engelleyeceği düşünülecek olursa, kamu reformunun gerekliliği daha iyi anlaşılıyor. Bir toplumun bütün kesimleri karşılıklı etkileşim içerisindedir. Dolayısıyla, kamu kesiminin çok yetkin olmadığı bir ülkede özel kesimin de iyi performans göstermesi beklenemez²⁴⁰.

3.5. Türkiye’de Özelleştirme İle İlgili Görüşler

3.5.1. Türkiye’de Özelleştirme Taraftarı Görüşler

Özelleştirme taraftarları, devlet kuruluşlarında var olan siyasi etkiler ve yönetim zafiyetleri nedeniyle son derece verimsiz çalıştıklarını ve bu kuruluşlarda siyasi etki ve popülist politikalar sonucunda ortaya çıkan fazladan istihdam, kuruluşların teknolojik yatırımları ihmali sonucunda ortaya çıkan geri kalmışlık ve birtakım kuruluşların piyasada tekel konumunda yer alması sonucunda var olan rekabet eksikliği, bu kuruluşların verimsiz çalışmasındaki en önemli etkenler olduğunu öne sürmektedirler.

Türkiye’de özelleştirmeden yana görüş belirten baskı gruplarının başında yayımladıkları kapsamlı raporlarla Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ile Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) yer almışlardır.

²⁴⁰ KÖSEOGU, Mustafa, a.g.e., s.144.

TOBB, kamu kuruluşlarının milli gelire büyük katkı sağlamalarına karşın önemli ölçüde de zarar etmeleri gerçeğinden hareketle, bunların kaynağını irdelemiş, politik müdahaleleri ve yetki ve sorumlulukların iyi saptanmamış olmasını bu zararların başlıca nedenleri arasında saydıktan sonra Türkiye’de izlenmesi gereken temel özelleştirme stratejisini şu şekilde önermiştir²⁴¹;

- a) Özelleştirme bir amaç değil, amaca ulaşmak için araç olmalıdır,
- b) Özelleştirmenin amacı iyi tanımlanmalı ve kamuoyu benimsemelidir,
- c) Saptanan amaçlara ulaşmanın tüm yolları değerlendirilerek en etkin yollar seçilmelidir. Birtakım amaçlara ulaşmak için en iyi yol özelleştirme olabilir,
- d) Seçilen özelleştirme yöntemi amaçlara, özelleştirilecek kurumun yapısına, kurumla ilgili piyasalardaki rekabet yapısına ve diğer çevre koşullarına en uygun yöntem olmalıdır.

TÜSİAD tarafından hazırlatılan ve özelleştirme uygulamasının genel bir değerlendirmesinin yapıldığı raporda özelleştirme programının hızlı ve başarılı bir biçimde yürütülmesi için üzerinde durulması gereken konular şöyle belirtilmiştir²⁴².

Özelleştirme, KİT’lerin sahiplik ve yönetiminin özel kesime devredilmesinin ötesinde çok daha geniş bir anlama sahiptir. Özelleştirme gerçekçi bir serbest piyasa ekonomisi oluşturabilmek için temel amaçtır. Bu amaçla,

- a) Halkın ihtiyaçları olan mal ve hizmetler mümkün olduğu ölçüde özel kesim tarafından sunulmalıdır,
- b) Devletin ürettiği malların fiyatlandırılması da bir özelleştirme uygulamasıdır. Devletin ürettiği mal ve hizmetlerin piyasa mekanizmasına uydurulması ve mümkün olduğu ölçüde hizmetten yararlanan kesimlerin bunun karşılığında bir bedel ödemeleri serbest piyasa ekonomisinin işleyişi için gereklidir,
- c) Devlet, yatırımlarını mümkün olduğu ölçüde özel kesimin girmediği alanlarda yoğunlaştırmalıdır. Ulaştırma, haberleşme, enerji, savunma sanayii gibi devletin öncülüğüne gerek duyulan alanlarda özel kesimin de faaliyette bulunması için teşvik önlemleri yürürlüğe konmalıdır,
- d) Ülkemizde bir taraftan özelleştirme ile kamu kesiminin milli ekonomi içerisindeki payı azaltılmaya çalışılırken, öte yandan bütçe dışı özel fonlar

²⁴¹ ATEŞ, Toktamış, EROĞLU, Nadir, İktisadi Rapor 1981, TOBB Yayınları, Ankara, 1982, s.201.

²⁴² AKTAN, Çoşkun Can, Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları, a.g.e., s.136-141.

ile adeta bir “Gölge Kamu Kesimi” yaratılmıştır. Bunların genel bütçe kapsamına alınması sağlanmalıdır,

e) Düzenleme ve dekontrol²⁴³, özelleştirme politikasının iki önemli unsurudur. Düzenleme ile birlikte, fiyat oluşum sürecinin de tümüyle serbestleştirilmesi sağlanmalıdır. Mal ve hizmet fiyatlarının, faiz oranının, döviz kurunun, kiralardan, ücretlerin vb. serbestçe oluşumuna izin verilmesi sağlanmalıdır,

f) Halkın faydalandığı mal ve hizmetlerin devletçe yaptırılması yerine bunların “ihale” ya da “sözleşme” yoluyla özel kesime yaptırılması sağlanmalıdır.

Özelleştirme yanlısı görüşlere Türkiye’den bir siyasi partinin seçim beyannameğinde özelleştirme ile ilgili görüşleri de eklenebilir²⁴⁴. Bu beyannameye göre, rekabet ortamının iyileştirilmesindeki en önemli konulardan birisi, devletin mal ve hizmet üretiminden çekilmesi, düzenleme ve denetleme fonksiyonlarına ağırlık vermesidir. Böylece özelleştirme uygulamalarını sadece devlet için bir gelir kaynağı olarak görülmemesinde, üretimdeki verimliliğin ve istihdamın artmasını sağlayacak önemli bir politika aracı olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, bu konudaki çalışmalar büyük bir sosyal duyarlılıkla yürütülmektedir.

Başka bir özelleştirme taraftarı görüşüne göre ise²⁴⁵; “Türkiye özelleştirme sürecine direnmekle çok şey kaybetmiştir. Zamanında özelleştirilse on milyarlarca dolar gelir sağlayabilecek, daha erken tarihlerde daha etkin ve daha kârlı çalışmaya başlayabilecek, sonuçta ekonomiye daha olumlu katkı sağlayabilecek onlarca kuruluş, ya özelleştirme kapsamından çıkarıldıkları ya da çok gecikmeli olarak özelleştirildikleri için piyasa değerleri çok düşmüştür. İç ve dış yatırımcılara güven verilemediği için özelleştirme dışında ülkeye gelebilecek dış yatırımlar da bundan olumsuz etkilenmiştir. Dingin kafayla hesaplanabilse özelleştir(t)memenin alternatif maliyetinin devasa bir maliyet olduğu görülecektir.”

Devletin çok güçlenmesi bireysel özgürlükler, adalet ve verimlilik hedeflerini tehdit eder²⁴⁶. Devleti sırtımızdan indirin ve ceplerimizden çıkarın şeklinde bu görüşü savunanlara göre devlet halkın kazancının daha büyük kısmını aldıkça, bu paraların kullanılmasıyla ilgili kararlar devletin gittikçe daha uzak ve daha az duyarlı hale gelen

²⁴³ Dekontrol, devletin üretim faktörlerinin fiyatlarına müdahale etmemesi ve bunlar üzerindeki kontrolünün kaldırılması demektir.

²⁴⁴ Adalet ve Kalkınma Partisi, 2007 Seçimleri Seçim Beyanname, <http://www.akparti.org.tr/beyanname.doc>, (29 Eylül 2007), s.20.

²⁴⁵ ACAR, Mustafa, “Türkiye’nin Önünü Polemikler Değil, Özelleştirmeler Açar”, Zaman, 04 Temmuz 2005, s.7.

²⁴⁶ SAVAS, E.S., a.g.e., s.9.

organlarınca verildikçe ve devlet insan yaşamına daha fazla müdahale ettikçe özgürlükler azalmaktadır.

Özgürlüklerin devletçe tehdit ediliyor olmasının yanında insanlar için önemli olan diğer tanım olan adalette devletin bir kısmından alıp başkalarına vererek bozulduğu iddia edilen değerlerdendir. Sınırlı kaynakların verimli kullanımı en önemli toplumsal hedeflerdendir. Daha iyi bir hayat şartı sağladığı için verimlilik iyi bir şey olarak kabul edilir ve verimlilikte diğer değerler gibi devletin olumsuz etkisi altındadır.

Büyük devletle ilgili endişelerin bir başka boyutu da devlete olan güvensizliğin verdiği zarardır. Halk, özel kesimin iş bitirme kabiliyeti açısından politik kurumlardan üstün olduğunu düşünmektedir ve ekonomik kararlar çoğunlukla piyasaya bırakılırsa uzun vadede toplam refah en üst düzeye çıkarılmış olur. Bu durumda devletin yükümlülüğü temel ihtiyaçlarını karşılayamamış kimse bırakmamaktır.

Türkiye’de yapılan başka bir çalışmada, imalat kesiminde faaliyet gösteren işletmelerden rasgele seçilen bir işletme grubundan elde edilen sonuçlara dayanarak iki kesim arasındaki farklılık ortaya konmaya çalışılmıştır²⁴⁷. İki kesim arasındaki farklılığı ortaya koyan çalışmalarda, farklı tasarım, farklı ölçüm ve farklı bağımlı değişkenlerin kullanılmasından dolayı karşılaştırma yapabilmek güç olmasından dolayı bu tür olumsuzlukları ortadan kaldırmak amacıyla, bu çalışmada benzer değişkenler kullanılmıştır.

İki kesim arasındaki en önemli farklılıklar aşağıdaki konularda görülmektedir;

- a) Liderlik tarzında görülmektedir. Özel kesim yöneticileri, teşvik edici fırsatlar, ilginç görevler, performansa dayalı ödül ve çalışanların katılımı gibi liderlik tarzının farklı görüşleri üzerinde daha pozitif sonuçlar vermektedir. Oysa devlet kesiminde faaliyet gösteren işletmelerde performansa dayalı ödül sistemi çok yaygın olarak kullanılmamaktadır. “Sonuçlar diğerlerini önemli derecede etkiler” ve “iş diğerleriyle yakından çalışmayı gerektirir” hariç diğer değişkenler bakımından iki kesim arasında önemli bir farklılık yoktur. Bu sonuçlar literatürde verilen sonuçlarla tutarlılık göstermektedir,

²⁴⁷ KÖSEOĞLU, Mustafa, “Kamu ve Özel Sektörde Faaliyet Gösteren İşletmelerde Yöneticilerin İş Özellikleri, Liderlik Tarzı ve Örgüte Bağlılık Açısından Karşılaştırılması”, Öneri, Marmara Üniversitesi S.B.E Yayını, Sayı: 22, Haziran, 2004, s. 143.

- b) Devlet çalışanları iş özelliklerine ait değişkenlerden beceri çeşitliliği ve geri bildirimine ait sonuçların ortalaması genel ortalamanın üstünde çıkmıştır,
- c) Benzer şekilde, devlet yöneticilerinin “görevle özdeşleşme” değişkenine ait sonuçlarının ortalaması genel ortalamanın üstünde olduğu görülmektedir,
- d) Örgüte bağlılık açısından sonuçlar incelendiğinde, kamu ve özel kesim yöneticileri arasında önemli bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Yukarıda bulunan sonuçlara bağlı olarak genel bir değerlendirme yapılmak istenirse, bir ülkenin ya da bir işletmenin ekonomik yeterliliği sadece kaynakların bulunmasına bağımlı değil aynı zamanda bu kaynakların etkin kullanımına bağlıdır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar dikkate alındığında, Türkiye gibi doğal kaynakları zengin olan birçok ülkede, yöneticilerin becerilerinin düşük olmasından dolayı gerekli ekonomik büyüme sağlanamamıştır.

3.5.2. Türkiye’de Özelleştirme Karşıtı Görüşler

Türkiye’deki özelleştirme uygulamaları hakkında ileri sürülen karşıt görüşler de dünyadakilerle uyumludur. Bu itirazları ileri sürenler özelleştirmenin ve serbest piyasa ekonomisinin çıkar yol olmadığını ve demokratik planlamaya dayalı devlet ağırlıklı kalkınma modelini alternatif olarak görmekte ve özelleştirmeyi, devredilecek kuruluşların yeni sahipleri açısından değerlendirerek eleştirilerini sıralamaktadırlar. Bunlara göre, özelleştirilecek KİT’leri ya yerli özel kesim işletmeleri alır, ya yabancı özel kesim alır, ya işçiler alır ya da herkes borsada satış yoluyla alabilir²⁴⁸.

Özel yerli işletmelerin alması durumunda yatırımlar artmış olmaz çünkü ödenen bedel bir yatırım harcaması değil sadece bir aktarma harcamasından ibarettir. Birikimler yeni bir işletmenin kurulmasına, diğer bir deyişle gerçek bir yatırıma gitmiş değildir, zaten mevcut olan bir işletmenin satın alınmasına harcanmıştır. Özel kesim bu türden satışlarla her zaman için ilgili olacaktır çünkü bu alanda vitrine çıkartılacak olanlar, KİT’lerin en karlıları olacaktır. Bu devirlerle yeni bir iş alanı yaratılmış olmayacağından, işsizliğin azaltılması yönünden herhangi bir iyileşme de söz konusu olmayacaktır.

²⁴⁸ KAFAOĞLU, Arslan Başer, KİT Gerçeği ve Özelleştirme, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.115.

Özelleştirilecek KİT'lerin yabancılar tarafından satın alınması durumunda da ulusal bağımsızlık açısından sorunların yaşanması kaçınılmazdır. Getirdiği kaynaktan çok fazlasını dışarıya geri götürecektir olan yabancı özel kesim, istemesi kaçınılmaz olan ayrıcalıklar nedeniyle de bağımsızlık haklarını zedeleyebilecektir.

Bir başka özelleştirme karşıtı görüşe göre; “Türkiye’de KİT’lerin özelleştirilmesi, kamuoyuna ‘serbest piyasa ekonomisi’ni sağlama, verimlilik - karlılık düzeyini yükseltme, sermayeyi tabana yayma gibi (gerçekte hiçbirini doğruları yansıtmayan) açıklamalarla kabul ettirilmeye çalışılmaktadır. Zarar eden özel işletmeler KİT’leştirilip, en çok kar eden KİT’lerin özelleştirildiği; gelir dağılımının kötülüğünden ötürü çocuğunu eğitmekten, kendisini beslemekten aciz olan ailelerin sayısının çoğunluğu oluşturduğu ve çığ gibi de büyüdüğü; ucuz emek ve düşük tarım ürünü fiyatı sayesinde ihracatı artırma modelinin benimsendiği bir ortamda, kar eden KİT’leri özelleştirmek yanlıştır²⁴⁹ .

Türkiye’de yapılan özelleştirme ile ilgili karşı görüşlerden birinde, işgalci güçlerce Türkiye’nin zayıflatılması ve parçalanması amacıyla ekonomiyi zayıflatmak ve bu temelde siyasal bağımlılığı artırmak için devletçiliği ve zorlu savaşlarla kazanılanları hedef aldığı, bunun da uluslararası finans kuruluşlarınca özelleştirmede ısrar edilerek yapılmak istendiği anlatılmaya çalışılmaktadır. Özelleştirmeler sonucunda ekonomi zayıflayınca, işsizlik ve yoksulluk artmaktadır. Artan işsizlik ve yoksulluk sorunlarına çözüm arayan insanların etnik kimliğe ve/veya tarikat-cemaat-mezhep ilişkilerine sığınmasına yol açmaktadır. Özelleştirmelerle devlet piyasadan çekilince, piyasa tümüyle sermayenin egemenliği altına girmektedir²⁵⁰ .

Başka karşıt görüşte ise Türkiye’nin uluslararası sermayenin özelleştirme saldırısı altında olduğu, işgalcilik, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (DB) gibi örgütleri aracılığıyla, başta KİT’ler olmak üzere, ülkenin bütün kaynaklarının doğrudan denetim altına alınmak istendiği belirtilmektedir²⁵¹ . Özelleştirmenin görüşü devletin, asli görevleri olan adalet ve güvenliğin sağlanması yolundaki harcamalar ile özel kesim tarafından yüklenilemeyecek altyapı yatırımlarına yönelmesi, ekonominin

²⁴⁹ KAZGAN, Gülten, *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1988, s.462.

²⁵⁰ KOÇ, Yıldırım, *Özelleştirme-Türkiye’yi Parçalamanın Bir Aracı*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005, s.13.

²⁵¹ AKGÜÇ, Öztin ve Diğerleri, *Özelleştirme Değil Kamulaştırma*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996, s.7.

pazar mekanizmaları tarafından yönetilmesi olduğu, bu dünya görüşüne ne kadar uygun davranıldığı her zaman sorgulanmıştır²⁵².

Bir sendika tarafından hazırlatılan özelleştirme araştırmasının sonuç paragrafında özelleştirme ile ilgili görüşler şöyle özetlenmiştir²⁵³. Yaklaşık 20 yıldır egemen konuma geçen “devletin küçültülmesi” söylemi, güç ve iktidar ilişkileri bağlamında değerlendirildiğinde anlaşılır hale gelebilir. IMF, DB gibi uluslararası kurumlar, medya ve sermaye grupları aracılığıyla açık ve örtülü bir biçimde gerçekleştirilen ideolojik bombardıman, adeta tartışılmaz doğrular, yaşanan sürecin de kaçınılmaz ve seçeneksiz olduğu kanısı yaygınlaştırılarak egemen kılınmaktadır.

Bir çalışmaya göre, dünya uygulamalarında verim artırmanın bir aracı olarak öne sürülen özelleştirme stratejisi, zaman içinde politik amaçlara yönelmiş, oluşturulmaya çalışılan yeni dünya düzeninin temel bir unsuru haline getirilmiştir, politik amaçlara hizmet etmesi için özelleştirme konusunda yapılan yoğun propaganda faaliyetleri özelleştirmeyi sorgulanamaz, tartışılmaz hale getirmiş, bu durum ise özelleştirmeyi bilimin denetiminin dışına çıkarmıştır. Günümüzde özelleştirme adı altında, gelişmekte olan ülkelerin altyapı tesisleri yerli ve yabancı sermayeye satılmaktadır. Bu tür özelleştirmelerin sakıncaları zaman içinde ortaya çıkacaktır²⁵⁴.

Bir siyasal partinin konuyla ilgili görüşlerine göre, ülkemizde özelleştirme devletin mal ve hizmet üretiminden tümüyle sıfırlama gibi ideolojik anlayışla sürdürülmektedir ve stratejik kuruluşlarının özelleştirilerek devletin yönetim kontrolünü kaybetmesi ulusal ekonomide onarılmaz tahribat yaratacaktır. Türkiye’de özelleştirme yabancılaştırma mantığıyla yürütülmektedir, sağ hükümetlerin çarpık uygulamaları sonucu, özelleştirme süreci bir vurguna dönüşmüştür ve hükümetlerin çarpık özelleştirme uygulamalarının diğer bir mağduru da KİT çalışanlarıdır²⁵⁵.

²⁵² SARIKAMIŞ, Cevat, a.g.e., s.11.

²⁵³ Petrol-İş Sendikası, a.g.e., s.4.

²⁵⁴ ERTUNA, Özer, “Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme”, TİSK-İşveren Dergisi, , Sayı: 2, Kasım 2007, s. 25.

²⁵⁵ Cumhuriyet Halk Partisi, “Bir Neo-Liberal Klasik: Özelleştir/Yabancılaştır”, <http://www.chp.org.tr/index.php>, (17 Mayıs 2007).

Türkiye’de yapılan özelleştirmelerle ilgili bir sendika’nın görüşleri aşağıdaki gibidir²⁵⁶.

- a) Türkiye’de istikrarlı bir özelleştirme politikası yoktur,
- b) Özelleştirme uygulamaları, iktisadi gerçeklerden çok, siyasi gerçeklere bağlı olarak gündeme gelmektedir,
- c) Özelleştirme, ilgili tarafların görüşleri ve desteği alınmadan hayata geçirilmek istenmekte, bu da bir yandan özelleştirmenin başarılı olma koşulları arasında yer alan gerekli kamuoyu desteğinin alınmaması bir yana özelleştirmeyi yargı önüne getirmektedir,
- d) Özelleştirmenin iktisadi alt yapısı olmadığı gibi, siyasi ve hukuki altyapısı da yoktur.
- e) Özelleştirmenin en zayıf gerekçesi, devlete gelir sağlayarak bütçe açıklarını kapatmaktır,
- f) Türkiye’de özelleştirme uygulamaları, toplumun her ferдинin hakkı olan milli servetin yağmalandığı kanaatini doğurmaktadır,
- g) Her ne pahasına olursa olsun özelleştirme düşüncesi, kritik ve stratejik öneme sahip kesimlerde, ülke menfaatini koruyacak ve gözetecek sınırlayıcı koşullar konulmadan yabancılara blok satış uygulamalarını getirmiştir. Bu gelişme halkta derin endişeler uyandırmaktadır.

Başka bir siyasi partinin görüşüne göre, özelleştirmeden elde edilen gelirler özelleştirme için yapılan giderlerin altında kalmıştır, özelleştirilen şirketler daha verimli, etkin ve ekonomik olarak işletilmedikleri için ülke üretim kapasitesinde gerileme olmuştur, özelleştirilen şirketler işçi çıkartarak kar marjlarını yükselttikleri için istihdam düzeyi gerilemiş ve gelir dağılımı daha da adaletsiz bir yapı kazanmıştır, özelleştirilen şirketlerde teknoloji yenilenmesi yapılmamıştır. Yüzlerce karlı şirket özelleştirme kapsam ve programına alındıktan sonra yatırım yapılmamış ve bu şirketler 3-5 yıl içinde zarar eder duruma getirilerek yıllarca özelleştirme kapsam ve programında tutuldukları halde özelleştirilmemişlerdir, ÖİB’nin kendisi zamanla en büyük, en zararlı, en demode ve en verimsiz KİT halini almıştır²⁵⁷.

²⁵⁶ ALPER, Yusuf, a.g.e., s.III-IV.

²⁵⁷ KUTAN, M. Recai, “Saadet Partisi Tarafından Türk Telekom’un Özelleştirilmesi Üzerine Yapılan Basın Açıklaması”, Ankara, 2005, www.sp.org.tr/download/01.07.2005.doc, (21 Temmuz 2005).

4. TELEKOM SEKTÖRÜ

4.1. Genel Açıklama

Dünyada telekom ağının başlangıcı sayılabilecek telgraf haberleşme sistemleri, 19. yüzyılın sonlarından itibaren yaygın olarak pek çok alanda kullanılmıştır. Zamanla sivil alanda kullanımı artmış ve telgraf temel haberleşme aracı olmuştur. Telgrafın arkasından telefon 1876 yılından itibaren kullanılmaya başlanmış ve devamında kullanımının yaygınlaşması, stratejik önemi nedeniyle ulusal bir yapı kazanmış ve posta hizmetleriyle bütünleşerek devletin yönetiminde tekel bir yapıya kavuşmuştur²⁵⁸.

Telekom şirketleri 15-20 yıl öncesinde devletin tekelinde olan kuruluşlardı. Telekom şirketleri geleneksel sabit telefon hizmeti veren şirketler olmaktan çıkmaya başlamış, mobil ve cep telefonu, internet, kablolu TV, elektronik ticaret gibi “yeni ekonomi” adı verilen gelişmelerin dayanağı durumuna gelmişlerdir. Bu nedenle eğitim, sağlık, bankacılık gibi diğer sektörlerdeki ilerlemeyi belirleyen ana unsur telekom sektörü olmaya başladığından bütün ülkeler hem sektörü hem de şirketleri yeni yapıya göre değiştirme yoluna gitmişlerdir.

Teknolojik gelişmelerin hızı ve artan küreselleşme eğilimi telekom sektörünü geleneksel yapıların dışına iterek köklü bir geçiş sürecine sokmuştur. Bu süreç içerisinde sektörün tekelci yapısı yerini özelleştirme, serbestleşme ve yakınsama hareketlerine bırakmıştır. Sektördeki serbestleşme ve özelleştirme akımı sonucunda yüksek hacimli şirket evlilikleri gerçekleşmiş, sektör temelinde sınırlar ortadan kalkmıştır. Ürün yelpazesinin giderek genişlemesi ve artan rekabet, kökten kurumsal değişimi gerektiren anlayış ve politika değişikliklerini kaçınılmaz kılmıştır.

Önceleri doğal tekel olan sektörün rekabetçi piyasaya dönüştürülmesi, devlet kuruluşu olan şirketlerin özleştirme ve özelleştirilmesi, sektörü siyasi etkilerden uzaklaşarak düzenleyecek bir kurumun kurulması, yüksek teknoloji ve yönetim gücü olan uluslararası şirketlerin deneyimlerinden yararlanmak üzere ortaklık kurulması gibi gelişmeler doğu bloku ülkeleri de dahil tüm dünya ülkelerinde izlenmiştir.

²⁵⁸ Gazi Üniversitesi, İletişim Sektörünün Dünü ve Bugünü, Gazi Üniversitesi Maliye-Vergi Hukuku Uygulama Araş. Merkezi, Ankara, 2008, s.105.

Bu gelişmelerin sonucunda, yapısal olarak, tekelci yapının ortadan kalktığı, sektörün tam rekabete açıldığı, ulusal boyuttaki operatörlerin yerlerini küresel dünya devlerine bıraktığı, sektördeki politika belirleme, düzenleme yapma ve işletme işlevlerinin birbirinden ayrıldığı ve her birinin niteliğine uygun kuruluşlarca yürütülür hale geldiği, düzenleme fonksiyonu için sektöre özgü bağımsız düzenleyici kurumlar kurulduğu görülmüştür.

Bu hızlı gelişmeler sektör dinamiklerini sabit telefon pazarından mobil telefon hizmetlerine doğru kaydırmıştır. İnternet başlı başına bir sektör haline gelmiş, teknoloji, medya ve telekom sektörleri arasındaki sınırları ortadan kaldırmıştır.

Bu açıklamalardan sonra telekom sektörünün önemini daha ayrıntılı incelemekte fayda vardır.

4.2. Telekom Sektörünün Önemi

Telekomünikasyon kelimesi, Yunanca'da uzak anlamına gelen “tele” kelimesi ile Latince'de paylaşmak anlamına gelen “communicare” kelimelerinden türemiştir²⁵⁹.

Telekomünikasyon, son yıllardaki kullanımıyla ve bu çalışmada kullanılacak haliyle telekom “her türlü işaret, sembol, ses ve görüntünün ve elektrik sinyallerine dönüştürülebilen her türlü verinin kablo, telsiz, optik, elektrik, manyetik, elektromanyetik, elektrokimyasal, elektromekanik ve diğer iletim sistemleri aracılığıyla iletilmesi, gönderilmesi ve alınması” olarak tanımlanmaktadır²⁶⁰.

Telekom cihazları, internetten televizyona, deniz veya yeraltından uzaya, kişiselden tüm insanlığa çok geniş çeşitlilikte bir çok cihaz ve sistemi kapsamaktadır.

Telekom altyapısı da, telekom yapısının, üzerinden veya aracılığı ile gerçekleşmesini sağlayan anahtarlama ekipmanları, donanım ve yazılımlar, terminaller ve hatlar da dahil olmak üzere her türlü ağ birimleridir²⁶¹.

²⁵⁹ Gazi Üniversitesi, a.g.e, s.95.

²⁶⁰ PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali, “Telekomünikasyon”, Arkadaş Türkçe Sözlük, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 1994, s.1037.

²⁶¹ GEMİCİOĞLU, Orhan, AKIN, Ümit, Telekom Hukuku Mevzuatı, Yetkin Basımevi, İstanbul, 2002, s.21.

Aşağıdaki tabloda teknolojinin gelişimini ve telekom sektörünün geleceğini ifade edebilecek rakamlar mevcuttur.

Tablo 4-1 : Dünyada Bilgi Teknolojileri Harcamaları (2007-2012)

Dünyada BT Harcamaları	2007	2008	2009	2012
Kişisel Bilgisayar	233	247	259	285
Diğer Donanımlar	150	153	155	166
Yazılım	178	196	211	261
BT Servisleri	733	782	839	1.036
Mobil El Terminalleri	178	192	218	305
Diğer Telekom Ekipmanları	188	197	207	242
Mobil Telekom Servisleri	764	850	914	1.093
Sabit Telekom Servisleri	690	700	704	716
Toplam (Milyar USD)	3.113	3.316	3.506	4.104
Değişim Yüzdesi		7	6	17

Kaynak: İnterpro, İlk Bilişim 500 Araştırması 2007, İnterpromedya, s. 10.

Yukarıdaki tabloda bilgi teknolojileri genel adıyla sıralanan sektörlerle yapılacak harcamalar milyar \$ olarak görülmektedir. 2008 yılında % 6,5 büyüme hesaplanırken, 2009 yılında % 5,7 büyüme hesaplanmakta ve 3.506 milyar \$ büyüklüğe ulaşacağı tahmin edilmektedir. 2012 yılında ise 2007 yılına göre % 31,8 bir büyüme ile 4.104 milyar \$'a ulaşacağı tahmin edilmektedir.

Telekom sektörü, iletişim sektörünün alt başlıklarından biri olarak ele alınabilir. Yakın zamana kadar telekom sektörünün tümüyle doğal tekel özelliği gösterdiği varsayıyor, bu nedenle de bu sektörü rekabete açmanın yatırımlarda tekrarlanmış olmak ve maliyeti artırmak dışında herhangi bir etkisi olamayacağı düşünülüyordu. Fakat son dönemlerde iletişim teknolojisinde yaşanan olağanüstü gelişmeler telekom sektörünün, özellikle uzun mesafeli hizmetlerin doğal tekel olma özelliğini temelden sarsmış ve kısmi de olsa rekabete açılmanın etkinliği artıracığı açıkça ortaya çıkmıştır²⁶².

Bu kapsamda üzerinde durulması gereken bir tanım da “Katma Değerli Telekom Hizmetleri” kavramıdır. Aboneler arasında iletilen ses ve veri dahil her türlü mesajın formu, içeriği, kodu, protokolü veya benzer konuları üzerinde bilgisayar işlemleri ile veya başka biçimde işlem yapıp, aboneye veya kullanıcıya ilave, farklı

²⁶² KARAKELLE İsmail Hakkı, Elektrik ve Telekom Sektörleri Bağlamında Özelleştirme ve Rekabet, http://www.tesev.org.tr/projeler/proje_kamu_devlet.php, (02 Ocak 2007), s.2.

veya yeniden yapılandırılmış bir mesaj ileten veya yüklenilmiş, kaydedilmiş mesaj ve veriler ile aboneler arası etkileşimi sağlayan telekom hizmetleridir²⁶³.

Telekom Sektörü, OECD ülkeleri içinde toplam istihdamın ortalama % 1'ini GSMH'nin da % 1,5'ini sağlayan ve diğer tüm sektörler açısından önemli girdiler ortaya koyan, ekonominin sinir sistemi olarak tanımlanabilecek önemli bir sektördür. Sektörel açıdan değerlendirdiğimizde 1920'li yıllarda dünyanın en büyük 10 şirketi içinde tarım ve petrol şirketleri önde iken, 1970'li yıllarda otomotiv ve yine petrol şirketleri ön planda yer almıştır. 2000'li yıllara geldiğimizde de otomotiv sektörünün yerini telekom sektörünün aldığı görülmüştür²⁶⁴.

Günümüzde telekom sektörünü ifade eden kelimelerin başında, özelleştirme, serbestleşme, rekabet, yakınsama ve küreselleşme gelmektedir. Birçok ülke reform, yeniden yapılandırma süreci başlatmıştır. 2002 yılı başında, ülkelerin yarısından çoğu faaliyette olan telekom operatörlerini tamamen veya kısmen özelleştirmiştir. Şu ana dek böyle yapmayan ülkelerde bile, özel sektör daha fazla bir paya sahiptir. Dikkat çekici bir olay da, özelleştirme ile değil de, lisans verme ile oluşturulmuş yeni özel mobil operatörlerin artışıdır. Özel kesimin sahipliğinde faaliyette olan operatörlerin ülkeleri, bu sektörde dünya pazarında gelirlerin % 85'ini almaktadır. Mobil veya sabit hatların tamamen devlet elinde olduğu ülkeler ise pazardan yalnızca % 2 gibi bir pay almaktadır²⁶⁵.

European Information Technology Observatory/Avrupa Bilgi Teknolojisi Gözlemevi (EITO) kataloguna göre dünya bilişim pazarı dolayısıyla telekom pazarı çok hızlı bir şekilde olmasa da büyümeye devam etmektedir. Avrupa da büyüme beklentisi % 2.9 iken, ABD de % 4.7 dir²⁶⁶.

²⁶³ GEMİCİOĞLU, Orhan, AKIN, Ümit, a.g.e., s.20.

²⁶⁴ ARDIYOK, Şahin, "Doğal Tekeller ve Düzenleyici Kurumlar Türkiye İçin Düzenleyici Kurum Modeli", Rekabet Kurumu Yayını, Yayın No: 77, Ankara, 2002, s.141.

²⁶⁵ International Telecommunication Union, World Telecommunication Development Report 2002, www.itu.int/itu-d/ict/Publications/Wtdr_02, (01 Temmuz 2006), s.4.

²⁶⁶ Interpromedy, "Dünya Genelinde Bilişim Pazarı, Büyüme Eğilimleri", İlk 500 Bilişim Şirketi Araştırması 2006, İstanbul, 2007, s.8.

Aşağıdaki tabloda OECD ülkelerinde 1997-2003 yıllarında elde edilen telekom gelirleri görülmektedir.

Tablo 4-2 : OECD Ülkelerinde Telekom Gelirleri (1997-2003)

Ülke	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	1993-2003
	Gelirleri (Milyar\$)	Gelirleri (Milyar\$)	Gelirleri (Milyar\$)	Gelirleri (Milyar\$)	Gelirleri (Milyar\$)	Gelirleri (Milyar\$)	Gelirleri (Milyar\$)	Artış Oranı (%)
Avustralya	13.463	12.850	14.098	14.656	13.382	11.305	14.036	4.1
Avusturya	3.736	4.120	4.997	4.440	5.043	5.813	7.119	30.3
Belçika	4.229	5.100	5.896	6.095	6.716	6.880	8.445	8.4
Kanada	17.080	19.251	19.387	20.578	20.906	21.146	23.291	5.2
Çek Cum.	1.452	1.833	2.110	2.316	2.558	3.270	3.999	23.6
Danimarka	3.485	3.760	4.146	4.173	4.240	4.384	5.400	23.2
Finlandiya	3.071	3.634	4.041	4.004	4.189	4.728	5.169	8.3
Fransa	28.620	26.619	28.231	27.186	29.279	31.852	39.175	5.2
Almanya	43.698	49.111	51.170	51.560	53.482	57.830	70.787	1.3
Yunanistan	3.285	4.304	4.254	4.297	4.995	5.425	6.820	16.4
Macaristan	2.138	2.513	3.071	3.210	3.440	3.869	4.448	17.4
İzlanda	151	167	191	253	216	228	319	20.4
İrlanda	1.674	1.504	1.927	2.249	2.478	3.197	3.983	16.5
İtalya	23.880	26.468	26.696	24.486	27.061	30.148	37.763	27.2
Japonya	109.958	105.886	136.760	157.582	141.902	134.205	145.157	1.2
Kore	9.097	12.784	13.557	18.168	18.131	18.730	20.427	3.5
Lüksemburg	306	341	363	340	372	394	473	23.2
Meksika	8.770	9.579	11.205	14.284	16.013	16.941	16.536	28.3
Hollanda	7.890	9.491	10.719	10.150	11.607	12.988	16.604	19.4
Y. Zelanda	2.249	2.041	2.173	2.224	2.117	2.465	3.282	14.2
Norveç	3.609	2.466	2.603	2.711	2.894	3.469	4.129	14.1
Polonya	2.593	3.620	4.592	5.427	6.583	6.905	7.650	13.7
Portekiz	3.959	4.215	4.730	5.049	5.995	6.469	7.974	10.4
Slovakya	451	480	444	804	942	1.024	1.381	24.7
İspanya	14.254	15.961	18.202	18.652	21.745	22.444	28.763	10.4
İsveç	6.910	7.393	7.421	6.867	6.401	7.656	9.325	3.2
İsviçre	6.794	7.699	8.729	8.244	8.745	9.516	11.403	7.3
Türkiye	4.250	5.070	6.000	8.540	5.850	5.740	7.590	18.3
İngiltere	35.782	48.747	56.637	63.681	65.820	71.208	83.286	11.5
ABD	256.801	272.801	301.648	335.023	349.835	352.747	357.000	8.2
OECD Toplam	623.635	669.808	755.998	827.249	842.937	862.976	951.734	21.2

Kaynak: OECD, Communications Outlook 2005.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere telekom sektörü gelirleri OECD ülkeleri toplamında, 1993-2003 yılları arasında bileşik % 21,2 gibi önemli bir büyüme oranına ulaşmıştır. Bu ülkeler arasında % 30,3 büyüme oranıyla Avusturya birinci sırayı almıştır. Japonya ise % 1,2 büyüme oranıyla en son sırada yer almış olmasına rağmen

gelirlerin büyüklüğü açısından açık ara önde olan ABD'den sonraki ikinci sırada yer almıştır.

Bu tablodan sonra sektörün geleceği ile ilgili fikir oluşturabilecek 2004-2008 yılları arasında gerçekleşen ve gerçekleşmesi beklenen gelirlere ait büyüme eğilimleri tablosu aşağıda görülmektedir.

Tablo 4-3 : Dünya Telekom Pazarı Büyüme Eğilimleri (2004-2008)

Milyar Euro	2004	2005	2006	2007*	2008*
Avrupa	336	348	356	361	365
ABD	215	221	227	233	238
Japonya	153	155	157	157	157
Diğer	318	344	366	385	404
Toplam	1.022	1.068	1.106	1.137	1.165
Büyüme %		4,5	3,6	2,8	2,4

Kaynak: İnterpromedya, İlk 500 Bilişim Şirketi Araştırması, s.9.

*Tahmin

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere 2004 ten 2005'e % 4.5 büyüyen telekom pazarının hız düşürmesine rağmen büyümeye devam ederek 2006 dan 2007'e % 2.8, 2007 den 2008'e % 2.5 büyüyeceği tahmin edilmektedir.

Büyüme oranındaki düşmenin sebebi teknolojinin gelişmesinin yavaşlamaya başlaması, telekom sektöründen yararlananların potansiyel abone rakamlarına yaklaşması olarak yorumlanabilir.

Yukarıdaki tabloları tamamlayabilecek başka bir tablo da aşağıda görülmektedir.

**Tablo 4-4 : OECD Ülkelerinde Telekom Gelirlerinin GSYİH'ya Oranı
(1997-2003)**

Ülke	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	Kişi Başına GSYİH \$
Avustralya	3,24	3,45	3,49	3,76	3,62	2,76	3,43	20.726
Avusturya	1,82	1,94	2,38	2,34	2,66	2,82	2,83	31.291
Belçika	1,73	2,04	2,35	2,68	2,96	2,8	2,81	29.094
Kanada	2,71	3,16	2,99	2,89	2,97	2,91	2,72	27.287
Çek Cum.	2,74	3,22	3,83	4,5	4,47	4,7	4,86	8.372
Danimarka	2,06	2,18	2,4	2,64	2,66	2,54	2,54	39.367
Finlandiya	2,5	2,81	3,17	3,35	3,46	3,58	3,23	30.718
Fransa	2,04	1,83	1,96	2,09	2,22	2,21	2,24	28.576
Almanya	2,04	2,29	2,43	2,77	2,89	2,91	2,96	28.977
Yunanistan	2,7	3,54	3,4	3,78	4,27	4,07	3,98	15.655
Macaristan	4,68	5,34	6,39	6,88	6,64	5,96	5,37	8.151
İzlanda	2,09	2,08	2,27	3	2,82	2,69	3,04	36.559
İrlanda	2,1	1,73	2,02	2,38	2,42	2,62	3,26	31.219
İtalya	2,05	2,22	2,26	2,29	2,49	2,54	2,58	25.19
Japonya	2,55	2,69	3,07	3,32	3,41	3,38	3,37	33.75
Kore	1,76	3,7	3,04	3,55	3,76	3,42	3,37	12.707
Lüksemburg	1,76	1,8	1,82	1,74	1,9	1,86	1,79	59.116
Meksika	2,19	2,28	2,33	2,46	2,57	2,62	2,55	6.448
Hollanda	2,1	2,41	2,69	2,75	3,03	3,1	3,96	25.977
Yeni Zelanda	3,37	3,73	3,78	4,26	4,07	4,11	5,47	15.088
Norveç	2,3	1,64	1,65	1,62	1,7	1,82	1,87	48.658
Polonya	1,69	2,14	2,79	3,26	3,54	3,61	3,65	5.480
Portekiz	3,7	3,76	4,12	4,76	5,47	5,29	6,52	11.782
Slovakya	2,13	2,17	2,18	3,96	4,51	4,23	4,25	6.046
İspanya	2,54	2,72	3,03	3,33	3,73	3,42	3,45	20.591
İsveç	2,79	2,98	2,95	2,87	2,92	3,18	3,09	33.778
İsviçre	2,59	2,86	3,29	3,35	3,5	3,47	4,16	37.319
Türkiye	2,1	2,5	2,95	3,12	4,04	3,65	3,33	3.441
İngiltere	2,69	3,4	3,88	4,42	4,57	4,57	4,62	30.440
ABD	3,11	3,14	3,27	3,43	3,48	3,38	3,42	36.280
OECD Ortalaması	2,63	2,8	3	3,23	3,34	3,27	3,31	25.142

Kaynak: OECD, Communications Outlook 2005, a.g.e.

Yukarıdaki tabloda telekom gelirlerinin OECD ülkelerinin Gayri Safı Yurt İçi Hasılasındaki (GSYİH) payını 1997-2003 yılları arasındaki değişimi görülmektedir.

2003 yılı verilerine göre Portekiz başta olmak üzere, Yeni Zelanda ve Macaristan telekom sektörleri genel ortalamasının oldukça üzerindedir. Türkiye'nin oranı ise OECD ortalamasının üzerinde seyretmektedir. İlgili yıllarda ortalama geliri 59.116 \$ olan Lüksemburg'un telekom gelirlerinin GSYİH'ya oranı en düşük ülkeler seviyesindedir.

Telekom hizmetleri ülke kaynaklarının daha etkin dağılımında en önemli araçlardan biri olan finans piyasalarının, haberleşme yoğun sektörler olan turizm ve ulaştırma hizmetlerinin ayrılmaz bir parçası olduğu gibi, üretici, toptancı, perakendeci ve tüketici zincirinde bilgi akışını sağlayarak her türlü mal ve hizmet piyasalarının arz ve talepteki değişimlere uyum içinde ve etkin bir şekilde işleyebilmesi için en önemli araçlardan biri haline gelmiştir.

Dünyada telefonla satış pazarı, 200 milyar \$ bir ciroya ulaşmış durumdadır. Tüketicilerin ürünlere daha kolay ulaşmasını sağlayan bu yöntem şirketlere maliyet avantajı da sağlamaktadır. Bankacılıktan sigortaya, perakendeden fast food'a çeşitli sektörlerdeki şirketler önemli bir ciroyu bu kanaldan elde etmekte ve telefonla satış hacminin katlanarak büyümesi beklenmektedir²⁶⁷.

OECD'nin hazırladığı OECD Communications Outlook 2007 raporuna göre, 2000 yılındaki bunalımdan çıktıktan sonra telekom sektörü dönüşüm yaşamaktadır. Teknolojik değişimler ve yeni hizmetlerin gelişmesi telekom operatörlerinin ana faaliyetlerini etkilemektedir ve artık gelirleri 1 trilyon \$'nı bulan OECD telekom pazarlarında ana itici güç, ses olmaya devam ederken, ses hizmetleri ve telekom gelirlerinin yapısı, evrim yaşamaya devam etmektedir. Cep telefonu hizmetleri artık OECD bölgesindeki tüm telekom gelirlerinin % 40'ını oluşturmakta ve cep telefonu abonelerinin sayısı sabit telefon abonelerinin sayısını 3'e 1 gibi bir oranda geçmektedir. Aynı zamanda, Voice Over Internet Protocol/İnternet Protokolü Üzerinden Ses (VoIP) gibi teknolojiler ses hizmetleri üzerinde fiyatları aşağı çeken güçlü bir baskı oluşturmakta ve VoIP etkisi uluslararası sabit telefon görüşmelerinde belirgin olup, artık birçok VoIP operatörü bunları sabit tarifeli abonelik planlarından oluşan paketler içinde

²⁶⁷ AYDIN, Özlem, "Telefonun Yarattığı Müthiş Ciro", Capital, Sayı: 2008/1, Ocak 2008, s.178.

sunmaya devam etmektedir. Bu gelişmeler, ses hizmeti gelir hareketlerinin geleceğini belirsiz kılmaktadır²⁶⁸.

Hem dünya ekonomisindeki hem de telekom teknolojilerindeki eğilimleri zamanında gören ülkeler, 1980'li yılların başlarından itibaren telekom sektöründe önemli reformlara yönelmişlerdir. 1980 öncesinde birçok ülkede devlet tarafından tekel olarak sunulan telekom hizmetlerinde sektör yapıları ve düzenlemeler ile sektörün sosyal, ekonomik ve ulusal güvenlik açısından taşıdığı rol yeniden değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu değerlendirmeler sonucunda bir takım ülkelerde geleneksel devlet tekeli olan telekom kuruluşları özelleştirilirken diğer bir takım ülkelerde sektörün çeşitli katmanlarına özel kesimin katılımını sağlayan serbestleşme politikaları izlenmeye başlanmıştır. Bu değişim, telekom sektörünü en karlı ve verimli yatırım alanlarından biri haline getirmiştir²⁶⁹.

Günümüzde telekom hizmetleri sosyal yaşamın ayrılmaz bir parçası olduğu gibi ekonomik kalkınmanın da en temel altyapısı halini almıştır. Telekom sektörünün ekonomik gelişme ve kalkınmadaki önemi 1980'li yılların başından itibaren dünya ekonomisinde gözlenen serbestleşme ve küreselleşme eğilimleriyle artmıştır. Dünya ekonomisi daha serbest bir yapıya dönüştükçe bilgiye ve bilgi akışını sağlayan telekom hizmetlerine talep giderek artmış ve çeşitlenmiştir. Telekom sektöründe yaşanan teknolojik gelişmeler de hem telekom hizmetlerinin hem de dünya ekonomisinin küreselleşmesinde önemli rol oynamıştır²⁷⁰.

4.3. Telekom Sektörünün Yapısı

1837 yılında telgrafın keşfi ile başlayan telli haberleşme sistemleri günümüze gelinceye kadar birçok aşamadan geçmiştir. Telgrafla haberleşmeyi sesli haberleşme izlemiş, II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen mikrodalga ile ses iletimi geleneksel havai hatlı sistemlerinin ilk rakibi olmuştur. Yarı iletken teknolojisindeki gelişmeler 1960'lı yıllar sonrasında bir elektronik devriminin yaşanmasına yol açmıştır.

²⁶⁸ OECD , OECD Communications Outlook 2007, “Dönüşüm Yoluyla Büyüme”, www.oecd.org/document, (18 Temmuz 2007), s.1.

²⁶⁹ ÇAKAL, Recep, Doğal Tekellerde Özelleştirme ve Regülasyon, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara, 1996, www.dpt.gov.tr/dptweb/ekutup96/cakalr/cakalr-oku.html, (17 Temmuz 2006), s.40.

²⁷⁰ EROL, Mesut, a.g.e., s.59.

Elektronik sanayindeki gelişmeler geleneksel telefon ağlarını da değiştirmiş ve ağır işleyen, işletme maliyeti yüksek yarı otomatik mekanik santraller yerine özel amaçlı bir bilgisayardan farksız olan tam otomatik dijital telefon santrallerini sektörün hizmetine sunmuştur. Otomatik sayısal telefon santralleri sesin yanı sıra yazı, grafik, şekil, resim, ve görüntünün birlikte iletimine olanak sağlayarak Integrated Services Digital Network /Bütünleşik Hizmetler Sayısal Ağları (ISDN) hizmetlerinin sunumunu mümkün kılmıştır. Elektronik sanayindeki gelişmeler, santral ve tüketici cihazlarında yaşanan gelişmelerin yanı sıra mobil haberleşme sistemleri ve iletimde uydu sistemlerinin gelişmesine olanak sağlamıştır. Telli iletimde de teknolojik gelişmeler olmuş, geleneksel havai hatlı iletim sistemlerinin yerine önceleri koaksiyel kablo ve daha sonra fiber optik kablolu iletim sistemleriyle, iletimde hız, miktar, kalite ve güvenilirlik artmış, maliyetler düşmüştür²⁷¹.

Dünyada son yıllarda telekom alanında göze çarpan en önemli gelişme, bu alandaki politika belirleme, idari düzenleme yapma ve işletmecilik işlevlerinin birbirinden ayrılması ve her bir işlevin, o işlevin niteliğine uygun esaslar çerçevesinde yürütülür hale getirilmesidir. Serbestleşme sağlanan gelişmiş ülkelerdeki sektör yapısı incelendiğinde; Siyasi sorumluluk taşıyan hükümetlerin genel esaslar ve hedefler çerçevesinde sektör politikasını belirlediği, faaliyetlerinde özerk bağımsız bir otoritenin teknik nitelikteki gerekli idari düzenlemeleri yaptığı ve işletmecilik faaliyetlerinin de ekonomik esaslar dairesinde ticari kuruluşlar tarafından yerine getirildiği görülmektedir²⁷². Telekom sektöründeki diğer bir teknolojik gelişme de veri sıkıştırma yöntemlerinin gelişmesiyle veri iletiminde kapasite artışı sağlanması olmuştur²⁷³.

Telekom ağ teknolojilerinin yanı sıra bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve telekom hizmetleriyle bilgi hizmetlerinin iç içe girerek bütünleşmesi (yakınsama), telekom ağı üzerinden sunulan temel hizmetlerin yanı sıra katma değerli hizmetler olarak tanımlanan bilgi yoğun hizmetlerin gelişmesine yol açmıştır.

²⁷¹ ÇAKAL, Recep, a.g.e., s.40.

²⁷² SÜEL, Hasan, "Telekom Sektöründe Serbestleşme ve Özelleştirme Çerçevesinde Devletin Rolünün Yeniden Belirlenmesi", TESEV Yayınları, Yayın No: 19, Ankara, 2000, s. 91.

²⁷³ ÇAKAL, Recep, a.g.e., s.42.

Sektördeki küresel eğilimleri üç ana başlık altında toplamak mümkündür²⁷⁴.

- a) Özelleştirme, Serbestleşme, Küreselleşme - Konsolidasyon
- b) Teknolojik gelişmeler ve yeni ürünler
- c) Yakınsama/Bütünleşme (Convergence); Daha önceleri birbirinden bağımsız olan iletişim ve eğlence hizmetlerinin (sabit ve cep telefonu, geniş bant²⁷⁵ erişimi ve televizyon) birleşmesi²⁷⁶.

Günümüzde telekom sektörü başlıca dört alt grupta ele alınmaktadır. Bu gruplar²⁷⁷;

- a) Telekom cihazları üretimi,
- b) Temel telekom hizmetleri yani şehir içi veya yerel hizmetler/şehirlerarası hizmetler/uluslararası hizmetler,
- c) Katma değerli hizmetler ise uzaktan erişimli veri işleme, anlık veri bankası hizmetleri, veri ağı yönetimi, videoteks, paket anahtarlama, protokol dönüştürme, elektronik posta, ses postası, çağrı cihazı, mobil telefon sistemleri,
- d) Radyo ve televizyon program yayım ve iletim hizmetleri .

Dünyada sabit hat pazar gelirleri düşerken, mobil pazar gelirleri yükselmektedir. Sektörü şekillendiren eğilimler 2005 yılına kadar genişbant, az gelişmiş ülkelerde sabit hattın gelişimi ve mobil pazarının yükselişi ile yasal ve kurumsal serbestleşme olmuştur. 2006 yılında başlayan ve önümüzdeki dönemde giderek önem kazanacağı beklenen gelişmeler, konuşma trafiğinin metalaşması, konuşma trafiğinin sabit hattan mobile geçmesi, sabit-mobil, ses-veri kavramlarının bir araya gelişi, trafiğin itici gücünün katma değerli servisler ve içeriğe kayması, değer zincirinin yeniden şekillenmesi, gelişmekte olan ülkelerde büyüme ve genişbantın gelişimi olarak beklenmektedir²⁷⁸.

²⁷⁴ Vakıflar Bankası, Telekom Sektörü, Sektör Araştırmaları Serisi, No.25, Ankara, 2001, s.5.

²⁷⁵ Geniş Bant, yüksek hızda veri transferi teknolojisinin genel adı olarak kullanılmaktadır, bu teknoloji den ADSL, kablo ve uydu kanalıyla yararlanılmaktadır.

²⁷⁶ tele.com.tr, "Televizyonunuzda Telefon Zilleri Çalıyor", Sayı: 29, Ocak 2007, s.69.

²⁷⁷ ÇAKAL, Recep, a.g.e., s.42.

²⁷⁸ Türk Telekom, 2006 Yılı Faaliyet Raporu, "Dünyada ve Türkiye'de Telekom", Ankara, 2007, s.29.

OECD İletişim Görünüm Raporu 2007'e göre 2000 yılındaki bunalımdan çıktıktan sonra telekom sektörü dönüşüm yaşamaktadır. Teknolojik değişimler ve yeni hizmetlerin gelişmesi telekom operatörlerinin ana faaliyetlerini etkilemektedir²⁷⁹.

Şu ana kadar anlatılanlardan telekom sektöründe özelleşme, serbestleşme ve düzenlemeyi birbirinden tamamen ayırmanın zor olduğu izlenimi oluşmaktadır. Önceleri özelleşme ile istenilen sonuca gidileceği düşünülmüş olsa bile, daha sonra serbestleşme ve düzenlemenin de gerekli olduğu anlaşılmış, bununla birlikte teknolojik gelişmeler telekom sektöründe yakınsamanın da önemli bir kavram ve gelir kaynağı olduğunu göstermiştir. Bu dört sürecin birlikte yürütülmesi sağlıklı bir telekom sektörü için gerekli gözükmektedir.

Bu nedenle telekom sektöründe özelleştirme ile ilgili bilgilere geçmeden önce sektörde düzenleme, serbestleşme çalışmalarıyla ve gelirleri uzun vadeli hale getirebilmek için oluşan yeni bir eğilim olan yakınsama ilgili bilgiler verilecektir.

4.4. Telekom Sektöründe Düzenleme

Düzenleyici etkilerin hedefi rekabet değildir, rekabeti veya rekabet politikasını bazı amaçlara ulaşmak için kullanılacak en önemli araçlardan biri olarak görmek gerekir. Düzenlemenin hedefleri arasında ana başlıklar olarak aşağıdakiler sayılabilir²⁸⁰.

- a) Fiyatlama etkinliği veya dağılım etkinliğini sağlamak, maliyet verimliliğini sağlamak, genellikle bu iki ana etkinlik hedeflerine toplumsal nitelikli ve gelir dağılımına ilişkin hedefler eklenir,
- b) Evrensel hizmet sağlamak, yani hizmetin belki de maliyetini bile karşılayacak durumda olmayan bölgelere veya gelir gruplarına ulaşmasını sağlamak,
- c) Hizmeti üreten firmaların hakim konumlarından haksız gelir yaratmalarını önlemek, yani aşırı kârlarını sınırlamak,
- d) Yatırımcıların rekabetçi bir kâr elde edebilmelerini öngörmek, yatırımcıların teknolojik yenilikleri yakından takip edecek biçimde yatırım yapmalarını sağlamak,

²⁷⁹ OECD, a.g.e., s.2.

²⁸⁰ ATİYAS, İzak, Ne İçin ve Nasıl Regülasyon, http://www.tesev.org.tr/dosyalar/dl_kamu_devlet.php, (02 Ocak 2007), s.3.

- e) Yukarıdaki maddelere ek olarak lisans verilmesi, yeni işletmecilerin pazara girmesinin önündeki engellerin kaldırmak, hakim durumundaki işletici ile yeni işleticiler arasında ara bağlantıyı sağlamak²⁸¹.

ABD dışında birçok başka ülkede operatörlerin sahibi devlet olduğundan düzenlemeye ihtiyaç duyulmamıştır. Yeni operatörlerin başarısı abone sayısına bağlı olup, iletişim ağı kendisine bağlı kişi sayısı arttıkça daha da değerli olmaktadır. Faaliyetteki operatörler hali hazırda uygulaması tamamlanmış ağlarından dolayı belli bir güce sahiptirler ve doğal olarak tehdit tavrı takınan yeni operatörlerin kendi ağlarına bağlanmasına isteksizdirler. Görevdeki zorunlu operatör genelde sadece Public Switched Telephone Network/Sabit Telefon Ağı (PSTN) tipi ağlara bağımlı iken yeni teknolojiler, yeni firmalara esneklik ve pazar çekiciliği getirmiştir. Bu sebeple pazarda haklı rekabeti sağlayacak ve garanti edecek düzenleyici bir kuruma ihtiyaç doğmuştur²⁸².

Telekom sektörünün başarı ile büyümesi için operatör, politika belirleyici ve düzenleyici olarak üç taraf olmalıdır. Bu taraflardan, operatörler müşteriye gerçek servis sağlanmasına işaret eder, politikaları oluşturmak, sektör ve düzenleyici için kendilerini nasıl yönetecekleri konusunda yol gösterici ilkeleri, kuralları, tüzükleri belirlemek, neyin yapılabileceğini, neyin yapılmayacağını ifade etmek anlamına gelir ve düzenleme ise operasyonların politik ilkeler ve tüzükler ile uyum içinde olduğunu garantileme anlamına gelir²⁸³.

Avrupa Birliği'nde düzenleme çalışmalarının başlangıcı 1985 yılına kadar dayanmaktadır. Bu çalışmalar serbestleşme politikalarını içermektedir ve bu politikaların en belirgin amaçları şunlardır²⁸⁴;

- a) Tekellerin ortadan kaldırılması,
- b) Pozitif kapsam ekonomilerinin olmadığı dikey yapıların ayrılması,
- c) Ortak pazarda rekabete dayalı pazar yapısının sağlanması,

²⁸¹ AYDIN, Emin Sadık, Üçüncü Nesil Mobil Telekom. Hizmetleri: Dünya Uygulamaları ve Türkiye İçin Politika Önerisi, DPT. Yayın No: 2740, Ankara, 2007, s. 8.

²⁸² BANDARANAYAKE, Ihala Walawwe Namal, Impact Of The Regulator's Independence On The Telecommunications Industry, Asian Institute of Technology School of Management Thailand, July 2005, www.ictregulationtoolkit.org, (01 Temmuz 2006), s.6.

²⁸³ BANDARANAYAKE, Ihala Walawwe Namal, a.g.e., s. 7.

²⁸⁴ ARDIYOK, Şahin, Yerel Telekom Hizmetlerinde Rekabet, Rekabet Kurulu Uzmanlık Tezleri Serisi, Yayın No: 140, Ankara 2004, s.42.

- d) Uluslararası alanda rekabet gücü sağlayacak bir telekom sektörünün yaratılması,
- e) Devletlerin telekom sektöründeki işletmecilik faaliyetlerinin sona erdirilmesi.

Avrupa Rekabetçi Telekom Derneği'nin (ECTA), yayınladığı 2006 raporunda uygulamada olan Avrupa Telekom Düzenleyici Çerçevesi'nin üç yıl önce yürürlüğe girmesine rağmen, bir çok ülkede tam anlamıyla uygulanamadığı ve bu nedenle tüketicinin sınırlı sayıda hizmete daha çok ücret ödediği, düzenleyici kuruluşların bu konuda daha etkin rol oynaması gerektiği ifade edilmiştir. İngiltere, Danimarka ve Fransa bu konuda en başarılı ülkeler olurken, Almanya, Polonya ve Yunanistan gibi ülkelerde en başarısız ülkeler durumunda görülmektedir²⁸⁵.

AB'nin 2002 yılında kabul edip, 25 Temmuz 2003 tarihinden itibaren uygulamaya başladığı Yeni Düzenleyici Çerçeve, telekom piyasalarının düzenlenmesinde önemli yenilikler getirmektedir. Yeni Düzenleyici Çerçeve, tam serbestleşme sonrasında oluşturulan 1998 düzenleyici çerçevenin uygulanmasını gözden geçirerek, telekom piyasasındaki gelişmelere cevap verebilmek amacıyla kabul edilmiştir. 1998 düzenleyici çerçevesi, telekom piyasalarında başlayan tam serbestleşme sonrasında rekabetin arttırılmasını amaçlamıştır. Yeni Düzenleyici Çerçevenin hukuki metinlerinde, Çerçeve Direktif, Yetkilendirme, Evrensel Hizmet, Erişim Direktifi, Rekabet direktifleri öngörülmüştür²⁸⁶.

4.5. Telekom Sektöründe Serbestleşme

Serbestleşme ve özelleştirme genellikle birbiriyle ilişkilendirilir. Gerçekte, konular bağlantılı olmakla birlikte temel politikalar ve ana unsurlar açısından oldukça farklılık göstermektedirler. Serbestleşme tekel halindeki bir piyasanın hizmetlerin sunumu açısından rekabete açılmasıdır. Asıl konu tekel konumundaki işletmenin devlet ya da özel sektörde olması değildir.

²⁸⁵ tele.com.tr, "Avrupa'dan Dengesiz Telekom Raporu", Sayı: 29, Ocak 2007, s.35.

²⁸⁶ ALTAŞ, Hüseyin, "Avrupa Parlementosu Telekom Direktifleri Doğrultusunda Telekom Sektörü", Telekom Dünyası, Sayı: 56 Şubat 2007,s.44.

Telekom piyasasının serbestleşme ihtiyacı aşağıdaki nedenlerle ortaya çıkmaktadır²⁸⁷;

- a) Daha serbest telekom piyasasının daha hızlı gelişen, yenilenen ve müşterilere daha iyi hizmet veren bir yapısının olması,
- b) Telekom alanında özel kesim yatırımlarını genişletmeye ve artırmaya ve yeni servisleri ortaya çıkarmaya olan ihtiyaçlar,
- c) Bir çok yeni servis sunucusunu ortaya çıkaran ve bir çok ülkede veri ve ses iletimine olanak veren internet alanındaki gelişmeler,
- d) Telekom piyasasını yeni hizmet sunucuları ile tanıştıran ve sabit ağa alternatif sağlayan, mobil ve kablosuz servislerde yaşanan gelişmeler,
- e) Artan bir oranda uluslararası ve küresel servis sağlayıcıları tarafından sağlanan, telekom servis ticaretinde yaşanan uluslararası gelişmeler.

Telekom hizmetleri, ekonomik gelişmenin sağlanmasında hemen hemen tüm sektörler için gerekli bir altyapı olarak görülmekte, aynı zamanda, kendi içinde de büyüyen bir sektör olarak artan oranda katma değer yaratmaktadır. Teknolojik gelişmeler ve sektördeki serbestleşmeye paralel olarak düşme eğiliminde olan telekom hizmet fiyatları toplumun tüm gruplarına bir kazanım sağlar. Bütün bunlara ek olarak, içinde bulunduğumuz çağda telekom sektörünün bilgi toplumunun gelişimindeki fonksiyonu ve buradan elde edilebilecek azami yararın, telekom sektörünün serbestleşmesi ile doğru orantılı olduğu da göz ardı edilemeyecek bir olgu haline gelmiştir²⁸⁸.

World Trade Organization/Dünya Ticaret Örgütü (WTO), tarafından yürütülen çalışmalar sonucunda telekom sektöründe tam serbestleşmeye gidilmesi kabul edilmiş, 1990'lı yılların ortalarından itibaren de başta ABD ve AB ülkeleri olmak üzere bu örgüte üye ülkelerde telekom tekelleri kaldırılmaya başlanmıştır²⁸⁹.

Dünyada telekom sektörünün rekabete açılmasında çeşitli faktörler rol oynamıştır. Son on beş yıl içinde telekom ve bilgi teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler sonucunda bugün telekom sektörü birçok alanda, doğal teknelci pazar

²⁸⁷ EROL, Mesut, a.g.e., s.63.

²⁸⁸ ORUÇ, Ejder, Türk Telekom Sektöründe Tam Serbestleşme, Telekom Kurumu, Ankara 2001, s.12.

²⁸⁹ T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Türk Telekom 2004 Yılı Raporu, Ankara, 2005, s.III.

durumunu kaybetmiştir. Her ne kadar, yerel sabit hatlı telefon ağı sadece bir şirketin kontrolünde olsa da gelişen yeni teknolojiler bu altyapı üzerinden birden fazla firmanın çok farklı hizmet türlerini sunabilmesine imkan vermektedir. Ayrıca, kablolu TV, mobil telefonlar, sabit telsiz erişim gibi alternatif ağlar ve bu ağlar üzerinden verilebilen geniş bant hizmetlerin yaygınlaşması sabit telekom altyapısına sahip telekom işletmecisinin tekeli konumunu ciddi biçimde sarsmaktadır²⁹⁰.

Serbestleşmeden en fazla etkilenen hizmet türü ses haberleşmesi olmuştur. Telekom hizmetlerinin en yaygını olan ses haberleşmesi 1990'lı yıllara kadar genellikle tekel durumundaki kuruluşlar tarafından sabit ağlar üzerinden verilirken, bu yıllardan sonra yaygınlaşmaya başlayan mobil telefon hizmeti ve bu alanda yaşanan yoğun rekabet sabit ağ operatörlerinin gelirlerini önemli ölçüde azaltmaya başlamıştır²⁹¹.

Telekom piyasalarının serbestleşmesi eğilimi, serbest telekom piyasalarının daha hızlı büyümesi, gelişmesi ve tüketicilere daha iyi hizmet verdiğini gösteren kanıtların çoğalması, telekom ağlarını genişletmek ve geliştirmek ve yeni hizmetleri piyasaya sunmak için özel sektör sermayesini çekme ihtiyacının artması, birçok ülkede veri trafiğinin ses trafiğinden daha yoğun olmasına sebep olan internetin hızlı gelişimi ve bunun sonucu yeni hizmet sağlayıcıları sayısındaki artış, sabit ağlara alternatifler sağlayan ve telekom pazarına yeni hizmet sağlayıcıları getiren mobil ve diğer telsiz hizmetlerin gelişimi, telekom hizmetlerinde uluslararası ticaretin gelişimi ile artmıştır²⁹².

Serbestleşme ile tüketiciler telekom hizmeti satın alırken, istediği kalite ve fiyat dengesine sahip ürünü seçme şansına sahip olacak, istemediği hizmetleri satın almayacaktır. Devletin toplam pazarın büyümesi ile vergi gelirleri artacak, AR-GE ve yerli üretim artacak, istihdam artışı sağlanacaktır. İşsizlik azalacak telekom sektörünün altyapı sektörü olması nedeniyle diğer sektörlerin gelişmesine ve ülke ekonomisinin tümüne katkıda bulunması sağlanacaktır²⁹³.

²⁹⁰ ORUÇ, Ejder, BOLAT, Ayşegül, SAYGI, Nur, Türk Telekom Tekeli, Telekom Kurumu, Ankara, 2001, s.3.

²⁹¹ TC Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, a.g.e., s.III.

²⁹² INTVEN, Hank, OLÍVER, Jeremy, SEPULVEDA Edgardo, Telecommunications Regulation Handbook, www.infodev.org/en/Publication.22.html, (29 Aralık 2006), s.1.

²⁹³ UĞURLU, Rıdvan, "Özelleştirme ve Serbestleştirme", tele.com.tr, Nisan 2008, Sayı: 43, s.59.

4.6. Telekom Sektöründe Yakınsama

Telekom sektöründeki önemli kavramlardan biri de yakınsamadır. Yakınsamayı, çoklu hizmetler sağlamak için gelişmiş yetenekleri olan ağları ortaya çıkaran teknolojik gelişmeler olarak tanımlamak olasıdır. Bu ayrıca özel bir hizmetin farklı ağlar üzerinden sunulabilmesini de anlatmaktadır²⁹⁴.

Günümüzde sayısal teknolojinin gelişimi ile birlikte, çeşitli verilerin (ses, resim, veri, video vb.), farklı ortamlarda (telefon ağı, kablosuz erişim, kablo tv ağı, uydular) iletim imkanı ortaya çıkmıştır. Bu gelişmenin de ötesinde, farklı ortamlarda iletilen farklı bilgilerin, farklı alıcı cihazlarla (sabit ve mobil telefon, bilgisayarlar, televizyon vb.) alınması da mümkündür. Teknolojinin sunduğu bu çeşitlilik içerisinde, kullanıcılar ve işletmeler için farklı alternatiflerin ortaya çıkması, yukarıda bahsedilen farklı teknolojilerin birbiri ile etkileşim içerisine girmesine sebep olmuştur²⁹⁵.

Teknolojik gelişimin ve tüketici taleplerinin bir sonucu olarak, farklı teknolojileri birbirinden ayıran sınırların ortadan kalkması ve bunların birbiri ile olan etkileşimi yakınsama (convergence) olarak adlandırılmaktadır. İnternete, sabit telefon, kablo tv şebekesi veya mobil sistemler üzerinden sağlanan ulaşım imkanı, sabit telekomünikasyon şebekesi üzerinden ulaşılan internette televizyon yayınlarının takibi, internet üzerinden verilen telefon hizmeti, interaktif sayısal yayıncılık gibi örnekler yakınsama kavramının günlük hayatımıza olan yansımalarıdır.

Çalışmanın hazırlandığı tarihlerde 21'inci yılına girecek olan mobil iletişimin en büyük teknolojilerinden olan Global System for Mobile Communications / Mobil İletişim için Global Sistem (GSM) sabit hat operatörlerince göz ardı edilemeyecek büyüklüğe ulaşmıştır. Yaklaşık 200 ülkede, 700 GSM ağı ile bu teknolojinin gelirleri dünyanın gayri safi milli gelirin % 1,36'sını oluşturmaktadır²⁹⁶.

Sabit-mobil birlikteliği olarak da adlandırılan yakınsama, sabit telekomünikasyon sistemlerinin ucuz maliyeti ile mobil sistemlerin esnekliğini birleştirmek suretiyle, mobil ve sabit sistemler arasındaki ayrımı ortadan kaldırmaktadır.

²⁹⁴ Telekom Dünyası, "Düzenlemede Yakınsama", Sayı: 68, Şubat-Mart 2008, s.8.

²⁹⁵ AYDIN, Sadık Emin, s.11.

²⁹⁶ Deloitte, "Telecommunications Predictions, TMT Trends 2008", UK, 2008, s.5.

Sayısal teknoloji ve evrensel uygulamalarla desteklenen telekom sektöründe, küresel pazara hitap eden ürünler oluşturulmaya başlanmış, telekomünikasyon, medya ve bilişim teknolojilerinin tek bir yapı içine alınması ile küresel ara bağlantı kavramı gelişmiştir. Sayısal teknoloji sayesinde metin, ses, görsel, işitsel, video ve veri gibi birçok bilgi biçimi birbiriyle yakınlaşmıştır²⁹⁷.

Yakınsamanın en yoğun olarak yaşanacağı alanlardan biri ise sabit ve mobil şebekelerdir. Gelecekte kullanılan şebekenin sabit ya da mobil olmasından bağımsız olarak, kişisel telekomünikasyon hizmetlerine küresel bir erişim sağlayacak iletişim sistemlerinin ortaya çıkması beklenmektedir. Tüketiciler hangi ağı kullandıklarından çok, bir şekilde sonuç olarak ses ya da veri hizmeti alabilmeyi önemsemektedir. Bu anlamda yakınsama çerçevesinde, her iki şebekede kullanılan santrallerin, çağrıları aynı şekilde yönlendirmesiyle gerçekleştirilecek olan “iki telefona tek numara ve tek fatura” uygulaması orta vadede yaygınlaşabilecek bir hizmet olarak görülmektedir. British Telecom, Tele Danmark ve Telenor gibi bazı operatörler bu hizmeti sunmaktadır²⁹⁸.

Telekom pazarlarındaki rekabet diğer yurt içi operatörler ile sınırlıyken, artık kullanıcılar geniş bant bağlantısı üzerinden dünyanın herhangi bir yerinden hizmet alabiliyorlar. Bir ülkedeki geniş bant aboneleri kendilerine internet üzerinden verilen başka bir ülkedeki yerel telefon hizmeti için kolayca kayıt olabiliyorlar. Gerek ülkeler sayısal yayına geçtikçe gerekse İnternet tabanlı içeriklerin artan rekabeti sonucunda yurt içi yayın pazarları da değişimler yaşamaktadır. Bu gelişmeler gelecekte gereksinim duyulabilecek düzenleme değişikliklerine dikkat çekmektedir²⁹⁹.

Türkiye’ye 2008 yılında açılan ihale ile giren, üçüncü nesil mobil telekomünikasyon sistemlerinin amacı, bilgi teknolojileri, yayıncılık ve telekom hizmetlerinin kullanıcıya mobil olarak sunulmasıdır. Bu değişimin bir sonucu olarak, düzenleme, tarife ve içerik gibi alanlarda da önemli değişiklikler meydana gelmektedir. İçeriğin geleneksel tanımlara uymayan yapısı, yakınsama ürünü servis ve uygulamalara erişimin fiyatlandırılması ve düzenleyici kurumların daha esnek düzenleme metotları

²⁹⁷ DPT, Haberleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2001, <http://ekutup.dpt.gov.tr/bilisim/oik581.pdf>, (22.06.2007), s.9.

²⁹⁸ Rekabet Kurumu, Türk Telekomünikasyon AŞ’nin Özelleştirilmesi Hakkında 1998/4 Sayılı Özelleştirme Yoluyla Devralmaların Hukuki Geçerlilik Kazanabilmeleri İçin Rekabet Kurumuna Yapılacak Ön Bildirimlerde Ve İzin Başvurularında Takip Edilecek Usul Ve Esaslar Hakkında Rekabet Kurulu Tebliği Çerçevesinde Hazırlanan Rekabet Kurumu 2. Daire Görüşü, Ankara, 2004, www.rekabet.gov.tr, (22 Ekim 2006), s.61.

²⁹⁹ OECD, a.g.e., s.3.

geliştirmeleri gibi konuların tartışılıyor olması, yakınsamanın sadece teknoloji ile alakalı olmadığı sonucunu ortaya koymaktadır³⁰⁰.

4.7. Telekom Sektöründe Özelleştirme

İlerleyen teknoloji ve artan rekabet koşullarının ulusal telekom işletmecilerini sektör dinamikleri dışına itmesi sebebiyle başlayan özelleştirme akımı bugün dünyada hızlı bir şekilde ilerlemektedir. Bu süreç içerisinde sektör, hem küreselleşme adı altında büyük işletmecilerin kendi ülke sınırlarının dışına çıkarak daha geniş bir yayılma politikası izlemelerine, hem de daha küçük çaplı yeni işletmelerin belirli hizmetlere yoğunlaşmak suretiyle piyasaya girmelerine tanık olmuştur.

Telekom sektöründeki özelleştirmeler finansal ve politik nedenlerle yapılmışlardır³⁰¹.

Telekom özelleşmelerinin finansal nedenleri aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- a) Uluslararası finans kuruluşlarının borçlu ülkeler üzerinde, reform planları yapmaları ve bu çerçevede KİT'lerdeki hisselerini satmaları yönünde ciddi baskılar uygulamaları,
- b) Borçlu ülkelerin yabancı sermaye girişine ihtiyaç duyuyor olması,
- c) Gelişmiş ekonomilerde, yerleşik işletmecilerin özelleştirilmesi, sektörü modernleştirmeyi ve daha liberal, küresel bir pazarda rekabet etme yeteneğine sahip şirketler yaratmayı hedeflemesi,
- d) Gelişmiş ülkelerdeki telekom reformlarının ardında, daha ucuz ve güvenilir hizmetlere olan ihtiyaçların giderilmesi talebiyle, lobi faaliyetlerinde bulunan ve hükümetleri üzerinde baskı kuran büyük kurumsal kullanıcılar bulunması,
- e) Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre oransal olarak çok daha iyi altyapı ve hizmet olanaklarına sahip olan gelişmiş ülkelerde bile daha iyi hizmet için reformlara ihtiyaç duyulması,
- f) Birçok ülkede devletin sahip olduğu telekom şirketleri, telekom şirketlerinin karlarının büyük bir kısmının hazineye ayrılması, telefon

³⁰⁰ European Commission, Green Paper on the Convergence of the Telecommunications, Media and Information Technology Sectors and the Implications for Regulation, Aralık 1997, <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l24165.htm>, (13 Nisan 2008), s. 21.

³⁰¹ ORUÇ, Ejder, GÜNGÖR, Müberra, EVREN, Gökhan, CANTEKİNLER, M. Kasım, GÜÇLÜ, Talat, Özelleşme, Serbestleşme ve Düzenleme Etkileşimi, Telekom Kurumu, Ankara 2003,s.5.

faturalarına üzerine yüklenen vergiler gibi iki önemli işlevleriyle önemli bir mali gelir kaynağı olarak görülmüştür,

- g) Gelirlerin yatırıma dönüştürülmesinde aksaklık yaşanması ve bu nedenle telekom şirketlerinin telekom altyapısını geliştirme görevlerini yerine getirememeleri.

Özelleştirme programını harekete geçiren kuvvetleri tam olarak anlamak için sadece finansal dengeleri anlamak yeterli değildir. Reform sürecinin sonuçlanması için kuvvetli bir irade göstermesi gereken politik faktörü de hesaba katmak gereklidir. Reformların benimsenmesi için harcanan çabaların pek çoğu muhalifleri ikna eden ve özelleştirme savunucularını bir araya getiren yönetici yeteneklerine dayanmaktadır. Bu ön koşul başarıldığında bundan sonraki uygulama süreçleri için gerekli yol açılmış olacaktır. Reformların yürütülmesi esnasında menfaatleri çatışan ve büyük oranda politikacılar, sendikalar, donanım geliştiriciler ve tedarikçiler ile şirket kullanıcılarından oluşan gruplarla karşı karşıya gelinmektedir³⁰².

4.8. Dünya’da Telekom Özelleştirmelerine İlişkin Örnekler

Telekom sektörü, bireysel haberleşmeyi sağlamanın yanı sıra, bilgi toplumunun temel altyapısını oluşturan ve kendi başına ekonomik değeri olan stratejik bir sektördür. Teknolojik gelişmelerin de etkisiyle, bu sektöre ilişkin hizmetlerin devlet eliyle verilmeye çalışılması, hem ülke ekonomisi hem de sektörün gelişmesi açısından devletin konumu itibarıyla yetersiz bir hale gelmiştir. Küresel düzeydeki teknolojik, ekonomik ve toplumsal gelişmeler sonucu ortaya çıkmakta olan yeni uluslararası telekom düzeni, hizmetlerin özel sektörün katılımıyla rekabetçi bir ortamda verilmesini hedeflemektedir. Böyle bir ortamda, telekom sektörü güçlü olan ülkelerin ekonomik gelişmelerini hızlandırmaları ve en üst düzey sosyoekonomik yararı sağlamaları mümkün olabilmektedir. Bu nedenle, tüm dünyada geleneksel teknelci ve devletçi yapıdan çıkılarak özel girişimcilerin de faaliyet gösterebilecekleri rekabetçi bir serbest piyasa yapısına ulaşmak için planlı bir gelişme izlenmektedir³⁰³.

³⁰² ORUÇ, GÜNGÖR, EVREN, CANTEKİNLER, GÜÇLÜ, a.g.e., s10.

³⁰³ Telekom Kurumu, Türkiye’de Telekom Sektörünün Değerlendirilmesi, Telekom Kurumu, Ankara, 2005, s.122.

Telekom sektöründe dünya özelleştirme uygulamalarına bakıldığında dikkat çeken uygulamalar vardır. Batı ve Kuzey Avrupa ülkelerinin tamamında ana telekom operatörleri özelleştirilmiştir. Bu bölgede yer alan İrlanda, Danimarka ve Belçika dışındaki tüm ülkelerde ana telekom operatörlerinin özelleştirilmesi halka arz yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Doğu Avrupa ülkelerinde ise, özelleştirme akımı büyük bir hızla devam etmektedir.

Bu ülkeler çoğunlukla stratejik bir ortak bularak özelleştirme yapmaktadırlar. Telekom özelleştirmesine çok önce başlayan ülkelere bir kısmı da Güney Amerika'da bulunmaktadır. Bu bölgede yer alan Meksika, Küba, Venezüella, Peru ve Arjantin gibi çoğu ülkede öncelikle blok satış, arkasından da halka arz yöntemi uygulanmıştır. Yeni Zelanda ve Avustralya da, telekom özelleştirmelerini öncelikle tamamlayan ülkeler arasında yer almaktadır. Asya'da, başta Japonya olmak üzere Hong Kong, Tayland ve Hindistan gibi ülkeler özelleştirmelerini büyük ölçüde tamamlamış, Çin'de ise, diğer ülkelere nazaran daha az oranda da olsa, özelleştirme uygulamaları başlamıştır³⁰⁴.

Ulusal devlet işletmecilerinin ilerleyen teknolojik gelişmeler karşısında yetersiz kalmaları ve bu arada hızla ilerleyen serbestleştirme hareketi, sektördeki özelleştirme sürecini hızlandırmıştır. Telekom hizmetlerinin rekabete açılması ve devlet telekom işletmecisinin özelleştirilmesi ilk kez 23 sene önce İngiltere'de gerçekleştirilmiştir. Çeşitli ülkeler bu geçişi yaşarken, sektör halen bu değişikliklerin nasıl başarıyla gerçekleştirilebileceği üzerinde çalışmaya devam etmektedir. Hem özelleştirme için hem de özelleştirmeye göre daha karmaşık bir yapı içeren serbestleşme için ortaya çıkan en ideal model ya da metot bulunmamaktadır. Yalnızca temel sorunları ortaya çıkaracak ve bu sorunları çözebilecek alternatifler üretmek için yeterince deneyim kazanılmıştır. Özellikle 2000 yılı, bilgi ve haberleşme teknoloji dünyasında daha önce görülmemiş olaylarla hatırlanacaktır. Belki de bunlardan en önemlisi, 100 yıldır ilk kez, özel sektör katılımının olduğu yerleşik işletmeci sayısının devlet tekelinde olanların sayısını geçmesi olmuştur³⁰⁵.

³⁰⁴ AĞAR, Serkan, Türk Telekom Özelleştirilmesi, www.agar.av.tr/ttozellesmesi/html, (04 Ağustos 2006), s.26.

³⁰⁵ Telekom Kurumu, a.g.e., s.123.

Dünya çapında, 1990-1999 yılları arasında 49 ülke telekom operatörünü kısmen ya da tamamen özelleştirmiş dolayısı ile tekeli de kaldırmıştır. 1999 sonu itibariyle ise 88 International Telecommunication Union (ITU) üyesi ülke telekom idarelerine özel sektör katılımı sağlanmıştır. Özelleştirmelerin önemli bir bölümü, Avrupa ve Amerika'daki ülkeler tarafından gerçekleştirilmiştir. 1998 yılı sonu itibariyle Avrupa'daki 53 ITU üyesi arasından 25'i telekom operatörlerini kısmen de olsa özelleştirmiştir. Kuzey ve Güney Amerika'da ise 20 ülke özelleştirmeyi gerçekleştirmiştir. Özellikle Latin Amerika ülkelerindeki özelleştirmelerde özel sektör ve yabancı katılımı konusunda kısıtlamalar en aza indirilmiştir. Asya-Pasifik bölgesinde de özelleştirme çalışmaları hızla ilerlemektedir. Bölgede yer alan ülkelerin yarısından fazlası özelleştirme işlemlerini gerçekleştirmiştir.

Aşağıdaki tabloda Avrupa'da özelleşen telekom şirketlerinin hissedarlık yapıları görülmektedir.

Tablo 4-5 : Avrupa'da Telekom Şirketleri Hissedar Yapısı

Şirket Adı	Ülke	Yatırımcı Profili ve Ortaklık Payı Yüzdesi				Halka Arz
		Devlet	Kurumsal	Blok	Bireysel	
British Telecom	İngiltere					100
Cable&Wireless	İngiltere					100
Deutsche Telecom AG	Almanya	15	57	17	11	
France Telecom	Fransa	27,7	64,4		7,9	
Belgacom	Belçika	50		7,7		42,3
Swisscom	İsveç	58,3				41,7
OTE	Yunanistan	28	45,1	20		6,9
Portugal Telecom	Portekiz		60		40	
Telecom Italia	İtalya		54,87	24,5		20,63
Telecom Austria	Avusturya	27,37				72,63
Tele Danmark	Danimarka	51,1	15,4	33,5		
Türk Telekom	Türkiye	30		55		15

Kaynak: www.francetelecom.com; www.bt.com; www.cw.com; www.deutschetelekom.com; www.belgacom.com; www.swisscom.com; www.ote.gr; www.telecom.pt; www.telecomitalia.it; www.telekomaustria.com; www.tdc.com.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, bu konuda öncülük eden İngiltere'de iki büyük telekom şirketinin hisselerinin tamamı halka arz edilmiştir. Avrupalı Telekom şirketleri'nin genelde halka arz yoluyla özelleştirildiği, tek bir kuruma blok satışların oranının düşük olduğu görülmektedir, bunların içinde de en yüksek oran % 33,5 ile

Danimarka şirketinde olup diğer ülkelerde oranlar oldukça düşüktür. İngiltere dışında şirketlerini tamamıyla özelleştiren Portekiz ve İtalya'dır. Halka arz edilen şirketlerin hisseleri genelde kurumsal yatırımcılarda toplanmıştır.

ITU'nun verilerine göre, özelleştirmenin en yavaş ilerlediği bölgeler Afrika ve Arap ülkeleri olarak gözükmektedir. Dünya Bankası'nın son yıllarda sağladığı teknik destekten yararlanan Afrika ülkelerinde sektörde reform ve özelleştirme konusunda ciddi çabalar göze çarpmaktadır. Afrika'da 42 ITU üyesi ülke arasından 14'ü özelleştirme işlemini tamamlamıştır. Arap ülkeleri arasında ise Mısır dışında telekom alanında ciddi reformlar gerçekleştiren ülke bulunmamaktadır.

Genel açıklamalardan sonra dünyada telekom özelleştirme örneklerini birkaç ülke ve bölge özelinde incelenecektir.

4.8.1. İngiltere'de Telekom Özelleştirmeleri

ABD'de genel yapı özel girişim üzerine inşa edildiğinden özelleştirmeden ziyade doğrudan serbestleşme süreci başlamıştır. Bu nedenle dünyada telekom özelleştirme örneklerine bu konuda öncü olan İngiltere uygulaması ile başlanacaktır.

İngiltere'de 1977 yılında Karter komitesi tarafından hazırlanan bir raporda ülkede telekomünikasyon ve posta hizmetlerinin ayrılması ve bu hizmetlerin farklı iki işletmeci tarafından sunulması önerilmiştir. 1980 yılına gelindiğinde British Telecom (BT) kurulmuştur³⁰⁶.

İngiltere'de Muhafazakar Parti'nin 1979 yılında iktidara gelişi ile devletin ekonomideki rolü temelde ideolojik nedenlerle yeniden ele alınmış ve radikal reformlar yapılmıştır. Ülke ekonomisinin daha sağlıklı gelişebilmesi için rekabetin artırılması, ekonomik faaliyetlerin özel kesime devri ve sermayenin tabana yayılması amaçlarıyla daha önce eşi görülmemiş bir özelleştirme programı başlatılmıştır. Küçük ölçekli özelleştirmelerle başlatılan bu program, 1984 yılında BT'nin özelleştirilmesi ile ölçek değiştirmiştir³⁰⁷.

³⁰⁶ Telekom Kurumu, a.g.e.,s.130.

³⁰⁷ AĞAR, Serkan, a.g.e., s.10.

İngiltere’de BT’nin özelleştirilmesi süreci, 1981’de posta hizmetlerinin (British Post Office), ulusal telekom şirketi BT’den ayrılmasıyla başlamıştır. 1984’te telekomun özelleştirilmesi için yasa çıkarılmış, sahipliğin özele devri ise üç aşamada gerçekleştirilmiştir. Devletin sahipliğindeki BT hisselerinin % 50,2’lik bölümü Kasım 1984’te satılmıştır. Özelleştirme sonrasında ulusal çıkarların korunması amacıyla hem BT’nin ana statüsünde hem de telekom lisansında bazı önlemler alınmıştır.

Alınan önlemlere göre, hiçbir ortak % 15’den fazla paya sahip olamayacak, hükümet, oy hakkı olmayan iki yönetim kurulu üyesi atayabilecektir. Yönetim kurulu üyeleri İngiltere vatandaşı olacak, devlet, şirket ana statüsünde kabul edilemeyecek değişiklikleri veto hakkı sağlayan “altın hisse” bulunduracaktır.

Aşağıdaki tabloda İngiltere’de BT’nin özelleştirilmesi ile ilgili detaylar görülmektedir.

Tablo 4-6 : BT’nin Özelleştirilme Detayları

Yıl	Şirket Adı	Satış Oranı	Elde Edilen Gelir (Milyon\$)	Satış Yöntemi
1984	British Telecommunications PLC	50,2	4.490,5	Halka Arz
1991	British Telecommunications PLC	21,8	10.118,9	Halka Arz
1993	British Telecommunications PLC	28,0	7.551,7	Halka Arz
Toplam		100,0	22.161,1	

Kaynak: www.privatizationbarometer.net/database.php, (05.03.2008).

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi İngiltere’de tekel konumunda olan BT 22 milyar \$ gelir sağlayacak şekilde üç ayrı yılda halka arz yöntemiyle özelleştirilmiştir. İlk arz edildiğinde % 50,2’si ile 4.4 milyar \$ elde edilirken, 1991 yılında yapılan % 21,8 ile 10.1 milyar \$ elde edilmiştir. BT’nin piyasa değerindeki gelişimi görmek açısından bu tablo önemli ipuçları vermektedir. 1991 yılındaki değeri ile % yüzü 46,4 milyar \$ iken 1993 yılındaki satışla birlikte toplam elde edilen gelir 22 milyar \$ olmuştur. Bu durum da bu tür şirketleri doğru zamanda ve doğru oranda satmak gerektiğini göstermektedir.

BT'nin özelleştirilmesi sonrasında sektörde serbestleşme uygulamaları başlatılmıştır. Bu çerçevede, telekom cihazları piyasası rekabete açılmış, mobil telefon ve çağrı cihazı işletme lisansları ile sektörde yeni şirketlerin faaliyetine izin verilmiştir. Sektörde temel ağda, 1990 yılında gözden geçirilmek üzere, duopol (ikili tekel) oluşturulması benimsenmiş ve BT'ye rakip bir telekom ağı oluşturarak ulusal ve uluslararası hizmet vermek üzere Mercury şirketine lisans verilmiştir.

1984 tarihli Telekomünikasyon Yasası, BT'nin telekomünikasyon hizmetleri piyasasındaki özel haklarını kaldırarak telekom hizmetlerinde rekabetçi bir piyasa yapısının oluşması için gerekli çerçeveyi koymayı amaçlamıştır. 1990'lı yıllarda piyasanın serbestleşmesiyle birlikte yeni ulusal Public Telecommunications Operator /Kamu Telekomünikasyon İşletmecisi lisansı verilmeye başlanmıştır. Bu, İngiltere'de 1980'li yıllarda sadece BT ve Mercury'e verilen sabit telekomünikasyon şebekesi sağlama lisansının ve oluşturulan duopolün sonu anlamına gelmiştir³⁰⁸.

1991 yılından itibaren yerel mobil telefon, kablo TV ve uluslararası hizmetleri de kapsayan yeni lisanslar verilmeye başlanmış ve 1993 yılı sonlarına kadar otuz yeni lisans verilmiştir. Kablo TV ve mobil telefon şirketleri, temel hizmetlerde diğer ağ işleticileriyle rekabet edebilme olanağına sahip kılınmıştır.

Office of Telecommunications / İngiltere Telekomünikasyon Otoritesi'in, sektörde eşit rekabet koşulları sağlama ve rekabeti teşvik etme yönündeki çabaları ve sektörde sağlanan liberalizasyon sonucu İngiltere, ABD'den sonra en rekabetçi sektör yapısına sahip ülke olmuştur. Bugün sektörün çeşitli bölümlerinde yüzlerce firma faaliyet göstermektedir³⁰⁹.

Özellikle A.B.D ve İngiltere gibi iki ülkenin telekomda rekabete geçme ve artırma çabaları ve bu çabaların olumlu sonuçlar vermesi, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere tüm dünyanın rekabete geçme isteğini ve çalışmalarını arttırmıştır. 1990'lı yıllarda bu çalışmaların hız kazandığı 2000'li yıllarda ise, pek çok Avrupa ülkesinde serbestleşme sürecinin tamamlandığı görülmektedir. Yalnızca serbestleştirme

³⁰⁸ DÜZYOL, H. Saltuk, SAYGILI, İ. Murat, ÇANKAYA, Levent, ÇETİN,Tamer , KURT, Ayşe, Altyapı Yetkilendirmesi Ön Değerlendirme Raporu , Telekom Kurumu , Ankara, 2008, s.12.

³⁰⁹ ÇAKAL, Recep, a.g.e., s.58.

hareketinin başlaması beraberinde özelleştirmeleri bir zorunluluk haline getirmiş ve British Telecom'un özelleştirilmesi bunun ilk örneği olmuştur.

4.8.2. Fransa'da Telekom Özelleştirmeleri

Fransa telekom şirketinin özelleştirilmesi konusunda uzun bir kararsızlık dönemi geçirmiştir. Bu kararsızlık dönemi sonrasında Eylül 1997'de Fransız Hükümeti Dünyanın dördüncü büyük telekom şirketi olan France Telecom'u AB direktifleri doğrultusunda kısmen özelleştirmeye karar vermiştir³¹⁰.

Bu karar sendikaların harekete geçmesine neden olmuştur. Hükümet'in bu kararına gelmeden önce 1991 yılında Fransa PTT'si Posta Ofisi ve France Telecom olarak ikiye ayrılmış, France Telecom kanunlarla özerk bir yapıya kavuşturulurken, ana sözleşme ve şirket hukuki yapısı değiştirilmiş ve bu hazırlıklar 1997 yılının başlarında bitmiştir³¹¹.

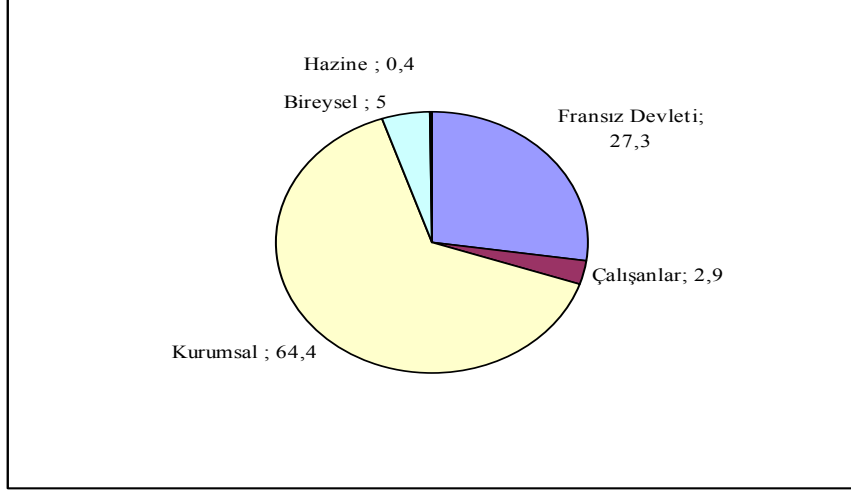
Bir yandan özelleştirme girişimleri devam ederken, diğer yandan serbestleşme yolunda adımlar atılmıştır. Bu çerçevede Fransa telekom pazarına devlet kuruluşları, kablo şebekeleri, radyokomünikasyon, su sağlayıcıları, elektrik hizmeti sağlayıcıları, kanallar, demiryolları ve karayolları, büyük endüstri kuruluşları, yeni pazarlara açılmayı hedefleyen yabancı işletmeciler, diğer yabancı işletmeciler, yeniden satış işletmecileri yeni giren işletmeci türleri arasında gösterilebilir³¹².

³¹⁰ France Telecom Group, <http://www.fundinguniverse.com/company-histories/France-Telecom-Group-Company-History.html>, (14 Haziran 2008).

³¹¹ HUSSON, Michel, Unions Respond To Partial Privatisation of France Telecom, <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/1997/09/feature/fr9709162f.htm>, (23 Ağustos 2008).

³¹² DÜZYOL, H. Saltuk, SAYGILI, İ. Murat, ÇANKAYA, Levent, ÇETİN, Tamer, KURT, Ayşe, a.g.e., s.35.

Aşağıdaki grafikte France Telecom'un hissedarlık yapısı görülmektedir.

Grafik 4-1 : France Telecom Hissedarlık Yapısı

Kaynak: www.francetelecom.com.

Yukarıdaki grafikte görüldüğü gibi France Telecom'un % 27,3'ü devlette, % 0,4'ü hazine kalmış, diğer hisseler % 64,4 kurumsal yatırımcı, % 5 bireysel yatırımcı ve % 2,9 çalışanlar tarafından satın alınmıştır.

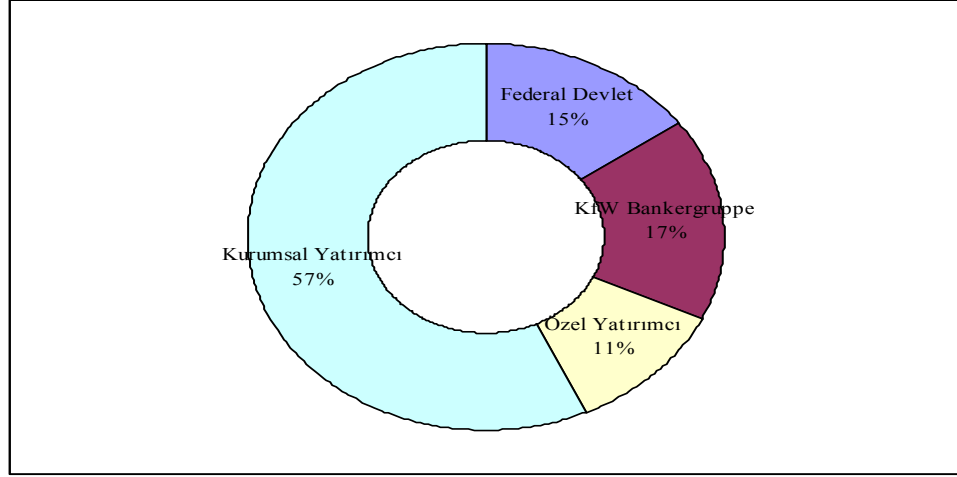
4.8.3. Almanya'da Telekom Özelleştirmeleri

Alman telekom pazarında, alternatif şebeke işletmecileri rekabetin başlamasıyla birlikte pazara girmişlerdir. Alternatif şebeke işletmecileri geleneksel bakır ve fiber optik kablolarına sahip veya bir şekilde erişim hakkı olan kuruluşlardır. Bu şebekeler, gaz boruları, demiryolları hatları, su hatları gibi ekipmanları telekom altyapısı hizmeti olarak kullanmayı veya kullandırmayı hedeflemektedirler. Alternatif şebeke işletmecilerinin büyük bir kısmını şehir ağ işletmecileri oluşturmaktadır. Şehir ağ işletmecilerinin önemli bir kesimini ise enerji şirketleri oluşturmaktadır³¹³.

Alman telekom pazarı faaliyet alanına göre yerel alan, bölgelerarası ve ulusal alan, uluslararası alan olarak üçe ayrılır. Yerel alan, en çok bu alanda firma ve kuruluş hizmet vermektedir. Ulusal alan, ulusal bazda rekabet eden firmaların sayısı biraz daha azdır. Uluslararası alan, bu bazda faaliyet gösteren işletmeciler arasında dünyada önemli faaliyetleri olan şirketler yer almaktadır.

³¹³ DÜZYOL, H. Saltuk, SAYGILI, İ. Murat, ÇANKAYA, Levent, ÇETİN, Tamer, KURT, Ayşe, a.g.e., s.24.

Aşağıdaki grafikte Deutsche Telecom AG'nin (DT) hissedarlık yapısı görülmektedir.

Grafik 4-2 : Deutsche Telecom AG Hissedarlık Yapısı

Kaynak: www.deutschetelekom.com.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, Almanya'da DT hisselerinin halka arz edilmesiyle kurumsal yatırımcılar hisselerin % 57'sine sahip olmuşlar, % 17 hisse ise blok olarak KfW Bankengruppe tarafından satın alınmıştır. Hisselerin % 15'i hala devletin elindedir. Kalan % 11 hisse ise bireysel yatırımcıların elindedir.

Özelleştirmeden sonra yeni bir anlayışla idare edilen DT, 1997 Aralık ayında başlattığı modernizasyon projesini tamamlamış ve tüm ağını sayısallaştırarak dünyanın en modern telekom ağını oluşturmuştur³¹⁴. Almanya'da sabit hat ve genişbant uygulamalarında DT'nin hakimiyeti mevcuttur. Mobilcom, BT Global Services, Accore ve Debitel gibi diğer oyuncular daha küçük oranlarda paylar alabilmektedir³¹⁵.

³¹⁴ Telekom Kurumu, a.g.e., s.131.

³¹⁵ Germany, Budde Reports, <http://www.budde.com.au/buddereports/2151/Germany>, (10 Mayıs 2008).

4.8.4. Güney Amerika’da Telekom Özelleştirmeleri

Arjantin’de, Eylül 1989’da özelleştirme çalışmaları başlamış ve ENTel tarafından işletilen yerel ağ iki ayrı işletim bölgesine ayrılarak her iki bölgenin de % 60 hissesinin satılması planlanmıştır. Bell Atlantik ile Manufacturers Hannover Liderliğindeki konsorsiyum yukarı bölge diye adlandırılan ortadan kuzeye kadar olan kısmı, Citicorp-Telefonica Konsorsiyumu da aşağı bölge olan güney bölümünü paylaşmıştır³¹⁶.

Meksika, 1980’lerin başında büyük iç ve dış açıklar nedeniyle ekonomik bunalıma girmiştir. 1982 yılından başlayarak istikrar tedbirleri uygulanmaya başlanmış ve GSMH’nin % 18’ine varan bütçe açıkları 1988 yılına kadar düzenli bir şekilde azaltılmıştır. Devlet harcamalarında yapılan kısıntılar, telekom sektöründe de yatırımların yavaşlamasına neden olmuş, 1985 yılında ekonomik büyüklük açısından dünyada 15. sırada yer alan ülke, telefon yoğunluğu açısından 83. sırada yer almış ve telefon bekleme süresi üç yılı aşmıştır. Meksika’da telekom hizmeti 1940’lara kadar ABD şirketi International Telephone and Telegraph (ITT) ve İsveç firması Ericsson tarafından verilmiş, 1947’de Telefonos de Mexico (TELMEX)’in kurulması ile devlet ilk kez sektörde yer almıştır. 1958’de yabancı şirketler TELMEX’deki hisselerini Meksikalı yatırımcılara satınca, TELMEX sadece Meksika devlet ve özel sermaye ortaklığıyla yönetilmeye başlanmıştır. Devletçi ekonomik politikaların etkisiyle, devletin TELMEX’deki hisse oranı % 48’den % 51’e çıkarılmıştır³¹⁷.

Yalnızca 1982 – 1987 yılları arasında 193 milyon \$ net kar eden TELMEX, devlet politikası nedeniyle yatırımlarını sadece dış borçlarla yapabilmiş ve Meksika’nın yaşadığı dış borç krizinden TELMEX’in yatırımları da etkilenmiş, 1970’li yıllarda ortalama % 12,8 olan telefon ağı büyüme oranı, 1980’li yılların ortasında % 6’ya düşmüştür³¹⁸.

Hükümet, 1989 yılında TELMEX’in çoğunluk hisselerini özelleştirmek istediğini duyurmuştur. TELMEX’in Meksikalıların kontrolünde kalmasını sağlamak

³¹⁶ ENTel Tarihçe, http://en.wikipedia.org/wiki/Telecom_Argentina#History, (14 Haziran 2008).

³¹⁷ AĞAR, Serkan, a.g.e., s.11.

³¹⁸ TELMEX, <http://en.wikipedia.org/wiki/Telmex#History>, (14 Haziran 2008).

üzere şirketin sermaye yapısı yeniden düzenlenmiştir. TELMEX'e, içinde NTT, Cable and Wireless, Southwestern Bell, Nynex International, GTE Telephone, Bell Canada, Singapore Telecom, US Sprint, Telefonica de Espana, France Cable et Radio (FCR), STET gibi dev telekom şirketlerinin bulunduğu 16 uluslararası şirket talip olmuş, yalnızca 13 Kasım 1990'da TELMEX'in % 20,4 oranındaki AA grubu hissesi, Meksika'nın önemli şirketlerinden Grupo Carso ile yabancı ortakları Southwestern Bell ve France Cable et Radio'nun oluşturduğu konsorsiyuma satılmıştır. Ayrıca devlete ait % 4,4 oranında hisse, sekiz yıl vadeli kredi sağlanarak çalışanlara verilmiştir³¹⁹.

Şili'de telekomünikasyon hizmetleri 1930'lu yıllardan itibaren özel kesim tarafından yürütülürken, 1970'li yıllarda yaşanan devletleştirme politikalarıyla telekomünikasyon şebekeleri kamu mülkiyetine geçmiştir. Sektörde 10 yılı aşan durgunluk dönemi yaşanmış, 1980'li yılların başlarında sınırlı özelleştirme ve serbestleşme girişimleri ile teleks hizmetleri, posta ve telefon idaresinden ayrılarak ticari amaçlı özerk bir kuruluş haline getirilmiş ve daha sonra özelleştirilmiştir. 1980'lerin başında ayrıca kamu iştiraki olan küçük bir telefon şirketi de özelleştirilmiştir³²⁰.

1980'lerin ortalarında ülkedeki iki ana telekomünikasyon işleticisinden yerel hizmetlerde hakim durumda olan Compania de Telefonos de Chile SA (CTC) ve uzak mesafe hizmetlerinde tekel olan Empresa Nacional de Telecomunicaciones'in (ENTEL) özelleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Özelleştirme ile görevlendirilen Corporacion de Fomento de la Produccion (CORFO), % 99'u devlete ait olan her iki şirketteki kamu hisselerinin bir kısmını 1985-87 yılları arasında şirketlerin çalışanlarına ve halka satmış ve 1987 yılı itibarıyla CTC'nin % 25'i ve ENTEL'in % 30'u özel kesime geçmiştir. 1988 ve 1989 yıllarında da hisse satışları devam etmiştir³²¹.

³¹⁹ REED, Sandra, Privatization of Latin American Telecommunications Firms, <http://www.lectlaw.com/files/il-2.htm>, (18 Haziran 2008), s.4.

³²⁰ ÇAKAL, Recep, a.g.e., s.63.

³²¹ REED, Sandra, a.g.e., s.5.

4.9. Türkiye’de Telekom Sektörünün Yapısı

Türkiye’de telekom sektörünün tarihi, 23 Ekim 1840’da Sultan Abdülmecit tarafından Postahane-i Amirane’nin kurulmasıyla Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerine kadar dayanmaktadır. İlk telefon sistemi 1911 yılında American Western Electric şirketine verilen 30 yıl süreli ayrıcalık karşılığında, bu şirket adına faaliyet gösteren Dersaadet Telefon Anonim Şirketi tarafından kurulmuştur. I. dünya savaşında devlet tarafından el konulmuş olan bu şirket Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte 13.6.1936 tarih ve 3026 sayılı yasa ile 800.000 İngiliz Lirası ödenerek satın alınmıştır³²².

Cumhuriyet’in ilanından sonra Türkiye’de telekom hizmetleri 1924 yılında 406 sayılı yasayla³²³ verilmeye başlanmış ve Posta ve Telgraf yasası çatısı altında Posta Telgraf ve Telefon İşletmesi Genel Müdürlüğü (PTT) içinde tekel olarak devam etmiştir. 1983 yılında 2813 sayılı yasayla³²⁴ Telsiz Genel Müdürlüğü kurularak telsiz hizmetleri, 1994 yılında da 4000 sayılı yasayla³²⁵ Posta ve Telekom hizmetleri birbirinden ayrılmış ve Türk Telekom bir KİT olarak kurulmuştur. Bu yapılanma sonucunda uydu haberleşmesinden kablolu TV’ye, internet omurgasından denizaltı hatlarına kadar tüm telekom hizmetleri ve altyapısı bir tekel olarak öncelikle PTT, devamında Türk Telekom A.Ş. tarafından sunulmuştur.

Türkiye’de telekom sektörünün pazar büyüklüğü Ulaştırma Bakanlığı’na göre 2006 yılı sonunda 26.5 milyar TL’ye yükselmiştir ve GSMH içindeki payı gün geçtikçe yükselmektedir³²⁶. Dokuzuncu Kalkınma Planına göre % 4 lerde olan GSMH içindeki büyüklüğün % 5 lere ulaşması ve düzenleyici etkiye gerek kalmadan, devletin öngörülebilir politikalarla istikrarlı olarak özendirdiği, rekabetçi, teknoloji geliştirme ve kullanımında küresel seviyede lider ülkeler arasına girmiş katma değer üreten, uluslararası pazarlarda faal sanayi oluşturmanın yolları aranabileceği bir sektör haline gelmesi hedeflenmiştir³²⁷.

³²² İÇÖZ, Özge, “Telekom Sektöründe Regülasyon ve Rekabet”, Uzmanlık Tezleri Serisi, Rekabet Kurulu, Yayın No: 98, Ankara, 2003, s.47.

³²³ Resmi Gazete, Tarih: 21 Şubat 1924, Sayı: 59.

³²⁴ Resmi Gazete, Tarih: 07 Nisan 1983, Sayı: 18011.

³²⁵ Resmi Gazete, Tarih: 18 Haziran 1994, Sayı: 21964.

³²⁶ tele.com.tr, “Telekom Arenasında Rekabet Tartışıldı”, Sayı: 31, Mart 2007, s.48.

³²⁷ tele.com.tr, “Hedef GSMH’nin % 5’i Büyüklüğe Ulaşmak”, Sayı: 33, Mayıs 2007, s.68-71.

Nisan 2007 tarihi itibariyle de yaklaşık 54 milyon mobil hat (GSM), 19 milyon sabit hat (PSTN), 3.5 milyon internet (Asymmetrical Digital Subscriber Line / Asimetrik Sayısal Abone Hattı (ADSL)-az miktarda Kablo Net) abonesi mevcut olan Türkiye’de dünya standartlarına göre çok geride kalınmış ama düzenleyici kurum tarafından bu standartları yakalayacak düzenlemeler hızlandırılmaya çalışılmaktadır³²⁸.

1983 yılına kadar Türkiye’de telekom altyapısı dar bir alanı kapsayan az gelişmiş bir telefon ağından oluşmuş iken 1983 yılında devletin altyapı yatırımlarına önem veren politikası gereği PTT Genel Müdürlüğü telekom altyapısını büyütme ve modernleştirmek için çok ciddi bir altyapı atağı başlatmıştır.

1990’lı yılların ortasına kadar devam eden bu hızlı büyüme sürecinde, telefon kullanımı hızla artmış, telefon hizmetleri yaygınlaşmış, aynı zamanda hizmet kalitesi yükselmiş, radyo televizyon yayınları için kendi uydu sistemi kurulmuş ve katma değerli hizmetler verecek şekilde yeni teknolojilere büyük miktarda yatırımlar yapılmıştır. Katma değerli hizmetler verebilecek şekilde yapılan altyapı yatırımları sayesinde ses hizmetleri yanında veri hizmetleri de verilmeye başlanmıştır.

Türkiye telekom altyapısı, 1990’lı yılların başında bir çok açıdan Avrupa ülkelerinin altyapılarından çok daha iyi duruma gelmiştir. Yalnızca bu gelişme, 1994 yılında yaşanan ekonomik krizin ardından bütçe açıklarını kısmak amacıyla devlet yatırımlarının azaltılması çabalarıyla durmuştur. Her ne kadar gelir ortaklığı çözümleri ile altyapıda ilaveler olmuşsa da, bu beklenen düzeylerde gerçekleşmemiştir.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı’nın (OECD) üye ülkeler arasında geniş bant internet kullanımına ilişkin son istatistiklerine göre Türkiye Meksika’nın önünde sondan ikinci, yani 29’uncu olmuştur. Türkiye’de geniş bant internet bağlantısında her 100 kişiye 3.8 Digital Subscriber Line / Sayısal Abone Hattı (DSL) internet bağlantısı düşerken, Meksika’da her 100 kişiye 2.7 DSL internet bağlantısı düşmektedir. Buna karşın birinci sıradaki Danimarka’da her 100 kişiye 19.6 DSL internet bağlantısı düşmektedir³²⁹.

³²⁸ ACARER, Tayfun, “Telekomünikasyon Pazarı Temel Göstergeleri”, Telekom Dünyası, Sayı: 58, Nisan 2007, s.108.

³²⁹ tele.com.tr, “Bilişim ve Telekom Öncelikleri”, Sayı: 36, Eylül 2007, s.56-57.

Türkiye’de telekom altyapısı sabit telekom, mobil sistemler, veri ve kablo tv altyapısından meydana gelmektedir ve gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşabilmek için yaklaşık 3.5 milyar Amerikan Dolarlık yatırımla bu denge kurulabileceği tahmin edilmektedir³³⁰.

Türkiye’de telekom sektöründe faaliyet gösteren girişimciler, işletmeciler, imalat ve ithalatçılar ile tüketicilerden meydana gelmektedir. Sektörü meydana getiren işletmeciler, Telekom Kurumu tarafından yetkilendirilen işletmecilerdir.

Aşağıdaki tabloda Telekom Kurumu tarafından yetkilendirilen işletmecilerin bir yılda meydana gelen sayısal değişiklik görülmektedir.

Tablo 4-7 : Telekom Kurumu Tarafından Yetkilendirilen İşletmeciler

Lisanslı İşletmeciler	2006	2007	2008
Görev Sözleşmesi İmzalayan İşletmeciler	2	2	1
İmtiyaz Sözleşmesi İmzalayan İşletmeciler	4	4	4
Uydu Platform İşletmeciliği	1	2	2
Uydu Telekomünikasyon Hizmetleri İşletmeciliği	24	20	19
GMPCS Mobil Telefon İşletmeciliği	5	4	5
Karasal Hatlar Üzerinden Veri İletimi Hizmeti İşletmeciliği	20	20	25
Altyapı İşletmeciliği Hizmeti	0	7	16
İnternet Servis Sağlayıcılığı	74	72	87
Uzak Mesafe Telefon Hizmetleri İşletmeciliği	40	35	32
Kablo Platform İşletmeciliği	0	5	5
Ortak Kullanımlı Telsiz Hizmetleri İşletmeciliği	48	48	57
Rehberlik Hizmetleri İşletmeciliği			8
Toplam	218	219	261

Kaynak: T.K. 2006 Yılı Faaliyet Raporu ve http://www.tk.gov.tr/doc/lisans/isletmeci_sayilari.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi 2008 yılının sonu itibariyle 261 adet lisanslı işletmeci vardır. Tabloda göze batan rakamların başında İnternet sağlayıcılara verilen lisanslardaki gelişimdir. 2006 yılında internet servis sağlayıcısı 74 adet iken 2008 yılında 87 adete yükselmiştir. Bunun yanında göze batan diğer bir rakam ise Rehberlik Hizmetleri İşletmeciliği adı altında verilen lisansların varlığıdır. Bu

³³⁰ DOANY, Paul, Yönetim Kurulu Başkanının Mesajı, Türk Telekom A.Ş. 2006 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2007, s.20.

teknolojideki gelişime paralel internetin kullanımındaki yoğunluğun artması ve bununla birlikte yine teknoloji kullanılarak yapılan rehberlik hizmetleri işletmeciliğinin yaygınlaşmaya başladığının göstergesidir.

Sabit telekom hizmet işletmecisi olarak Türk Telekom A.Ş., imtiyaz sözleşmesiyle yetkilendirilmiş olup, her türlü telekom hizmetlerini yürütmeye ve telekom altyapısını işletmeye yetkilendirilmiştir.

Telekom Kurumu ile imzaladıkları imtiyaz sözleşmesi ile mobil telekom hizmet işletmecisi olarak ta iki tanesi GSM 900 bandında (Turkcell ve Vodafone), bir tanesi de GSM 1800 bandında (Avea) hizmet vermekte olan üç adet işletmeci bulunmaktadır. Mobil İşletmeciler; ses hizmetleri yanında kısa mesaj, resimli kısa mesaj, internet ulaşımı ve bas-konuş gibi veri hizmetlerinin yanında sanal kullanıcı platformu oluşturma, sesli mesaj, cep-mail gibi hizmetler sunmaktadır.

Diğer işletmeciler ise, telekom sektöründe hizmet verebilmek için 2.nci tip telekom ruhsatı almış olan işletmeciler, uydu telekom hizmetleri, uydu platform hizmetleri, uzak mesafe telefon hizmetleri, karasal hatlar üzerinden veri iletim hizmetleri, ortak kullanımlı telsiz hizmetleri, Uydular Üzerinden Küresel Haberleşme Sistemi (GMPCS) mobil telefon hizmeti veren işletmeciler ve genel izin belgesi sahibi olarak İnternet Servis Sağlayıcılığı (ISS) hizmeti veren işletmecilerdir.

Türkiye’de telekom hizmetlerinin geliştiği, yıllar itibariyle genel olarak artış eğiliminde olan sayısal büyüklüklerden ve hizmet türlerinin çeşitlenmesinden görülebilmektedir.

Aşağıdaki tablodaki rakamlar telekom sektöründeki sayısal büyüklüklerin ifade edilmesi açısından önemli bir göstergedir.

Tablo 4-8 : Türkiye’de En Büyük Beş Telekom Firmasının Gelirleri

(Milyon \$)	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Türk Telekom	3.654	2.961	3.421	4.348	4.708	5.511	4.938	7.064
Turkcell	2.296	1.774	2.100	2.375	3.572	4.449	4.672	6.264
Vodafone	590	510	590	667	1.200	1.620	1.500	2.050
KVK	501	204	376	518	823	1.110	1.156	1.204
Genpa	193	145	201	380	657	831	893	1.165
Toplam	7.234	5.594	6.688	8.288	10.960	13.522	13.159	17.746
Artış %		-23	20	24	32	23	-3	35

Kaynak: İnterpromedya İlk 500 Bilişim Şirketi Araştırması ve Capital 500 Araştırması.

Yukarıdaki tablodan, telekom gelirlerinden en büyük payı Türk Telekom’un sabit telefon ses hizmeti gelirlerinin aldığı görülmektedir. Bununla birlikte sektörü, genellikle hızla gelişimini sürdüren büyük ölçüde kablosuz sektörde hizmet veren işletmecilerden elde edilen donanım gelirlerinin yanı sıra GSM gelir ve yatırımları yönlendirmektedir.

Tablodan anlaşılacağı üzere telekom sektörü tüm diğer sektörlerde olduğu gibi 2001 krizinin etkileriyle % 23 küçülmüş ve daha sonraki yıllarda büyümesini devam ettirerek kaybını yerine koymuştur. Özelleştirme sürecinde olan Vodafone’nun 2006 da küçülmesi, Türk Telekom’un gelirlerindeki küçülme 2006 yılında önceki yıla göre sektörel küçülmeye neden olmuş gibi görünse de mobil sektörü temsil eden özel sektör firmaları büyümelerini sürdürmüştür.

2007 yılında tüm firmalarda ciro büyümesi görülmekte ve toplamda % 35 gibi bir büyümeye denk gelmektedir.

4.10. Türkiye’de Telekom Sektöründe Düzenleme

Dünyayla bütünleşmek isteyen Türkiye açısından uluslararası düzenlemeler oldukça önemlidir. Türkiye’de telekom sektörü ile ilgili düzenlemeler AB mevzuatına uygun yapılmaktadır.

Benzer ülkelerde yaşanan serbestleşme sürecine girerek mobil sektörde yaşanan rekabetin tüm telekom alanlarına kaydırılması ve sektörün diğer sektörlerin temel taşlarından biri haline dönüştürebilmesi için 2000 yılının Ocak ayında çıkarılan 4502 sayılı yasa³³¹ ile politika belirleme, düzenleme ve işletme fonksiyonları birbirinden ayrılmıştır.

Bu çerçevede,

- a) Türk Telekom, özelleştirilmesi yolunda önemli bir adım atılarak KİT halinde devlete ait bir şirket haline gelmiş, Türk Telekom tarafından yürütülmekte olan düzenlemeye yönelik görevler Telekom Kurumu’na³³² aktarılmıştır,
 - b) Telsiz Genel Müdürlüğü’nün işleyişine son verilmiş ve bu kuruluşun da tüm görev ve sorumlulukları Telekom Kurumu’na aktarılmıştır,
 - c) Ulaştırma Bakanlığı tarafından yerine getirilmekte olan görev ve sorumlukların önemli bir kısmı Telekom Kurumu’na devredilmiştir,
 - d) Türk Telekom’un tekel haklarına önemli kısıtlamalar getirilmiştir,
- Telekom Kurumu kendisine yasayla verilen görevler çerçevesinde³³³;
- a) Sektörde çağdaş yapılanmanın tamamlanması sağlamak,
 - b) Sektörü kuşatıcı üst düzey politika konseyi oluşturulması ve yapılacak düzenlemelere tarafların görüşlerinin yansıtılması,
 - c) Yasanın öngördüğü düzenlemelerin bu çerçevede AB ile uyum gözetilerek hızla hazırlanması,
 - d) Yasada yapılması düşünülen değişiklik tekliflerini gündeme getirmeyi hedeflemiştir.

³³¹ Resmi Gazete, Tarih: 29 Ocak 2000, Sayı: 23948.

³³² 10.11.2008 tarih ve 27050 (Mükerrer) Sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Elektronik Haberleşme Kanunu’na göre Telekomünikasyon Kurumu’nun adı Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu olarak değiştirilmiştir.

³³³ GÜLHAN, Abdullah Raşit, “Telekom Dünyası ve Türkiye İncelemeleri”, 2003, <http://www.telkoder.org.tr/2-report/TK-ARG.ppt#256> (03 Ekim 2006), s.12.

Telekom sektörünün gelişmesi ve büyümesine yönelik on yıllık harita çıkarma çalışmaları çerçevesinde düzenlenen ve sektörün önde gelen şirketlerinin yöneticileri ve devleti temsilen ilgili bakanlık ve kuruluşların yöneticilerinin katıldığı “Bilgi ve İletişim Teknolojilerinde Stratejik Öncelikler” konulu toplantıda alınan kararlara göre, düzenlemeler, AB ve rekabet konusunda dikkate alınması gereken stratejik hedefler aşağıda sıralanmıştır³³⁴.

- a) Yetkilendirme sistemi basitleştirilmelidir, alternatif işletmecilerin rekabet gücü artırılmalıdır, alternatif altyapılar ve altyapıdaki şirket ve hizmet çeşitliliği artırılmalıdır,
- b) Ülke kaynaklarının etkin bir şekilde kullanımını sağlanmalıdır, rekabete aykırı uygulamaların önüne geçilmelidir,
- c) Denetim işlevi etkinleştirilmelidir, servis ve teknoloji tarafsız yaklaşımı uygulanmalıdır,
- d) Tüketici menfaatlerinin gözetilmelidir, alınan vergi ve yasal yükümlülükleri azaltılmalı ve vergi oranı düşürülmelidir,
- e) Rekabet edebilir, farklı ürünlerin üretimi için uygun ortam yaratılmalı ve Ar-Ge geliştirilmelidir.

Türkiye’de düzenlemelerin neticesinde yasalara yapılan eklemelerle bir takım telekom hizmetlerinin görülme yöntemi olarak imtiyaz sözleşmesi yolunu benimsemiştir. Özellikle 406 sayılı Telgraf ve Telefon Yasasının 4502 sayılı yasayla olan değişik 2 ve 3. maddelerinde, imtiyaz sözleşmesi bir telekom hizmeti görme yöntemi olarak benimsemiştir³³⁵.

Türkiye’de düzenlemeleri uluslararası standartlara uygun hale getirmek, küresel bütünleşmeyi sağlamak amacıyla AB düzenlemelerine uygun olarak, kullanıcıların telekom hizmetlerinden, evrensel standartlarda yararlanmasını güvence altına almak için, telekom sektöründeki tüm işletmecileri kapsayacak bir evrensel hizmet yasası çıkarılmıştır³³⁶. “Devlet hizmeti niteliğine sahip, yalnızca işletmeciler tarafından karşılanmasında mali güçlük bulunan evrensel hizmetin sağlanması, yürütülmesi ve elektronik haberleşme sektöründe evrensel hizmet yükümlülüğünün

³³⁴ Telekom Dünyası, “Regülasyonlar, AB, Vergiler, Teşvik”, Sayı: 57, Mart 2007, s.38.

³³⁵ ALTAŞ, Hüseyin, “Telekom Hizmetlerinde İmtiyaz Sözleşmesi”, Telekom Dünyası, Sayı: 57, Mart 2007, s.62.

³³⁶ Telekom Dünyası, “Bakış Açısı”, Sayı: 49, Temmuz 2006, s.34.

yerine getirilmesine ilişkin usul ve esasları belirlemek” 16.06.2005 tarih ve 5369 sayılı yasanın görevidir³³⁷.

1960’lı ve 70’li yıllar boyunca telekom hizmetleri, elektrik, su, vb. temel hizmetler gibi görülerek Evrensel Hizmet ilkesi ile düzenlenmiş ve sosyal gerekçeler ile ulusal düzeyde her birey tarafından karşılanabilir fiyatlarla sunulmuştur. Telekom hizmetlerinin halka sunulan devlet hizmeti olarak sürdürülmesinin asıl nedenleri olarak; sektörün büyük yatırımlar gerektirmesi buna karşılık özel sermayenin bu yatırımlar için yeterli birikime sahip olmaması ve ulusal güvenlik açısından stratejik bir alan olarak tanımlanmasıdır³³⁸.

Avrupa Rekabetçi Telekomünikasyon Birliği’nin 2009 yılında yayınladığı rapora göre, Türkiye düzenleme konusunda 20 ülke arasında en zayıf performans gösteren ülke olmuştur. Bu rapora göre, İngiltere, Hollanda ve Norveç en iyi durumdaki ülkeler olurken, Türkiye, Polonya ve Çek Cumhuriyeti en zayıf ülkeler olmuştur³³⁹.

4.11. Türkiye’de Telekom Sektörü Serbestleşme

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa’nın 167. maddesine göre; “Devlet para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemlerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirler alır, piyasalarda fiili veya anlaşmalarla ortaya çıkacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önler”. Maddenin gerekçesinde bu hükmün devlete üç ayrı görev yüklediği belirtilmiştir. Bunlardan ilki, özel girişimcilerin piyasalarda rekabet ilkeleri çerçevesinde faaliyet göstermelerini sağlayacak alt yapının oluşturulmasıdır. Bu alt yapının sağlanması için de tekelleşmenin ve rekabeti bozucu her türlü anlaşma ve uygulamanın önlenmesi, devletin diğer görevleri olarak sayılmıştır. 167. maddesinin metninde belirtilmemiş olmakla beraber, gerekçede devlet kuruluşlarının da özel girişimciler gibi rekabet kurallarına tabi olacağı açıkça belirtilmiştir³⁴⁰.

³³⁷ Resmi Gazete, Tarih: 25 Haziran 2005, Sayı: 25856.

³³⁸ SÜRÜCÜ, Tuncay, Asgari Evrensel Hizmetlerde Kapsam ve Kaynak: En İyi Uygulamalar ve Öneriler, TK Uzmanlık Tezleri, http://www.tk.gov.tr/Yayin/Uzmanlik_Tezleri/Uzmanlik_Tezleri.htm, (29 Eylül 2007), s.12.

³³⁹ Referans, “Telekom Sektörünü Düzenlemede Türkiye’ye Kırık Not”, 02 Şubat 2009, s.9.

³⁴⁰ SARISU, Ayhan, “Anayasa, Rekabet Hukuku ve Özelleştirme”, Yaklaşım, Temmuz 2004, Sayı: 139, s.35.

Türkiye’de serbestleme sürecinde; hem işletmecilerin kendi ağıları hem de yerleşik işletmecinin ağı arasındaki ara bağlantı ölçütlerinin belirlenmesi, yerleşik işletmecinin yeni işletmecilerin pazara girişini kısıtlayacak şekilde hakim konumunu kötüye kullanmasına engel olunması, ulusal numaralandırma planının hazırlanması, numara taşınabilirliğinin hayata geçirilmesi, alternatif altyapı işletmecilerine lisans verilmesi, en alt seviyede hizmetlerin sağlanması, hizmet kalitesi parametrelerinin oluşturulması, pazarı sürekli izleyerek rekabetin olduğu bölgelerde piyasa yapısını bozacak uygulamaların önlenmesi gibi konularda gerekli çalışmaların yapılması düzenleyici kurum olan TK’nın ana görevlerini oluşturmaktadır³⁴¹.

Telekom Hizmet ve Altyapılarına İlişkin Yetkilendirme Yönetmeliği³⁴² ile telekom hizmeti yürütmek ve/veya altyapısını kurmak ve işletmek isteyen sermaye şirketlerinin yetkilendirilmesine ilişkin usul ve esaslar belirlenmektedir. 406 ve 2813 sayılı yasalara dayanılarak hazırlanan Tarife Yönetmeliğinin amacı, telekom sektöründe rekabet ortamının oluşturulması, teknolojik gelişimin ve yeni yatırımların teşvik edilmesi, ülke genelinde telekom hizmetlerinin yaygınlaştırılması ile tüketicilerin korunması konularını gözeterek tarifelerin onaylanmasına ve denetlenmesine yönelik usul ve esasları tespit etmektir.

Telekom sektöründe piyasaya yeni girecek işletmecilerin pazara girişinin kolaylaştırılması, kaynakların etkin kullanımının sağlanması, yatırım ve hizmet maliyetlerinin en aza indirilmesi, rekabet ortamının teşvik edilmesi, çevrenin korunması, halk sağlığı ve güvenliğine yönelik tehlikelerin azaltılması, şehir ve bölge planlamasının göz önüne alınması konularını kapsayan Ortak Yerleşim ve Tesis Paylaşımına İlişkin Tebliğ yürürlüğe girmiştir³⁴³.

Telekom sektörünün serbestleşmesi amacıyla TK kararıyla 17.05.2004 tarihinde yürürlüğe giren A,B,C tipi farklı lisans türleri ile Türk Telekom’un dışında sektörde hizmet veren diğer şirketler Türk Telekom ile aynı ya da benzeri hizmetleri kullanıcılara sunma olanağına kavuşmuştur³⁴⁴.

³⁴¹ Telekom Kurumu, a.g.e., s.106.

³⁴² Resmi Gazete, Tarih: 26 Ağustos 2004, Sayı: 25565.

³⁴³ Resmi Gazete, Tarih: 31 Aralık 2003, Sayı: 25333.

³⁴⁴ Telekom Dünyası, “Telekom Sektöründe Adil Rekabet Dönemi Başladı”, Sayı: 49, Temmuz 2006, s.80

4.12. Türkiye’de Telekom Özelleştirmeleri

Türkiye’de devletin elindeki en büyük telekom şirketi Türk Telekom ile birlikte iştiraki olan Avea ve TTNET de dolaylı olarak özelleştirmenin hedefleri olmuşlardır.

Türk telekom sektörünün özelleştirilmesi ve rekabete açılması yönündeki çalışmalara 1990’lı yılların başlarında başlanmıştır. Bu ilk girişim, çıkarılan 509 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin hukuki altyapısında yaşanan sıkıntılar sebebiyle Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi sonucunda gerçekleştirilememiştir. 29 Ocak 2000 tarihinde 4502 sayılı yasa uyarınca Avrupa Birliği standartlarına uygun olarak telekom sektöründe idari ve mali özerkliği bulunan düzenleyici kurum oluşturulmuş ve Türk Telekom KİT olmaktan çıkarılmıştır³⁴⁵.

Çeşitli yasal düzenlemeler, iptaller ve bunların hükümetlere sağladığı deneyimlerden sonra, 5189 Sayılı “Çeşitli Yasalarda Değişiklik Yapılmasına Dair Yasa” hükümlerine göre özelleştirmede Türk Telekom’un % 50 hissesinden daha fazlasının blok satış yöntemi ile satılabilmesi yasallaştırılmıştır³⁴⁶.

2004/7931 sayılı Bakanlar Kurulu Kararında³⁴⁷; Türk Telekom Anonim Şirketi hisselerinin satışına ilişkin olarak şirket hisselerinin % 55’inin blok olarak satılması, blok satış için 31.12.2004 tarihine kadar ihale ilanına çıkılması, ihale sürecinde, katılımcılara “sermaye yapıları ve varlıkları ile telekom sektöründeki deneyimlerine” ilişkin konularda, kapsamı ve sınırları Türk Telekom İhale Komisyonu tarafından tespit edilecek ön yeterlilik kriterlerinin uygulanması ve bu konuda Türk Telekom İhale Komisyonunun yetkilendirilmesi konuları kararlaştırılmıştır. Yapılan bu değişiklikle satışa ilişkin daha önce % 51 olarak belirlenen hisse oranı % 55’e çıkarılmıştır³⁴⁸.

Rekabet Kurulu’nun Türk Telekom’un özelleştirilmesi konusunda çıkardığı karar çerçevesinde Türk Telekom’un internet faaliyetlerinin ayrı bir hukuki kuruma

³⁴⁵ ÇETİNKAYA, Özhan, a.g.e., s.233.

³⁴⁶ Resmi Gazete, Tarih: 02 Temmuz.2004, Sayı: 25510.

³⁴⁷ Resmi Gazete, Tarih: 15 Ekim 2004, Sayı: 25614.

³⁴⁸ Telekom Kurumu, a.g.e., s.126.

transfer edilmesi şart koşulmuştur³⁴⁹. Bu doğrultuda; 15 Mayıs 2006 tarihi itibariyle Türk Telekom internet faaliyetlerini bünyesinden ayırarak, tamamına iştirak ettiği TTNET Anonim Şirketi'ne (TTNET) devretmiştir.

31 Aralık 2005 tarihi itibariyle Şirket'in iştiraki, ancak 31 Aralık 2006 tarihi itibariyle Şirket'in bağlı ortaklığı olan Avea İletişim Hizmetleri A.Ş., Şirket'in GSM operatörü Aycell Haberleşme ve Pazarlama Hizmetleri ile Telecom Italia Mobile S.P.A (TIM) ve Türkiye İş Bankası A.Ş. ve iştiraklerinin sırasıyla % 49 ve % 51 oranlarında birlikte kontrol ettiği İş-Tim Telekomünikasyon A.Ş.'nin birleşmesi sonucunda 19 Şubat 2004 tarihinde kurulmuştur. Kuruluş esnasında Şirket'in ve İş-TİM'in Avea'daki ortaklık payları % 40 iken, İş Bankası Grubu'nun elinde bulundurduğu ortaklık oranı ise % 20'dir. "Aria" (İş-TİM markası) ve "Aycell" markalarının kullanılmasına son verilmesiyle, "Avea" markası 23 Haziran 2004 tarihinde kullanılmaya başlanmıştır³⁵⁰.

³⁴⁹ Rekabet Kurulu, Karar Tarihi: 21 Temmuz 2005, Karar No: 05-48/681-175, www.rekabet.gov.tr, (07 Temmuz 2006), s.2.

³⁵⁰ CANOĞULLARI, Metin, Türk Telekomünikasyon Anonim Şirketi 31 Aralık 2006 ve 2005 Tarihleri İtibariyle Konsolide Finansal Tablolar ve Bağımsız Özel Denetim Raporu, Güney Bağımsız Denetim ve Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik A.Ş. İstanbul, 2008, s.6.

5. TÜRK TELEKOM'UN ÖZELLEŞTİRİLMESİ

5.1. Genel Açıklama

Telekom sektöründe özelleştirmelere en sıcak örnekler Türkiye'de son on beş yıl içinde sabit ve mobil telekom hizmetlerinde yaşanan özelleştirme ve serbestleşme örnekleridir. Özelleştirme idaresi'ne göre dünyanın en büyük altyapı sahibi telekom operatörlerinden biri olan Türk Telekom, güçlü iş profili ve önemli nakit akışı ile bir cazibe merkezidir. Türk Telekom'un özelleştirmesi sadece telekom alanında değil, Türkiye'de genel ekonomik reform çerçevesinde de bir kilometre taşı olarak değerlendirilmektedir. Rekabetçi ve etkin bir telekom yapısının geliştirilmesi ile Türk Telekom'un etkinliğinin ve hizmet kalitesinin artırılması özelleştirmenin başlıca hedefleri arasındadır³⁵¹.

Türkiye'de sabit hat şebekenin işletilmesi Türk Telekom tarafından yapılmaktadır. Türk Telekom aynı zamanda yasal yükümlü işletmecidir. 2007 yılı sonu itibarıyla yaklaşık 37.000 adet çalışanı ve yaklaşık 18 milyon adet abonesiyle Avrupa'nın sekizinci ve dünyanın on üçüncü büyük telekom işletmecisi olarak Türk Telekom'un özelleştirilmesi özelleştirme uygulamaları açısından çok önemli bir örnek teşkil etmektedir³⁵².

5.2. Türk Telekom'un Tarihçesi

Bir dönem PTT³⁵³'nin bir parçası olan Türk Telekom Türkiye'de telefon ve diğer tür telekom hizmetlerinin sunucusu konumundadır. PTT'nin tarihi 1840 yılında Posta Nezareti'nin (Bakanlığı) kurulmasına kadar gitmektedir³⁵⁴. 1843 yılından sonra postaneler yaygınlaştırılmaya başlamış ve devamında posta işlerinde pul kullanımı da 1863 yılında çıkarılan bir ferman sonrasında başlatılmıştır.

³⁵¹ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı , Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları Bülteni, a.g.e., s.15.

³⁵² Türk Telekom ,TT Hakkında, <http://www.turktelekom.com.tr/tt/portal/TTHakkinda/KurumsalTanitim/Hakkinda>, (08 Mayıs 2007).

³⁵³ 1913 yılında Posta, Telgraf ve Telefon Genel Müdürlüğü, 1994 yılında Posta İşletmesi Genel Müdürlüğü ve 2000 yılında Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü adını almıştır.

³⁵⁴ Türk Telekom, Tarihçe, www.turktelekom.com.tr/webtech/default.asp?sayfa_id=494.s.1, (18 Eylül 2007).

Telgraf ise İstanbul'da ilk olarak 1839 yılında denenmiş, yalnız ilk telgraf hatlarının kullanılması yıllar sonra gerçekleşmiştir. 1855 yılında Telgraf Nezareti (Bakanlığı) kurulmuştur. Telefon ise yalnızca 1908 ihtilali sonrasında kullanılmaya başlanmıştır. 1911 yılında American Western Electric Şirketi, alt yapının kurulması ve işletme hakları için ayrıcalık almış fakat Birinci Dünya Savaşı sırasında bu şirkete el konmuştur. Savaştan sonra çalışmalar sürmüş, Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan PTT, Cumhuriyet döneminde yeni yatırımlarla güçlendirilmiştir. Ayrıca yabancı sermayedarların ellerinde bulunan telefon şirketleri millileştirilmiş ve devletleştirilmiştir³⁵⁵.

406 sayılı Telgraf ve Telefon Yasası ile, Türkiye'de haberleşme şebekesini işletme tekeli PTT Genel Müdürlüğü'ne verilmiş, ülkenin her tarafına açık ve kapalı mektuplar ve posta kartları kabul etmek, taşımak ve dağıtmak, telefon, telgraf gibi her türlü haberleşme tesislerini kurmak ve işletmek ve radyo-TV verici istasyonları ile program linklerini planlamak, projelendirmek, yenilemek ve işletmek gibi işlemler PTT'nin tekelinde bırakılmıştır.

PTT 24 Nisan 1995 yılında ikiye bölünmüş ve posta ve telgraf tesis ve işletmesine ilişkin hizmetler için Posta İşletmesi Genel Müdürlüğü ve telekom hizmetleri için kendi alanında karlı ve verimli şekilde çalışmak, daha fazla yatırım kaynakları yaratmak, telekomünikasyon sektöründe yatırım, tesis ve işletmeciliği yapmak, mal ve hizmet pazarlaması, ithalat ve ihracatını yapmak amacıyla Türk Telekom A.Ş. kurulmuştur³⁵⁶.

4502 sayılı yasa ile KİT statüsünden çıkarılarak özel hukuk hükümlerine tabi anonim şirket olmuştur.

14 Kasım 2005'de, Türk Telekom'un özelleştirilmesi çalışmaları tamamlanarak, % 55'i Oger Ortak Girişim Grubu'na devredilmiş, devamında 2008 yılında sermayesinin % 15'ine karşılık gelen ve hazineye ait olan 525 milyon TL nominal değerli kısmı halka arz edilmiştir.

³⁵⁵ PTT, Kurumsal, Tarihçe, www.ptt.gov.tr/tr/kurumsal/tarihce.php, (14 Eylül 2008).

³⁵⁶ Türk Telekom, Ana Sözleşme, Madde:3, http://www.turktelekom.com.tr/telekom/tr/doc/TT_Esas_Sozlesme.doc, (11 Haziran 2008), s.1.

5.3. Türk Telekom'da Özelleştirilmesinden Önceki Durum

Tüm hisseleri Hazine Müsteşarlığı'na ait olan ve telekom sektörünün serbestleşmesi sürecinde yasal düzenlemeler yapılarak, KİT statüsünden çıkarılarak 406 sayılı Telgraf ve Telefon Yasası'na ve özel hukuk hükümlerine tabi bir anonim şirket haline getirilen Türk Telekom'un özelleştirilmeden önceki durumunu birkaç açıdan incelemekte fayda vardır. Aşağıdaki başlıklarda şirketin hukuki durumu, finansal durumu, ticari ve teknik durumunu tespit edilecektir.

5.3.1. Türk Telekom Hukuki Durum Tespiti

406 sayılı Yasa'nın 1. maddesi ile her türlü telekom hizmetlerini yürütme ve telekom altyapısını işletme yetkisi verilmiş olan Türk Telekom, sektördeki faaliyetlerini Telekom Kurumu ile imzalamış olduğu görev sözleşmesi çerçevesinde sürdürmüştür.

Aşağıdaki tabloda Türk Telekom'un özelleştirilmeden önceki hisse dağılımı görülmektedir.

Tablo 5-1 : Devir Öncesi Türk Telekom'un Hisse Yapısı

HİSSE TÜRÜ	HİSSE MİKTARI (Adet)
A Grubu	1.785.000.000.000
B Grubu	1.190.000.000.000
C Grubu	349.999.999.999
D Grubu	175.000.000.000
E Grubu	1
TOPLAM	3.500.000.000.000

Kaynak: www.rekabet.gov.tr.

Yukarıdaki tabloda görülen hisselerin sahibi Hazine Müsteşarlığı'nın Türk Telekom'daki pay sahipliğine dayanan oy, yönetim, temsil, denetim vb. hak ve yükümlülükleri Ulaştırma Bakanlığı tarafından kullanılmıştır.

5.3.2. Türk Telekom Ticari ve Teknik Durum Tespiti

Türk Telekom'un özelleştirilmeden önceki ticari ve teknik durumu, şirketin faaliyet raporlarından ve özelleştirmeye dahil olan, şartname olarak özelleştirmeye teklif veren bir şirketin, bilgi odasından, piyasa araştırmalarından yararlanarak hazırladığı çalışmalardan tespit edilecektir.

Türk Telekom'un özelleşmeden önceki teknik durumunu aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 5-2 : Türk Telekom Teknik Durum Tespiti (2003-2005)

	2003	2004	Değişim %	2005	Değişim %
Sabit Telefon Santral Kapasitesi (Hat)	21.162.715	21.006.038	-0,7	21.152.845	0,7
Sabit Telefon Abone Sayısı	18.916.721	19.125.163	1,1	18.978.223	-0,8
Santral Doluluk Oranı	89	91	1,9	90	-1,5
ADSL Abone Sayısı	56.624	452.398	699	1.539.477	240
Telefon Trafik (Milyon Kontör)	101.188	94.899	-6,2	81.161	-14,5
Ankesörlü Telefon Sayısı	76.443	76.921	1,0	78.648	2,0
Fiber Optik Kablo Uzunluğu (Km)	87.597	91.523	4,0	95.043	4,0

Kaynak: Türk Telekom Faaliyet Raporları.

Yukarıdaki tabloda 2003-2005 yıllarında Türk Telekom'un teknik verilerinin özeti yer almaktadır. Buna göre, 2003 yılından 2004 yılına, sabit santral kapasitesi önceki yıla göre düşerken, abone sayısı % 1,1 oranında artmıştır. Bu durum santral doluluk oranını % 89'dan % 91'e yükseltmiştir. ADSL abone sayısı da önceki yıla göre % 699 artışla bu konudaki talebin belirgin bir göstergesi durumundadır. Abone sayısındaki artışa rağmen telefon trafiğinde % 6,2 oranında bir düşüş görülmektedir.

2004 yılından 2005 yılına değişimler incelendiğinde genelde rakamlar olumsuz görünüm vermektedir. Hat kapasitesi önceki yıla göre artarken abone sayısı, doluluk oranı azalmaya başlamış, telefon trafiği de bunlarla birlikte belirgin bir şekilde, % 14,5 düşmüştür. İnternetin yaygınlaşmaya başlamasının belirgin göstergesi ADSL abone sayılarındaki artışlarda görülmektedir. Fiber optik kablo uzunluğu da, teknolojik gelişmeleri abonelere kaliteli ulaştırabilmek için her yıl artmaktadır.

Özelleştirme öncesi bu rakamlar şirketin geleceği ile ilgili tahminlere de ışık tutmaktadır.

Türk Telekom'un özelleştirilmeden önceki ticari durumuna bakıldığında müşteriye yaklaşımından, ürün çeşitliliğine kadar en iyi uygulamalar arasında belirgin farklar aşağıda mevcuttur³⁵⁷.

- a) Müşteri'ye verilen hizmet ve müşteri memnuniyeti açısından bakıldığında, abone/hat bazlı yaklaşım benimsenmiş, müşteri anlayışı yetersiz kalmıştır. Müşteriye sadece genel bilgi iletimine dayanan temel hizmetler verilmeye çalışılmış, bütünleşmiş ve asıl müşteri görüşü eksikliği oluşmuştur. Bu nedenle yetersiz müşteri bölümlenmesi ve piyasa kapasitesi bilgisi konusunda yetersizlik mevcuttur,
- b) Fiyatlandırma ve Tarife Planları açısından bakıldığında, tarife seçeneksiz temel fiyatlandırma sistemi ve sadece sayaç bazlı fiyatlandırma anlayışı hakimdir, sınırlı tarife deneyimiyle sadece anahtar müşteri bölümüne hitap edebilen beş tarife uygulanmıştır,
- c) Satışların yönetilmesi açısından bakıldığında, direkt satış ekipleri yoluyla, üçüncü kişilerle ortaklık kurarak, yetersiz teknolojiyle yönetilen çağrı merkezlerinin varlığı ve satış kanalları arasında bütünleşme eksikliği göze çarpmaktadır,
- d) Hizmet kalitesi ve dağıtımı açısından bakıldığında, yeterince hızlı olmayan hat bağlama (ortalama yedi gün), arıza onarım süresi ortalama 25 saat, faturalama kapasitesinin sınırlı olması ve esnek olmamasının yanında % 20'lere varan aksaklık oranı,
- e) Ürün ve Hizmet Portföyü açısından, temel hizmetler dışında yeterince hizmet olmaması, dar hizmet çeşitliliği ve ürün/hizmet paketlerinin yetersizliği görülmektedir.

Yukarıda sıralananlar Türk Telekom'un standartların oldukça altında olduğunu göstermektedir.

³⁵⁷ Turkcell, Türk Telekom Özelleştirme Stratejik Görünüm Raporu, İstanbul, 2005, s.17.

5.3.3. Türk Telekom Finansal Durum Tespiti

Türk Telekom'un özelleştirilmeden önceki finansal durumu farklı raporlara göre tespit edilebilmektedir. Bunlardan birisi bağımsız kurumlarca yapılan denetimler sonucu hazırlanan raporlardan, diğeri ise Maliye Bakanlığı'na vergi ödemeleri için hazırlanan beyanname ve eklerindeki raporlardan elde edilebilmektedir. Bağımsız denetim raporları sonuçlarından bu çalışmanın diğeri bölümlerinde yararlanılacaktır.

Aşağıda Maliye Bakanlığı'na bildirilen verilerinden yararlanarak tespit edilmiş olan finansal veriler, özelleştirilmeden önceki son üç yıllık dönemi içerecek şekilde hazırlanmıştır.

Tablo 5-3 : Türk Telekom Vergi Bilançosu Özeti (2003-2005)

(Milyon TL)	2003	2004	Değişim %	2005	Değişim %
Dönen Varlıklar	2.762	5.015	82,0	4.364	-13,0
Duran Varlıklar	5.665	6.460	14,0	6.684	3,0
Aktif Toplamı	8.427	11.475	36,0	11.048	-4,0
K. Vadeli Y. Kaynaklar	1.169	1.775	52,0	1.163	-35,0
U. Vadeli Y. Kaynaklar	57	49	-13,0	3	-94,0
Banka Kredileri	53	46	-13,0	0	
Özkaynaklar	7.201	9.651	34,0	9.882	2,0

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı.

Yukarıdaki tabloya göre şirketin dönen varlıkları 2003-2004 yıllarında % 82 artarken, 2004'ten 2005 yılına % 13 azalmıştır. Duran varlıklarındaki % 14 artış, 2005 yılında % üç olarak gerçekleşmiştir.

Şirketin aktif toplamı aynı paralel de 2004 yılında % 36 artarken, 2005 yılında % dört azalmıştır. Şirketin kısa vadeli kaynakları aktif rakamlarında olduğu gibi 2004 yılında % 52 artarken 2005 yılında % 35 azalmıştır.

Şirket değerinde önemli bir yer tutan öz kaynaklar 2004 yılında % 34 artarken 2005 yılında sadece % 2 artmıştır.

Aşağıda Türk Telekom'un Özelleştirilmeden önceki gelir tablolarının ana başlıklarla özeti görülmektedir.

Tablo 5-4 : Türk Telekom Vergisel Gelir Tablosu Özeti (2003-2005)

(Milyon TL)	2003	2004	Değişim %	2005	Değişim %
Net Satışlar	6.767	6.581	-3,0	7.411	13,0
Brüt Kar	3.317	3.170	-4,0	4.175	32,0
Faaliyet Giderleri	407	415	2,0	573	38,0
Finansman Giderleri	4	4	10,0	6	52,0
V.Ö.Net Kar	2.849	3.663	29,0	4.566	25,0
Dağıtılabilir Net Kar	1.683	2.169	29,0	2.816	30,0
Personel Sayısı	61.219	55.794	-9,0	51.737	-7,0
Personel Başına Net Satış (TL)	111	118	7,0	143	21,0
Personel Başına Faal. Gideri (TL)	6,7	7,4	12,0	11	49,0
Personel Başına VÖNKar (TL)	47	66	41,0	88	34,0
Abone Başına Net Satış (TL)	0,36	0,34	-4,0	0,39	13,0

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı.

Yukarıdaki tabloda Türk Telekom'un özelleştirilmeden önceki gelir ve giderleri ana başlıklar halinde görülmektedir. Buna göre, 2004 yılında net satışlar ve brüt kar önceki yıla göre azalmıştır. Buna karşılık bu iki rakam da 2005 yılında belirgin artışlar göstermiştir. Şirketin faaliyet giderleri 2004 yılında % 2 artarken, 2005 yılında % 38 artış göstermiştir. Finansman giderleri de 2004 yılında % 10 artarken, 2005 yılında % 52 artmıştır. Yukarıda anlatılan rakamlara göre en olumlu gelişme VÖNK rakamında olmuştur. 2004'de % 29 artan VÖNK 2005'te % 25 oranında artmış ve dağıtılabilir karın da artmasını sağlamıştır. Hissedarlar için önemli kavram olan dağıtılabilir kar 2004 yılından % 29, 2005 yılında % 30 artmıştır.

Bu rakamlardan hareket ederek, personel başına net satış, faaliyet gideri ve VÖNK rakamları da incelendiğinde, 2004 yılında personel başına satış % 7 artmış, 2005 yılında % 21 artmıştır. Personel başına faaliyet giderleri 2004 yılında 6.700 TL'den, 7.400 TL'ye yükselmiş ve % 12 artmıştır. 2005 yılında ise 11.000 TL'ye yükselmiş ve % 49 artmıştır. Bu diğer olumlu rakamlara göre olumsuz görünen bir gelişmedir. Bunun nedeni özelleştirme nedeniyle yapılan ilave harcamalar ve personel azaltımı nedeniyle yapılan özlük hakları ödemeleridir.

Abone başına net satış rakamı 2004 yılında % 4 azalırken, 2005 yılında % 13 artmıştır. Bunun nedeni abone sayısındaki azalmadır.

5.4. Türk Telekom'un Özelleştirme Süreci

5.4.1. Yasal Süreç

Dünya ekonomisinde yaşanan serbestleşme ve küreselleşme eğilimleri paralelinde, Türk telekom sektörünün özelleştirilmesi ve rekabete açılması yönündeki çalışmalara 1990'lı yılların başlarında başlanmış olmasına rağmen, konuya ilişkin çıkarılan kanun hükmünde kararnamenin hukuki altyapısında yaşanan sıkıntılar sebebiyle Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesinin sonucu özelleştirme yönündeki ilk istek gerçekleştirilememiştir.

1994 yılında ise Türk Telekom hisselerinin % 49'unun satılabilmesine olanak sağlayan 4000 Sayılı Yasa çıkarılmıştır. Bu yasayla, 406 sayılı Yasaya eklenen maddeler ile, Türk Telekom'un en fazla % 49 oranındaki hisselerinin satışına ve satışla ilgili usul ve esasların Ulaştırma Bakanınca belirlenmesine karar verilirken, ayrıca Türk Telekom tarafından görülmekte olan katma değerli hizmetlerin (mobil telefon, çağrı cihazı, data şebekesi vb) işletme lisans ve ruhsatlarının verilmesine ilişkin konularda düzenlemeler de yapılmıştır.

Çeşitli yasa iptallerin den sonra telekom sektörünün serbestleştirilmesi ve Türk Telekom'un özelleştirilmesine yönelik çalışmalar 1996 yılında yürürlüğe giren 4161 sayılı yasa³⁵⁸ ile yeniden hızlanmış ve bu çerçevede, katma değerli telekom hizmetlerine lisans verilmesine olanak tanınmış, böylece sektörde kısmi de olsa serbestleştirme sağlanmıştır. Diğer taraftan, söz konusu yasa uyarınca Türk Telekom özelleştirmesinin, telekom sektörünün önemi nedeniyle diğer özelleştirme uygulamalarından farklı olarak, Bakanlar Kurulu'nca belirlenecek çerçevede ilgili kuruluşların (ÖİB, Hazine Müsteşarlığı ve Ulaştırma Bakanlığı) temsilcilerinden oluşan komisyonlarca iki aşamalı olarak yürütülmesi kararlaştırılmıştır.

³⁵⁸ Resmi Gazete, Tarih: 05 Ağustos 1996, Sayı: 22718 Mükerrer.

1998 Yılıının Ağustos ayında bir özelleştirme denemesi başlamış olmasına rağmen yasal altyapının tamamlanamaması nedeni ile ihale yapılamadan özelleştirme çalışmaları durdurulmuştur.

29 Ocak 2000 Tarihinde 4502 Sayılı Yasa uyarınca Avrupa Birliği standartlarına uygun olarak telekom sektöründe idari ve mali özerkliği bulunan düzenleyici kurum oluşturulmuş ve Türk Telekom KİT statüsünden çıkarılmıştır³⁵⁹.

Aralık 2000 - Mayıs 2001 tarihleri arasında bir özelleştirme denemesi daha yapılmıştır. Bu deneme de Bakanlar Kurulu Kararıyla Türk Telekom hisselerinin % 33,5'inin satışı için ihaleye çıkmıştır. Ankara 6. İdare Mahkemesi kararı ile yürütmeyi durdurma kararı alınmış ve ihale iptal edilmiştir³⁶⁰.

Yaşanan gelişmeler sonucunda, Türk telekom sektörünün uluslararası standartlar düzeyinde yeniden yapılandırılması ve Türk Telekom'un özelleştirmesinin önündeki engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik yeni bir hukuki düzenleme hayata geçirilmiştir.

Bu kapsamda, 23.05.2001 tarihinde yürürlüğe giren 4673 sayılı Yasa ile; "bir" adet ayrıcalıklı hisse dışındaki tüm hisselerinin satılabileceği yalnızca yabancı gerçek ve tüzel kişilerin Türk Telekom'daki hisse oranının % 45'i geçemeyeceği ve bunların doğrudan ya da dolaylı olarak şirketin çoğunluk hisselerine sahip olamayacakları, Türk Telekom'daki devlet payının % 50'nin altına düşmesi durumunda, şirketin tüm tekel haklarının daha önce belirlenmiş serbestleşme tarihi olan 31.12.2003 tarihinden önce de olsa ortadan kalkacağı, ve Türk Telekom tarafından yürütülmekte olan uydu hizmetlerinin özelleştirme kapsamında çıkartılarak, 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'ye tabi oluşturulacak bir KİT tarafından yürütüleceği hükme bağlanmıştır³⁶¹.

2003 Yılıının Nisan ayına gelindiğinde Bakanlar Kurulu, Türk Telekom'un özelleştirilmesine ilişkin prensip kararı almış ve Temmuz 2003'de İhale Komisyonu çalışmalarına başlamıştır.

³⁵⁹ Resmi Gazete, Tarihi: 29 Ocak 2000, Sayı: 23948.

³⁶⁰ Ankara 6. İdare Mahkemesi, Tarih: 15 Mayıs 2001, Karar No: 2001/17 Esas.

³⁶¹ Resmi Gazete, Tarih: 23 Mayıs 2001, Sayı: 24410.

23.11.2003 Tarih ve 2003/6403 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile³⁶²;Türk Telekom'un en az % 51'inin Blok Satış Yöntemi ile tek seferde satılması, blok satışı müteakiben kalan hisselerin ne kadarının hangi tarihte halka arz edileceğine Bakanlar Kurulu tarafından karar verilmesi kararlaştırılmıştır.

5189 sayılı yasa hükümlerine göre, özelleştirmede Türk Telekom'un % 50 hissesinden daha fazlasının blok satış yöntemi ile satılabilmesi, yabancılar için Türk Telekom hisselerinin en fazla % 45'ine sahip olunabileceğine ilişkin sınırın kaldırılması yasalaşmıştır.

2004/7931 sayılı Bakanlar Kurulu Kararında; Türk Telekom Anonim Şirketi hisselerinin satışına ilişkin olarak³⁶³; Şirket hisselerinin % 55'inin blok olarak satılması, blok satış için 31.12.2004 tarihine kadar ihale ilanına çıkılması, ihale sürecinde, katılımcılara "sermaye yapıları ve varlıkları ile telekom sektöründeki deneyimlerine" ilişkin konularda, kapsamı ve sınırları Türk Telekom İhale Komisyonu tarafından tespit edilecek ön yeterlilik ölçütlerinin uygulanması ve bu konuda Türk Telekom İhale Komisyonunun yetkilendirilmesi konuları kararlaştırılmıştır.

5.4.2. İhale Süreci

Yasal gelişmelerden ve alınan kararlardan sonra ÖİB tarafından potansiyel yatırımcıların ihaleye ilgi göstermelerini sağlamak amacıyla yatırımcılara, 25.11.2004 tarihinde bir duyuru ile davet yapılmıştır³⁶⁴.

Bu duyuru ile Türk Telekom'un % 55 oranındaki hissесinin blok olarak satışına ilişkin özelleştirme sürecinin başladığı ilan edilmiştir. Türk Telekom'a ait Kablo TV altyapısı ile bu altyapıya ilişkin sahiplik ve işletimine dair tüm haklar bu ihale kapsamı dışında bırakılmış olduğu da bildirilmektedir.

İhalenin, 406 sayılı yasaya göre kurulmuş olan bağımsız İhale Komisyonu tarafından yapılacağı, İhale Komisyonu adına ÖİB'nin, Türk Telekom hisselerinin

³⁶² Resmi Gazete, Tarih: 12 Aralık 2003, Sayı: 25314.

³⁶³ Resmi Gazete, Tarih: 15 Ekim 2004, Sayı: 25614.

³⁶⁴ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Yatırımcılara Davet, www.oib.gov.tr, (12 Haziran 2007).

satışına ilişkin yöntemsel işlemleri, 4046 sayılı yasa uyarınca yürütmekle yetkilendirildiği ilan edilmiştir.

Türk Telekom'un blok olarak satışına ilişkin ihale öncesinde, ÖİB tarafından potansiyel yatırımcıları Türk Telekom'un hukuki, operasyonel ve mali durumuna ilişkin olarak aydınlatmak, satış sürecine ilişkin bilgi vermek ve ilgililerin de özelleştirme sürecine ilişkin görüşlerini almak üzere bir "Bilgilendirme Süreci" gerçekleştirilmiştir. Toplam 11 yerli ve yabancı yatırımcının katıldığı süreç 31 Temmuz 2004 tarihinde sona ermiş ve Türk Telekom İhale Komisyonuna çalışmalarında yardımcı olmak üzere BNP Paribas, PDF Danışmanlık ve Denizbank Konsorsiyumundan oluşan finansal danışmanlar ile Cerrahoğlu ve Baker and Mc. Kenzie'den oluşan hukuk danışmanları görevlendirilmiştir³⁶⁵.

İhale şartnamesinde, teklif sahiplerinin ödemeyi peşin ya da vadeli seçeneklerden birisi yoluyla yapılabileceği, ihalenin kapalı teklif usulü ile yapılacağı, en yüksek teklifi verenle veya gerekli görülürse ikinci en yüksek teklifi veren bir veya birden fazla teklif sahibi'nin Rekabet Kurumu'nun onayından sonra Bakanlar Kurulu'na sunulacağı, ihaleyi kazananların, Türk Telekom'un faaliyetleri ile ilgili olarak zaman zaman yetkili makam ve kuruluşlara gerek Türk Telekom'un faaliyetlerinin denetimi, gerekse Türkiye'deki özelleştirme programının denetimi için öngörülen ilgili mevzuat çerçevesinde talep edecekleri bilgi ve belgeleri (yatırım, personel, kar/zarar, v.b.) devir tarihinden itibaren 6 aylık periyotlar halinde devir tarihinden itibaren geçecek 5 yıl süresince ÖİB'ye verilmesini sağlayacağı belirtilmiştir³⁶⁶.

³⁶⁵ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı , Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları Bülteni, a.g.e., s. 15.

³⁶⁶ Türk Telekomünikasyon Anonim Şirketi'nin %55 Oranındaki Hisselinin Blok Satışına İlişkin İhale Şartnamesi, 25.11.2004.

Ön yeterlilik aşamasına başvuran ve Türk Telekom İhale Komisyonu tarafından ön yeterlilikleri tespit edilen katılımcılar aşağıdaki tabloda sıralanmıştır³⁶⁷.

Tablo 5-5 : Türk Telekom İhalesinde Yeterlilik Alan Firmalar Listesi

1	Belgacom SA de droit public
2	Doğan Şirketler Grubu Holding A.Ş.
3	Emirates Telecommunications Corporation (Etisalat)/Cetel Çalık Enerji Sanayi ve Ticaret A.Ş./Dubai İslamic Bank Ortak Girişimi
4	Koç Holding A.Ş./Hacı Ömer Sabancı Holding A.Ş. Ortak Girişimi (Koç/Sabancı Ortak Girişimi)
5	Mapa İnşaat ve Ticaret A.Ş.
6	Multi Global Link Sdn. Bhd.
7	Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK)
8	Saudi Oger Ltd.
9	SK Telecom Co. Ltd.
10	Telecom Italia International N.V.
11	Telefonica S.A.
12	Turkish Privatization Investors S.
13	Turktell Bilişim Servisleri A.Ş. liderliğinde 14 üyeli Ortak Girişim Grubu

Kaynak: ÖİB.

Yukarıdaki tabloda görülen firmalardan Oger Telecom Ortak Girişim Grubu, ÖİB’ce Türk Telekom’un özelleştirilmesini sağlamak amacıyla 01.07.2005 tarihinde % 55 hissesinin blok olarak satışı ihalesinde, 6,550 milyar \$ ile en yüksek fiyatı vermiştir. ÖİB ihale öncesi iki seçeneqli ödeme sistemi sunmuş yapılan açıklamada peşin ödemede % 5 oranında indirim yapılacağı ve vadeli satışta ise % 20 peşin kalan miktara 5 eşit taksit yapılacağını belirtilmiştir. Peşinat sonrası kalan miktara da libor artı % 2,5 faiz uygulanacağını açıklanmıştır³⁶⁸.

³⁶⁷ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı TT İhalesi Ön yeterlilik Alanlara İlişkin Duyurusu, www.oib.gov.tr, (19 Şubat 2007), s.1.

³⁶⁸ HO Tercüman Gazetesi, “Dünyanın En Pahalı İkinci Telekom Satışı”, 02 Temmuz 2005, s.3.

5.4.3. Devir Süreci

İhale sonrası ÖİB tarafından ihalenin 1.7.2005 tarihinde sonuçlandığı ve sırasıyla, Oger Telecom Ortak Girişim Grubu ve Etisalat Ortak Girişim Grubu'nun en yüksek teklifleri verdikleri belirtilerek, 1998/4 sayılı Tebliğ'in 5. maddesi uyarınca devralma işleminin hukuki geçerlilik kazanabilmesi için Rekabet Kurumu'na 5.7.2005 tarihinde izin başvurusunda bulunulmuştur³⁶⁹.

Rekabet Kurulu tarafından devralma işleminin herhangi bir pazarda hakim durum yaratılmasına veya mevcut bir hakim durumun güçlenmesine yol açan bir etkisi olmayacağı ve söz konusu işlem sonucunda yasaya aykırı bir durumun ortaya çıkmayacağı görüşüne ulaşılmıştır.

İhaleyi kazanan ve ikinci sırada yer alan ortak girişim gruplarından herhangi birisinin Türk Telekom'un % 55 oranındaki hissesini devralmasının, 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Yasa³⁷⁰ kapsamında, hakim durum yaratmaya veya hakim durumu güçlendirmeye yönelik olarak, rekabetin önemli ölçüde azaltılması sonucunu doğurmayacağına ve bu nedenle başvuru konusu işleme izin verilmesine, oy çokluğu ile karar verilmiştir.

Bakanlar Kurulu'nun Türk Telekom'un % 55 oranındaki hissesinin blok olarak satışına ilişkin nihai devir işlemlerine dair 25.07.2005 tarih 2005/9146 sayılı kararıyla da, en yüksek teklifi veren Oger Telecoms Ortak Girişim Grubu'na ihale şartnamesi hükümleri çerçevesinde satılmasına karar verilmiştir. İlgili karar Cumhurbaşkanı'nın onayından sonra Resmi Gazetede yayımlanmıştır³⁷¹.

Telekomünikasyon Kurumu ile Türk Telekom arasında 14 Kasım 2005 tarihinde, 28 Şubat 2001 tarihinden başlamak üzere 25 yıl süreli ve her türlü telekomünikasyon hizmetinin sağlanması, gerekli telekomünikasyon tesislerinin kurulması, bu tesislerin diğer lisanslı operatörler tarafından kullanılması ve telekomünikasyon hizmetlerinin pazarlanması ve tedariki haklarını içeren imtiyaz sözleşmesi imzalanmıştır³⁷² ve buna

³⁶⁹ Rekabet Kurulu, a.g.e., s.2.

³⁷⁰ Resmi Gazete, Tarih: 13 Aralık 1994, Sayı: 22140.

³⁷¹ Resmi Gazete, Tarih: 02 Ağustos 2005, Sayı: 25894.

³⁷² CANOĞULLARI, Metin, a.g.e., s. 6.

göre Türk Telekom'un isim hakkı 21 yıllığına tüm aktifli Türk Telekom'a ait olarak kiraya verilmiştir³⁷³.

Oger Telecom A.Ş. tarafından sözleşmedeki devir maddesine itiraz edilmiş ve Danıştay tarafından değiştirildiği belirtilen maddeyi, imza anında gördüklerini iddiasıyla³⁷⁴, bu itirazı belirten “38/2. maddeye ilişkin her türlü haklarımızın saklı olduğunu beyan ederiz. Buna ilişkin beyanlarımız daha sonra bildirilecektir.” şeklindeki muhalefet şerhi konmuştur. Bu şerh Türk Haber-Sen Sendikasının Danıştay'a dava açmasıyla düzeltilmiştir³⁷⁵.

Sonuç olarak, Danıştay görüşlerinin tamamı, kabul edilmiş olup, sözleşmeye yansıtılmayan herhangi bir Danıştay görüşü kalmamıştır. 14 Kasım 2005 tarihinde Telekom Kurum'u ile Türk Telekom arasında imzalanan imtiyaz sözleşmesi ile, Türk Telekom üzerindeki devlet hissesinin oranı % 45'e düşmüştür.

2005 yılında Türk Telekom özelleştirmesi ile ilgili ihale şartnamesinde yer alan taksitlendirilmiş ödeme planını seçen Oger Telecom, peşinat olan 1 milyar 310 milyon \$ kasım 2005 ayı içinde ödemiş³⁷⁶ ve Nisan 2007 içinde 4,31 milyar \$ tutarında bir ödeme gerçekleştirerek, ödeme sürecini planlanandan 4 sene önce tamamlamıştır. Böylece Oger Telecom, Türk Telekom'un % 55 hissesinin tamamı için faizi ile birlikte toplamda 7,055 milyar \$ ödeme yapmıştır³⁷⁷.

Bu arada Türk Telekom çalışanlarının bağlı olduğu Haber-Sen Sendikası tarafından Türk Telekom AŞ. nin satışına onay veren Rekabet Kurumu Başkanlığı aleyhine, sendika üyelerinin maddi ve manevi sıkıntı yaşayacağı, Rekabet Kurumu'nun kendi içinde çelişkili kararlar verdiği, fiili kamu tekelinin yabancı özel tekele dönüştürülmesine onay verildiği, yapılan sözleşmede rekabeti korumaya yönelik hiçbir

³⁷³ tele.com.tr, “Bilgi Güvenliği Sempozyumu Ankara'da Gerçekleşti”, Sayı: 40, Ocak 2008, s. 22.

³⁷⁴ Türk Telekom, Türk Telekom Halka Arz Kesin Talep Sirküleri, Uyuşmazlıklara İlişkin Bilgiler, [www.turktelekom.com.tr/telekom/tr/pdf/Sirkuler_\(SPK_Onayli\).pdf](http://www.turktelekom.com.tr/telekom/tr/pdf/Sirkuler_(SPK_Onayli).pdf), Ankara, 2008, (05 Mayıs 2008), s.52.

³⁷⁵ NtvMsnbc, “Danıştay Telekom'daki Şerhi Kaldırdı”, www.ntvmsnbc.com/news/397104.asp, (14 Ekim 2007), s.1.

³⁷⁶ Radikal Gazetesi, “İşlem tamam: Türk Telekom Artık Oger'in”, 15 Kasım 2005, s.1.

³⁷⁷ Turk Telekom, Oger Telekom TT Özelleştirme Bedelinin Tamamını Ödüyor, <http://www.turktelekom.com.tr/webtech/default.asp>, (12 Ekim 2007).

hüküm olmadığı gerekçesiyle dava açılmış ve bu kararın iptaline, dava sonuna kadar yürütmenin durdurulmasına karar verilmesi istenmiştir³⁷⁸.

Danıştay yapılan işlemde hukuka aykırılık bulunmadığı gerekçesiyle iptale ve yürütmenin durdurulmasına gerek olmadığına karar vermiştir. Türkiye Haber-İş Sendikası'nın, Türk Telekom'un % 55 oranındaki hissesinin blok olarak satılmasına ilişkin 04.07.2005 tarihli İhale Komisyonu Kararı'nın³⁷⁹ iptali için açtığı dava sonucu, Danıştay 13. Dairesi, Türk Telekom'un % 55 oranındaki hissesinin blok olarak satılmasına ilişkin ihale komisyonu kararının yürütmesinin durdurulması istemini reddetmiştir³⁸⁰. Bu gelişmelerden sonra Türk Telekom'un devriyle ilgili herhangi bir sorun kalmamıştır.

5.5. Türk Telekom'un Halka Arz Süreci

Türk Telekom 2008 yılında, sermayesinin % 15'ine karşılık gelen ve hazineye ait olan 525 milyon TL nominal değerli kısmını halka arz etmiştir.

İhraç edilen payların halka arz edildiği 2008 yılı itibariyle kar payına hak kazanacağı ve ortak satışı yoluyla halka arz edilecek payların, halka arzdan sonra yapılacak ve yeni pay alma haklarının kısıtlanmadığı tüm sermaye artırımlarında yeni pay alma haklarının bulunduğu açıklanmıştır³⁸¹.

Türk Telekom halka açılırken yatırımcıyı çekmek için ileri sürülen nedenler pazar hakimiyeti, güçlü finansal performans, gelişmiş Telekom alt yapısı, ADSL pazarında güçlü büyüme potansiyeli, mobil telefonda büyüme potansiyeli, yüksek temettü potansiyeli, bu güne kadar İMKB'de yapılan en büyük arz olacaktır³⁸².

³⁷⁸ Telkoder, Haber-Sen Sendikası İptal Davası, <http://www.telkoder.org.tr/2-press/Danistay13.doc>, (13 Şubat 2007), s.1-2.

³⁷⁹ Vatan Gazetesi, "Özelleştirmede Hat Açık", 28 Ekim 2005, s.1.

³⁸⁰ Danıştay 13. Dairesi, Karar Tarihi:22 Mayıs 2007, Karar No: 2007/3376, Danıştay Başkanlığı, s.4.

³⁸¹ Türk Telekom, Türk Telekom Halka Arz Kesin Talep Sirküleri, a.g.e, s. 2.

³⁸² Garanti Yatırım Menkul Kıymetler A.Ş., Türk Telekom Halka Arzı Sunumu, İstanbul, 2008, s.21.

Aşağıdaki tabloda satılan hisselerin hangi yatırımcı gruplarına ne oranda ayrıldığı görülmektedir.

Tablo 5-6 : Türk Telekom Halka Arz Yatırımcı Grubu Payları

Yatırımcı Grubu	Pay Tahsis Oranı	Pay Tahsis Tutarı Nominal (TL)	Satış Tutarı (TL)
PTT Çalışanları	1,75	9.187.500	42.262.500
Türk Telekom Çalışanları	5,92	31.080.000	142.968.000
Küçük Yatırımcı	15,76	82.740.000	380.604.000
Alım Gücü Yüksek Bireysel Yatırımcı	9,94	52.185.000	240.051.000
Yurt içi Kurumsal Yatırımcı	6,63	34.807.500	160.114.500
Yurt dışı Kurumsal Yatırımcı	60,00	315.000.000	1.449.000.000
Toplam	100	525.000.000	2.415.000.000

Kaynak: ÖİB, Telekom Halka Arzı basın Toplantısı.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Türk Telekom'un nominal değeri 525 milyon TL olan hisselerinin % 15'i çeşitli yatırımcılar arasında paylaştırılmıştır³⁸³. Kesin satış fiyatı 4,60 TL olarak belirlenirken, büyük pay yurt dışı kurumsal yatırımcıya ayrılmıştır. Kaynak dağılımı açısından küçük yatırımcı ve kurum çalışanlarına da % 30 pay ayrılmış daha sonra bu % 40 olarak revize edilmiştir.

Türk Telekom halka açıldıktan sonra İMKB'de 15,6 milyar TL piyasa değeri ile üçüncü sırada yer almıştır³⁸⁴. Halka arz fiyatı belirlenirken Şirket Değeri/Faiz, Amortisman ve Vergiden Önceki Kar (FVAÖK) çarpanı kullanıldığı belirtilmiştir. Türk Telekom ile benzer özellikler gösterdiği düşünülen gelişmekte olan ülkelerdeki operatörler ve bir takım Avrupa operatörlerinin Şirket Değeri/FVAÖK çarpanı alınarak şirket değeri belirlenmiştir³⁸⁵. Şirketin halka arz fiyatının 4,60 olarak belirlenmesinin nedenlerinin kullanılan hesaplama tekniklerinin yanında, halka arz tarihindeki küresel

³⁸³ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Telekom Halka Arzı Basın Toplantısı, 12 Mayıs 2008, www.oib.gov.tr, (14 Mayıs 2008).

³⁸⁴ Fortune, "Türkiye'nin En Büyük 500 Şirketi", Sayı: 10, Temmuz 2008, s.257.

³⁸⁵ Para Dergisi, "Bu Fiyattan Türk Telekom Hissesi Alınır mı?", Sayı: 19, Mayıs 2008, s.75.

ekonomik durumun etkileri ve bu nedenle cazip bir hisse haline getirilmek istenmesi olduğu belirtilmiştir³⁸⁶.

Aşağıdaki tabloda Türk Telekom'un halka arzında konsorsiyum liderliği yapan Garanti Yatırım tarafından hazırlanan şirket değeri ve hisse fiyatını hesaplamak için yapılan düzeltmeler ve şirket değeri hesaplaması görülmektedir.

Tablo 5-7 : Türk Telekom Halka Arz Fiyat Hesaplaması

Milyar \$	Alt Limit	Üst Limit
FVAÖK 2008	3,4	3,4
FVAÖK 2008 Çarpanı	4,8	5,4
Şirket Değeri	16,4	18,4
Net Borç	1,2	1,2
Hisse Değeri-2007 Temettü Öncesi	15,3	17,3
2007 Temettü Ödemesi	2,1	2,1
Hisse Değeri-2007 Temettü Sonrası	13,2	15,2
Halka Arz İskontosu (%)	22	18
Halka Arza esas teşkil eden Hisse Değeri	10,3	12,4
Hisse Adeti	3,5	3,5
Hisse Başına Halka Arz Fiyatı (\$)	2,93	3,55
Hisse Başına Halka Arz Fiyatı (TL)	3,9	4,7

Kaynak: Garanti yatırım Türk Telekom A.Ş. Halka Arzı İçin Hazırlanan Fiyat Tespit Raporu.

Yukarıdaki tabloya göre, 2008 yılı benzer şirket FVAÖK çarpanlarının Türk Telekom'un 2008 yılı tahmini FVAÖK seviyesine uygulanması ile belirlenen şirket değerinden Türk Telekom'un bilançolarında uzun vadeli yükümlülük olarak yer alan, Türk Telekom'un % 81'ine sahip olduğu Avea'daki diğer ortak İş Bankasının hissesi oranındaki sahip olduğu opsiyonu dahil net borcun ve tamamı halka arzda hisse satan ortaklara 2008 yılında ödenecek 2007 yılı temettüsünün düşürülmesinden sonra Türk Telekom hisselerinin toplam piyasa değerinin 13,2-15,2 milyar \$ aralığında olacağı hesaplanmıştır³⁸⁷.

Bu hesaplamada, hisse değerine halka arza katılan yatırımcılara uygulanacak halka arz iskontosunun % 18-22 aralığında olacağı varsayılmıştır. Halka arz iskontosundan sonra şirket değerinin 10,3-12,4 milyar \$ aralığında ve bu tutarın hisse

³⁸⁶ YENER, Elif Batu, "Telekom'da İmdada Arzı Yapanlar Yetiştirdi", Referans Gazetesi, 16 Mayıs 2008, s.5.

³⁸⁷ Garanti Yatırım, Türk Telekom A.Ş. Halka Arzı İçin Hazırlanan Fiyat Tespit Raporu, İstanbul, 2008, s.2.

adetine bölünmesiyle 2,93-3,55 \$ hisse değeri aralığı oluşmuştur. Bu da 1,33 \$ kuruyla 3,90-4,70 TL fiyat aralığı oluşturmuştur.

Aşağıdaki tabloda da Türk Telekom'un değerlendirme çalışmalarında Türk Telekom ile benzerlik gösterdiği düşünülen, gelişmekte olan ülkelerde faaliyet gösteren operatör şirketlerle bir takım Batı Avrupa operatörlerinin 2008 yılı FVAÖK çarpanları ve ortalaması görülmektedir.

Tablo 5-8 : Benzer Şirketler FVAÖK Çarpanları (2008)

Şirket	Ülke	Para Birimi	Kapanış Fiyatı	Piyasa Değeri (Milyon \$)	Şirket Değeri /FVAÖK 08
MGTS	Rusya	\$	32,3	3.094	5,3
Bezeq	İsrail	ILS	6,66	4.978	5,2
Telefonica O2 Czir	Çek Cum.	CZK	512,5	9.548	5,3
Telmex	Meksika	MXN	36,8	35.919	5,4
China Telekom	Çin HC	CNY	5,12	53.111	5,1
Deutsche Telekom	Almanya	EUR	10,82	73.978	4,9
Telecom Italia	İtalya	EUR	1,35	40.890	5,0
Telenor ASA	Norveç	NOK	96,8	31.891	4,8
Telekom Austria	Avusturya	EUR	31,4	9.346	4,9
OTE	Yunanistan	EUR	17,7	13.674	5,3
Ortalama					5,1

Kaynak: Garanti yatırım Türk Telekom A.Ş. Halka Arzı İçin Hazırlanan Fiyat Tespit Raporu.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Türk Telekom benzeri şirketlerin 2008 yılı Şirket Değeri/FVAÖK çarpanları 4,8 ile 5,4 arasında değişmekte ve ortalama 5,1 sonucuna ulaşılmaktadır. Bu çarpanlar Türk Telekom'un 2008 yılı tahmini FVAÖK tutarı olan 3,4 milyar \$'a uygulanarak şirketin halka arz birim hisse değerine ulaşılmaya çalışılmıştır.

2007 yılı öz kaynak rakamını 6,122 milyar TL/ 3,500 milyar TL (Piyasa Değeri/Defter Değeri) formülünde öz kaynaklar şirketin toplam sermayesine bölünmekte bu da 1,749 rakamını vermektedir. Şirketin varlıkları bilanço değeri üzerinden nakde çevrilse, tüm borçları ödendikten sonra kalan tutar 1 TL nominal bedelli hisse başına 1,75 TL düşeceği hesaplanmıştır.

Halka arz fiyatlamasıyla ilgili olarak, 2007 yılı rakamlarıyla Fiyat/Kazanç oranı hesaplandığında (Arz Fiyatı/(Vergi Öncesi Kar/ Ödenmiş Sermaye)) 6,4

çıkılmaktadır. Bu rakam da 4,60 TL ile halka açılan şirketin 6,4 yıllık karı karşılığında satıldığını ifade etmektedir.

Aşağıdaki tabloda Türk Telekom'un halka arzından sonra oluşan ortaklık yapısı görülmektedir.

Tablo 5-9 : Halka Arzdan Sonra Türk Telekom Ortaklık Yapısı

Hisse Türü	Ortaklar	Hisse Adeti	Hisse Payı
A Grubu	Oger Telecom A.Ş.	1.925.000.000.000	55
B Grubu	Hazine Müsteşarlığı	1.049.999.999.999	30
C Grubu	Hazine Müsteşarlığı	1	
B Grubu	Halka Açık	525.000.000.000	15
TOPLAM		3.500.000.000.000	100

Kaynak: www.turktelekom.com.tr.

Yukarıdaki tabloda Türk Telekom'un özelleştirme ve halka arzından sonra oluşan ortaklık yapısı görülmektedir. Hazineye ait pay % otuz oranında kalmıştır ve bu durum hazineye yönetim kuruluna seçilmek üzere üç aday gösterme hakkı vermektedir.

Halka arzın sağladığı gelir 2,4 milyar TL'dir. Halka arz edildiği fiyattan değerlendirildiğinde Türk Telekom'un piyasa değeri 16 milyar 100 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Türk Telekom'un bloke satışı ve halka arzı ile hazinenin elde ettiği gelir yaklaşık 8 milyar 960 milyon \$ olmuştur³⁸⁸.

5.6. Türk Telekom'un Mevcut Durum Analizi

5.6.1. Türk Telekom'un Hukuki Yapısı

Türk Telekom'un mevcut hukuki yapısına bakıldığında; şirketin, hisselerinin tamamı Hazine'ye ait iken, devir sonrasında oluşan ortaklık yapısı çerçevesinde, Hissedarlar Sözleşmesi'nin 4.1. maddesine göre, yönetim kurulunda, üç tanesi B grubu hisseler için, bir tanesi C grubunu oluşturan altın hisse için olmak üzere toplam dört üye Hazine Müsteşarlığı tarafından, geriye kalan altı üye de Oger Telecom tarafından atanmıştır³⁸⁹. 406 sayılı yasada, Türk Telekom'un sermaye yapısı içerisinde devlete ait

³⁸⁸ Oger Telekom'un vadeli ödemeleri dahil (7.055 milyon \$), halka arz gelirinin elde edildiği tarihte kur 1,26 olarak alındığında oluşan tutardır.

³⁸⁹ Türk Telekom, Hukuki Yapı, www.turktelekom.com.tr/webtech/default.asp?sayfa_id=494.s.1, (20 Eylül 2007), s.1.

ayrıcalıklı hisse ve bu hisseye ilişkin yetkiler düzenlenmiştir. Buna göre, Türk Telekom'un sermaye yapısı içerisinde, yetkili kurullarında alınacak kararlarda, ekonomi ve güvenlik ile ilgili olarak milli yararların korunması amacıyla devlete söz ve onay hakkı verecek bir adet ayrıcalıklı hisse bulunmaktadır.

Ayrıcalıklı hissenin, milli yararların korunması amacıyla ana sözleşme değişiklikleri, yönetim kontrolünü etkileyecek oranlardaki nama yazılı hisselerin devri ve nama yazılı hisselerin devrinin pay defterine işlenmesi konularında söz ve onay yetkisine sahip olacağı, Türk Telekom yönetim kurulunda ayrıcalıklı hisseyi temsilen bir üye bulunacağı, bu üyenin de Ulaştırma Bakanlığınca atanacağı, ayrıcalıklı hisse sahibinin Genel Kurula katılma ve konuşma hakkı bulunduğu, ayrıcalıklı hisse sahibi, sermaye artırımlarına katılmayacağı ve kardan pay almayacağı düzenlenmiştir³⁹⁰.

Türk Telekom'un, C Grubu bir adet ayrıcalıklı hisse dışındaki tüm hisseleri satılabilir. Ekonomi ve güvenlik ile ilgili olarak milli yararların korunması amacıyla ana sözleşme değişiklikleri, yönetim kontrolünü etkileyecek oranlardaki nama yazılı hisselerin devri, nama yazılı hisselerin devrinin pay defterine işlenmesi konularında değişiklikler ister Yönetim Kurulu'nda ister Genel Kurul'da oylansın, C Grubu İmtiyazlı Hissenin olumlu oyu olmaksızın gerçekleştirilemez. Aksi takdirde yapılan işlemler yok sayılır³⁹¹.

Türk Telekom, 406 sayılı yasa ve özel hukuk hükümlerine tâbi bir anonim şirket olup, hisse devir işlemleri tamamlanarak özelleşmiş bulunmakta ve dolayısıyla devlet kuruluşlarına uygulanan mevzuat Türk Telekom'a uygulanmamaktadır.

Şirket'in % 55 hissesine sahip olan Oger Telekom A.Ş. hisselerinin % 99'una da Oger Telekom Limited (Oger Telekom) sahiptir. Oger Telekom, Dubai Finans Merkezi'nin kanunlarına uygun olarak, Ağustos 2005'de limited şirket olarak kurulmuş bir şirkettir³⁹².

³⁹⁰ Türk Telekom, Hukuki Yapı, a.g.e.,s.2.

³⁹¹ Türk Telekom, Ana Sözleşme, Madde:6, a.g.e., s.4.

³⁹² CANOĞULLARI, Metin, a.g.e., s.6.

Aşağıdaki tabloda Oger Telecom A.Ş.'ye ait ortaklık yapısı görülmektedir.

Tablo 5-10 : Oger Telekom A.Ş. Ortaklık Yapısı

	Sermaye Payı (%)	Sermaye Tutarı (TL)
Oger Telecom Ltd.	99	3.009.290.400
Saudi Oger Ltd.	0,9999999	30.396.870
Boulos H.B. Doany		10
Mehmet Kömürcü		10
Jinah Haj Ali		10
Toplam	100,0	3.039.687.300

Kaynak: SPK Onaylı İzahname.

İhaleyi kazanan Oger Telecom Ortak Girişim Grubu'nun ortaklık yapısı incelendiğinde; merkezi Suudi Arabistan Krallığı'nda olan ve tüm hisseleri dünya genelinde genel müteahhitlik ve bina bakımı, elektrikli ve mekanik işler, sınai işler, telekom, multimedya ve bilgi teknolojisi, makine, teçhizat, sistem ve elektronik tesisatların işletimi ve bakımı, peyzaj ve sulama, devlet için bayındırlık hizmeti (enerji ve su), bankacılık ve sigorta, oteller ve gayrimenkul imarı, hastane yönetimi gibi değişik alanlarda faaliyet gösteren Saudi Oger Limited'e ait olan "Oger Telecoms LLC" adlı şirketten oluşmaktadır. Oger Telecom Ortak Girişim Grubu'nun % 1 hissesi Saudi Oger Ltd.'ye, % 99 hissesi Oger Telecoms LLC'ye aittir³⁹³.

Türk Telekom'un özelleştirildikten sonraki yönetim yapısı genel kurul, yönetim kurulu, icra komitesi ve denetim kurulundan oluşturulmuştur³⁹⁴.

Genel Kurul, olağan ve olağanüstü olmak üzere iki türlü toplanır. Olağan genel kurul toplantıları yılda en az bir defa ve hesap döneminin bitiminden itibaren üç ay içinde olmak üzere yapılır. Bu toplantılarda Türk Ticaret Yasasının 369'uncu maddesinde yazılı konular incelenir ve karara bağlanır.

Yönetim Kurulu, Türk Telekom ana sözleşmesinde de belirtildiği gibi yönetim kurulu A grubu hisselerini temsilen altı, B grubu hisselerini temsilen dört olmak üzere

³⁹³ Rekabet Kurulu, a.g.e., s.6.

³⁹⁴ Türk Telekom, 2005 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2006, s.61-62.

toplam 10 üyeden oluşur. Yönetim kurulu kendi üyeleri arasında bir başkan bir de başkan yardımcısı seçerler.

İcra Komitesi, şirketin yönetim kurulu tarafından atanır. İcra Komitesi'nin görevleri, şirketin günlük işlerinin yönetim kurulu tarafından onaylanan iş planı ve bütçe gerekliliklerine göre ve yönetim kurulu tarafından zaman zaman devredilebilecek yetkilere uygun olarak kesintisiz, etkin ve uygun şekilde yönetimini sağlamak için kurul adına hareket etmek, şirket'in işlerini geliştirmek için strateji, politika ve prosedürler planlamak, geliştirmek ve verilen yetki sınırları içerisinde uygulamak, gelecekte muhtemel bir halka arza şirket'in başarılı bir şekilde hazırlanabilmesi için uygulanacak prosedürler ve gereklilikler de dahil olmak üzere genel bir plan tasarlamak ve bu planı yönetim kuruluna önermek ve bu planın yönetim kurulu tarafından onaylanan şekilde uygulanmasını sağlamaktır.

Denetim Kurulu, üç üyeden oluşur. Bu üyelerden iki adedi A grubu hisse sahiplerince gösterilecek adaylar arasından, bir adedi de C grubu ayrıcalıklı hisseyi temsil eden Hazinece gösterilecek adaylar arasından olmak üzere genel kurulca seçilir. Denetim kurulu kendi üyeleri arasından bir başkan seçer. Yasal denetçilerin görev süresi üç yıldır. Görev süresi dolan denetçi yeniden seçilebilir.

5.6.2. Türk Telekom Mevcut Ticari ve Teknik Durum Tespiti

Özelleştirme sonrası ve tekelden rekabete geçiş sürecinde hedef olarak, müşteri odaklı bütünleşmiş iletişim çözümleri sağlayarak her zaman ve her yerde müşterilerine hızlı, kaliteli ve ekonomik hizmetler sunmayı hedefleyen Türk Telekom abone kavramından müşteri kavramına geçmiş ve koşulsuz müşteri memnuniyetini oluşturulması için gerekli çalışmalara başlamıştır³⁹⁵.

³⁹⁵ Türk Telekom, 2006 Yılı Faaliyet Raporu, a.g.e., s.22.

Aşağıdaki tabloda Türk Telekom'un özelleştirildikten sonraki teknik durumundaki gelişmeler görülmektedir.

Tablo 5-11 : Türk Telekom Teknik Durum Tespiti (2005-2007)

	Değişim		Değişim		Değişim	
	2005	%	2006	%	2007	%
Sabit Telefon Santral Kapas. (Hat)	21.152.845	0,7	21.279.715	1,0	21.772.391	2,0
Sabit Telefon Abone Sayısı	18.978.223	-0,8	18.831.616	-0,8	18.201.006	-3,3
Santral Doluluk Oranı	90	-1,5	88	-1,0	84	-6,0
ADSL Abone Sayısı	1.539.477	240	2.723.547	77,0	4.546.760	67,0
Telefon Trafığı (Milyon Kontör)	81.161	-14,5	67.012	-17,0	*	
Ankesörlü Telefon Sayısı	78.648	2,0	84.699	8,0	87.000	3,0
Fiber Optik Kablo Uzunluğu (Km)	95.043	4,0	102.425	8,0	114.000	11,0

Kaynak: Türk Telekom Faaliyet Raporları, TK Faaliyet Raporları.

* Tespit edilemedi

Yukarıdaki tabloda görüleceği gibi özelleştirildikten sonra da Türk Telekom'un santral kapasitesi arttırılmaya çalışılsa da abone sayısı düşmeye devam etmektedir. 2007 yılında önceki yıllara göre % 3,3 ile daha belirgin bir azalma vardır.

Santral doluluk oranı da % altı ile 2007 yılında diğer yıllara göre daha fazla azalmıştır. Telefon kontür trafığı 2007 yılı için sağlıklı rakam tespit edilemediği için eklenmemiştir, fakat önceki yıl değişimleri zaten azaldığı konusunda yeterli bilgi vermektedir. Olumlu olan rakamların başında ADSL abone sayısının artması, ankesörlü telefon sayısının artması ve daha kaliteli ses ve veri iletimini sağlayabilecek fiber optik kablo uzunluğunun artmasıdır.

Altyapının yenilenmesi, tüm bölgelerde kırsal şebekelerin dönüşümü ve sistem bakımının yapılmasına yönelik projeler ile 3,5 milyar dolarlık yatırım planlandığı ve bu şekilde yaklaşık 100.000 kişiye istihdam sağlanacağı bir dönüşüm projesi başlatılmıştır³⁹⁶.

Bu yatırımlarla beş milyonun üzerinde fiber optik bazlı yeni hat tesisi, kırsal kesimde 4,3 milyon kişinin hatları yenilenirken toplamda 9,3 milyon kişinin hattı yenilenmesi ve yeni hat ilavesi yapılması, 37 bin km ilave fiber optik kablo döşenmesi

³⁹⁶ Telekom Dünyası Dergisi, "T.T. Türkiye'nin Teknolojik Dönüşümünü Başlattı", Sayı: 61, Temmuz 2007, s.108.

ve ülke genelinde şehir ve kırsal kesimde aynı hizmetler verilerek gelir farklılığından kaynaklanan dijital uçurum ortadan kaldırılması planlanmıştır.

Türk Telekom tarafından bugün verilen hizmetler ise aşağıdadır³⁹⁷;

Tablo 5-12 : Türk Telekom Tarafından Verilen Hizmetler

Ses Hizmetleri	Sabit Hatlarda Katma Değerli Hizmetler	Erişim Sistemleri
Şehir içi ve şehirlerarası Uluslar arası	Operatörlü Çağrı Merkezi (Call Center) ISDN (Tümleşik Hizmetler Sayısal Ağı) Analog Clip-Cli Akıllı Şebekeler Sesli Mesaj Sistemi SMS Hizmeti Aile Kart Ankesörlü Telefon TT kart Centrex Özel Devreler ve diğer hizmetler	F/O Kablo Erişim Çoklayıcı Fiber Erişim Sistemleri (FES) Sayısal Hat Çoklayıcı Sistemleri Kablosuz Telefon Sistemleri (KTS)

Veri Hizmetleri	Transmisyon Sistemleri
Genişbant Erişim Sistemleri WLAN (Kablosuz İnternet Erişimi) Metro Ethernet Video Konferans Turpak İnternet Veri Merkezi (IDC) Ulusal ve Yurt dışı İnternet Altyapı Ağı TSDNet (Türkiye Sayısal Data) Ağı TTRAS projesi Cache Sistemleri TTWinet Mobil Hizmetler	SDH ve DWDM Transmisyon Ağı R/L Sistemleri Radyo ve TV Yayınları Transmisyonu

Kaynak: ÖİB ve Türk Telekom Faaliyet Raporları.

Yukarıdaki tabloda Türk Telekom tarafından sağlanan hizmetler görülmektedir. Bu hizmetler tüm dünyada sunulan ve teknolojinin elverdiği hizmetlere paraleldir ve tekel konumunda olan şirketin iletişimin sağlandığı tüm hizmetlerin içinde olduğu görülmektedir.

³⁹⁷ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Türk Telekom A.Ş., http://www.oib.gov.tr/telekom/turk_telekom.htm, (22 Eylül 2007) , s.1.

Bu açıklamalardan sonra Türk Telekom'un SWAT (GZFT) analizi yaparak güçlü ve zayıf yönleriyle, sektörde yaşayabileceği fırsatları ve tehdit durumları incelenecektir.

Türk Telekom'un GZFT analizi aslında bir anlamda Türk telekom sektörünün de GZFT analizine oldukça yakındır. Serbestleşmenin henüz istenen düzeyde uygulanamaması gibi bir takım maddeler sektör için olumsuzluk ifade ederken Türk Telekom için olumlu sonuçlar ifade edebilmektedir.

Türk Telekom'un güçlü yönleri³⁹⁸;

- Türkiye'de genç nüfusun fazlalığı,
- Telekom hizmetleri pazarının doygunluğa ulaşmaması,
- Türkiye'nin coğrafi konumu,
- Teknolojiyi yakından takip edebilme,
- Türkiye'de hızla büyüyen sektörün en önemli şirketlerinden³⁹⁹,
- Güçlü iştirakler yapabilme gücü,

Türk Telekom'un zayıf yönleri⁴⁰⁰;

- İnsan gücü envanteri ile ilgili uzun vadeli bir eğitim ve yatırım planları yetersiz düzeydedir,
- Yaratıcı ve uygulayıcı beyin gücü bugün için kısıtlıdır,
- Tasarım ve üretim için gerekli araçlar yönünden iç kaynakların zayıf olması, dışa bağımlılığın yüksek olması,
- Hizmetler üzerindeki ağır vergi yükü⁴⁰¹,
- Sektörle ilgili devlet politika ve uygulamalarının yetersizliği,

³⁹⁸ Mobisad, Telekomünikasyon Sektör Raporu, Mobisad, İstanbul, 2008, s.2.

³⁹⁹ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Türk Telekom Halka Arz Tanıtım Kitapçığı, Ankara, 2008, s.4.

⁴⁰⁰ İstanbul Sanayi Odası, Elektronik ve Telekomünikasyon Sektörü Raporu, İSO Yayın No: 2001/17, İstanbul, 2001, s.49.

⁴⁰¹ DPT, Bilgi ve İletişim Teknolojileri Özel İhtisas Komisyonu Telekomünikasyon Alt Komisyonu Raporu, http://www.bilgitoplumu.gov.tr/yayin/telekom%C3%BCnikasyon_oik_raporu.pdf, Haziran, 2006, (11 Nisan 2007), s.39.

Türk Telekom'un fırsatları⁴⁰²;

- Türkiye'nin coğrafi avantajını kullanarak uluslararası görüşme trafiğinde aktif rol oynama,
- Türkiye'de serbestleşmenin yeterince desteklenmemesi sayesinde gelirlerini uzunca bir süre devam ettirme,
- Telekom hizmetlerinde yakınsamayı kullanarak küçülen sabit hat gelirlerinin yerine geçecek mobil ve internet gelirlerini artırma şansı,

Türk Telekom'un tehditleri⁴⁰³;

- Türk Telekom faaliyetlerinin verimliliğini artırmak için birçok yeniden yapılandırma faaliyeti üstlenmiştir ve bu faaliyetlerin yararlarının beklenen zaman içinde veya herhangi bir zamanda gerçekleşeceğine dair garanti bulunmamaktadır,
- Türk Telekom insan kaynaklarında devam eden yeniden yapılandırma faaliyetleriyle bağlantılı olarak zorluklarla karşılaşabilir veya önemli ek masraflar yapmak zorunda kalabilir,
- Türk Telekom'un faturalama sistemi verimliliği artırmak için önemli sermaye harcaması gerektirmektedir,
- Alternatif iletişim olanaklarındaki rekabet Türk Telekom müşterilerinin mobil iletişim hizmetlerine, VoIP'e ve e-mail, kısa mesaj ve resimli kısa mesaj gibi çeşitli alternatif iletişim imkanlarına geçiş yapmasıyla sonuçlanmıştır ve bu şekilde sonuçlanmaya devam edebilir,
- Türk Telekom'un % seksen hissedarı olduğu, Avea Türkiye mobil iletişim pazarında artan bir rekabetle karşı karşıyadır ve bu rekabet tarifelerde indirim ve pazar payı kaybına sebep olabilir,
- Türkiye'deki sabit hat piyasasının serbestleştirilmesi ve bu piyasadaki artan rekabet Türk Telekom'un tarifelerinde indirimlere ve pazar payının düşmesine sebep olabilir ve bu durumda gelirleri azalabilir,
- Şirketin ilgili makamlar nezdinde devam eden uyuşmazlıklarının sonuçları gelirlerini ve işlerinin sonuçlarını olumsuz yönde etkileyebilir,
- Türkiye'deki telekomünikasyon yasalarında veya Telekomünikasyon Kurumu'nun gücü ve yapısına ilişkin olarak gelecekte yapılacak değişiklikler şirketin işlerini olumsuz bir şekilde etkileyebilir,

⁴⁰² Mobisad, a.g.e., s.2.

⁴⁰³ Türk Telekom, Türk Telekom Halka Arz Kesin Talep Sirküleri, a.g.e., s.4.

- Sendika üyesi çalışanları işe ara verdiği takdirde şirket faaliyetleri aksayabilir,
- Türk Telekom'un veya Avea'nın imtiyaz sözleşmelerinin sürelerinin bitimi veya feshedilmesi üzerine, ağ varlıklarını ücretsiz olarak Telekomünikasyon Kurumu'na devretmesi gerekebilir.

Türk Telekom özelleştikten sonra, dünya uygulamalarında olduğu gibi yakınsama/bütünleşme kapsamında daha önceleri birbirinden bağımsız olan iletişim ve eğlence hizmetlerini (sabit ve cep telefonu, geniş bant erişimi ve televizyon) birleştirmek için bir takım ortaklıklara iştirak etmiştir.

İştirak edilen şirketler, mobil iletişim, internet faaliyetleri, geliştirilmiş iletişim çözümleri, altyapı servis sağlayıcılığı ve telekomünikasyon hizmet ağları platformu, bilgisayar kurulumu, onarımı, bilgisayar donanımı ithalatı, ihracatı ve yurt içi satışları, çağrı merkezi ve müşteri ilişkileri hizmeti veren şirketlerden oluşmaktadır.

Aşağıdaki tabloda 2002-2007 yılları arasındaki iştirak ve bağlı ortaklık payları görülmektedir.

Tablo 5-13 : Türk Telekom Bağlı Ortaklık ve İştirakleri (%)

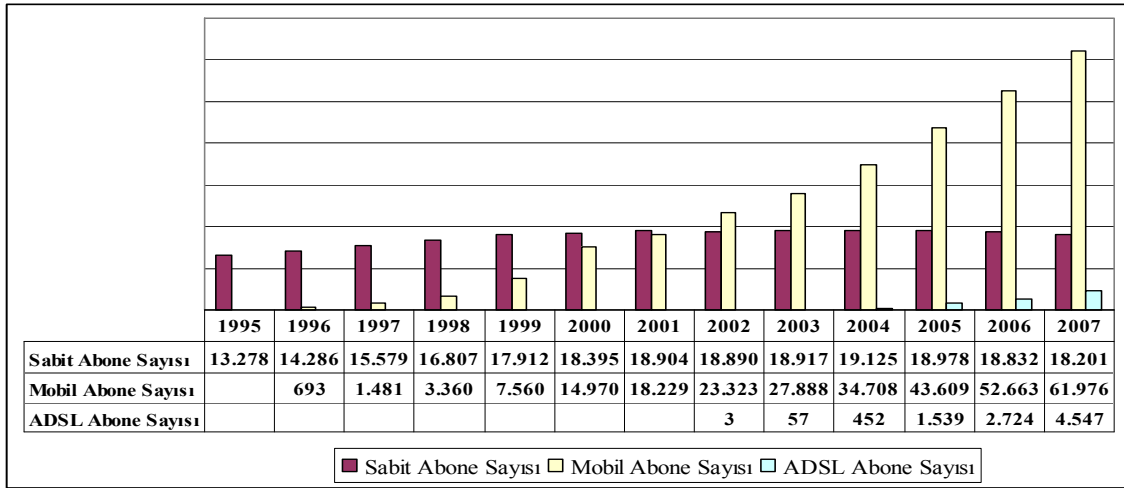
Şirket Adı	Faaliyet Alanı	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Aycell A.Ş.	GSM Operatörü	100	100				
Eurasiasat SAM	Uydu Hizmetleri	75	75				
Avea	GSM Operatörü			40	40	81,12	81,12
TTNET	İnternet Servis Sağlayıcı					100	100
Argela Yazılım	Telekom Çözüm Sistemleri						99,96
İnova Bilişim A.Ş.	Telekom Çözüm Sistemleri						99,96
IES Bilişim A.Ş.	Veri Tabanlı Eğitim Hiz.						99,96
CETEL A.Ş.	Yatırım						20
Sebit LLC	Veri Tabanlı Eğitim Hiz.						99,96

Kaynak: Türk Telekom 2006-2007 Bağımsız Özel Denetim Raporu.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi özelleştirme öncesi sadece iki şirkette ortaklığı varken özelleştirme sonrası özellikle 2007 yılında beş yeni şirkete ortak olarak, yedi şirketin hissedarı durumuna gelmiştir. Türk Telekom'un tüm iyileştirmeleri yapma amacı, daha fazla abone elde edebilmek ve bunlardan sağlanan geliri en üst seviyeye çıkarmaktır. Sabit hatların yanında, mobil hatlardaki hızlı gelişim ve internet kullanımındaki hızlı gelişim göz ardı edilmesi mümkün olmayan boyutlardadır.

Telekom sektöründe Türkiye’de hızlı bir büyüme trendine giren internet kullanımındaki belirgin artış yukarıdaki grafikte açıkça görülmektedir. Artış hızı 2005 yılında önceki yıla göre % 240 iken, 2006 yılında % 77, 2007 yılında ise % 67’dir. İnternet erişimi konusunda uzman Londra merkezli bağımsız araştırma şirketi Point Topic tarafından mart 2008 sonunda yayınlanan “Dünya genişbant istatistikleri” raporuna göre 2005-2007 yılları arasında Avrupa’da abone sayısı 1 milyon ve üzerinde olan ülkeler içinde ADSL aboneleri sayısı en hızlı artan ülke Türkiye olmuştur⁴⁰⁴.

Aşağıdaki grafikte, Türkiye’de sabit, mobil hat ve internet (ADSL) abone sayısı gelişimi görülmektedir.

Grafik 5-1 : Sabit-Mobil-ADSL Abone Sayıları Gelişimi (000 Adet)

Kaynak: TK Faaliyet Raporları.

Yukarıdaki grafikte Türk Telekom’un sabit hat abonelerinin, mobil operatörlerin birlikte abone sayılarının ve İnternet(ADSL) abone sayılarının gelişimi görülmektedir. 2005 yılından sonra düşme eğilimine girmiş olan sabit abone sayısı, 2007 sonunda 2005 yılından % beş daha az durumdadır. Bunun nedeni daha teknolojik ve güncel eğilim olan mobil telekom cihazlarının payının hızla artmasıdır. Grafikte görüldüğü gibi Türk Telekom’un sabit hatlarında küçülme devam ederken, mobil operatörlerin abone sayıları hızla artmaya devam etmektedir.

⁴⁰⁴ Telepati, “Türk Telekom Her İlçeye İnternet Evi Projesine Devam ediyor”, Sayı: 152, Mayıs 2008, s.118.

Aşağıdaki tabloda öncelikle sabit hat abone sayılarının gelişimini ve nüfusa oranı gösterilecektir.

Tablo 5-14 : Türk Telekom Sabit Hat Gelişimi ve Nüfusa Oranı

Yıl	Abone Sayısı	Önceki Yıla Göre Artış (%)	Sabit Hat /Nüfus Oranı (%)
1995	13.277.704		21,3
1996	14.286.460	7,6	22,6
1997	15.579.458	9,1	24,2
1998	16.806.982	7,9	25,6
1999	17.911.722	6,6	26,8
2000	18.395.171	2,7	27,1
2001	18.904.486	2,8	27,5
2002	18.890.000	-0,1	27,1
2003	18.916.721	0,1	27,0
2004	19.125.163	1,1	26,7
2005	18.978.223	-0,8	26,2
2006	18.831.616	-0,8	25,6
2007	18.201.006	-3,3	25,8

Kaynak: TK 2007 yılı Faaliyet Raporu.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Türk Telekom'un 2003 yılından itibaren hat sayısının nüfusa oranında (Penetrasyon) azalma yönünde bir durum söz konusudur. Sabit hat sayısı da 2005 yılından itibaren düşme eğilimine girmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi mobil telefon hizmetlerindeki gelişim olarak görülmektedir. Bir diğer nedeni de hane sayısına göre kullanım oranının % 98'lere ulaşmasıyla doygunluğa yaklaşmasıdır⁴⁰⁵.

⁴⁰⁵ Telekom Kurumu, 2007 yılı Faaliyet Raporu, <http://www.tk.gov.tr/Yayin/Raporlar/pdf/fr2007tr.pdf>, (09 Haziran 2008), s.22.

5.7. Türk Telekom'un Finansal Durum Analizi

Türk Telekom'un finansal durum analizi yapılırken, özelleştirilmeden önceki finansal durumu ve özelleştirildikten sonraki finansal durumu birlikte analiz edilecektir.

Bu bölümde kullanılacak veriler, bağımsız denetim raporlarından elde edilen veriler olacaktır. Maliye Bakanlığı'na sunulan raporlarla bu raporların arasında uygulanan muhasebe standartları açısından farklılıklar mevcuttur.

Şirket satış ve satın almalarda kullanılan raporlar bağımsız denetim şirketlerinin denetiminden geçmiş ve uluslararası muhasebe standartlarına göre düzeltilmiş raporlardır. Bu nedenle aşağıdaki paragraflarda Türk Telekom'a ait bağımsız denetimden geçmiş raporlar öncelikle kullanılacaktır.

Aşağıda Türk Telekom'un altı yıllık döneme ait bağımsız denetimden geçmiş konsolide bilançoları bulunmaktadır.

Tablo 5-15 : Türk Telekom Konsolide Özet Bilançoları (2002-2007)

(Milyon TL)	2002	2003	Değişim %	2004	Değişim %	2005	Değişim %	2006	Değişim %	2007	Değişim %
Dönen Varlıklar	3.701	4.248	15,0	5.328	25,0	4.238	-20,0	3.092	-27,0	3.181	3,0
Duran Varlıklar	20.563	15.662	-24,0	11.010	-30,0	8.635	-22,0	9.933	15,0	9.526	-4,0
Aktif Toplamı	24.264	19.910	-18,0	16.337	-18,0	12.872	-21,0	13.025	1,0	12.707	-2,0
Kısa Vadeli Borç.	2.489	2.762	11,0	2.623	-5,0	2.919	11,0	4.300	47,0	2.616	-39,0
Uzun Vadeli Borç.	3.352	2.966	-12,0	3.247	9,0	2.263	-30,0	2.315	2,0	3.969	71,0
Borçlar Toplamı	5.841	5.728	-2,0	5.870	2,0	5.182	-12,0	6.615	28,0	6.584	-0,5
Özkaynaklar	18.423	14.182	-23,0	10.468	-26,0	7.690	-27,0	6.410	-17,0	6.123	-4,0

Kaynak: TT A.Ş. Konsolide Finansal Tablolar ve Bağımsız Denetim Raporları.

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı gibi şirketin konsolide aktifinde, öz kaynaklarında 2002 yılından itibaren bir azalma görülmektedir. Şirketin 2002 yılında 24,2 milyar TL olan aktif toplamı, 2007 yılı sonunda 12,7 milyar TL'ye düşmüş yaklaşık % 47 bir azalma olmuştur. Bunun nedenlerinden birisi özelleştiği tarihte kasasında bulunan 1.332 Milyon TL'nin 16 ocak 2006 tarihi itibarıyla yasayla hazineye

devredilmesi⁴⁰⁶, bir diğer nedeni de özelleştirme döneminde yavaşlatılan veya durdurulan yatırım ve sabit kıymet alımlarının özelleştikten sonra devam ediyor olmasıdır.

Pasif kalemlere bakıldığında, borçları 2003 ve 2006 yılında küçülürken diğer yıllarda büyüme göstermiştir. Şirketin öz kaynakları da aktifi gibi önceki yıllara göre küçülerek dönemlerini bitirmiştir.

Bunun nedeni yukarıda belirtilen nakit transferi ve her yıl hazinenin ve yabancı ortağın dağıtılacak karlarını çekmeleri, bununla birlikte konsolidasyona giren Türk Telekom harici şirketlerin bilançolarında olumsuz sonuçlar olmasıdır.

Aşağıdaki Türk Telekom'un 2002-2007 yılları arasında oluşan konsolide ve bağımsız denetimden geçmiş gelir tablosu rakamları görülmektedir.

Tablo 5-16 : Türk Telekom Konsolide Özet Gelir Tabloları (2002-2007)

(Milyon TL)	2002	2003	Değişim %	2004	Değişim %	2005	Değişim %	2006	Değişim %	2007	Değişim %
Net Satışlar	7.938	7.580	-5,0	6.762	-11,0	7.384	9,0	7.534	2,0	9.232	23,0
Brüt Kar	2.949	2.991	1,0	2.918	-2,0	2.772	-5,0	2.950	6,0	4.171	41,0
Faaliyet Giderleri	-975	-856	-12,0	-536	-37,0	-784	46,0	-1.214	55,0	-1.935	59,0
FVAÖK	2.994	3.358	12,0	2.610	-22,0	3.488	34,0	3.386	-3,0	3.899	15,0
Amortismanlar	-1.020	-1.223	20,0	-228	-81,0	-1.499	557,0	-1.651	10,0	-1.663	1,0
FVÖK	1.974	2.135	8,0	2.382	12,0	1.988	-17,0	1.735	-13,0	2.236	29,0
Finansal Gider.(Net)	162	333	106,0	281	-16,0	559	99,0	263	-53,0	50	-81,0
Vergi Öncesi N. Kar	1.473	1.840	25,0	26	-99,0	2.529	9.452	2.308	-9,0	2.954	28,0
Vergi Tutarı	-821	-1.025	25,0	-1.146	12,0	-811	-29,0	-111	-86,0	-401	262,0
Dönem Net Karı	651	815	25,0	-1.120	-237,0	1.717	-253,0	2.198	28,0	2.553	16,0
Personel Sayısı	63.598	61.219	-4,0	55.794	-9,0	51.737	-7,0	40.647	-21,0	37.035	-9,0
P. B.*Net Satış	125	124	-1,0	121	-2,0	143	18,0	185	30,0	249	34,0
P.B. Faaliyet Gideri	15	14	-9,0	10	-31,0	15	58,0	30	97,0	52	75,0
P.B. VÖN Kar	23	30	30,0	0	-98,0	49		57	16,0	80	40,0

Kaynak: TT A.Ş. Konsolide Finansal Tablolar ve Bağımsız Denetim Raporları.

*Personel Başına

Yukarıdaki tabloda görülen konsolide gelir tablolarına göre, Türk Telekom'un net satışları 2003 ve 2004 yıllarında önceki yıla göre azalırken, 2005-2007 yıllarında artış göstermiştir. 2007 yılında önceki yıla göre % 23 artış gösterirken önceki yıllardan

⁴⁰⁶ telecom.tr, "Türk Telekom'un Nakit Fazlası Hazine'ye aktarıldı", <http://www.tele.com.tr>, (26 Temmuz 2008).

belirgin bir artış ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni iştirak hissesi artan Avea'nın net satışlarının daha fazla oranda eklenmesi, internet satışlarında belirgin artışların olması ve diğer bağlı ortaklık sayılarının artması olabilir.

Şirketin, vergiden önceki net karı da net satışlar gibi önceki yıllardaki artışlara göre daha belirgin olmuştur. Yukarıdaki tabloda görülen personel başına gelir rakamları personelin azaltılmasının etkisiyle önceki yıllara göre artış göstermiştir. Aynı şekilde personel sayısındaki azalmaya rağmen personel başına faaliyet giderlerinde belirgin bir artış göze çarpmaktadır. Personel sayısı azaltılırken, bunlara ödenen kıdem tazminatları ve benzeri özlük haklarının etkisi bu rakamları arttırmıştır. Bununla birlikte yönetim kadrosuna ilave olanlara ve daha kalifiye olan personele ödemeler de etkin olmuştur.

Aşağıdaki tabloda Türk Telekom'un konsolide bilanço ve gelir tablolarından hesaplanan finansal oranları mevcuttur.

Tablo 5-17 : Türk Telekom Konsolide Finansal Oranlar (2002-2007)

Oran	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Cari Oran	1,49	1,54	2,03	1,45	0,72	1,22
Likitleme Oranı	0,86	1,11	1,75	1,44	0,67	1,07
Alacak Devir Hızı	10,43	5,76	2,99	5,10	5,75	6,76
Stok Devir Hızı	213,24	249,24	362,97	903,62	812,73	337,41
Borçlanma Oranı	0,32	0,40	0,56	0,67	1,03	1,08
Aktif Karlılığı	0,08	0,11	0,15	0,15	0,14	0,20
Brüt Kar Marjı	0,37	0,39	0,43	0,38	0,39	0,45
Özvarlık Karlılığı	0,08	0,13	0,00	0,33	0,36	0,48
FVAÖK Marjı	0,38	0,44	0,39	0,47	0,45	0,42
Satış Paz Gid/ Satışlar	0,05	0,05	0,04	0,06	0,07	0,10
Fin. Giderler/Satışlar	0,02	0,04	0,04	0,08	0,03	0,005

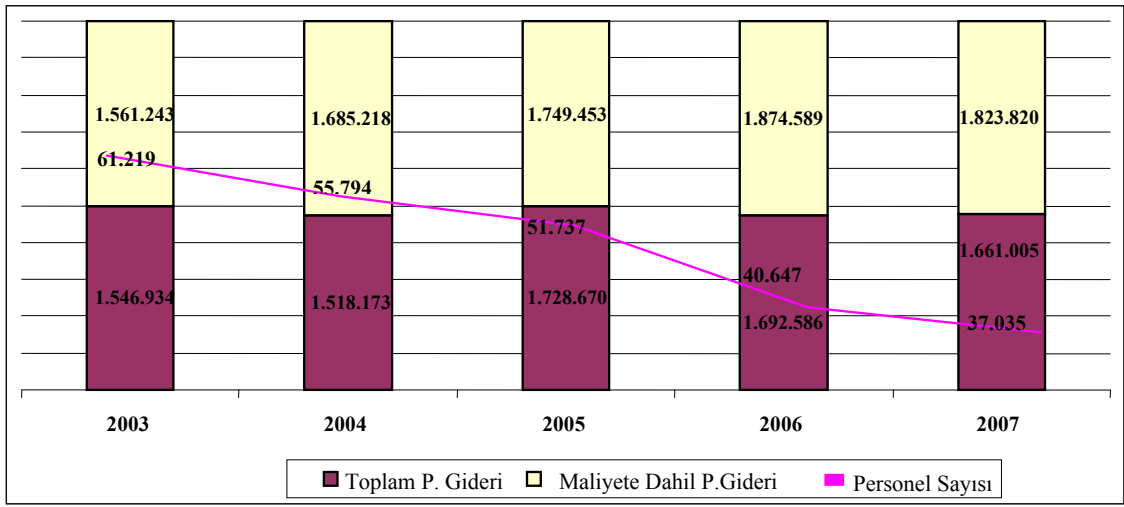
Kaynak: TT A.Ş. Konsolide Finansal Tablolar ve Bağımsız Denetim Raporları.

Yukarıdaki tabloda görülen finansal oranlara göre, şirketin konsolide cari oranı 2006 yılı hariç 1'den büyük olmuştur. Likitleme oranı 2002 den sonra 2006'da da 1'in altında kalmıştır. Alacak devir hızı son üç yılda istikrarlı bir seyir izlemiştir. Stok devir hızı ise istikrarını 2005 ve 2006 yıllarında bozmuştur.

Karlılık rakamları incelendiğinde, 2007 yılının belirgin bir üstünlüğü vardır. Daha öncede anlatıldığı gibi, satış pazarlama giderlerinin net satışlara oranı 2005 yılından sonra artmaya başlamış ve 2007 yılında % 10 gibi bir rakama ulaşmıştır.

Finansman giderlerinin 2005 yılından sonra net satışlara oranı düşmeye başlamış ve sonuç olarak binde 5 rakamına gelmiştir. Bunun nedeni 19 Nisan 2007 tarihinde Avea'nın toplam değeri 1,6 milyon \$ tutarında proje finansman kredileri temin etmiş olması ve 2007 yılında kredilerin vadeleri 8 ile 9 yıl arasında değişen aralıklarla uzatılmasıdır⁴⁰⁷.

Aşağıdaki grafikte Türk Telekom'un giderlerinin önemli bir kısmını oluşturan personel giderlerinin gelişimi görülmektedir.

Grafik 5-2 : Türk Telekom Personel Giderleri Gelişimi (000 TL)

Kaynak: TTAŞ Bağımsız Denetim Raporları ve YDK 2004 TTAŞ Raporu.

Yukarıdaki grafikte, 2003 yılından 2007 yılına, personel sayısındaki gelişme ve satılan malın maliyetine eklenen ve bu rakam dahil toplam personel giderleri görülmektedir.

Personel sayısında her yıl azalma olurken, toplam personel giderlerinde tam tersi bir durum mevcuttur. 2003-2005 yılları arası artan maliyetin içindeki personel giderleri, 2006 ve 2007 yıllarında azalmıştır. Toplam personel giderlerine paralel olmayan bu durum, genel yönetim ve pazarlama-satış personel giderlerinin arttığını göstermektedir.

⁴⁰⁷ CANOĞULLARI, Metin, a.g.e., s.59.

Şirketin hisselerini satın alacak kişiler, şirketin kendilerine alternatif getirilere göre ne kazandıracağını tahmin edip, uluslararası yöntemlere göre değer belirler. Bu nedenle şirketin dağıtılabilir karı önemli bir veridir.

Aşağıdaki tabloda Türk Telekom tarafından 2003-2007 yılları arasında ortaklarına dağıtılan karlara ilişkin veriler mevcuttur.

Tablo 5-18 : Türk Telekom Kar Dağıtım Tablosu (2003-2007)

(Milyon Olarak)	2003	2004	Değişim %	2005	Değişim %	2006	Değişim %	2007	Değişim %
Dönem Karı Veya Zararı*	2.849	3.663	29	4.566	25	3.742	-18	3.979	6
Dönem Karı Vergi Yük.Karş	900	1.146	27	1.324	15	764	-42	821	7
V.S. Dönem Net K. Veya Zararı	1.949	2.516	29	3.242	29	2.977	-8	3.158	6
I. Tertip Yasal Yedek Akçe (-)	97	126	29	162	29	149	-8	158	6
Dağıtılabilir Net Dönem Karı*	1.683	2.169	29	2.816	30	2.587	-8	2.744	6
Ortaklar I. Temettü		175			-100				
İkinci Tertip Yasal Y. Akçe (-)	168	222	32	264	19	241	-9	257	6
Düzeltilmiş Net Dönem Karı**	815	-1.120	-237	1.762	-257	2.208	25	2.508	14

Kaynak: Maliye Bakanlığı ve Bağımsız Denetim Raporları.

* Maliye Bakanlığı verilerine göre.

** Bağımsız denetim raporlarına göre.

Türk Telekom'un kar dağıtımları incelendiğinde, 2003 yılından 2005 yılına kadar artan bir eğilim varken, 2006 yılında azalma görülmekte ve sonrasında 2007 yılında 2005 yılının tutar olarak altında fakat 2006 yılına göre % altı oranında bir artış meydana gelmektedir.

Bağımsız denetim raporlarına göre ise, 2004 yılında vergi sonrası zarar rakamı varken, 2005 yılı ve sonrasında 2004 yılında yapılmış olan düzeltmelerin üzerine vergi bilançosu rakamlarına göre daha az karlılık oluşurken, 2007 yılına kadar karlılık artmaya devam etmiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi kar dağıtımında vergi bilançolarındaki rakam esas alınmaktadır.

Türk Telekom'un başka bir performans göstergesi olabilecek, ödenen kurumlar vergileri tablosu aşağıdadır.

Tablo 5-19 : Türk Telekom Tarafından Ödenen Kurumlar Vergileri (1998-2007)

Yıl	Matrah(000TL)	Artış %	Ödenen Kurum Vergisi	Artış %	Toplam K.V.Tahsilatı	T.Telekom Payı (%)	Türkiye Sıralaması
1998	557.840		122.725		748.383	16	1
1999	450.721	-19	114.414	-7	1.549.525	7	5
2000	397.350	-12	100.866	-12	2.356.787	4	4
2001	1.950.459	391	495.117	391	3.675.665	13	2
2002	2.324.228	19	589.996	19	5.575.495	11	1
2003	3.000.669	29	900.201	53	8.645.345	10	1
2004	3.473.417	16	1.146.228	27	9.619.359	12	1
2005	4.412.796	27	1.323.839	15	13.583.290	10	1
2006	3.820.201	-13	764.040	-42	12.447.353	6	1
2007	4.104.135	7	820.827	7	15.718.209	5	1

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı.

Yukarıdaki tabloda Türk Telekom'un yıllar itibariyle ödediği vergiler ve Türkiye'de toplam tahsil edilen Kurumlar Vergisinin içindeki payı görülmektedir. Türk Telekom'un ödediği kurum vergisi, vergi oranlarının % yirmiye düşürüldüğü 2006 yılına kadar önceki yıla göre hep artış göstermiştir. 2006 yılında ise önceki yıla göre tutarsal olarak % 42 düşüş göstermiştir. Bunda vergi oranlarının düşürülmesinin etkisinin yanında vergi matrahındaki % 13 azalmanın da etkisi vardır.

Özelleştikten sonraki ilk yıl olan 2006 yılında Türk Telekom'un Türkiye'de ödenen toplam kurum vergisi içindeki payı da bir önceki yıla göre azalmış, % 10'dan % altıya düşmüştür. Bu düşme, matrahı önceki yıla göre % yedi artan Türk Telekom'un 2007 yılı için de toplam kurumlar vergisi ödemesinde % beş pay almasıyla sonuçlanmıştır. Matrah ve vergi ödemelerindeki bu olumsuz gelişmelere rağmen 2002 yılından 2007 yılına kadar olan dönemde Türkiye vergi sıralamasında liderliğini sürdürmüştür⁴⁰⁸.

⁴⁰⁸ Gelirler Genel Müdürlüğü, "Kurumlar vergisi Türkiye Geneli İlk 100 Sıralaması", <http://www.gib.gov.tr>, (22 Mayıs 2008).

5.8. Türk Telekom'un Özelleştirilmesinin Etkileri

Türk Telekom'un özelleştirilmesinden sonra yeni yönetim mevcut durumda olduğunu düşündükleri aksaklıkları giderme çalışmalarına başlamıştır. Öncelikle durgun yapıdan hareketli yapıya geçmek, serbestleşme ile rekabetin içine dahil olmak ve liberal bir yönetim ile iyi hizmet veren bir kuruluş haline gelmek hedefiyle hareket etmeye başlamıştır⁴⁰⁹.

Özelleştirme ile birlikte öncelikle daha profesyonel bir yönetim anlayışı geleceği, müşteri memnuniyetinin ve rekabete açılan sektörde daha ucuz ve daha kaliteli ürün ve hizmet anlayışının ön plana çıkacağı, bunun da kaynakların atıl kullanımını engelleyeceği ve genelde sektör rekabete açılmadan gerekli olan yatırımlar yapılamadığı yeni ve daha ucuz servisler sunulamadığı ifade edilmiştir⁴¹⁰.

Türk Telekom'un yüzde 55'lik bölümünün özelleştirilmesi işlemi Acquisition Monthly adlı yayın kuruluşu tarafından, "gelişen piyasalarda yılın işlemi" ödülüne layık görülmüştür. Böylelikle, Türkiye ilk kez bir devralma işlemi için uluslararası ölçekte ödül kazanmıştır⁴¹¹.

Türk Telekom 2006 ve 2007 yıllarında Türkiye'deki En Büyük 500 Özel Şirket arasında üçüncü sırada yer alırken, vergi öncesi karlılıkta birinci sırada yer almıştır⁴¹². Bu özelliği ile Türkiye'nin en çok kurumlar vergisi ödeyen şirkettir.

Bir başka araştırma sonucuna göre de Türk Telekom 500 devlet ve özel şirketler arasında ciro sıralamasında dördüncü sırada yer almış, yine net karlılıkta birinci sırada, aktif toplamında iki devlet şirketinden sonra üçüncü sırada, öz kaynakta da yine bir devlet ve bir özel şirketten sonra üçüncü sırada yer almıştır. Aynı araştırmaya katılan şirketler arasında personel sayısı bakımından ikinci sırada yer almıştır⁴¹³.

⁴⁰⁹ SERTOĞLU, Uğur, Türk Telekom ve İletişim, <http://www.halklaileskiler.com.tr/halkveileskiler.asp?id=2191>, (18 Şubat 2007), s.1.

⁴¹⁰ YILMAZ, Hilal, "Yenilik (İnovasyon) -Yeni Ekonomi ve Rekabet", Uzmanlık Tezleri Serisi, Rekabet Kurumu Yayını, Yayın No:130, Ankara, 2003, s.4.

⁴¹¹ Radikal, "Telekom Satışına Ödül", 21 Haziran 2006, s.6.

⁴¹² Capital, "Türkiye'nin En Büyük 500 Özel Şirketi-2007", Sayı: 2008/8, Ağustos 2008, s.73.

⁴¹³ Fortune, a.g.e., s.180.

Türkiye'nin 500 devlet ve özel şirketi arasında satış karlılığı en yüksek 21. sırada yer alırken öz kaynak karlılığında ilk 50'ye girerek 46. olmuştur.

Türk Telekom markası hızlı bir büyüme sürecine girdiği gerekçesiyle bir ekonomi dergisi tarafından yılın markası seçilmiştir⁴¹⁴.

Telekom ihalesi sonrası Dünya Bankası Türkiye Direktörü Andrew VORKINK, Türk Telekom'a olan ilginin diğer büyük özelleştirmelerin de önünü açacağını söyleyerek, 6 milyar 550 milyon dolarlık teklifin Türk ekonomisine olan güvenin eseri olduğunu belirtmiştir⁴¹⁵. Ayrıca telekom alanındaki bu özelleştirme sonucu sektöre yeni ortaklar ve firmalar giriş yapacağı, Türk Telekom sadece Türkiye'de değil özellikle Orta Asya Türk Devletleri'nde de faal olmasından dolayı daha fazla yatırım çekeceği ifade edilmektedir⁴¹⁶.

Türk Telekom'un özelleştirilmesinin en önemli etkileri çalışanların durumuna olmuştur. Türk Telekom'un personelinin ne olacağı özelleştirme çalışmaları başladığından itibaren her kesimi meşgul eden bir konu olmuştur. Tüm özelleştirmelerde olduğu gibi Türk Telekom'un özelleşmesinden dolayı oluşabilecek personel problemlerinin çözümü için gerekli tedbirler alınmaya çalışılmıştır.

Türk Telekom'u satın alan şirketle Hazine müsteşarlığı arasında yapılan Hisse Satış Sözleşmesinin 12. maddesinde personelin nakli ile ilgili karşılıklı taahhütler yer almıştır. 8 bentten oluşan maddeye göre⁴¹⁷;

Türk Telekom ve hazine şirketteki belirli personelin diğer devlet kuruluşlarına nakledileceklerini kabul etmişlerdir. Bu personelin devir tarihinden, yeni kuruluşlarında göreve başlayacakları tarihe kadar geçecek süredeki aylık ücret, sosyal hak ve yardımlar ile her türlü özlük haklarının (ölüm yardımı ve sağlık yardımı dahil fakat bunlarla sınırlı olmamak üzere) Türk Telekom tarafından ödenmesini sağlayacaklardır.

Yapılan devir sözleşmesine ile Türk Telekom'dan özelleştirme nedeniyle ayrılmak durumunda olan personelin mağdur olmaması için ilgili yasa maddelerine göre

⁴¹⁴ Ekovitrin, "Yılın Starları Anketi", Sayı: 101, Mayıs 2008, s.40.

⁴¹⁵ Hürriyet, "Telekom İhalesi Gelecek Özelleştirmelere İyi Haber", 03 Temmuz 2005, s.7.

⁴¹⁶ ÇAKAL, Recep, a.g.e., s.123.

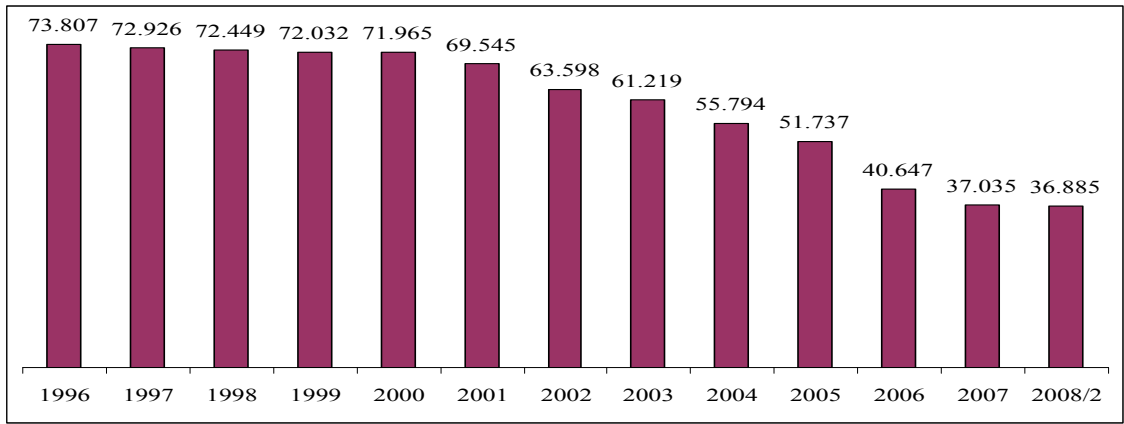
⁴¹⁷ T.C. Hazine Müsteşarlığı-Yatırımcı- Garantörler Arasında T.T.A.Ş. Hisse Satış Sözleşmesi Örneği, s.32.

başka devlet kuruluşlarında çalışmalarına devam edebilecekleri, yasal haklarında herhangi bir kayıp meydana gelmeyeceği hazinece garanti altına alınmıştır.

Türk Telekom'da nakle tabi çalışanlarına, devlete dönmek için verilen sürenin dolmasıyla 3.814 çalışan 1. Tip sözleşme, 9.702 çalışan 2. Tip sözleşme imzalayarak Türk Telekom'da kalmaya, 10.740 çalışan ise devlete geçmeye karar vermiştir⁴¹⁸.

1. Tip sözleşme imzalayan personel başka devlet kuruluşlarına nakil talebinde bulunma hakkından vazgeçerek, şirkette çalışmaya devam etme kararı almıştır. Bu personele, bu haklarından vazgeçmeleri karşılığında bir defaya mahsus olmak üzere en az bir maaş ikramiye, personelin bulunduğu bölümlere göre belirlenen önemli bir ücret artışı ve yine personelin bulunduğu bölümlere göre belirlenen belirli bir süre işletmede çalışma garantisi verilmiştir⁴¹⁹.

Aşağıda Türk Telekom'un yıllar itibariyle personel sayısındaki değişimi gösteren grafik görülmektedir.

Grafik 5-3 : Türk Telekom Personel Sayıları Gelişimi (1996-2008)

Kaynak: TT A.Ş. Faaliyet Raporları.

Yukarıdaki grafikte Türk Telekom personel sayılarının 1996 yılından itibaren azalma trendinde olduğu, bu azalmanın 2003 yılından sonra hızlandığı görülmektedir.

⁴¹⁸ Telekom Dünyası , "TT Yeni Organizasyon Yapısını Açıkladı", Sayı: 49, Temmuz 2006, s.82.

⁴¹⁹ Sermaye Piyasası Kurumu, Anonim Ortaklıkların Kayda Alınmasına İlişkin Belge, Ankara, 2008, s.279.

Bu durum özelleştirme sürecine giren şirkette yapılan düzenleme çalışmalarının etkilerinden biridir.

Türk Telekom'un alt ve üst yapıda hizmet verdiği, bu hizmeti verirken kıyasıya rekabet içinde olduğu ifade edilmektedir. Teknolojinin gelişmesi ve tüketicinin teknolojiyi daha çok kullanmak istemesi karşısında GSM operatörleri gibi rakiplerle yarışabilmek için Türk Telekom tek hat üzerinde çoklu erişimi sağlamak yani aynı hat üzerinden görüntü ses ve veri aktarımını sağlamak için yaygın olarak sayısal santraller kurmak ve tüketicinin kullandığı servislerde sadece üç büyük şehirde değil tüm Türkiye'de servis vermek, ayrıca da internet kullanımını da artırmayı hedefledikleri ifade edilmektedir⁴²⁰.

Türk Telekom geçmişte birçok sosyal sorumluluk projesinde bulunmuştur, fakat geçmişte yapılan bu çalışmalarda bir stratejik taban oluşturulmamıştır, değişim sürecinde bu projelerin bir stratejik taban üzerinde düzenleneceği görülürken eğitim, spor ve kültür - sanat alanları dışında başka bir projeye girilmeyeceği uygulamalarından anlaşılmaktadır. Kaynakların etkin kullanımıyla belli alanlardaki algılarını güçlendirmeye çalışmaktadırlar.

5.9. Türk Telekom'un Özelleştirilmesi İle İlgili Görüşler

Türk Telekom'un özelleştirilmesi, özelleştiği tarihe kadar yapılan tüm özelleştirmelerden daha fazla ses getirmiştir. Olayın siyasi boyutunda, çalışan boyutunda, ekonomik boyutunda farklı çıkar grupları kendi görüşleri çerçevesinde yorumlarda bulunmuş, bir kısmı hukuk yollarını kullanarak, görüşlerini hayata geçirmeye çalışmıştır.

Genelde olumsuz olarak adlandırılabilir görüşler yayın organlarında ön plana çıkmış, olumlu görüşler daha az ses çıkarmıştır. Aşağıdaki paragraflarda her iki yöndeki görüşlere örnekler vardır.

⁴²⁰ SERTOĞLU, Uğur, a.g.e., s.3.

5.9.1. Türk Telekom'un Özelleştirilmesi İle İlgili Olumlu Görüşler

Türk Telekom'un özelleştirilmesinin yolunu açan 406 sayılı Telgraf ve Telefon yasasında değişiklik yapan 29.01.2000 tarihli ve 4502 sayılı yasa tasarısı tartışılırken TBMM'de taraf olarak ortaya çıkan görüşler Türk Telekom'un özelleştirilmeden önceki durumunun tespitinde yardımcı olabilir⁴²¹.

- a) Hızla ilerleyen teknolojik gelişmeler ve artan küreselleşme eğilimi, telekom sektörünü klasik kalıpların dışına iterek, köklü bir geçiş sürecine sokmuş; bu çerçevede de sektördeki tekeli yapı, yerini özelleştirme, serbestleşme ve birleştirme hareketlerine bırakmıştır,
- b) Dünya Ticaret Örgütüne verilen taahhütler çerçevesinde, telekom piyasalarını serbest rekabete açma zorunluluğu bulunmaktadır. Böylece, Türk Telekom'un tekel konumu ortadan kalkacak, yerli-yabancı herkes telekom hizmeti vermeye başlayacak ve hak kazanacaktır,
- c) Gelişen teknolojiler sayesinde, özellikle uydu ve internet aracılığıyla, Türk Telekom, gerek tekelini gerekse % 100 olan pazar payını, on sene önce TRT tekelinin kırılmasına benzer bir şekilde kaybetmeye başlamıştır
- d) Bugün, Türk Telekom, her ne kadar karlı gibi gözükse de, benzer dünya şirketleriyle karşılaştırıldığında, söz konusu karlılığın gerçekçi olmadığı ve sektörün tekelci yapısından kaynaklandığı açıktır,
- e) İlerleyen teknolojik gelişmeler sonucunda, telekom hizmetleri, artık, milli güvenlik açısından herhangi bir stratejik önem arz etmemektedir. Silahlı Kuvvetlerinin komuta kontrol iletişim hizmetlerini sağlayan, TAFİKS adında özel bir şebekesi vardır. Bunun yanında, sivil ve askeri şebekeler arasında ortak kullanım imkanları da zaten mevcuttur ve yasa, Silahlı Kuvvetlerin sahip olduğu ağları düzenlememektedir,
- f) Hem uluslararası telekom yatırımcıları nezdinde Türk telekom piyasasının cazibesini artırmak, rekabete açık ve serbest bir sektör ortamının gereklerinin karşılanabilmesi ve net ve açıkça tanımlanmış bir hukuki çerçevenin belirlenmesi amacıyla Türk Telekom'un özelleştirilmesi için hazırlanan yasanın bir an önce kabul edilmesi gerektiği savunulmuştur.

⁴²¹ NAS, Nesrin, T.B.M.M. Genel Kurul Tutanağı, 21. Dönem, www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_b_sd.birlesim_baslangic, 25 Ocak 2000, (28 Haziran 2006).

Türk Telekom'un özelleştirilmesine taraf olanlarca ileri sürülen nedenlerin başında yıllardır iyi yönetilmeyen bir şirket olduğu ve bu çerçevede oluşan hataların şunlar olduğu iddia edilmiştir⁴²².

- a) Türk Telekom karlı değildir. Açıklanan kar rakamları makyajlıdır. Bugün Turkcell ya da Telsim'den alınan 10 yıllık farklarla kar yakalanmıştır ama yarın ne olacağı belirsizdir,
- b) Eleman sayısı olması gerekenin üç katıdır. Fazla elemanın devlete bindirdiği yük yıllık bir milyar dolar, birilerinin torpili ile alınan kişiler devlet şirketinde çalışmanın rehaveti içindedir,
- c) Türk Telekom verimsiz çalışmaktadır,
- d) Yurt dışı yatırımlarına yönelememiştir. Bu konuda en yakın örnekler OTE (Yunanistan), İtalya Telekom, İspanya Telekom gibi firmalar kendi pazarlarını farklı ülkelere yaymışlardır,
- e) Türk Telekom yatırımları yabancı malıdır. Türk Telekom büyüklüğündeki bir haberleşme şirketi olarak, Türkiye içindeki telekom sanayinin gelişmesini etkilemek mümkünken, Türk Telekom hep yurt dışı üreticilerin malları ile yatırım yapmıştır,
- f) Telekom'da katma değerli servisler gelişmemiştir. OECD raporlarında bugün dünyanın ileri gelen Telekom şirketlerinin gelirlerinin büyük kısmının katma değerli servislerden ve iş ortaklarından geldiği görülmektedir.

Türk Telekom'un özelleştirilmesini destekleyen bir diğer görüşe göre⁴²³; 1993 başlarında Türkiye'nin toplam dış borçları yaklaşık 26 milyar dolardı. Aynı tarihlerde Telekom'a 35-40 milyar dolar piyasa değeri biçiliyordu. O tarihlerde yapılacak hızlı bir özelleştirmeyle Türkiye'nin dış borçlarının tamamından kurtulması, iletişim sektörüne rekabet getirmesi, Türk halkına rekabetçi ortamda daha ucuza iletişim hizmetlerinden yararlanabilme imkânı sunması mümkündü. Telekom'un 1993'teki satış geliri dış borcun % 127'sini karşılayabilecek durumdaydı. Hizmet yavaş ve kesintili, müşteriye yaklaşım sorunludur. Oysa iletişim tekelinin kaldırıldığı, sektörün rekabete açıldığı ve Türk Telekom'un özelleştirildiği bir Türkiye'de hem faturalar ucuzlayarak dünya ortalamasına yaklaşacak, hem hizmet hızı ve kalitesi yükselecek, bir şikayet anında memurların küçümseyici, diklenici ve tersleyici tavırları yerini, müşteriye "velinimet"

⁴²² NEBİL, Fusun S., "TT Özelleştirmesinde Neler Düşünüyor – 3", www.Turk_internet_com, (23 Eylül 2007), s.2.

⁴²³ ACAR, Mustafa, a.g.e., s.1.

bilen ve “Buyurun size nasıl yardımcı olabilirim?” cümlesiyle başlayan güler yüzlü ve çözüm üretmeye dönük hizmet anlayışı olacaktır.

Yine telekom sektörünün önemli temsilcilerinden Mobil İletişim Sistemleri ve Araçları İşadamları Derneği (MOBİSAD)ne göre, Özelleştirme gerekli fakat bu tür stratejik olduğuna inanılan şirketlerin yabancılara satışı uygun değil. Bu kuruluş iletişimin ana omurgasını oluşturmaktadır, bu nedenle mobil ve sabit iletişimde son derece stratejiktir. Özelleştirme kuruluşun daha iyi işletilebileceğini düşünüldüğü için desteklenmektedir. Ama burada devlet denetimi önemlidir. Mevcut hissedarların kısa vadeli düşündüğünü dolayısıyla yeterince yatırım yapmayacağını ve yatırımlarını da kısa vadeli ve daha ticari düşünerek yapacağını tahmin edilmektedir⁴²⁴.”

Türk Telekom’un ve aynı tarihlerde Telsim’in özelleştirilmesinin telekom sektörüne canlılık getireceği ve bu durumun yabancı sermaye girişi açısından önemli olduğu, bununla birlikte yeni yatırımları arttıracacağı, rekabetin arttıracacağı ve sonucun tüketiciye yarayacağı, reklam ve pazarlamada dev yatırımlar yapılacağı, yerli girişimciler için yeni fırsatlar doğurabileceği, dış kaynak kullanımını arttıracacağı, kalifiye elamana ihtiyacı arttıracacağı ve internetin ortak platform olarak kullanımını arttıracacağı beklenmektedir⁴²⁵.

5.9.2. Türk Telekom’un Özelleştirilmesi İle İlgili Olumsuz Görüşler

Türk Telekom’un özelleştirmesine ilişkin destekleyen görüşlerden çok karşı görüşler mevcuttur.

Bu görüşlerden birinde Türk Telekom’un amiral gemisine benzetilmekte ve amiral gemisi batan donanmanın savaşı kaybedeceği anlatılmaktadır. Buna göre, Türk Telekom’un % 55 hissesini satın yönetimini yabancı bir şirkete devretme karşılığında ele geçen para, Türk Telekom’un altı aylık karı kadardır. Mevcut kazanç temposuyla Türk Telekom, devlete sadece on yılda en az 25 milyar \$ kar getirir. Özelleştirme, IMF

⁴²⁴ DURSUN, Murat, MOBİSAD Başkanı, “Türk Telekom Özelleştirilmesi” Konulu Görüşme, İstanbul, 28 Ağustos 2007.

⁴²⁵ SÜZER, D. Hande, “Canlanan Telekom Neler Getirecek”, www.capital.com.tr, (13 Ağustos 2008).

ve Dünya Bankası emriyle yürütülen, bir yoksullaştırma ve bağımlı kılma operasyonudur. Türkiye'nin bağımsızlığına karşı açılan bir savaştır⁴²⁶.

Rekabet Kurumu'nun verdiği kararda karşı oy olarak aşağıdaki olumsuz görüşler anlatılmıştır⁴²⁷.

- a) Alınan kararda Kablo TV ağı Türk Telekom'un altyapı ağlarına alternatif, hatta bir ikinci telekom altyapısı ağı olarak düşünülmüş, bu konu Rekabet Kurulu'nun son izin aşaması öncesi ve sonrasında halkta ve basında yanlış algılanmıştır. Niteliği, teknik karakteristikleri, kapasitesi ve teknolojisi itibariyle Kablo TV, telekom altyapı ağını ikame edebilecek bir ikinci ağ değildir. Mevcut kablo TV altyapısının ülkemizdeki büyüklüğü ve erişim kapasitesi de bunu göstermektedir,
- b) Türk Telekom'dan internet servis sağlayıcılığı hizmetinin ayrılması bir şart olarak istenmemelidir,
- c) Sektörde mobil telefon şebekesine sahip olmayan bir sabit telefon operatörünün rakipleriyle rekabet etmesi nerede ise olanaksız olarak düşünülürken ve Avrupa ülkelerinin birçoğunda bu eğilim devam ederken, mobil operatörü (Aycell) elden çıkarılarak rekabet gücünü iyice kaybeden Türk Telekom'un, kablo TV ve internet hizmetini de elden çıkarması ileriki yıllarda küreselleşen rekabette Türk Telekom'u güçlü bir kuruluş olmaktan alıkoyacaktır,
- d) Telekom Kurumu mevzuatı dikkate alındığında, Türk Telekom'un sahip olduğu ana telekom ağının kullanım hakkının 25 yıllığına, çalışır vaziyette, borçsuz olarak ihalesinin yapılması gerekirken, ihale dokümanından anlaşılması gereken süre konusunda tereddüde düşülmektedir,
- e) Türk Telekom'un yapılan ihale işlemleri sonunda, varlıklarının tamamının mı devredildiği veya nelerinin devredildiği konusunda belirsizlik vardır,
- f) Teknik gereklilikleri belirleyen, ihale teknik şartnamesinin bulunmadığı görülmektedir,
- g) Telekom Kurumu'nca fiili tekel olduğu tespit edilmiş olan Türk Telekom halka arz v.b. özelleştirme yöntemleri yerine bir girişimciye blok satış metodu ile satılmasının yani, bir devlet tekelinin yabancı bir özel tekelin kontrolüne geçmesinin rekabetçi gelişmeleri sınırlayabilecek, hatta telekom sektörü alt pazarlarında piyasaya yeni girişleri kısıtlayabilecek, gelecekte özelleştirmeden beklenen fiyat düşmesi ve kalite iyileşmesi gibi

⁴²⁶ ÇAKMAK, Necmettin, "Türk Telekom'un Perde Arkası Amiral gemisi batan donanma savaşı kaybeder", <http://www.milligazete.com.tr/index.php>, (05 Ekim 2007), s.1.

⁴²⁷ ÜNAL, Rıfki, Rekabet Kurulu Kararı, Tarih: 21 Temmuz 2005, Karar No: 05-48/681-175, www.rekabet.gov.tr, (07 Temmuz 2006), s.22.

yararları sağlamayabilecek ve uzun dönemde, tüketici yararına olmayacak sonuçlar doğurabilecektir.

Telekom'un özelleştirmesine karşı çıkanlar gelişmiş ülkelerden örnek vererek savunmalarını güçlendirmeye çalışmaktadırlar⁴²⁸.

Bunlara göre;

- a) Sektörün stratejik olmadığı, yabancı sermayeye satışın doğal olduğu, yalandır. Bir Amerikan telekom şirketi olan Voice Stream'i, Alman Telekom Şirketi ele geçirmek istemiş ve 24 milyar dolar teklif etmiştir. Küreselleşmenin babası ABD Hükümeti bu satışa karşı çıkmıştır. Çünkü yasalara göre bir ABD telekom şirketi'nin yabancılara satışı yasaktır,
- b) Savaşlar bile iletişimsiz olamaz,
- c) Her türlü ulusal bilginin iletiminin sağlandığı bir yapının kontrol edilmesi gereklidir,
- d) Askeri hatlar kontrol dışına çıkmıştır,
- e) Blok satış kamu çıkarına aykırıdır, mali açıdan getirisi az, götürüsü fazladır, çalışma barışını bozacaktır, işsizliği artıracaktır, devlet kaynaklarının yurt dışına aktarılmasına neden olacaktır, milli güvenliğimiz için tehlike oluşturma ihtimali çok güçlüdür,
- f) Tüm bu açılardan Türk Telekom stratejik bir şirkettir, satılmamalıdır.

Türk Telekom'un özelleştirildikten iki yıl sonra toplu iş sözleşmelerinde sendikali çalışan işçilerin talepleriyle şirketin yönetimince verilenler arasında farklar olması nedeniyle 16 Ekim 2007 tarihinde greve gidilmiştir. Bu grev Türk Telekom'un ne kadar stratejik olup olmadığı konusunda fikir vermiştir. Grevi bahane eden kötü niyetli kişilerce bazı hatlar zarara uğratılmış ve büyük illerde kuruluşların iletişimi bir süre kesilmiştir. Türk Telekom yetkililerince çabuk çözülen bu durum yedekleme yapılmadan özelleşen iletişim hatlarının kesilmesi halinde Türk Telekom tarafından alt yapısı sağlanan sabit hatlar, uydu bağlantıları, GSM altyapısının bir kısmı ve Merkez Bankası ile İMKB gibi finansın kalbi olan kuruluşların bağlantısının kopması ve krize yol açabileceği ortaya çıkmıştır⁴²⁹.

⁴²⁸ ÇAKMAK, Necmettin, a.g.e., s.1.

⁴²⁹ Vatan, "T.T. de Grevdeki Her Gün 200 Bin Kişinin İletişimi Kopacak", 06 Ekim 2007, s.4.

Özelleştirme sonrası Türk Telekom tarife değişikliği toplumun değişik bölümlerinde şikayete yol açtığı gerekçesiyle muhalefet partisi tarafından TBMM'ne kadar taşınmış ve bir soru önergesi verilmiştir⁴³⁰.

Buna göre;

- a) Türk Telekom'un özelleştirilmesini savunanların bile (örneğin, Dünya Bankası) inkar edemeyeceği somut bir gerçek, piyasa koşulları (serbestleşme) oluşmadan ve piyasada rekabeti düzenleme ile yükümlü kuruluş (Telekom Kurumu) gereken güce kavuşturulmadan, Türk Telekom'un % 55 hissesinin bir yabancı firmaya satılması yanlıştır,
- b) Bu yanlıştın üzerinden bir yıl geçtikten sonra, çağımızın bu en önemli sektöründe, telekom sektöründe ülkemizde ciddi sıkıntılar giderek artmaktadır. Ülkemizde bu sektörün lokomotifi olması gereken Türk Telekom, satıldıktan sonra, tam tersine sektörün önünde bir engel durumuna düşmüştür,
- c) Çağımızın en önemli teknolojilerini barındıran Türk Telekom, satıldıktan sonra, teknolojik gelişme ve sıçrama için değil, bilgi toplumunun önemli bir mekanizması gibi değil, teknolojik bir değer gibi de değil, basit ama büyük bir rant kaynağı gibi kullanılma durumuna düşmüştür.

Özelleştirmeye karşı başka bir muhalefet partisi yetkilisi tarafından yapılan basın açıklaması ile Türk Telekom'un satılmasının sakıncaları aşağıdaki gibi sıralanmıştır⁴³¹.

- a) Türk Telekom özelleştirildiği takdirde devir alan şirket sosyal yarar, kamu hizmeti v.b. dışsallıkları göz ardı edip sadece karını arttırmaya yönelecektir. Özel sektör, hele yabancı özel sektör için bu kaçınılmaz bir durumdur,
- b) Mevcut işçilik giderlerini aşağı çekmesi için mevcut çalışanların 1/3 ila 1/4 oranında değişen bir kısmı ile çalışmaya devam edip geri kalanlarını işten çıkaracaklardır,
- c) Sadece kilit kadrodakilere dolgun ücret verip diğer çalışanları asgari ücretle çalıştıracaklardır,

⁴³⁰ turk.internet.com, "Coşkunoglu'ndan TT Tarife Değişikliğine Sorular", <http://turk.internet.com/haber/yazigoster.php3?yaziid=17269>, (17 Ocak 2007), s.1.

⁴³¹ KUTAN, Recai, a.g.e., s.5.

- d) Tarifeler yükselecektir, bu durumda Türk Telekom'u alan şirket başta bankalar olmak üzere tüm kesimler üzerinden yaptırım gücüne sahip olacaktır,
- e) Haberleşme özgürlüğü ve haberleşmenin mahremiyeti Türk Telekom'u alan şirketin insafına bırakılacaktır,
- f) Türk Telekom özelleştirildiği anda devir alan şirket hiçbir şekilde yatırım yapmayıp mevcut devreleri 15-20 yıl kullanacak ve yatırdığı paranın onlarca kat fazlasını aldıktan sonra geriye demode bir şebeke bırakacaktır. Türkiye bir daha sıfırdan bir Telekom yapamayacaktır,
- g) Devir alan şirket sadece karlı ürünler ve karlı bölgelerle ilgilenecek, diğer bölgeler zamanla tamamen telefonsuz kalacaklardır,
- h) Sonuç olarak Türk Telekom'un özelleştirilmesi ülkenin haberleşme açısından üniter yapısını bozacak ve ülkenin genişçe bir kısmının merkez ve büyük şehirlerle olan telefon haberleşmesini olanaksız hale getirecektir.

Türk Telekom'un özelleştirilmesi ile ilgili olarak özelleştirildiği dönemde muhalefette olan başka partinin de Türk Telekom'un özelleştirmesiyle ilgili hazırlanan yasalar ve özelleştirmesiyle ilgili eleştirileri aşağıdaki gibidir⁴³².

Buna göre;

Telekom'u yabancılara satmak, ülkeyi satmak kadar büyük bir gaflettir, hükümet Türk Telekom'u hızla özelleştirebilmek için, AB müktesebatına uyumu da gözardı etmiştir, Türk Telekom bugüne kadar görev zararı talep etmeden çalışmıştır, hükümet AB genel sekreterliği'nin ve TBMM uyum komisyonu'nun bu konudaki uyarılarını dikkate almamıştır.

Eleştiriler genelde, Türk Telekom'un blok olarak, yabancı bir şirkete satılması ve bunun sonucu olarak stratejik olan bu şirketin özelleştirilmesinin Türkiye için olumsuz sonuçlara yol açacağı noktalarında toplanmaktadır. Olumsuz sonuçlar, şirketin hissesine karşılık ödenen rakamdan çok fazlasının, kar payı olarak yurt dışına çıkacağı, yeterince yatırım yapılmayacağı, tarifelerin yükseltilerek tüm iletişim kanallarının yüksek maliyetlerle çalışacağı ve bunun enflasyona neden olacağı, yeterince vergi ödenmeyeceği, kişisel gizlilik ilkelerinin ihlal edileceği ve en önemlisi askeri haberleşmenin kontrol dışına çıkacağıdır.

⁴³² Cumhuriyet Halk Partisi, a.g.e., s.3.

6. TÜRK TELEKOM'UN DEĞERLEMESİ VE ANALİZİ

6.1. Genel Açıklama

Türk Telekom'un blok halinde yabancı yatırımcılara satılması dışında en çok eleştirilen boyutu şirketin değerlemesi ile ilgilidir. Şirketin değerlemesi özelleştirilmesi düşünülen her dönemde eleştiri konusu olmuş ve en çok üzerinde durulan konu olarak gündemde kalmıştır. ÖİB tarafından yaptırılan değerlendirme çalışmasının test edilebilmesi ve doğru yorum yapılabilmesi amacıyla değişik kaynaklardan elde edilen veriler kullanılarak aşağıdaki çalışmanın yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur.

Türk Telekom'un özelleştirilmesi ile ilgili çıkarılmış olan 4107 sayılı yasanın⁴³³ bir takım hükümlerinin Anayasa Mahkemesince iptal edilmesinden sonra, iptal gerekçeleri de dikkate alınarak, 4161 sayılı Yasa çıkarılmış ve bu yasayla 406 sayılı Telgraf ve Telefon Yasasında değişiklik yapılmıştır.

Yapılan düzenlemelere göre; Türk Telekom'un hisselerinin değeri günün ekonomik koşulları göz önünde bulundurularak uluslararası finans ve sermaye piyasalarında kabul görmüş değerlendirme yöntemleri kullanılmak suretiyle değer tespit komisyonlarınca belirlenecektir. Değer tespit sonuçları ÖİB'nin görüşü ve Ulaştırma Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca onaylanacaktır. Onaylanan bu değer ise, en az değer olacaktır⁴³⁴.

Türk Telekom'un satışı konusundaki ilk değer tespit çalışması 16.02.1998 tarihli ve 1998/10794 sayılı Bakanlar kurulu kararıyla gerçekleştirilmiş, Türk Telekom'un % 100'üne isabet eden değer en az 10 milyar \$ olduğu onaylanmıştır⁴³⁵.

Türk Telekom'un değerlemesinde kullanıldığı bilinen değerlendirme yöntemlerinden "İndirgenmiş Nakit Akımları" yöntemine göre model oluşturularak değerlendirme sonuçları analiz edilecektir.

⁴³³ Resmi Gazete, Tarih: 06 Mayıs 1995, Sayı: 22279.

⁴³⁴ 406 Sayılı Telgraf ve Telefon Yasası, a.g.e., Ek Madde 17.

⁴³⁵ Danıştay 13. Dairesi, a.g.e., s.9.

Değerleme modeline temel teşkil edecek veriler;

- Özelleştirmenin yapıldığı döneme ilişkin Türk Telekom özelleştirme çalışmalarını yapan kuruluşların yayınladığı bilgiler,
- Özelleştirme dönemine ait şirket yöneticilerince yapılan açıklamalar,
- İhale sonrası ihaleyi kazanan şirketçe yapılan açıklamalar,
- ÖİB raporları,
- Telekom Kurumu raporları,
- Türk Telekom özelleştirmesine hazırlanan şirketlerin çalışmaları,
- Bağımsız denetim raporları ve Maliye Bakanlığı'ndan elde edilmiştir.

Yapılan çalışmalarla, model uygulamasından çıkan sonuçlara göre, Türk Telekom Değerleme Komisyonu tarafından yapılan değerlendirme çalışmasının sonucu ve ihale sonucu oluşan satış fiyatı test edilecektir.

6.2. Değerleme Modeli Uygulaması

Türk Telekom ihalesine girecek şirketler satın almayı düşündükleri şirketle ilgili, geçmiş yıllara ait finansal tabloların gerçek durumunu ve faaliyet sonuçlarını yansıtıp yansıtmadığını incelemiş ve gerekirse bazı düzeltmeler yapılmıştır. Finansal tablolar ve faaliyete ilişkin veriler analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Bu incelemeler sonucunda şirketin kuvvetli ve zayıf yönleri ortaya çıkarılmış, şirketin değerini yaratan unsurlar belirlenmiştir.

Bu çalışmada model uygulaması yapılırken mevcut finansal, ticari ve teknik durumu tespit edilmiş, benzer şirketlerin finansal oranları ile karşılaştırma yapılmıştır. Modelin gelecekle ilgili kısmında Telekom pazarına ilişkin beklentiler, şirketin değişik kaynaklardan elde edilmiş gelir ve maliyet beklentileri ve yatırım hedefleri tespit edilmiştir. Bu beklentiler finansal tablolara yansıtılmış ve modelin gerektirdiği hesaplamalar yapılmıştır. Türk Telekom'un değerlendirme komisyonu tarafından değerlendirilmesi için kullanılan yöntemlerden indirgenmiş nakit akımları yöntemine (İNA) göre bir model oluşturulmaya çalışılmıştır.

6.2.1. Mevcut Durum Tespiti

Daha önceki bölümlerden dördüncü ve beşinci bölümde sektörle, şirketle ilgili bir çok bilgi verildiğinden bu bölümde sadece ilave bilgi olarak, özelleştirme ilanına çıkıldığı tarih itibariyle mevcut finansal ve ticari veriler anlatılacaktır.

6.2.1.1. Finansal Durum Tespiti

Aşağıdaki tabloda Türk Telekom'a ait, bağımsız denetimden geçmiş üç yıllık özet bilançolar görülmektedir.

Tablo 6-1 : Türk Telekom Konsolide Özet Bilançoları (2002-2004)

(Milyon TL)	2002	2003	Değişim %	2004	Değişim %
Kasa ve Bankalar	802	1.517	89	99	-93
Menkul Kıymetler	445	62	-86	2.133	3.314
Dönen Varlıklar Toplamı	3.701	4.248	15	5.328	25
Sabit Kıymetler (Brüt)	24.141	20.544	-15	14.659	-29
Birikmiş Amortisman	-4.244	-5.467	29	-5.695	4
Duran Varlıklar Toplamı	20.563	15.662	-24	11.010	-30
Aktif Toplamı	24.264	19.910	-18	16.337	-18
Diğer Kısa Vad. Borç ve Gider Karşılıkları	1.358	1.817	34	1.781	-2
Kısa Vadeli Borçlar Toplamı	2.489	2.762	11	2.623	-5
Borçlar Toplamı	5.841	5.728	-2	5.870	2
Ödenmiş Sermaye	2.885	3.500	21	3.500	
Birikmiş Kar/Zararlar	2.747	2.257	-18	3.032	34
Yedekler	12.140	7.610	-37	5.055	-34
Net Dönem Karı	651	815	25	-1.120	-237
Özkaynaklar Toplamı	18.423	14.182	-23	10.468	-26
Pasif Toplamı	24.264	19.910	-18	16.337	-18

Kaynak: 31 Aralık 2004 Tarihli Bağımsız Denetim Raporu.

Yukarıdaki tabloda görülen bilançolara göre Türk Telekom'un aktifi son üç yılda azalma eğilimindedir. Aktif toplamı 2003 ve 2004 yıllarında % 18 er azalmıştır. Bunun nedeni bağımsız denetimden geçen bu raporlarda yapılan yeniden değerlendirilmesidir.

Şirketin ödenmiş sermayesi 3,5 milyar TL'dir, buna karşın şirketin toplam öz kaynakları önceki yıllara göre azalmaya devam etmiştir. 2003 yılında % 23 azalırken, 2004 yılında da % 26 azalmıştır.

Şirketin aktifinde azalmanın bir nedeni de özelleştirme dönemine girmesinden dolayı ilave yeni yatırım yapılmaması ve aktif varlıkların değerlemesinde bu rakamların yeterli olmamasından kaynaklanabilir.

Şirketin değerlemesi için yapılan incelemede sürenin geçici sapmaların etkisini yok edecek kadar geriye gitmesi gerekmektedir. Bu sürenin sektör ve zaman serisini etkileyen etmenlerin önemine göre en az üç ya da beş yıllık bir zaman dilimini içermesi söz konusu olabilmektedir⁴³⁶.

Aşağıda şirketin üç yıllık denetimden geçmiş özet gelir tabloları mevcuttur.

Tablo 6-2 : Türk Telekom Konsolide Özet Gelir Tabloları (2002-2004)

(Milyon TL)	2002	2003	Değişim %	2004	Değişim %
Toplam Satışlar	7.938	7.580	-5	6.762	-11
Satışların Maliyeti	-4.988	-4.589	-8	-3.844	-16
Brüt Kar	2.949	2.991	1	2.918	-2
Satış Pazarlama Giderleri	-365	-407	12	-295	-27
Genel Yönetim Giderleri	-608	-448	-26	-240	-46
Toplam Faaliyet Giderleri	-975	-856	-12	-536	-37
Amortisman Giderleri	1.020	1.223	20	228	-81
FVAÖK	2.994	3.358	12	2.610	-22
FVÖK	1.974	2.135	8	2.382	12
Finansal Giderler (Net)	162	333	106	281	-16
Olağandışı Giderler (Net)	-663	-629	-5	-2.636	319
Vergi Öncesi Kar	1.473	1.840	25	26	-99
Dönem Net Karı	651	815	25	-1.120	-237

Kaynak: 31 Aralık 2004 Tarihli Bağımsız Denetim Raporu.

Yukarıdaki tabloda Türk Telekom'un 2002-2004 yıllarına ait bağımsız denetimden geçmiş gelir tabloları mevcuttur. Buna göre Türk Telekom'un konsolide

⁴³⁶ CHAMBERS, Nurgül, a.g.e., s.230.

gelirleri 2003 yılında % beş azalırken, 2004 yılında % 11 azalmıştır. Şirketin FVAÖK 2003 yılında % 12 artarken, 2004 yılında % 22 azalmıştır.

Bağımsız denetim raporunun 2004 yılı için hazırlanmasından dolayı düzeltmelerin bu yıl tablolarındaki etkisiyle 2004 yılı sonucu zarar olarak görülmektedir.

Aşağıda bağımsız denetimden geçmiş konsolide finansal tablolardan oluşan faaliyete ilişkin finansal oranlar görülmektedir.

Tablo 6-3 : Türk Telekom Faaliyete İlişkin Finansal Oranlar (2002-2004)

	2002	2003	Değişim %	2004	Değişim %
Brüt Kar Marjı	37,2	39,5	6	43,2	9
FVAÖK Marjı	37,7	44,3	17	38,6	-13
Satış Paz Gid/ Satışlar	4,6	5,4	17	4,4	-19
Genel Yön. Gideri/ Satışlar	7,7	5,9	-23	3,6	-40
Finansal Giderler/ Satışlar	2,0	4,4	116	4,1	-6

Kaynak: Bağımsız Denetim Raporları.

Yukarıdaki tabloda Türk Telekom'un özelleşmeden önceki üç yılın faaliyete ilişkin oranları görülmektedir. Brüt kar marjı, şirketin satışlarında azalmaya rağmen 2003 ve 2004 yıllarında artmıştır. FVAÖK marjı, 2003 yılında artarken, 2004 yılında % 13 azalmıştır. Şirketin satış pazarlama giderlerinin satışa oranı 2003 yılında artarken, 2004 yılında % 19 azalmıştır. Genel yönetim giderlerinin satışa oranı ise her iki yılda da azalma eğilimine girmiştir.

Finansal giderlerin satışa oranı 2003 yılında yaklaşık iki katı bir artışa rağmen, 2004 yılında % altı azalmıştır.

Aşağıdaki tabloda Türk Telekom'un gerçekleşen dönemine ait işletme sermayesi kalemleri ve devir hızları yer almaktadır.

Tablo 6-4 : Türk Telekom İşletme Sermaye Kalemleri ve Devir Hızı (2002-2004)

(Milyon TL)	2002	2003	Değişim %	2004	Değişim %
İşletme Sermayesi Kalemleri					
Toplam Satışlar	7.938	7.580	-5	6.762	-11
Satışların Maliyeti	4.988	4.589	-8	3.844	-16
KDV Oranı	18	18		18	
Ticari Alacaklar (KDV Hariç)	640	1.080	69	1.767	64
Stoklar	37	24	-37	14	-42
Ticari Borçlar (KDV Hariç)	447	298	-33	250	-16
Devir Hızları					
Alacak Devir Hızı (Gün)	29	52	77	95	83
Stok Devir Hızı (Gün)	1,7	1,1	-34	0,7	-35
Borç Devir Hızı (Gün)	21	14	-30	13	-6

Kaynak: 31 Aralık 2004 Tarihli Bağımsız Denetim Raporu.

Türk Telekom'un 2002 yılı alacak devir hızı 29 gün iken, % 77 artarak 52 güne çıkmış, 2004 yılında ise 2003'e göre % 83 artarak 95 güne çıkmıştır.

Bu nedenle Türk Telekom özelleştirildikten sonra alacaklarını hızlı tahsil edebilmek için borçlarını ödeme zorluğu içine girmiş ve bu %n telefonları kapanmış 2 milyona yakın aboneye borç faizi indirimi uygulanacağı, birikmiş faizlerini % 90'a varan indirimlerle ödeyerek borçlarından kurtulacağı ve tekrar Türk Telekom hizmetlerinden yararlanabileceği "tatlıya bağlayalım" adlı bir kampanya düzenlemiştir⁴³⁷.

Türk Telekom'un stok devir hızı 2003 ve 2004 yılında 1 günün altında görülmektedir. Satışlarının büyüklüğü ve buna karşılık hizmet ağırlıklı bir şirket olmasından dolayı stok devir hızı çok fazla etkin bir oran değildir.

Borç devir hızı da önceki yıllara göre azalmaktadır. 21 günde bir ödenen borçlar, önce 14 günde ve 2004 yılında da 13 günde ödenir hale gelmiştir. Bu Türk Telekom'un alacaklıları için olumlu bir durumdur.

⁴³⁷ Milliyet, "Türk Telekom'dan Borçlu Abonelere "Tatlıya Bağlayalım" Kampanyası", 30 Aralık 2006, s.8.

Gelir tablolarında önemli yer tutan faaliyet giderlerinin detaylarını incelemek de yapılan çalışmaya yardımcı olacaktır.

Şirketin pazarlama satış giderlerinin detayları aşağıda görülmektedir.

Tablo 6-5 : Türk Telekom Konsolide Pazarlama Satış Giderleri (2002-2004)

(Milyon TL)	2002	2003	Değişim %	2004	Değişim %
Personel giderleri	74	78	6	76	-4
Karşılık giderleri	7	10	41		
Vergi, resim ve harç giderleri	10	36	242	0	-100
Amortisman ve tükenme payı giderleri	18	26	45	13	-51
Bakım onarım giderleri	1	1	89	2	49
Komisyon giderleri		2			
Ulaştırma giderleri	14	22	54	22	-3
Döşeme ve demirbaş giderleri	5	9	88	8	-19
Kira giderleri	1	2	43	0	-96
Elektrik,su, gaz, temizlik ve ısıtma giderleri	2	2	3	2	-32
Şirket adına hizmet verilen kişilere verilen paylar	210	204	-3	173	-15
Bayiler aktivasyon prim gideri	4	11	209		
Reklam giderleri	14	2	-86		
Diğer	3	2	-51	1	-44
Toplam	365	407	12	295	-27

Kaynak: 2004 yılı Bağımsız Denetim Raporu.

Yukarıda görüldüğü gibi şirketin pazarlama giderleri 2002 yılına göre % 12 artarken, 2003 yılına göre % 27 azalmıştır. Bu durumun özelleştirme dönemine giren şirkette yapılan tasarruf çalışmalarından kaynaklandığı görülmektedir.

Bu giderlerin içindeki personel giderleri 2003 yılında % 6 artarken, 2004 yılında % dört azalmıştır.

Dışarıya yaptırılan işlerden dolayı yapılan ödemeler 2003 yılında % üç azalırken, 2004 yılında % 15 azalmıştır.

Şirketlerin en fazla karlılığa ulaşmak için aldığı tedbirlerden satış artırma çabaları yetersiz olduğunda, giderleri yöneterek azaltmaya çalışmak bir diğer tedbir

olarak görülmektedir. Özelleştirilmeye hazırlanan bir şirkette bu olumlu havayı verecek düzeltmeler faaliyet giderlerinde görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda aynı dönemlere ait genel yönetim giderlerinin detayı ve gelişimi görülmektedir.

Tablo 6-6 : Türk Telekom Konsolide Genel Yönetim Giderleri (2002-2004)

(Milyon TL)	2002	2003	Değişim %	2004	Değişim %
Personel giderleri	112	104	-6	75	-28
Kıdem tazminatları	322	209	-35	108	-48
Karşılık giderleri	8	7	-20		
Vergi, resim ve harç giderleri	24	18	-25	3	-81
Amortisman ve tükenme payı giderleri	66	77	18	12	-84
Bakım onarım giderleri	26	6	-77	18	208
Ulaştırma giderleri	1	1	-11	1	-1
Döşeme ve demirbaş giderleri	2	1	-56	1	-41
Sigorta giderleri	1	4	209	0	-100
Kira giderleri	2	2	-5	0	-76
Elektrik, su, gaz, temizlik ve ısıtma giderleri	9	6	-33	4	-32
Malzeme giderleri	0	0	-24		
Haberleşme giderleri	0	1	42		
Yolluk ve seyahat giderleri	1	1	-40		
Matbuat ve basılı evrak giderleri	0	0	-70		
Danışmanlık giderleri	0	0	-69		
Reklam giderleri	1	0	-63		
Diğer	32	11	-66	17	55
Toplam	608	448	-26	240	-46

Kaynak: 2004 yılı Bağımsız Denetim Raporu.

Yukarıdaki tabloda da pazarlama satış giderlerinden farklı olarak 2003 yılında da önceki yıla göre bir tasarruf görülmekte ve 2004 yılında ise oldukça belirgin şekilde bir gider azaltımı söz konusu olmuştur. 2003 yılında önceki yıla göre % 26 bir azalma söz konusu iken, 2004 yılında % 46 bir azalma göze çarpmaktadır.

Personel giderleri diğer faaliyet giderlerinde olduğu gibi her iki yılda da azalma eğilimindedir. Burada dikkat çeken ödenen kıdem tazminatlarındaki tutarlardır. 2002 yılından beri azalmasına rağmen oldukça önemli tutarlar ödenmiştir. Bu yine özelleştirme çalışmalarının şirket kayıtlarına yansımalarıdır.

6.2.1.2. Ticari ve Teknik Durum Tespiti

Türk Telekom'un özelleştirilmeden önceki ticari kapasitesi ve pazarlama yöntemleri ile ilgili olarak, Türk Telekom özelleştirme ihalesine hazırlanan bir grup tarafından çalışmaya göre ticari durum tablosu aşağıdadır⁴³⁸.

Tablo 6-7 : Türk Telekom Ticari Durum Tespiti (I)

Anahtar Unsur	Türk Telekom Mevcut Uygulaması	En İyi Uygulama
Müşteri	Abone/Hat bazlı yaklaşım, Yetersiz müşteri bölümlenmesi, Piyasa kapasitesi konusunda eksiklik, Müşteri anlayışı yok,	Müşteri odaklı yaklaşım, Öncelikli bölümlenme kapasitesi, Müşteriyi tanıma,
Fiyatlandırma	Temel fiyatlandırma seçenekleri, Sadece sayaç bazlı fiyatlandırma,	Tarifelerin yeniden dengelenmesi, Paketler, Süre bazlı fiyatlandırma,
Tarife Planları	Anahtar müşteri bölümüne hitap eden beş tarife planı uygulanıyor, Sınırlı tarife deneyimi,	Anahtar müşterinin beklentileri ve ihtiyaçları ile buluşacak esnek tarife seçenekleri,
Satışlar	Direkt satış ekibi (Müdürlük, Muhasebe yöneticisi), Üçüncü şahıslarla ortaklık kurmak, Son teknoloji ürünü çağrı merkezinin eksikliği, Satış kanalları arasında bütünleşme eksikliği,	Müşteriye ve mikro işletmelere hitap edecek düşük fiyatlı kanallar, Gelen ve dış aramalar üzerinden irtibat merkezi aracılığı ile satış yapma kapasitesi, Bütünleşmiş satış kanalları,
Müşteri Memnuniyeti	Sadece genel bilgi iletimine dayanan temel hizmetler, Bütünleşmiş ve orijinal bir müşteri görüşü Eksikliği,	Tek iletişim noktası, Yüksek kaliteli müşteri bölümüne hitap edecek özverili müşteri memnuniyeti yapısı,

Kaynak: Turkcell, "Türk Telekom Özelleştirilmesi, Stratejik Gözden Geçirme", İstanbul 2005.

Yukarıdaki tabloda Türk Telekom'un özelleştirmeye çıktığı tarihte ticari yapısının bir fotoğrafı, bunun yanında dünyadaki en iyi uygulamalar görülmektedir. Tekel konumunda olan bir şirketin yetersiz pazarlama satış ilgisini göstermektedir. Aşağıda yukarıdaki tablonun devamı vardır. Yukarıdaki tablo müşteri memnuniyeti

⁴³⁸ Turkcell, a.g.e., s.16-18.

temelinde hazırlanmışken, aşağıdaki tablo hizmet, ağ kalitesi ve faturalama konularındaki farklılıkları göstermektedir.

Tablo 6-8 : Türk Telekom Ticari Durum Tespiti (II)

Anahtar Unsur	Türk Telekom Mevcut Uygulaması	En İyi Uygulama
Hizmet Kalitesi	100 abone hattından 20 sinde aksaklık,	Yüksek güvenilirlik (100 abone hattında 4 ünde aksaklık), Yıkım Onarımı Kapasitesi, Sürekli olarak performans testi uygulanması,
Hizmet Dağıtımı/ Sigorta	Yetersiz provizyon süreci (Yeni PSTN bağlantısı için 7 iş günü), Ortalama onarım süresi 25 saat,	Hızlı provizyon süreci (3 gün), Ortalama onarım süresi 8 saat, Web bazlı sorun takibi, eHizmet kapasitesi,
Faturalandırma	Sınırlı faturalandırma kapasitesi ve esneklik, Tek fatura kapasitesi mevcut değil, Dolandırıcılık ile mücadelede destek eksikliği,	eFatura sorgulama kapasitesi (Web bazlı), Kişiyeye özel fiyatlandırma özelliklerine olanak tanıyacak faturalandırma, Dolandırıcılıkla mücadele desteği,
Ürün/Hizmet Portföyü	Temel Bağlanırlık Hizmetleri Bant genişliği düşük, Dar hizmet çeşitliliği (ses bağlanırlılığı cirosunun % 85ini oluşturuyor), Ürün/Hizmet paketleri mevcut değil,	Yenilikçi/IP bazlı ürün portföyü, Geniş hizmet çeşitliliği (bağlanırlık ve içerik) Geniş teknoloji çeşitliliği, Hizmetler ve paketler,
Ağ Kalitesi	Kısmi dijital altyapı, Yeni TT şebekelerinin yaygınlaşması (İP destekli),	NGN (İnternet bazlı şebeke),

Kaynak: Turkcell.

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi hizmet çeşitliliğinin yetersizliği, ağın güncel olmaması, hizmet kalitesinde yavaşlık ve eksiklik piyasaya giren rakip konumundaki mobil operatörlerin güncel yatırımlarına karşı rekabette yetersiz kalmasına neden olmuştur.

Türk Telekom Avrupa'nın sabit abone sayısı bakımından beşinci, dünyanın 16'ncı operatörü durumundadır⁴³⁹. Özelleştirildiğinde bu özelliğe sahip şirket, tekel konumunda olmasına rağmen yatırım ihtiyacı doğurabilecek eksikliklere sahiptir.

Türkiye'de Türk Telekom'un hizmetini verdiği sabit telefon kullanımıyla ilgili Telekom Kurumu tarafından 4.322 kişi üzerinde yapılan bir araştırmaya göre araştırmaya katılanların % 25'inin evinde sabit telefon bulunmamaktadır⁴⁴⁰.

Bu araştırmaya göre evinde telefon bulundurmayanların % 59'unun gerekçesi gerek duymama, % 29'unun ise maddi durumun elverişsiz olmasıdır.

Aşağıdaki tabloda özelleştirme yılındaki abone türleri görülmektedir.

Tablo 6-9 : Türk Telekom Abone Türleri (2004)

Abone Türü	Abone sayısı (2004)	Payı (%)
Kurumsal (Büyük Ölçek)	190.000	0,99
Orta Ölçekli İşletme	1.722.000	9,00
Küçük Ölçekli İşletme	2.612.000	13,66
Micro Ölçekli İşletme	185.000	0,97
Konut	14.416.163	75,38
Toplam	19.125.163	100

Kaynak: Turkcell.

Yukarıdaki tabloda, Türk Telekom'un müşteri türlerine bakıldığında doğal olarak en yüksek payı ticari olmayan tüketiciler % 75,38 pay ile ilk sırada yer alırken, küçük ölçekli işletmeler de % 13,66 ile ikinci sırayı almakta, bunu da kurumsal ve en küçük boyutlu işletmeler izlemektedir.

⁴³⁹ Türk Telekom, Türk Telekom Özelleştirme Yatırımcı Bilgi Sunumu, Ankara, 2005, <http://www.turktelekom.com.tr>, (03 Ağustos 06), s.8.

⁴⁴⁰ Telekom Kurumu, Sabit ve Mobil Telefon Kullanıcılarının Profili ve Eğilimlerinin Belirlenmesi Araştırması, <http://www.tk.gov.tr/anket/telkullaniciprofil.htm>, (10 Ekim 2008), s.2.

6.2.1.3. Benzer Şirketler Finansal Oranları

Türk Telekom'un özelleştirildikten sonraki yapısı konsolidasyon nedeniyle, uluslararası telekom şirketleriyle benzerlik göstermeye başlamıştır. Avrupa'daki telekom şirketlerinin finansal oranlarına kısaca değinilecektir.

Aşağıda finansal oranları gösterilen şirketlerin, Türk Telekom ile benzer yanları, konsolide gelirlerinin türlerinden gelmektedir. Bu şirketlerin de konsolide gelirleri sabit hat geliri, ADSL/İnternet geliri ve mobil hat gelirlerinden oluşmaktadır. Bunun yanında katma değerli hizmetler de önemli bir gelir unsurudur.

Bu şirketlerin uluslararası operasyonlarının varlığı, Türk Telekom'u da uluslararası açılıma yönlendirecektir. Benzer şirket olarak seçilen şirketler, British Telecom, France Telecom, Telekom Austria, Deutsche Telekom ve Hellenic Telecom'dur. Benzer şirket finansal oranlarına geçmeden önce Türk Telekom'a ait finansal oranları incelemek gerekmektedir.

Aşağıda Türk Telekom'a ait 2003-2007 yılları gerçekleşen finansal oranlar mevcuttur.

Tablo 6-10 : Türk Telekom Finansal Oranlar (2003-2007)

Oranlar	2003	2004	2005	2006	2007
Cari Oran	1,57	2,04	1,45	0,72	1,22
Likitide Oranı	1,13	1,75	1,44	0,67	1,07
Alacak Devir Hızı	5,76	2,99	5,10	5,75	6,76
Stok Devir Hızı	249,24	362,97	903,62	812,73	337,41
Borçlanma Oranı	0,40	0,56	0,67	1,03	1,08
Aktif Karlılığı	10,85	14,61	15,50	13,76	19,74
Brüt Kar Marjı	39,46	43,15	37,54	39,15	45,18
Özvarlık Karlılığı	12,97	0,25	33,47	36,01	48,24
FVAÖK Marjı	44,3	38,6	47,23	44,95	42,23
FVÖK Marjı	28,17	35,23	26,93	23,03	24,22

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, Türk Telekom'un cari oranı ve likitide oranı 2006 yılında 1'in altına düşmüştür. Borçlanma oranı 2006 ve 2007 yıllarında 1'in üzerine çıkmıştır. Karlılıklara ilişkin oranlara göre, brüt kar marjı ve FVAÖK marjlarında dalgalı seyir göstermiştir.

Yukarıda görülen oranlar aşağıdaki tablolarda uluslararası şirketlerin finansal oranlarıyla karşılaştırılacaktır.

Aşağıdaki tabloda özelleştirme konusunda öncü konumunda olan British Telecom'a ait finansal oranlar mevcuttur.

Tablo 6-11 : British Telecom Finansal Oranlar (2003-2007)

Oranlar	2003	2004	2005	2006	2007
Cari Oran	1,19	1,10	0,74	0,68	0,60
Likitle Oran	0,53	0,48	0,36	0,62	0,54
Stok Devir Hızı	235	219	193	172	159
Borçlanma Oranı	9,43	7,54	5,91	14,37	4,65
Aktif Karlılığı	10,30	10,68	10,26	10,10	10,52
Brüt Kar Marjı	15,07	15,17	14,71	12,64	12,42
Özvarlık Karlılığı	117,30	62,50	60,06	126,94	58,15
FVAÖK Marjı	30,8	30,9	30,1	27,2	26,7
FVÖK Marjı	15,1	15,2	14,7	12,6	12,4

Kaynak: www.bt.com

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi British Telecom'un konsolide cari oranı yıllar itibariyle küçülmektedir. Likitle oranı ise 2005 yılından itibaren artmasına rağmen 2007 yılında yeniden düşüş göstermiştir. Şirketin stok devir hızı 2003 yılından itibaren her yıl küçülmüştür. Şirketin karlılık oranlarına bakıldığında, brüt kar marjı azalan bir durumdadır. Aynı şekilde FVAÖK marjı da 2005 yılından sonra düşmeye başlamıştır.

Aşağıdaki tabloda başka uluslararası bir telekom şirketi olan France Telecom'a ait finansal oranlar bulunmaktadır.

Tablo 6-12 : France Telecom Finansal Oranlar (2003-2007)

Oranlar	2003	2004	2005	2006	2007
Cari Oran	0,45	0,51	0,50	0,54	0,53
Likitle Oran	0,23	0,32	0,37	0,39	0,37
Stok Devir Hızı	89	85	69	61	56
Borçlanma Oranı	3,29	2,87	2,85	2,26	1,95
Aktif Karlılığı	6,58	8,68	8,95	6,77	10,67
Brüt Kar Marjı	62,66	61,75	59,25	56,28	56,64
Özvarlık Karlılığı	4,89	22,86	27,88	21,96	23,74
FVAÖK Marjı	30,6	35,0	34,0	11,8	35,4
FVÖK Marjı	14,2	17,9	19,8	13,4	20,2

Kaynak: www.francetelecom.com.

Yukarıdaki tabloya göre France Telecom'un cari oranı ve likitle oranı 2003 yılından itibaren artış eğilimindedir. Şirketin cari oranları British Telecom'a göre daha kötü görünmektedir. FVAÖK marjları 2006 yılı hariç benzerlik gösterirken, brüt kar marjları British Telekom'a göre çok daha yüksektir.

Aşağıdaki tabloda Telekom Austria'nın finansal oranları mevcuttur.

Tablo 6-13 : Telekom Austria Finansal Oranları (2003-2007)

Oranlar	2003	2004	2005	2006	2007
Cari Oran	0,63	0,68	0,63	0,70	0,52
Likitle Oran	0,43	0,46	0,42	0,51	0,38
Stok Devir Hızı	48	49	50	48	42
Borçlanma Oranı	1,99	1,64	1,93	1,68	2,51
Aktif Karlılığı	4,69	6,25	7,37	10,28	8,45
Brüt Kar Marjı	74,74	75,36	76,18	75,96	75,95
Özvarlık Karlılığı	8,82	12,76	18,25	23,31	23,69
FVAÖK Marjı	37,9	38,6	39,8	39,5	37,1
FVÖK Marjı	9,3	11,2	14,2	16,1	15,2

Kaynak: http://unternehmen.telekom.at/Content.Node/flash_en.php.

Yukarıdaki tabloya göre cari oranı ve likitle oranları yıllara göre dalgalı bir seyir izlemiştir. Şirketin FVAÖK marjları ve brüt kar marjları diğer telekom gruplarına göre daha yüksektir.

Aşağıdaki tabloda bir başka telekom devinin finansal oranları mevcuttur.

Tablo 6-14 : Deutsche Telekom Finansal Oranları (2003-2007)

Oranlar	2003	2004	2005	2006	2007
Cari Oran	0,30	0,32	0,67	0,72	0,69
Likide Oran	0,23	0,25	0,50	0,48	0,43
Stok Devir Hızı	42	46	49	56	50
Borçlanma Oranı	2,36	1,80	1,64	1,62	1,67
Aktif Karlılığı	4,68	9,15	5,78	4,06	4,38
Brüt Kar Marjı	39,59	42,94	42,57	43,07	42,18
Özvarlık Karlılığı	4,05	16,96	12,80	5,24	5,42
FVAÖK Marjı	30,3	34,1	28,5	26,0	25,8
FVÖK Marjı	9,0	15,2	12,0	8,4	8,2

Kaynak: www.dt.com.

Yukarıdaki tabloya göre Deutsche Telekom'un cari oranları ve likide oranları 2003 ve 2004 yıllarına göre artış göstermiştir. Karlılık rakamları diğerleriyle benzerlik göstermekte, brüt kar marjları genelde artış eğiliminde iken FVAÖK marjları ise azalış eğilimindedir.

Aşağıda Türkiye'ye coğrafi olarak en yakın ülkenin, Yunanistan'ın telekom şirketinin finansal oranları mevcuttur.

Tablo 6-15 : Hellenic Telecom (OTE) Finansal Oranlar (2003-2007)

Oranlar	2003	2004	2005	2006	2007
Cari Oran	1,28	1,14	1,40	1,45	0,86
Likide Oran	1,05	0,95	1,16	1,20	0,70
Stok Devir Hızı	33	37	42	35	31
Borçlanma Oranı	1,27	1,30	1,45	1,57	2,78
Aktif Karlılığı	9,77	6,24	0,22	8,67	9,08
Brüt Kar Marjı	20,73	12,31	0,44	18,47	16,57
Özvarlık Karlılığı	20,44	11,84	0,07	22,17	37,81
FVAÖK Marjı	39,2	32,0	20,7	37,6	35,1
FVÖK Marjı	20,7	12,3	0,4	18,5	16,6

Kaynak: <http://www.ote.gr>.

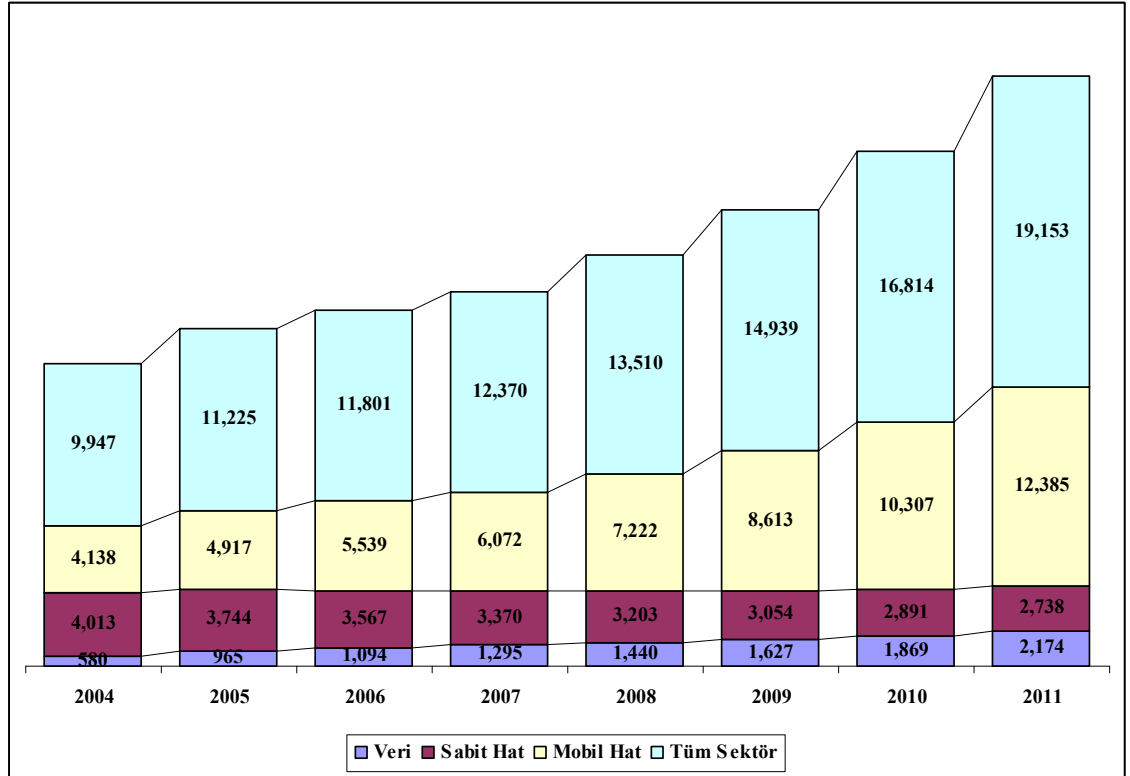
Yukarıda tabloda bulunan Yunanistan'ın telekom şirketi OTE'nin oranlarına göre şirket 2005 yılında karlılıkta başarılı olamamıştır. Şirketin cari oranı ve likide oranı dalgalı seyir izlemiştir. Brüt kar marjı ve FVAÖK marjı 2005 yılı hariç diğer

şirket ortalamalarına yakındır. Şu ana kadar incelenen şirketlerin finansal oranlarına bakıldığında Türk Telekom'un finansal oranları oldukça iyi gözükmemektedir. Bu durum şirketin değerine de olumlu etki yapacaktır.

6.2.2. Model Varsayımları

6.2.2.1. Telekom Pazarına İlişkin Varsayımlar

Türkiye'de de telekom sektöründe dünyaya paralel hatta daha hızlı büyüyecek bir potansiyel mevcuttur. Aşağıdaki grafikte 2004-2011 yılları beklentileri milyon \$ olarak görülmektedir.

Grafik 6-1 : Türkiye'de Telekom Sektörü Tahminleri (2004-2011)

Kaynak: http://www.idc.com/getdoc.jsp?containerId=IDC_P6166 ,(25 Ağustos 2008).

Yukarıdaki grafik incelendiğinde sektörün mobil hat ve veri gelirleriyle büyüyeceği beklenmektedir. Mobil hat ve verideki büyümeye karşın sabit hat gelirlerinin küçülmesi söz konusu olacaktır. 2011 yılı beklentilerine göre, 2004 yılında % 42 paya sahip olan sabit hat gelirleri 2011 yılında % 14'lerde iken mobil hat gelirleri

% 65 pay alacak, bunun yanında 2004 yılında binde beş payı olan veri gelirleri % 11 pay olacaktır.

Yukarıdaki grafikte 2004 yılında % 46 payı olan sabit hat gelirlerinin 2011 yılında payının % 16 ya düşeceği beklenmektedir. Bununla beraber teknolojinin gelişmesiyle veri gelirleri de % 7'lerden % 13'lere çıkacağı tahmin edilmektedir⁴⁴¹. Sabit hat gelirlerinin küçülmesinin boyutları bu grafikte oldukça belirgin durumdadır.

Bu tahmin Türk Telekom gibi bir şirketin sadece sabit hat satışlarıyla varlığını sürdürmesinin zor olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, dünyada yaygınlaşan ve telekom şirketlerini yakınsamaya iten ve bunun sonucu olarak telekom grupları olmasına neden olan sürece Türk Telekom'un girmesi beklenmektedir ve bu çalışmanın yapıldığı tarihlerde buna ilişkin yatırımlara ağırlık verilmeye başlanmıştır.

Telekom sektörünün geleceği ile ilgili beklentiler hükümetlerce hazırlanan kalkınma planlarında da görülmektedir. Aşağıdaki tabloda Dokuzuncu Kalkınma Planına göre 2013 yılında Telekom sektöründe oluşacak nüfusa göre oluşması tahmin edilen yoğunluk değerleri görülmektedir.

Tablo 6-16 : Telekom Sektörü Beklentileri (2006-2013)

Plan Hedefleri (%)	2006	2013
Sabit Telefon Abone Yoğunluğu	26,0	25,0
Mobil Telefon Abone Yoğunluğu	64,0	80,0
Geniş Bant Abone Yoğunluğu	3,5	15,0
İnternet Kullanıcı Yoğunluğu	20,0	60,0
Telekom Sektörünün GSMH İçindeki Payı	3,3	5,0

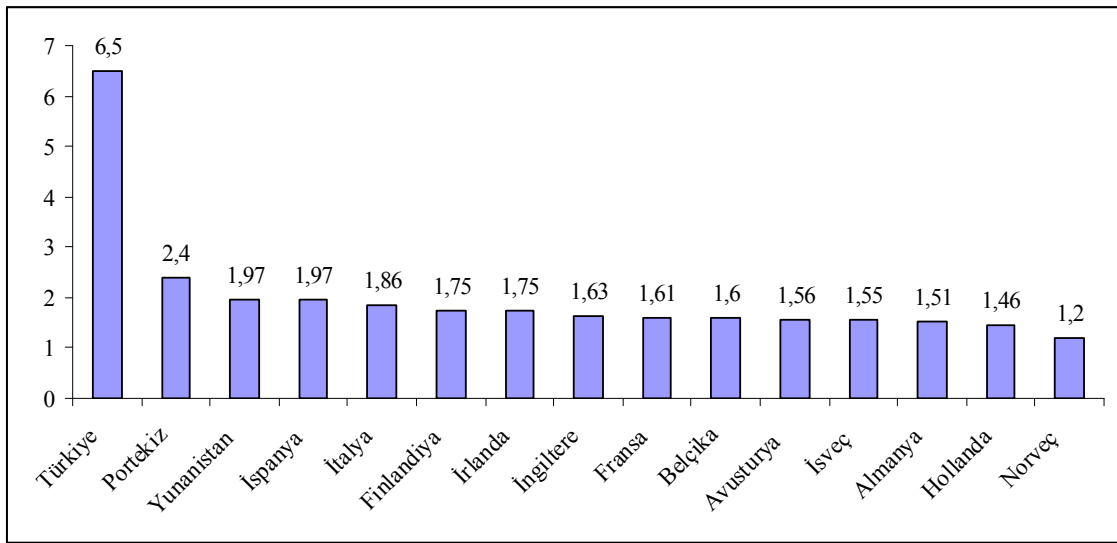
Kaynak: DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2006-2013).

Yukarıdaki tabloya göre, Türkiye'deki sabit abone yoğunluğu düşerken, mobil abone yoğunluğunun % 16 artışla % 80 lere olması beklenmektedir. Bununla birlikte katma değerli hizmetlerden yararlanılma yoğunluğunu gösteren geniş bant ve internet kullanıcı yoğunluklarının da belirgin bir şekilde artması beklenmektedir. Sektörün bunlara paralel olarak GSMH içindeki payı da ciddi bir artış gösterecektir.

⁴⁴¹ IDC 2004 Report on Turkish Telecom Market, Turk Telekom, Accenture Analysis, <http://www.idc.com/>, (25 Ağustos 2008), s.22.

Şu ana kadar tüm veriler teknolojinin hızlı gelişmesinin telekom sektörüne etkilerini ve bu sektörün bu etkiyle girmiş olduğu değişim sürecini göstermektedir. Modern çağ insanı teknolojinin kendine sunduğu kolaylığı kullanmakta tereddüt etmemektedir. Bu da sabit hattan daha teknolojik olan mobile geçişi hızlandırmaktadır.

Yukarıdaki verilerde en yoğun abonenin konut türünde olduğu gösterilmiştir. Bir veri olarak Avrupa'daki konutlara ait sabit telefon harcamalarının kişi başına brüt gelire oranı ile ilgili grafik aşağıdadır.

Grafik 6-2 : Avrupa'da Sabit Telefon Harcamalarının Birim Brüt Gelire Oranı
Kaynak: Turkcell.

Yukarıdaki grafikte Avrupa ülkeleri ve Türkiye'de konut sabit telefon harcamalarının kişi başına brüt gelire oranı görülmektedir. Burada en yüksek oran Türkiye'de görülmekte, belirgin bir farkla ikinci sırada Portekiz gelmektedir. En düşük oran Norveç'tedir.

Grafikten anlaşıldığı gibi, Türkiye'de sabit telefon harcamaları Avrupa ülkelerinin ortalamasının üzerinde olduğundan, konut sabit telefon harcamalarında sınırlı artışlar olacağı öngörülmektedir.

6.2.2.2. Gelir ve Maliyetlere İlişkin Varsayımlar

Telekom şirketlerinin kapasite artırımlarının internet trafiğini karşılamak için kullanmaya başlaması ile internet haberleşmesi ses haberleşmesinin yerini almaya başladığından telefon trafiği azalmaya başlamış, bu durumdan en çok etkilenen kuruluşlar sabit telefon operatörleri olmuştur. İnternetin ve mobil telefon kullanımının hızla artması karşısında gelirleri hızla düşen sabit şebeke operatörleri yeni teknoloji alanına yönelmiş ve başta üçüncü nesil GSM telefonları ile uydu telefonları olmak üzere çok büyük yatırımlar yapılmış olmasına rağmen bunların uygulamasının gecikmesi karşısında mali sıkıntı içine düşmüşler ve büyük ölçüde değer kaybetmişlerdir⁴⁴².

İmtiyaz sözleşmesi Türk Telekom'un uygulanabilecek yasalardan veya Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile yapılan anlaşmalardan tahakkuk eden tüm ödemelerinin yapılmasını gerektirir. Bu durum, özellikle, radyo frekanslarının kullanımı için ödenen lisans ve kullanım ücretlerini içerir. Ayrıca, Türk Telekom'un Telekom Kurumu'na yıllık gelirinin %0,35'ini kurum giderlerine bir katkı olarak ödemesi gerekmektedir⁴⁴³.

İmtiyaz sözleşmesi'ne göre,

- a) Türk Telekom herhangi bir ayırım yapmadan diğer operatörlerden gelecek erişim ve/veya bağlantı taleplerine teknik olarak mümkün olduğu derecede cevap vermelidir. Buna ek olarak, Türk Telekom'un Telekom Kurumu tarafından onaylanan bir referans erişim ve bağlantı teklifi yayınlaması gerekmektedir. İmtiyaz sözleşmesi Türk Telekom'a ayrıca, evrensel hizmetlerin sağlanması ile ilgili yasaya dair Telekom Kurumu tarafından çıkarılan yönetmelikler çerçevesinde dünya çapında hizmet sağlama yükümlülüğünü getirmektedir. Türk Telekom, Evrensel Hizmet Fonu için yıllık gelirinin %1'ini ödemelidir.
- b) Türk Telekom tarafından uygulanacak tarifeler herhangi bir ayırım yapılmaksızın maliyet esaslı üzerinden hesaplanmalıdır ve tarifeler Telekom Kurumu tarafınca yayınlanan herhangi bir yönetmelikte aksi açıkça belirtilmediği sürece Telekom Kurumu'nun onayına tabidir. Müşteri faturalarının özel içeriği yönetmelikle düzenlenmiştir. Ancak, bir müşteriye sağlanan her bir hizmetin maliyeti belirtilmeli ve müşteri tarafından istendiği takdirde ayrıntılı bir fatura, teknik olarak mümkün olduğu sürece, ücret karşılığında müşteriye gönderilmelidir.

⁴⁴² T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, a.g.e, s.IV.

⁴⁴³ CANOĞULLARI, Metin, a.g.e., s. 53.

Tarife yapısında yapılan değişiklikten sonra, Türk Telekom müşterileri kullanım modeline ve kullanım alışkanlıklarına göre farklı tarifeler seçebileceklerdir⁴⁴⁴.

Türk Telekom yetkilileri yeni ürünlerin payını % bir'den, 2010 yılında % on'a çıkaracaklarını, yurt dışı ve yurt içi şirket satın almalarına odaklanacaklarını beyan etmişlerdir. 2008 yılı stratejileri üç ana başlıkta şekillenmektedir. Bu başlıklar sabit hatlarda geliri korumak, mobil ve ADSL ağını büyütmek ve değer katan servislerle rekabeti attırmaktır⁴⁴⁵.

Her ülkenin telekom şirketi kendi santrallerinden yurt dışına yapılan görüşmeler için borç bildiriminde bulunmaktadır. Bu borç bildirimini karşı telekom şirketinin iradesinde olup Türk Telekom'un da üye olduğu "clearing house"a üye 18 telekom şirketiyle düzenli bir şekilde aylık olarak yapılmakta, ancak diğer telekom şirketleriyle zaman zaman bir yıldan uzun bir süreç alabilmektedir. Türk Telekom da trafiğinin fazla yoğun olmadığı telekomünikasyon şirketlerine borç bildirimini bir aydan daha uzun bir sürede yapmaktadır. Yapılan borç bildirimini konusunda telekom şirketleri kendi kontrollerini yapıp karşılıklı mutabakata varmaktadırlar ve fiilen gerçekleşmiş olan uluslararası trafikten kaynaklanan gelir ve giderler muhasebe kayıtlarına tahsilat veya ödeme aşamasında yansımaktadır⁴⁴⁶.

Sürekli sisteme enerji verilmesi, bakır hatların belirli periyotlarla düzenli olarak bakımdan geçirilmesi, altyapı ile ilgili kullanımdan bağımsız geçiş hakkı bedeli, altyapıya katılım bedeli gibi çeşitli masrafların yapılması, hattın işler ve çalışır halde kalmasını sağlayan altyapı bakım ve onarım çalışmaları, Türk Telekom tarafından sağlanmaktadır ve telefon görüşmelerinden bağımsız mahiyetteki bu hizmetlerin maliyetinin karşılanabilmesi için de sabit ücret alınmaktadır⁴⁴⁷.

Son yıllarda cep telefonu operatörlerinin geniş bant üzerinden internet erişimi sağlamaya başlaması, özellikle iş dünyasının mobil geniş bant erişimini tercih etmesi tüm dünyada sabit hat operatörlerinin gelirlerinde ciddi düşüslere yol açmaktadır⁴⁴⁸.

⁴⁴⁴ Turkishtime, "Telekom'un Kapsama Alanı", Sayı: 71, Mart 2008-3, s.137.

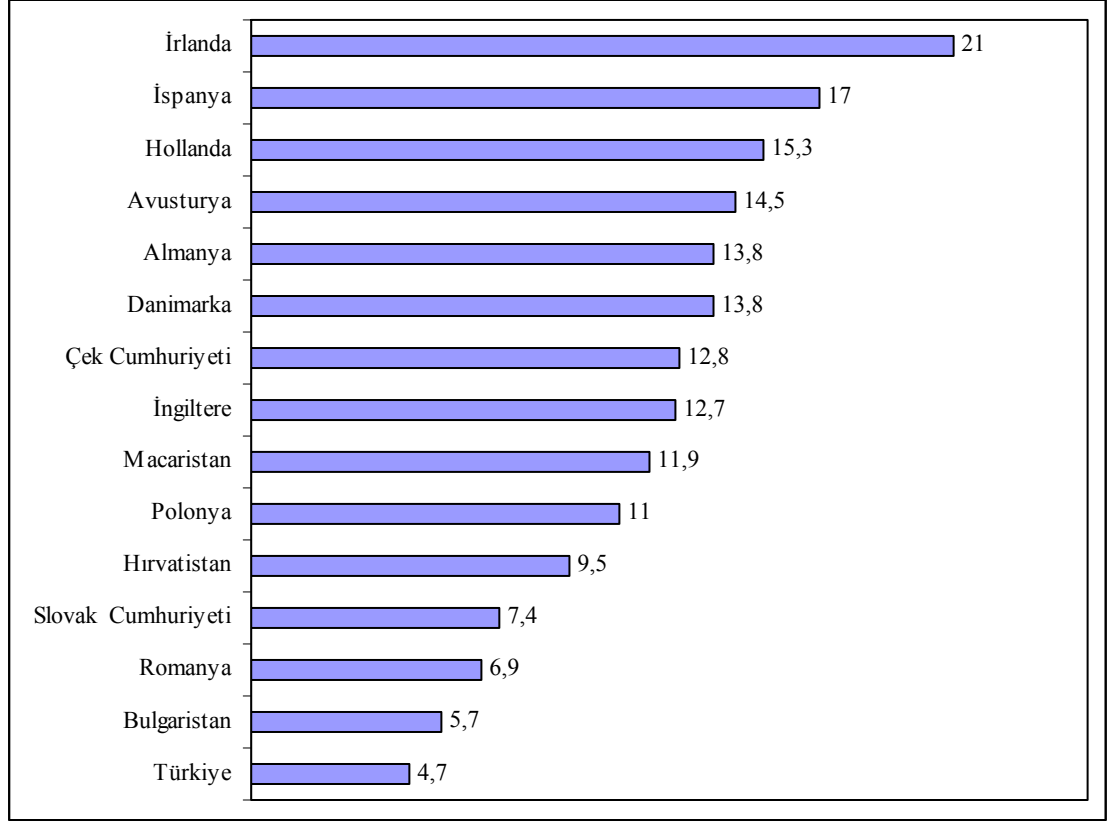
⁴⁴⁵ CİRİK, Elçin, "Ürün Yağmuru, Satınalmalar ve İnovasyon", Capital, Sayı: 2008/1, Ocak 2008, s.76.

⁴⁴⁶ HİKMET, Nazım, Türk Telekom A.Ş. 31 Aralık 2004 Tarihinde Sona Eren Döneme Ait Mali Tablolar ve Bağımsız Denetim Raporu, ARKAN ERGİN Uluslararası Denetim ve Yeminli Mali Müşavirlik A.Ş., İstanbul, 2005, s.26.

⁴⁴⁷ ÖZDEMİR, Remzi, "Ev Telefonunun Zararı", Yeniçağ, 21.04.2008, s.6.

⁴⁴⁸ ANDAÇ, Şükrü, "Geniş Bant İnternette Sabit-Mobil Tartışması", Milliyet, 24 Eylül 2007, s.4.

Aşağıdaki grafikte Avrupa ülkelerinde konutlardan alınan sabit ücret rakamları bulunmaktadır.

Grafik 6-3 : Avrupa Ülkeleri Konutlardan Alınan Sabit Ücretler (Euro)

Kaynak: Garanti Yatırım.

Yukarıdaki grafikten anlaşılacağı gibi Türkiye’de alınan sabit ücret Avrupa ülkeleri arasında en az düzeydedir. Aboneler tarafından sürekli itiraz konusu yapılan bir uygulamadır. Teknoloji dünyasındaki yeni yönelim olan yakınsama, Türk Telekom’un internet tarafındaki ADSL şirketi TTNET ve mobil tarafındaki Avea’nın performanslarının önemini artırmaktadır. Kullanıcı başına gelir artışını sağlamak ve abone kaybını önlemek için müşteri ilişkileri yönetimi tarafında müşteriye özel tarifelerle sadakatin arttırılması hedeflenmektedir⁴⁴⁹.

⁴⁴⁹ ÖZDEMİR, Kerem, “Vizontele’den Videofon’a”, Fortune, Sayı: 10, Temmuz 2008, s.164.

Son üç yılda Türkiye’de toplam ses trafiği içinde sabit telefondan taşınan sesin oranı % 70’lerden % 55’lere gerilemiştir. Avrupa ülkelerinde bu oran yaklaşık % 40 iken Almanya ve İngiltere gibi ülkelerde bu oran % 50’lerdedir⁴⁵⁰.

Telekom sektöründe, fiyatlandırma kritik bir başarı faktörü oluşturmayacak, rekabet fiyatlandırmadan katma değerli hizmetlere, müşteri memnuniyetine, hizmet satışına ve verimliliğe gidecektir. Piyasa bilgisi ve teknik bilgi başarı olarak görülmektedir. Bütün oyuncular var olan abonenin korunmasına abone başına gelirin büyümesine odaklanacaktır⁴⁵¹.

Çalışanların gelecekte beklenen çalışma süresi yedi yıl olarak belirlenmiştir⁴⁵². Türk Telekom, emekli olduğu zaman ve/veya bayanlarda evlilik nedeniyle işten ayrılma, erkeklerde askerlik nedeniyle işten ayrılma durumlarında 657 sayılı Devlet Çalışanları Yasası kapsamına giren çalışanlarına işyerinde çalışılan yıl sayısı, en az maaş sınırı, özel görev tazminatı gibi endekslerden oluşan göstergelerle hesaplanan kıdem tazminatını ödemekle yükümlüdür⁴⁵³.

31 Aralık 2004 itibariyle Türk Telekom’un 29.772 personeli nakle tabi olmayıp kapsam içi çalışan personel statüsündedir. Türk Telekom’un özelleştirilmesi halinde bu personel Türk Telekom bünyesinde kalacaktır. 26.022 adet personel ise nakle tabi olup Türk Telekom hisselerinin devlete ait kısmının % 50’nin altına düşmesi durumunda diğer devlet kuruluşlarında görevlendirilmek üzere Türk Telekom bünyesinden ayrılabilir.

⁴⁵⁰ TOROS, Cüneyt, “Ev Telefonu Sokağa Çıkacak”, Milliyet, 17 Haziran 2008, s.5.

⁴⁵¹ Turkcell, a.g.e., s.16.

⁴⁵² CANOĞULLARI, Metin, 31 Aralık 2007 ve 2006 Tarihleri İtibariyle Konsolide Finansal Tablolar ve Bağımsız Özel Denetim Raporu, Güney Bağımsız Denetim ve Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik Anonim Şirketi, İstanbul, 2008, s.75.

⁴⁵³ HİKMET, Nazım, a.g.e., s.16.

Şirketin nakit çıkışı gerektirmeyen fakat önemli bir gider kaydı olan amortismanlar maddi duran varlıkların aktifte kalma süresine göre ayrılmaktadır. Maddi duran varlıkların yaklaşık ekonomik ömürlerine göre hesaplanan amortisman süreleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 6-17 : Türk Telekom Duran Varlıklarının Amortisman Oranları

Duran Varlık Cinsi	Amortisman %
Arsa ve araziler	0
Binalar	2
Telefon santralleri	10
Telefon şebekeleri	10
Transmisyon sistemleri	10
Uydu sistemleri	10
Diğer makina ve teçhizatlar	10
Demirbaşlar	20
Taşıtlar	10
Lisans bedeli	4
Haklar ve maddi olmayan d. varlıklar	20

Yukarıdaki tabloda duran varlıkların amortisman oranları ekonomik ömürleri kullanılarak hesaplanmıştır.

6.2.2.3. Yatırımlara İlişkin Varsayımları

İhale sürecinde ön yeterlilikleri tespit edilenlerden teklif veren dört yatırımcının tekliflerinin 24 Haziran 2005 tarihinde alınmış, teklif sahiplerinin ihale şartnamesine göre hazırladıkları, Türk Telekom'da gerçekleştirmeyi düşündükleri plan ve stratejilere yönelik 2005-2010 yılları arasındaki altı yıllık döneme ilişkin iş planları da aynı tarihte sunulmuştur⁴⁵⁴.

Türk Telekom'u satın alan firmanın yetkilileri yaptıkları açıklamalarda altı yıllık dönemde 3.5 milyar \$ yatırım yapacaklarını ve ilk aşamada geniş bant internet ve hizmet kalitesinin artırılmasına ağırlık vereceklerini ilan etmişlerdir. Yapılacak yatırımlarla birlikte arıza için bekleme süreleri azaltılırken, evlere kadar gidecek fiber optik kablolar sayesinde kullanıcıların İnternet Hattı Üzerinden Televizyon

⁴⁵⁴ Danıştay 13. Dairesi, a.g.e., s.9.

Hizmeti (IPTV) ve daha yüksek hızda internet hizmetlerinden yararlanması sağlanacaktır⁴⁵⁵.

Aşağıdaki tabloda sabit ve mobil yatırımların gelirlerine oranları görülmektedir.

Tablo 6-18 : Telekom Sektöründe Gelir Yatırım Bilgileri (2003-2006)

Milyon \$	2003	2004	2005	2006
Sabit Gelir	6.370	6.150	5.540	4.950
Mobil Gelir	3.680	4.770	6.430	6.750
Diğer	430	570	400	520
Sabit Yatırım	230	370	350	380
Mobil Yatırım	1.830	650	1.040	760
Mobil Yatırım/Mobil Gelir	49,7	13,6	16,2	11,3
Sabit Yatırım/Sabit Gelir	3,6	6	6,3	7,7
Toplam Gelir	10.480	11.490	12.370	12.220
Toplam Yatırım	2.060	1.020	1.390	1.140
Toplam Yatırım/Toplam Gelir	19,7	8,9	11,2	9,3

Kaynak: Telekom Kurumu Faaliyet Raporları.

Yukarıdaki tabloda mobil yatırımlar tutarsal olarak sabit yatırımların üzerinde görünmektedir. Tutarsal bu büyüklüğe karşın mobil yatırımın gelire oranı yıllar itibariyle düşmektedir. Sabit yatırımlar tutarsal olarak mobilin altında kalsa da yıllar itibariyle gelire oranı artmaktadır. Yapılan sabit yatırımların gelire oranının yüksek olmasının ana nedeni, sabit gelirden düşme eğilimidir.

⁴⁵⁵ Radikal, "Altı Yıl Yatırım Yapacağız", 16 Kasım 2005, s.6.

Aşağıdaki tabloda taahhüt edilen yatırım tutarının yıllara ve ihtiyaç yerlerine göre dağılımı görülmektedir.

Tablo 6-19 : Türk Telekom Yatırım İhtiyacı ve Dağılımı

Yatırım Türü	Tutar	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Erişim Şebekesinin Geliştirilmesi	546	91	91	91	91	91	91
Kırsal alan Santral Yenilenmesi	130	22	22	22	22	22	22
Kentsel Santrallerin Yenilenmesi	220	37	37	37	37	37	37
Optik Lif İletim Ana Hatları	317	53	53	53	53	53	53
Mikrodalga İletimi Ana Hatları	25	4	4	4	4	4	4
Bölge Optik Lif Halkaları ve Erişimi	53	9	9	9	9	9	9
Metropolitan Optik Lif Halkaları	58	10	10	10	10	10	10
Uluslararası Linkler	51	9	9	9	9	9	9
Mikro Dalga Erişim Şebekesi	20	3	3	3	3	3	3
Yönetim Sistemleri	47	8	8	8	8	8	8
Veri Erişimi Şebekesi-ADSL	87			22	22	22	22
Veri Erişimi Şebekesi-Metro Ethernet	417	70	70	70	70	70	70
Veri Erişimi Şebekesi-WiNet	2	1			1		
Veri Ana Hatları	292	49	49	49	49	49	49
Bilgi Teknolojileri Yatırımları	1.234		268	374	286	174	131
Toplam (Milyon \$)	3.500	364	631	759	671	559	516

Kaynak: Turkcell.

Yukarıdaki tablo, Türk Telekom özelleştirme ihalesine giren Turkcell grubunun yaptığı detay çalışma temel alınarak, ihaleyi kazanan Oger Telecom yetkililerinin taahhüt ettiği yatırım planlarının toplamının bu detayta oransal dağılımı sonucunda oluşmuştur.

Tablodan görüleceği gibi en büyük yatırım bilgi teknolojileri alanında gerekmektedir. Bu da müşteri ilişkileri yönetimi, yeni ürünlerin lisans bedellerini ve bu yazılımları çalıştırmak için gereken donanım bedelleri için yapılacak harcamalardan oluşmaktadır. Türk Telekom yatırımlarını daha iyi müşteri memnuniyeti, pazarlama

uzmanlığı, yazılım ve ağ operasyonlarında uzmanlık için yapacaktır⁴⁵⁶. Şirket yetkilileri Türk Telekom için yaptıkları yatırımı 8-9 yılda geri alabileceklerini ifade etmişlerdir⁴⁵⁷.

Yapılacak yatırımlar sayesinde yaklaşık 500.000 kişiyi etkileyecek iş imkanı doğması, beş milyonun üzerinde fiber optik bazlı yeni hat tesis edilmesi, kırsal kesimde 10.200, merkezde 4,3 milyon abonenin hatları yenilenmesi, toplamda 9,3 milyon abonenin hatları yenilenmesi ve yeni hat ilave edilmesi, 37 bin kilometre fiber optik kablo döşenmesi beklenmektedir⁴⁵⁸.

Yapılacak yatırımların 650 milyon \$'nın bakır kabloların iyileştirilmesine harcanacağı, ADSL ve IPTV alanında önemli çalışmalar yapılacağı ve fiber kablo ağının geliştirileceği Türk Telekom yetkililerince anlatılmıştır⁴⁵⁹.

Kırsal Alan Projesi ile her köşedeki abonelerin hem ses hem de geniş bant hizmetinden yararlanabilmesi için yaklaşık 200 milyon \$ harcanması planlanmaktadır⁴⁶⁰. Avea'nın ortaklarından Telecom Italia'nın yöneticileri, Avea'nın yakın bir gelecekte Türk Telekom'a devrinin planlandığını ve bu şekilde sabit ve mobil hat bütünleşmesinin sağlanacağını belirtmişlerdir⁴⁶¹.

Avea, üç yılda bir milyar \$ yatırım hedefini gerçekleştirmek için 2008 yılında 400 milyon \$ daha yatırım yapacağını açıklamıştır⁴⁶². Türk Telekom 800 adet bayisinin yeniden inşası ve tasarımı için yaklaşık 60 milyon TL'lik yatırım yapılması ve bu yeni mağazalarda ürün satışı yapılması planlanmıştır⁴⁶³. Halka arz sırasında yatırımcılara 2008 ve sonrası yıllarda yatırımların satışların % 10 olarak planlandığı anlatılmıştır⁴⁶⁴.

⁴⁵⁶ Turkcell, a.g.e., s.23.

⁴⁵⁷ Hürriyet, "Türk Telekom'a 11 Milyar Dolar Yatıracak, Para 9 yılda Dönecek", 16 Kasım 2005, s.7.

⁴⁵⁸ BÜKE, Murat, "Her Şey Hayal Gücünüzle Sınırlı", tele.com.tr, Sayı: 40, Ocak 2008, s.36.

⁴⁵⁹ Platin, "Şikayet Edenler Yatırım Yapsın", Yıl: 10, Mayıs 2007, s.132.

⁴⁶⁰ CİRİK, Elçin, a.g.e., s.78.

⁴⁶¹ Radikal, a.g.e., s.6.

⁴⁶² Hürriyet, "Avea 400 Milyon Dolar Yatıracak, Pazar Payı 1 Puan Daha Artacak", 18 Ağustos 2008, s.5.

⁴⁶³ GÜRKAN, Mete, "Türk Telekom Bayileri Telekom Üssüne Dönüşüyor", BT Haber, Sayı: 660, 18-24 Şubat 2008, s.44.

⁴⁶⁴ Garanti yatırım, a.g.e., s.21.

6.3. Gelecek Yıllara İlişkin Finansal Tablolar ve Finansal Durum

6.3.1. Tahmin Dönemine İlişkin Varsayımlar

Bu çalışmada tahmin dönemi olarak görünen tarih aralığında, çalışmanın yapıldığı tarih itibariyle tahmin döneminin üç yıllık kısmı gerçekleşmiştir. Bu tarihlere ait verilere gerçekleşenler eklenmiştir. Tahmin dönemi olarak belirlenen aralık, imtiyaz sözleşmesinin tarih aralığı olan 2001 ve 2026 yılları arasındaki 25 yıllık sürenin, özelleştirildikten sonraki kısmı olan, 2005-2026 yılları arasındaki 22 yıllık süreyi kapsamaktadır.

Çalışmada, 2005-2015 yılları arasındaki süre tahmin edilen dönem olarak tablolarda gösterilecek, 2026 tarihine kadar olan tahmin süresi de artık değer olarak hesaba dahil edilecektir. Tahmin dönemi için bilanço oluşturulurken, satışlarla doğrudan ilişkili olarak artan ya da azalan bilanço kalemlerinin satışların yüzdesi yöntemine göre tahmin edilmesiyle, diğer bir takım kalemlerin tahmini için de devir oranlarından yararlanılmıştır.

Şirketin tahmin dönemi boyunca satış büyüme oranları sabit tutulmamıştır. Piyasa beklentileri çerçevesinde ve satış türüne göre değişik oranlarda büyütülmüştür. Şirketin satış ve pazarlama giderleri ile genel yönetim giderleri firmanın gelecek yıllarda izlemeyi planladığı politikaları çerçevesinde, faaliyet giderlerinin içindeki amortisman giderleri dahil, net satışların ortalama % 21'i dolayında tahmin edilmiştir.

Mevcut ve alımı planlanan sabit kıymetlerin ve yatırımların ekonomik ömürleri dikkate alınarak defter değerleri üzerinden, doğrusal amortisman metoduyla amortisman ayrılmıştır. Finansal gelir ve giderler, firmanın projeksiyon dönemi boyunca oluşacak borçlanma gereksinimi sonucunda kullanacağı krediler ile aktiflerinde tutacağı nakit değerler üzerinden hesaplanmıştır. Nakit değerler üzerinden yıllık TL olarak ortalama % 18 getiri sağlanacağı, kullanılan işletme ve yatırım kredilerinin maliyetinin ise \$ olarak alınan kısa vadeli olanlar için 6 aylık libor+0,5, uzun vadeli alınanlar için yıllık % 2,4 olacağı varsayılmıştır.

Tahmin dönemi boyunca yılsonları itibariyle ticari alacakların satışlara oranla dönüş hızının 2008 yılından sonra 14 gün olacağı varsayılmış ve ticari alacaklar bu dönüş hızı ve satışlar kullanılarak projekte edilmiştir. Tahmin dönemi boyunca yılsonları itibariyle stokların net satışlara oranla dönüş hızının 2 gün olacağı varsayılmıştır. Projeksiyon dönemi boyunca yıl sonları itibariyle ticari borçların satışların maliyetine oranla dönüş hızının 2008 sonrası 13 gün olacağı varsayılmıştır.

Şirketin 2005-2010 yılları arasında 3,5 milyar \$ yatırım yapacağı, devam eden yıllarda 2014'e kadar net satışların % 10'u tutarında, devamında ortalama % 2,5 tutarında yatırım yapması beklenmektedir. Şirketin finansal tablo tahminlerinde kurumlar vergisi karşılığı 2005 yılı için % 30, diğer yıllar için % 20 oranı ile hesaplanmıştır.

Kıdem tazminatı yükümlülüğü, personelin kıdem yılı ve sayısındaki arası paralel olarak hesaplanmıştır. Kıdem tazminatı tavanının enflasyon oranında artacağı varsayılmıştır. Tahmin dönemi boyunca sermaye artışı öngörülmemiştir.

Tahmin dönemi boyunca şirketin geçmiş yıl karlarından % 100 oranında temettü dağıtacağı varsayılmıştır. Yukarıdaki varsayımlar altında firmanın bilançoları tahmin edildikten sonra bilançonun aktif ve pasifi arasında kalan fark pozitif ise bu farkın bilançoda nakit değerler kaleminin bakiyesini oluşturması, negatif ise kullanılan krediler kaleminin dönem sonu bakiyesine ilave edilmesi öngörülmüştür.

6.3.2. Satışlar ve Satışların Maliyetine İlişkin Tahminler

Türk Telekom'un konsolide satışlarını oluşturan ana kar merkezleri, sabit hat geliri, ADSL/internet geliri, mobil hat gelirleri ve katma değerli hizmetler ile diğer operatörlere verilen hizmet gelirlerinden oluşmaktadır.

Tahmin döneminde sabit hat gelirlerinin toplam satışlardaki payının düşeceği, buna karşın ADSL/İnternet ve mobil hat gelirlerinin artacağı öngörülmektedir.

Aşağıdaki tabloda Türk Telekom'un tahmin dönemindeki satışların detayı ve tahmin döneminden önceki üç yılın gerçekleştirmeleri mevcuttur.

Tablo 6-20 : Türk Telekom Gerçekleşen ve Tahmini Satışları ile Satışların Maliyeti

Milyon TL	Gerçekleşen			Tahmin Edilen										
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Sabit Hat	5.635	5.053	5.018	5.153	5.288	5.197	5.351	5.434	5.524	5.599	5.674	5.617	5.561	5.500
İnternet/ADSL	463	507	549	738	926	1.357	1.646	1.929	2.249	2.621	3.054	3.559	4.268	4.759
Mobil Hat	207	326	247	313	378	1.661	2.155	2.446	2.662	2.825	2.997	3.324	3.567	3.728
Diğer	1.633	1.694	948	1.181	942	1.017	1.017	1.156	1.057	1.094	1.160	1.000	800	820
Konsolide Satış	7.938	7.580	6.762	7.384	7.534	9.232	10.169	10.965	11.492	12.139	12.885	13.500	14.196	14.807
Abone Sayıları Gelişimi														
Sabit Hat	18.890	18.917	19.125	18.978	18.832	18.201	17.880	17.690	17.410	17.130	16.850	16.521	15.889	15.714
İnternet/ADSL	3	57	452	1.539	2.724	4.547	5.120	5.830	6.600	7.460	8.440	10.169	12.194	13.597
Mobil Hat				6.100	7.500	9.900	12.190	13.450	13.720	13.990	14.260	16.620	17.835	18.640
Abone Baş. Gelir (ARPU)														
Sabit Hat	30	27	26	27	28	29	30	31	32	33	34	34	35	35
İnternet/ADSL				48	34	30	32	33	34	35	36	35	35	35
Mobil Hat				5	5	17	18	18	19	20	21	20	20	20
Ciro Payları														
Sabit Hat	71	67	74	70	70	56	53	50	48	46	44	42	39	37
İnternet/ADSL	6	7	8	10	12	15	16	18	20	22	24	26	30	32
Mobil Hat	3	4	4	4	5	18	21	22	23	23	23	25	25	25
Diğer	21	22	14	16	13	11	10	11	9	9	9	7	6	6
Konsolide Satış	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Büyüme Oranları														
		-5	-11	9	2	23	10	8	5	6	6	5	5	4
Satışların Maliyeti														
	4.988	4.589	3.844	4.612	4.584	5.061	5.770	5.770	5.770	5.770	5.770	6.058	6.482	6.936
Brüt Kar														
	2.949	2.991	2.918	2.772	2.950	4.171	4.399	5.195	5.722	6.369	7.115	7.442	7.714	7.871
B.Kar Marjı (%)														
	37,1	39,4	43,1	37,5	39,1	45,1	43,3	47,4	49,8	52,5	55,2	55,1	54,3	53,2
FVAÖK Marjı (%)														
	38	44	39	47	45	42	44	43	40	42	45	45	44	44

Kaynak: Garanti Yatırım, Türk Telekom Faaliyet Raporları, Bağımsız Denetim Raporları.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi gerçekleşen döneme göre tahmin döneminde daha iyimser beklentiler mevcuttur. Satışlar artarken, karlılıkta da dalgalı seyre rağmen belirgin bir artış mevcuttur.

Abone sayılarındaki olumsuz gelişime rağmen sabit hatta yapılan yatırımlarla abone başına geliri sabit tutma çabası görülmektedir. Diğer kar merkezlerinde de abone

başına gelir artışı rekabet, doygunluk nedeniyle daha fazla artmamakta ve sabitlenmektedir.

Daha önceki bölümlerde bahsedilen yakınsama kavramı çerçevesinde Türk Telekom konsolide olarak sabit hattan kaybettiği gelirleri mobil hat ve internet satışlarından tamamlamaktadır.

Şirketin satış gelirlerini artırma çabası, maliyetlerin daha az artışı ile brüt karlılık ve FVAÖK'da yukarıdaki paragraflarda anlatılan uluslararası telekom şirketlerinin ortalama gelirlerinin oldukça üzerindedir.

Şirketin maliyetleri incelenirken faaliyet giderlerinin de gelişimini incelemekte fayda vardır. Aşağıdaki tabloda şirketin faaliyet giderlerinin gerçekleşen ve tahmin dönemi durumu görülmektedir.

Tablo 6-21 :Türk Telekom Gerçekleşen ve Tahmini Faaliyet Giderleri

Milyon TL	Gerçekleşen			Tahmin Edilen										
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ar-Ge Giderleri	2	1	0											
Pazarlama Satış Giderleri	365	407	295	433	559	974	1.071	1.146	1.226	1.312	1.378	1.447	1.519	1.564
Genel Yönetim Giderleri	608	448	240	351	656	961	1.057	1.131	1.210	1.295	1.360	1.428	1.499	1.544
Toplam Faaliyet Giderleri	975	856	536	784	1.214	1.935	2.128	2.277	2.436	2.607	2.737	2.874	3.018	3.108
Değişim %		-12	-37	46	55	59	10	7	7	7	5	5	5	3
Amortismanlar-İtfa giderleri	1.020	1.223	228	1.499	1.651	1.663	2.175	1.763	1.281	1.342	1.472	1.556	1.616	1.693

Kaynak: Garanti Yatırım, Türk Telekom Faaliyet Raporları, Bağımsız Denetim Raporları.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi şirketin faaliyet giderleri gerçekleşen dönem ve tahmin döneminin başlangıcında kararsız bir seyir izlemiş, daha sonra dengeli bir seyre girmiştir. Bunun nedeni, şirketin bu çalışmanın hazırlandığı dönemde 2007 yılına kadar ki finansal durumunun gerçekleşmesi ve bu dönemlerin özelleştirilmenin etkisiyle önce gider azaltımı, sonra personel tasfiyesinden dolayı ödenen tazminatlar ve diğer ilave giderlerin etkisiyle artmasıdır. Şirketin amortisman giderleriyle ilgili hesaplama bilgisi önceki paragraflarda verilmiştir.

6.3.3. Gerçekleşen ve Tahmini Finansal Tabloları

Şirketin gelişimini bir bütün halinde görebilmek için gerçekleşen ve tahmini bilançolar aşağıda bir arada gösterilmiştir.

Tablo 6-22 : Türk Telekom Gerçekleşen ve Tahmini Bilançoları

(Milyon TL)	Gerçekleşen			Tahmin Edilen										
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Kasa ve Bankalar	802	1.517	99	2.749	1.504	1.333	6.861	9.113	11.149	12.546	14.023	14.901	15.699	17.198
Menkul Kıymetler	445	62	2.133											
Ticari Alacaklar (Net)	743	1.267	1.784	985	1.258	1.282	1.431	1.543	1.617	1.708	1.813	1.900	1.998	2.084
Stoklar	37	24	14	3	16	39	56	60	63	66	70	74	78	81
Diğer Kısa Vadeli Alacaklar	1.673	1.378	1.298	501	315	527	562	429	449	475	504	528	555	579
Dönen Varlıklar Toplamı	3.701	4.248	5.328	4.238	3.092	3.181	8.910	11.144	13.278	14.795	16.410	17.402	18.329	19.941
Sabit Kıymetler (Brüt)	24.141	20.544	14.659	32.955	36.825	37.931	38.432	39.693	40.358	41.571	43.160	44.664	46.084	46.824
Birikmiş Amortisman	-4.244	-5.467	-5.695	-25.535	-27.140	-28.721	-31.133	-33.183	-34.750	-36.379	-38.168	-40.056	-42.004	-44.029
Diğer Uzun Vadeli Alacaklar	665	585	2.045	1.215	248	317	15	16	16	16	16	17	17	17
Duran Varlıklar Toplamı	20.563	15.662	11.010	8.635	9.933	9.526	7.314	6.526	5.623	5.208	5.009	4.625	4.096	2.812
Aktif Toplamı	24.264	19.910	16.337	12.872	13.025	12.707	16.224	17.670	18.901	20.004	21.419	22.027	22.425	22.753
Kısa Vadeli Banka Kredileri	93	64	7		2.281	471	457	200	214	366	570	758	845	39
Ticari Borçlar	528	352	295	328	583	668	448	478	501	530	562	589	619	646
Vergi Karşılıkları	510	530	540			248	576	747	857	976	1.125	1.177	1.217	1.261
D.K V. Borç ve Gider Kar.	1.358	1.817	1.781	2.591	1.436	1.228	2.726	3.476	3.717	3.998	4.332	4.538	4.751	4.947
Kısa Vadeli Borçlar Toplamı	2.489	2.762	2.623	2.919	4.300	2.616	4.206	4.901	5.289	5.870	6.589	7.063	7.432	6.893
Uzun Vadeli Banka Kredileri	251	202	34		51	1.753	3.674	3.576	3.440	3.164	2.696	2.029	1.284	1.340
Kıdem Tazminatı Yükümü.	907	1.004	989	997	1.047	965	1.202	1.282	1.367	1.263	1.346	1.435	1.530	1.631
D.U. V. Borç ve Gider Kar.	2.195	1.759	2.223	1.266	1.217	1.250	890	544	570	602	639	669	704	734
Uzun Vadeli Borçlar Toplamı	3.352	2.966	3.247	2.263	2.315	3.969	5.767	5.401	5.376	5.029	4.681	4.134	3.518	3.705
Borçlar Toplamı	5.841	5.728	5.870	5.182	6.615	6.584	9.973	10.302	10.665	10.899	11.270	11.196	10.950	10.598
Özkaynaklar Toplamı	18.423	14.182	10.468	7.690	6.410	6.123	6.251	7.368	8.236	9.105	10.149	10.831	11.475	12.155
Pasif Toplamı	24.264	19.910	16.337	12.872	13.025	12.707	16.224	17.670	18.901	20.004	21.419	22.027	22.425	22.753

Yukarıdaki tabloda Türk Telekom'un gerçekleşen ve tahmin edilen bilançoları bir arada bulunmaktadır. Tahmin dönemini oluşturan bilançolar incelendiğinde şirket

aktifinin ortalama % dört oranında büyüyeceği görülmektedir. Özelleştirmenin etkisiyle küçülen öz kaynakların da tahmin döneminde büyümesi öngörülmüştür.

Aşağıda Türk Telekom'un gerçekleşen üç yıllık ve tahmin dönemi olan 11 yıllık gelir tabloları görülmektedir.

Tablo 6-23 : Türk Telekom Gerçekleşen ve Tahmini Gelir Tabloları

Milyon TL	Gerçekleşen			Tahmin Edilen										
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Toplam Satışlar	7.938	7.580	6.762	7.384	7.534	9.232	10.169	10.965	11.492	12.139	12.885	13.500	14.196	14.807
Satışların Maliyeti	-4.988	-4.589	-3.844	-4.612	-4.584	-5.061	-5.770	-5.770	-5.770	-5.770	-5.770	-6.058	-6.482	-6.936
Brüt Kar	2.949	2.991	2.918	2.772	2.950	4.171	4.399	5.195	5.722	6.369	7.115	7.442	7.714	7.871
Arge Giderleri	-2	-1	0											
Satış Pazarlama Giderleri	-365	-407	-295	-433	-559	-974	-1.071	-1.146	-1.226	-1.312	-1.378	-1.447	-1.519	-1.564
Genel Yönetim Giderleri	-608	-448	-240	-351	-656	-961	-1.057	-1.131	-1.210	-1.295	-1.360	-1.428	-1.499	-1.544
Toplam Faaliyet Giderleri	-975	-856	-536	-784	-1.214	-1.935	-2.128	-2.277	-2.436	-2.607	-2.737	-2.874	-3.018	-3.108
FVAÖK	2.994	3.358	2.610	3.488	3.386	3.899	4.446	4.681	4.567	5.104	5.850	6.124	6.312	6.455
FVAÖK Marjı (%)	38	44	39	47	45	42	44	43	40	42	45	45	44	44
Amortisman Giderleri	-1.020	-1.223	-228	-1.499	-1.651	-1.663	-2.175	-1.763	-1.281	-1.342	-1.472	-1.556	-1.616	-1.693
FVÖK	1.974	2.135	2.382	1.988	1.735	2.236	2.271	2.918	3.286	3.762	4.378	4.568	4.696	4.762
Finansal Giderler (Net)	162	333	281	559	263	50	607	815	997	1.119	1.246	1.320	1.388	1.542
Olağandışı Giderler (Net)	-663	-629	-2.636	-19	310	668								
Vergi Öncesi Kar	1.473	1.840	26	2.529	2.308	2.954	2.878	3.733	4.283	4.881	5.624	5.887	6.084	6.304
Vergi Tutarı	-821	-1.025	-1.146	-811	-111	-401	-576	-747	-857	-976	-1.125	-1.177	-1.217	-1.261
Dönem Net Karı	651	815	-1.120	1.717	2.198	2.553	2.302	2.986	3.426	3.905	4.499	4.710	4.867	5.043

Yukarıdaki tabloda Türk Telekom'un gerçekleşmiş, bağımsız denetimden geçmiş konsolide gelir tabloları ve tahmin edilen gelir tabloları mevcuttur. Tahmin döneminde karlılığın artacağı öngörülmüştür. 2004 yılında zarar gözükmemesinin sebebi konsolide bağımsız denetimden geçmiş denetimin ilk bu yıl için yapılması ve bunun neticesinde finansal raporlarda yapılan düzeltmelerin gelir tablosuna yansımastır.

Şirketin yukarıdaki tablolarından üretilmiş faaliyetine ilişkin oranlar tablosu aşağıdadır.

Tablo 6-24 : Türk Telekom Gerçekleşen ve Tahmini Faaliyete İlişkin Oranlar

Oranlar	Gerçekleşen			Tahmin Edilen										
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Brüt Kar Marjı	37,2	39,5	43,2	37,5	39,2	45,2	43,3	47,4	49,8	52,5	55,2	55,1	54,3	53,2
FVAÖK Marjı	37,7	44,3	38,6	47,2	44,9	42,2	43,7	42,7	39,7	42,0	45,4	45,4	44,5	43,6
Satış Paz Gid/ Satışlar	4,6	5,4	4,4	5,9	7,4	10,5	10,5	10,5	10,7	10,8	10,7	10,7	10,7	10,6
Genel Yön. Gideri/ Satışlar	7,7	5,9	3,6	4,8	8,7	10,4	10,4	10,3	10,5	10,7	10,6	10,6	10,6	10,4
Finansal Giderler/ Satışlar	2,0	4,4	4,1	7,6	3,5	0,5	6,0	7,4	8,7	9,2	9,7	9,8	9,8	10,4

Şirketin faaliyete ilişkin oranlarına bakıldığında, brüt kar marjının tahmin döneminde belirgin bir şekilde yükseleceği görülmektedir. Tahmin döneminin başında % 37,5 olan brüt kar marjı dönem sonunda % 53,2'dir.

FVAÖK marjı da faaliyet giderlerindeki artışın etkisiyle azalan bir durumdadır.

Satış pazarlama ve genel yönetim giderleri de tahmin döneminde ortalama % 10'ar bir pay almaktadır. Şirketin finansal giderleriyle ilgili öngörüye göre, 2008 ve sonrası dönemde ortalama satışların % 7,1'i finansal giderlerden oluşacaktır.

6.4. Firma Değeri ve Özsermaye Değerinin Hesaplaması

6.4.1. Senaryolar

Aşağıda, firma değeri ve özsermaye değeri hesaplamaları üç ayrı senaryoya göre oluşturulmaya çalışılacak ve bunlardan çıkan sonuçlara göre yorum yapılacaktır. Tablo detayları sadece birinci senaryoya göre verilecek, diğer senaryoların hesaplama sonuçları gösterilecektir.

Senaryolara ait veriler başlangıç yılına göre aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 6-25 : Firma Değeri ve Özsermaye Değeri Hesaplama Senaryoları

	I. Senarvo			II. Senarvo			III. Senarvo		
	Açıklama	2005	Sonraki Yıllar	Açıklama	2005	Sonraki Yıllar	Açıklama	2005	Sonraki Yıllar
Risksiz Getiri Oranı (Rf)	Ortalama	10,22	Sabit	En Düşük	7,97	Sabit	En Yüksek	12	Sabit
Beta Katsayısı β	Ortalama	1,00	Sabit	En Düşük	0,57	Sabit	En Yüksek	1,43	Sabit
S Piyasası Risk Primi (Rm)	Ortalama Rf den	23,86	Sabit	En Düşük Rf den	26,11	Sabit	En Yüksek Rf den	22,05	Sabit
Borçlanma Maliyeti (Cd)	Ortalama	21,61	Sabit	En Düşük	20,4	Sabit	En Yüksek	22,8	Sabit
Vergi Oranı (T)	Fiili	30	20	Fiili	30	20	Fiili	30	20

Yukarıdaki tabloda hesaplamalarda kullanılan senaryolar görülmektedir. Senaryolarda sadece iskonto oranının hesaplamasında kullanılan değerler değişken olarak kabul edilmiştir. Tespit edilen değerlerin en düşük, en yüksek ve ortalamaları ayrı ayrı senaryolarda kullanılmıştır. Tüm senaryolarda diğer yıllarda, vergi oranı hariç tüm değerler ilk yıl değeriyle sabit kullanılmıştır.

6.4.2. Net İşletme Sermayesindeki Değişimin Hesaplanması

Aşağıdaki tabloda şirketin gerçekleşen ve tahmin dönemindeki finansal tablolarından oluşturulan işletme sermayesi kalemleri ile devir hızları mevcuttur.

Tablo 6-26 : Türk Telekom Gerçekleşen ve Tahmini İşletme Sermayesi Kalemleri

Milyon TL	Gerçekleşen			Tahmin Edilen										
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
İşletme Sermayesi Kalemleri														
Toplam Satışlar	7.938	7.580	6.762	7.384	7.534	9.232	10.169	10.965	11.492	12.139	12.885	13.500	14.196	14.807
Satışların Maliyeti	4.988	4.589	3.844	4.612	4.584	5.061	5.770	5.770	5.770	5.770	5.770	6.058	6.482	6.936
KDV Oranı	18	18	18	18	18	18	18	18	18	18	18	18	18	18
Ticari Alacaklar (KDV Hariç)	630	1.073	1.511	835	1.066	1.087	1.213	1.308	1.370	1.448	1.537	1.610	1.693	1.766
Stoklar	37	24	14	3	16	39	56	60	63	66	70	74	78	81
Ticari Borçlar (KDV Hariç)	447	298	250	278	494	567	380	405	425	449	476	499	525	548
Devir Hızları														
Alacak Devir Hızı (Gün)	29	52	82	41	52	43	44	44	44	44	44	44	44	44
Stok Devir Hızı (Gün)	2	1	1	0	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Borç Devir Hızı (Gün)	21	14	13	14	24	22	14	13	13	13	13	13	13	13

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Türk Telekom'un işletme sermayesi kalemlerinin devir hızları tahmin dönemi boyunca da gerçekleşme dönemine paralel olmuştur.

Aşağıdaki tabloda Türk Telekom'un standart firma değerine göre net işletme sermayesi (NİS) değişimi görülmektedir.

Tablo 6-27 :Türk Telekom Standart Firma Değerine Göre NİS Değişimi

Gerçekleşen		Tahmin Edilen										
Milyon TL	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
D. Başı Dönen Varlıklar	4.248	5.328	4.238	3.092	3.181	8.910	11.144	13.278	14.795	16.410	17.402	18.329
Hazır Değerler	-1.580	-2.232	-2.749	-1.504	-1.333	-6.861	-9.113	-11.149	-12.546	-14.023	-14.901	-15.699
D. Başı Kısa Vadeli Borçlar	2.762	2.623	2.919	4.300	2.616	4.206	4.901	5.289	5.870	6.589	7.063	7.432
Finansal Borçlar	-64	-7	0	-2.281	-471	-457	-200	-214	-366	-570	-758	-845
D.B. Net İşletme Sermayesi	-30	480	-1.431	-431	-297	-1.701	-2.670	-2.946	-3.255	-3.632	-3.803	-3.957
D. Sonu Dönen Varlıklar	5.328	4.238	3.092	3.181	8.910	11.144	13.278	14.795	16.410	17.402	18.329	19.941
Hazır Değerler	-2.232	-2.749	-1.504	-1.333	-6.861	-9.113	-11.149	-12.546	-14.023	-14.901	-15.699	-17.198
D. S. Kısa Vadeli Borçlar	2.623	2.919	4.300	2.616	4.206	4.901	5.289	5.870	6.589	7.063	7.432	6.893
Finansal Borçlar	-7	0	-2.281	-471	-457	-200	-214	-366	-570	-758	-845	-39
D. S. Net İşletme Sermayesi	480	-1.431	-431	-297	-1.701	-2.670	-2.946	-3.255	-3.632	-3.803	-3.957	-4.110
N. İ.S. Değişimi		-1.911	1.000	134	-1.404	-969	-277	-309	-377	-171	-153	-154

Yukarıdaki tabloda net işletme sermayesindeki değişim standart firma değeri modeli esas alınarak hesaplanmaya çalışılmıştır. Tabloda gerçekleşen yıl olarak 2004 yılı ve sonraki 11 yıllık tahmin dönemi yer almaktadır. Net işletme sermayesi hesaplanırken gerekli veriler bilançodan alınmıştır. Bilançoda 2003 yılının dönen varlık tutarı olan 4.248 milyon TL 2004 yılının dönem başı dönen varlık tutarı olarak bu tabloda yerini almıştır. Yine bilançoda 2003 yılının kasa ve banka tutarı 1.517 milyon TL, menkul kıymet tutarı 62 milyon TL olup, bunların toplamı olan 1.580 milyon TL hazır değerler tutarındadır. Bu tutar yukarıdaki tabloda 2004 yılının dönem başı dönen varlıklarından düşülmüş ve tutar 2.668 milyon TL'ye inmiştir.

Daha sonra, 2003 yılından gelen ve 2004 yılı için dönem başı toplam kısa vadeli borç tutarı olan 2.762 milyon TL'den kısa vadeli banka kredilerine ait 64 milyon TL tutarındaki finansal borçlar düşülerek, 2004 yılı için dönem başı kısa vadeli borç tutarı 2.698 TL olarak hesaplanmıştır. Bundan sonra, dönen varlık tutarı olarak hesaplanan 2.668 milyon TL ile kısa süreli borç tutarı olan 2.698 milyon TL arasındaki

fark alınarak dönem başı net işletme sermayesi -30 milyon TL olarak bulunmuş ve bu tutar da yukarıdaki tabloda yer almıştır.

2004 Yılı dönem sonu dönen varlıkları bilançoda 5.328 milyon TL, hazır değerleri 2.232 (99+2.133) milyon TL olarak yer almaktadır. Bu iki tutarın farkı 3.096 milyon TL olmaktadır. Yine 2004 yılı dönem sonu toplam kısa vadeli borçları bilançoda 2.623 milyon TL, kısa vadeli banka kredilerine ait finansal borçlar 7 milyon TL olarak yer almaktadır. Bu iki tutar birbirinden çıkarıldığında kalan 2.616 milyon TL'dir.

Düzeltilmiş dönem sonu dönen varlık tutarından, düzeltilmiş dönem sonu kısa vadeli borçlar tutarı düşüldüğünde kalan tutar 480 milyon TL olup, dönem sonu net işletme sermayesi tutarı olarak yukarıdaki tabloda yer almaktadır. Buraya kadar yalnızca 2004 yılı için açıklanan hesaplamalar, benzer şekilde sonraki yıllar için de yapılmış ve her yıla ilişkin dönem sonu net işletme sermayesi hesaplanmıştır.

Dönem sonu net işletme sermayesi hesaplandıktan sonra net işletme sermayesindeki değişim hesaplanmıştır. Bunun için dönem sonu net işletme sermayesi yıllara göre karşılaştırılmıştır. Örneğin 2005 yılında 1.911 milyon TL tutarındaki net işletme sermayesindeki düşüş, 2005 yılına ait -1.431 milyon TL ve 2004 yılına ait 480 milyon TL tutarındaki dönem sonu net işletme sermayeleri arasındaki farktır.

Aynı şekilde diğer yıllar için de net işletme sermayesindeki değişim hesaplanmıştır. 2006-2007 yılları hariç net işletme sermayesindeki değişim dalgalı olarak negatife dönmüştür.

Aşağıdaki tabloda net işletme sermayesindeki değişim özsermaye değeri yaklaşımı ile hesaplanmaya çalışılmıştır.

Tablo 6-28 : Türk Telekom Özsermaye Değerine Göre NİS Değişimi

Milyon TL	Gerçekleşen	Tahmin Edilen										
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Dönem Başı Dönen Varlıklar	4.248	5.328	4.238	3.092	3.181	8.910	11.144	13.278	14.795	16.410	17.402	18.329
Dönem Başı Kısa Vadeli Borçlar	2.762	2.623	2.919	4.300	2.616	4.206	4.901	5.289	5.870	6.589	7.063	7.432
Finansal Borçlar	-64	-7	0	-2.281	-471	-457	-200	-214	-366	-570	-758	-845
D. Başı Net İşletme Sermayesi	1.550	2.712	1.319	1.073	1.036	5.160	6.443	8.203	9.291	10.391	11.098	11.742
Dönem Sonu Dönen Varlıklar	5.328	4.238	3.092	3.181	8.910	11.144	13.278	14.795	16.410	17.402	18.329	19.941
D. Sonu Kısa Vadeli Borçlar	2.623	2.919	4.300	2.616	4.206	4.901	5.289	5.870	6.589	7.063	7.432	6.893
Finansal Borçlar	-7	0	-2.281	-471	-457	-200	-214	-366	-570	-758	-845	-39
D. Sonu Net İşletme Sermayesi	2.712	1.319	1.073	1.036	5.160	6.443	8.203	9.291	10.391	11.098	11.742	13.088
N. İ.S. Değişim		-1.393	-245	-37	4.124	1.283	1.760	1.088	1.100	707	644	1.346

Tablodaki hesaplamalar Türk Telekom'un bilanço verilerine dayanmaktadır. Bilançodaki 2003 yılına ait dönen varlıklar, toplam kısa vadeli borçlar ve kısa vadeli banka kredilerine ait finansal borçlar, yukarıdaki tabloda 2004 yılı dönem başı verileri olarak yer almaktadır. Dönem başı kısa vadeli borçlardan finansal borçlar düşüldükten sonra kalan tutar 2.698 milyon TL'dir. Bu tutar dönem başı dönen varlık tutarı olan 4.248 milyon TL'den düşüldüğünde 1.550 milyon TL kalmakta ve bu da dönem başı net işletme sermayesi olmaktadır.

Yukarıdaki tablonun devamında, 2004 yılının dönem sonu kısa vadeli borçlarından finansal borçlar düşüldükten sonra 2.616 milyon TL kalmaktadır. Bu tutar dönem sonu dönen varlık tutarı olan 5.328 milyon TL'den düşüldüğünde 2.712 milyon TL kalmakta ve bu tutar 2005 yılsonu net işletme sermayesini oluşturmaktadır.

Buraya kadar 2004 yılı için açıklanan işlemler, benzer şekilde diğer yıllar için de yapılarak dönem sonu net işletme sermayeleri hesaplanmıştır. Bundan sonra yıllara göre karşılaştırma yapılarak net işletme sermayesindeki değişimler saptanmıştır. Buna göre 2005 yılında net işletme sermayesindeki değişim tutarı 1.393 milyon TL negatiftir.

2006 ve 2007 Yıllarında negatiflik azalmakta ve 2008 yılından sonra pozitif olarak devam etmektedir.

Aşağıdaki tabloda, standart firma değeri modeli ve özsermaye değeri modeline göre hesaplanan, net işletme sermayesindeki değişim tutarları arasındaki farklar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tablo 6-29 : Standart Firma ve Özsermaye Değerine Göre NİS Değişimi Farkları

Milyon TL	Tahmin Edilen										
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Standart Firma Değeri Mod. Göre NİS Değ.	-1.911	1.000	134	-1.404	-969	-277	-309	-377	-171	-153	-154
Özsermaye Değeri Mod. Göre NİS Değ.	-1.393	-245	-37	4.124	1.283	1.760	1.088	1.100	707	644	1.346
Fark	517	1.245	171	5.528	2.252	2.037	1.397	1.477	878	798	1.499

Yukarıdaki tabloya göre, özsermaye değeri modeliyle hesaplanan net işletme sermayesindeki değişim tutarları, 2006 ve 2007 yılları dışında diğer yıllarda, standart firma değerine göre daha yüksek çıkmıştır.

6.4.3. Serbest Nakit Akımlarının Hesaplanması

Firma değerlemesinin temel unsurlarından olan serbest nakit akımlarına (SNA) ilişkin hesaplamalar aşağıda yapılmıştır. Önce standart firma değerine göre şirkete olan nakit akımları, daha sonra özsermayeye olan nakit akımları hesaplanacaktır.

Tablo 6-30 : Türk Telekom Standart Firma Değerine Göre Firmaya Olan SNA

	Tahmin Edilen										
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
FVÖK	1.988	1.735	2.236	2.271	2.918	3.286	3.762	4.378	4.568	4.696	4.762
Vergi Tutarı	-811	-111	-401	-576	-747	-857	-976	-1.125	-1.177	-1.217	-1.261
Amortismanlar	1.499	1.651	1.663	2.175	1.763	1.281	1.342	1.472	1.556	1.616	1.693
Brüt Nakit Akımları	2.676	3.276	3.498	3.871	3.935	3.710	4.128	4.725	4.946	5.095	5.195
Net İşletme Sermayesi Değişim	1.911	-1.000	-134	1.404	969	277	309	377	171	153	154
Yatırımlar	-469	-544	-690	-828	-761	-665	-1.214	-1.289	-1.350	-1.420	-740
Diğer Aktif, Pasif Net Değeri	7	50	-81	237	79	85	-104	83	89	95	101
Faaliyetlerle İlgili Serbest Nakit Akım	4.125	1.782	2.593	4.683	4.222	3.407	3.119	3.897	3.856	3.924	4.709

Yukarıdaki tabloda şirketin gelecek 11 yılına ilişkin SNA hesaplanması görülmektedir. Şirketin FVÖK, vergi tutarı ve amortisman rakamları tahmini gelir tablosundan alınmıştır.

Yukarıdaki rakamlar brüt nakit akımını oluşturmakta, bu rakama standart firma değerine göre hesaplanan net işletme sermayesi tutarı ve kıdem tazminatı yükümlülüğünün iki yıl arasındaki farkı eklenip tahmini yatırım tutarı düşüldükten sonra faaliyetlerle ilgili serbest nakit akımına ulaşılmaktadır. Bu tutar 2005 yılı için 4.125 milyon TL'dir.

Diğer yıllar için de aynı işlem yapılır. Bu duruma göre şirketin 11 yıllık faaliyetlerle ilgili SNA dalgalı bir seyir izlemektedir. Özsermayeye olan net nakit akımları, hissedarlara dağıtılabilir net nakit akımları anlamındadır⁴⁶⁵. Aşağıdaki tabloda özsermayeye olan SNA özsermaye değeri modeline göre hesaplaması mevcuttur.

Tablo 6-31 : Türk Telekom Özsermayeye Olan Dağıtılabilir Net Nakit Akımları

Milyon TL	Tahmin Edilen										
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Net Dönem Karı/Zararı	1.717	2.198	2.553	2.302	2.986	3.426	3.905	4.499	4.710	4.867	5.043
Amortismanlar	1.499	1.651	1.663	2.175	1.763	1.281	1.342	1.472	1.556	1.616	1.693
Brüt Nakit Akımları	3.217	3.849	4.216	4.477	4.749	4.707	5.247	5.971	6.266	6.483	6.736
Net İşl. Sermayesi Değişimi	1.393	245	37	-4.124	-1.283	-1.760	-1.088	-1.100	-707	-644	-1.346
Yatırımlar	469	544	690	828	761	665	1.214	1.289	1.350	1.420	740
Diğer Aktif, Pasif Net Değeri	7	50	-81	237	79	85	-104	83	89	95	101
Kredi Kullanım ve Ödeme Öncesi Nakit Akımları	5.087	4.688	4.862	1.418	4.307	3.697	5.269	6.243	6.998	7.354	6.232
Kredi Ana Para Ödemeleri	-7	-108	-471	-457	-430	-171	-184	-334	-536	-723	-808
Yeni Kredi Kullanımları											
Özsermayeye Olan Net Nakit Akımları	5.080	4.580	4.391	962	3.877	3.526	5.085	5.909	6.463	6.631	5.425

Yukarıdaki tabloda gelir tablosundan net dönem karı/zararı tutarları ile amortisman tutarları kullanılarak brüt nakit akımları oluşturulmuştur.

⁴⁶⁵ CHAMBERS, Nurgül, a.g.e., s.253.

Özsermaye değerine göre hesaplanan net işletme sermayesi değişim tutarı, yatırımlar ve diğer aktif pasif net değeri de bu rakama eklenmiş, bu tutardan kredi ana para ödemeleri düşülerek özsermayeye olan net nakit akımları oluşturulmuştur.

Diğer yıllarda da aynı işlem yapılarak hesaplama yapılmıştır. Özsermayeye olan net nakit akımları, yıllar itibariyle dalgalı seyir izlemektedir.

6.4.4. İskonto Oranının Hesaplanması

Yukarıdaki paragraflarda hesaplanan SNA'nın bugünkü değere indirgenebilmesi için gereken iskonto oranının hesaplaması aşağıdaki tabloda birinci senaryoya göre görülmektedir. Diğer senaryolara ait tablolar tekrar olmaması için ayrıca verilmeyecektir.

Tablo 6-32 : İskonto Oranını Belirleme Tablosu (I. Senaryo)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Risksiz Getiri Oranı (Rf)	10,22	10,22	10,22	10,22	10,22	10,22	10,22	10,22	10,22	10,22	10,22
Beta Katsayısı β	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Kaldıraçlı Beta Katsayısı	1,00	1,22	1,22	1,32	1,27	1,25	1,23	1,20	1,17	1,13	1,08
Sermaye Piyasası Risk Primi (Rm)	23,9	23,9	23,9	23,9	23,9	23,9	23,9	23,9	23,9	23,9	23,9
Özsermaye Maliyeti (Ce)	34,1	34,1	34,1	34,1	34,1	34,1	34,1	34,1	34,1	34,1	34,1
Kaldıraçlı Özsermaye Mal.	34,1	39,3	39,2	41,8	40,6	40,0	39,5	38,8	38,1	37,1	36,1
Borçlanma Maliyeti (Cd)	21,6	21,6	21,6	21,6	21,6	21,6	21,6	21,6	21,6	21,6	21,6
Vergi Oranı (T)	30	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20
Toplam Finansal Borçlar (D)	0	2.332	2.224	4.131	3.775	3.654	3.530	3.266	2.787	2.129	1.379
Toplam Özkaynaklar (E)	7.690	6.410	6.123	6.251	7.368	8.236	9.105	10.149	10.831	11.475	12.155
Ağırlıklı Ortalama Serm. Maliyeti	34,1	29,6	29,7	27,4	28,4	29,0	29,4	30,0	30,7	31,5	32,4

İskonto oranının hesaplanmasında ilk ihtiyaç duyulabilecek oran risksiz getiri oranıdır. Risksiz getiri oranı hesabında genellikle devletin çıkardığı tahvillerinin faiz oranları kullanılmaktadır⁴⁶⁶.

Bu çalışmada Türkiye’de satışa çıkarılan, satışları TL olan ve 22 yıl sonra aktif ile yeniden devlete devredilecek bir şirketin değerlemesi söz konusu olduğundan, Türkiye Cumhuriyeti Hazine’si tarafından uzun vadeli olarak ihraç edilen Devlet İç Borçlanma Senetleri (DİBS) ve Hazine Bonolarının faiz oranları risksiz getiri oranı hesabında kullanılmıştır.

⁴⁶⁶ Beykent Üniversitesi, Finansal Yönetim Ders Notları, “Sermaye Maliyeti”, www.beykent.edu.tr, (27 Eylül 2008).

Hesaplama ihale ilanı ve ihale tarihi arasındaki sürede TL olarak ihraç edilen uzun vadeli menkul kıymetlerin ortalaması kullanılmıştır.

Aşağıdaki tabloda bu menkul kıymetlerin bileşik getiri oranları ve bunların ortalaması görülmektedir.

Tablo 6-33 : D.İ.B.S ve Hazine Bonoları Vade ve Faiz Oranları

Vade Gün Sayısı	İhale Tarihi	İhraç Tarihi	Vade Tarihi	Ortalama Birim Fiyat	Faiz Oranları Bileşik Faiz (Brüt)
1820	15.02.05	16.02.05	10.02.10	101,322	14,71
1820	22.02.05	23.02.05	17.02.10	100,050	12,030
1792	21.03.05	23.03.05	17.02.10	102,833	11,83
1757	26.04.05	27.04.05	17.02.10	103,917	10,02
1743	10.05.05	11.05.05	17.02.10	104,179	9,82
1694	28.06.05	29.06.05	17.02.10	107,156	9,95
1820	23.08.05	24.08.05	18.08.10	100,525	10,02
1799	13.09.05	14.09.05	18.08.10	103,528	9,98
1764	18.10.05	19.10.05	18.08.10	107,081	9,05
1554	08.11.05	09.11.05	10.02.10	113,436	8,74
1526	06.12.05	07.12.05	10.02.10	114,947	8,47
1708	13.12.05	14.12.05	18.08.10	113,268	7,97
Ortalama					10,22

Kaynak: T.C. Merkez Bankası.

Yukarıdaki tabloda, Hazine tarafından ihraç edilen menkul kıymetlerin ihraç tarihleri, vadeleri, ortalama birim fiyatları ve brüt bileşik faiz oranları görülmektedir. Brüt ile net rakamları ilgili dönemde bu menkul kıymetlere vergi olmadığından net tutara denk gelmektedir.

Tablonun ilk satırlarında daha yüksek olan faiz oranı, ekonomik gelişmeler paralelinde düşme eğilimine girmiştir. Burada hangi oranın kullanılacağı konusundaki tereddüt ortalama oranın kullanılmasıyla giderilmeye çalışılmıştır.

İskonto oranının hesaplandığı tabloda ikinci ihtiyaç duyulan veri betadır. Değerlemesi yapılan şirket çalışmanın yapıldığı dönemde halka arzı yeni yapıldığı için henüz betası netleşmediğinden dünya örnekleri kullanılarak bir tablo oluşturulmuştur.

Aşağıdaki tabloda değişik kaynaklardan elde edilen sektör ve benzer şirket betaları görülmektedir.

Tablo 6-34 : Beta Tahmin/Hesaplama Tablosu

	I. Grup	II. Grup	III. Grup	Ortalama
BT Group PLC	1,18	1,19	0,31	0,89
Deutsche Telekom AG	1,4	1,14	0,36	0,97
France Telecom	1,71	1,10	0,50	1,10
Portugal Telecom	0,95	0,66		0,81
Telecom İtalia	0,79	1,11	0,52	0,81
Telefonica SA	1,24	1,09	0,72	1,02
KPN NV		0,79	0,35	0,57
OTE		1,69	0,65	1,17
Dow Jones Sektör Fonu		1,43		1,43
S&P Global Tel. Sektör Fonu		1,20		1,20
Total Beta By Sector		1,07		1,07

Ortalama	1,21	1,13	0,49	1,00
-----------------	-------------	-------------	-------------	-------------

Kaynak. TAN, Felix B., "Global Information Technologies: Concepts, Methodologies, Tools and Applications, <http://www.igi-global.com/reference/details.asp?id=6934,s.22>, (23 Eylül 2008), www.finance.google.com, www.ishares.com, www.stern.nyu.edu/~adamodar/New_Home_Page/datafile/, www.tra.org.bh/en/pdf.

Yukarıdaki tabloda farklı kaynaklardan elde edilen sektör ve benzer şirket betaları üç ayrı gruba ayrılmış ve birinci senaryoda bunların ortalamasının Türk Telekom için kullanılması uygun görülmüştür.

Birinci grup betaların ortalaması 1,21 iken ikinci grup betaların ortalaması 1,13 ve üçüncü grup betaların ortalaması ise 0,49'dur.

İkinci grup beta hesabında halka açık olan listedeki şirketlerin yayınlanan verilerinden⁴⁶⁷ elde edilen ayrıca iki fon⁴⁶⁸ tarafından oluşturulan sektör endeksinin betası ve bir Amerikan üniversitesi⁴⁶⁹ tarafından 7.364 şirketin sektörlerine göre özsermaye maliyetinin hesaplamasında kullanmak üzere hazırlanan sektör betalarından oluşmaktadır.

⁴⁶⁷ Google Finance, <http://finance.google.com>, (25 Haziran 2008).

⁴⁶⁸ Dow Jones U.S. Telecommunications Sector Index Fund, S&P Global Telecommunications Sector Index Fund, <http://us.ishares.com>, (17 Temmuz 2008).

⁴⁶⁹ New York University, Total Betas by Sector, <http://pages.stern.nyu.edu>, (27 Ağustos 2008).

Üçüncü grubu oluşturan betalar ise 2002 yılı için yapılan bir araştırmada aynı şirketler için hesaplanan betalardan oluşmaktadır⁴⁷⁰. Kaldıraçlı beta, finansal borçların özkaynaklarla finansal borçların toplamına oranından vergi etkisinin çıkarılmasıyla hesaplanmıştır.

Sermaye piyasası risk primi hesabında aşağıdaki tabloda görülen hesaplama yapılmıştır.

Tablo 6-35 : Risk Primi Hesaplama Tablosu

	Dönem Başı	Dönem Sonu	Değişim
2004 Yılı İMKB 100	18.625	24.972	34,1
Risksiz Getiri Oranı (rf) Ortalama			10,2
Risk Primi			23,9

Kaynak: www.imkb.gov.tr.

Yukarıdaki tabloda sermaye piyasası risk primi hesabı, ihaleye çıkılan yıldan bir önceki yıl itibariyle gerçekleşen İMKB 100 endeksinin değişimi ve daha önce hesaplaması anlatılan risksiz getiri oranının arasındaki fark hesaplanarak yapılmıştır.

Özsermaye maliyeti hesabı yapılırken, risksiz getiri oranı (Rf), beta katsayısı (β) ve piyasa risk primi (Rm) kullanılmış ve formül aşağıdaki gibi oluşmuştur.

Özsermaye Maliyeti (Ce) = Risksiz Getiri Oranı (Rf) + (Beta Katsayısı(β) x Piyasa Risk Primi(Rm))

Kaldıraçlı özsermaye maliyeti hesabında kaldıraçlı beta katsayısı kullanılmıştır. Borçlanma maliyeti hesaplamasında yine şirketin Türkiye’de TL gelir ile faaliyet gösteren bir şirket olduğu gerçeğinden hareketle, kullanacağı dış finansmanı açık pozisyon vermemek ve kur riskine girmemek amacıyla TL kullanacağı düşünülerek T.C. Merkez Bankasınınca ilan edilen bankalarca Yeni Türk Lirası üzerinden açılan mevduata uygulanacağı bildirilen en yüksek ve en düşük faiz oranlarının ortalamasını dış kaynağı sağlayacak bankanın maliyeti kabul ederek, kendine sağlayacağı primin de

⁴⁷⁰ Batelco’s Cost of Capital , A Consultation Document Issued by the Telecommunications Regulatory Authority , 2003, www.tra.org.bh/en/pdf/, (27 Ağustos 2008), s.12.

bir puan olduğu düşünülerek aşağıdaki borçlanma maliyeti hesabı tablosu oluşturulmuştur.

Tablo 6-36 : Borçlanma Maliyeti Hesaplama Tablosu

Tarih	En Az	En Yüksek	Ortalama+1
06.10.2004 - 16.11.2004	17,5	26	22,75
17.11.2004 - 25.11.2004	17,5	26	22,75
26.11.2004 - 20.12.2004	17,5	26	22,75
21.12.2004 - 30.12.2004	15,5	26	21,75
31.12.2004 - 03.01.2005	15,5	26	21,75
04.01.2005 - 11.01.2005	15,5	26	21,75
12.01.2005 - 31.01.2005	14,75	26	21,375
01.02.2005 - 06.02.2005	14,75	24	20,375
07.02.2005 - 09.02.2005	16	24	21
10.02.2005 - 22.02.2005	15,5	24	20,75
23.02.2005 - 09.03.2005	15,5	24	20,75
Ortalama			21,61

Kaynak: www.tcmb.gov.tr.

Yukarıdaki tabloda görülen oranlar, ihalenin ilan edildiği dönem ve sonrası dört aylık dönemde oluşan bankalarca en az ve en çok ödenecek mevduat faizlerini ve bunların ortalamasına bir puan banka primi ilavesiyle oluşan ortalama borçlanma maliyetini birinci senaryo için oluşturmaktadır.

Vergi oranı ihale ilanı tarihinde % 30 olmasına rağmen, bir sene sonra % 20'ye düşürülmüştür. Bu nedenle bu durumun alıcılar tarafından tahmin edilebildiği düşünülerek sonraki yıllar için fiili vergi oranı kullanılmıştır. Toplam finansal borçlar ve özkaynaklar toplamı ilgili yıl tahmini bilançolarından alınmıştır.

Ağırlıklı ortalama sermaye maliyeti aşağıdaki formülle hesaplanmıştır.

$AOSM = \text{Özsermaye Maliyeti } (C_e) \times (\text{Toplam Özkaynaklar } (E) / (\text{Toplam Finansal Borçlar } (D) + \text{Toplam Özkaynaklar } (E))) + \text{Borçlanma Maliyeti } (C_d) \times (\text{Toplam Özkaynaklar } (E) / (\text{Toplam Finansal Borçlar } (D) + \text{Toplam Özkaynaklar } (E))) \times (1 - \text{Vergi } (T))$

Kısaca ; $AOSM = (C_e) \times ((E) / ((D) + (E))) + (C_d) \times ((E) / ((D) + (E))) \times (1 - (T))$

6.4.5. Firma Değeri ve Özsermaye Değerinin Hesaplanması

Yukarıdaki paragraflarda Türk Telekom için hesaplanan net işletme sermayesindeki değişim, nakit akımları ve uygulanacak iskonto oranı belirlenmiştir.

İndirgenmiş nakit akımlarına göre firma değerlemesi iki model kullanılarak yapılmaktadır. Bunlar firmaya olan SNA içeren firma değeri modeli ile özkaynağa olan SNA içeren özsermaye değeri modelidir. Firma değeri modeli de kendi içinde standart firma değeri ve düzeltilmiş firma değeri olarak ikiye ayrılır⁴⁷¹.

Standart firma değeri modelinde temel konu firmanın gelecek dönemlerde faaliyetlerinden yaratacağı SNA tespit etmektir. SNA özsermaye ve borçlanma maliyetinin ağırlıklı ortalamasına eşit bir iskonto oranı ile bugünkü değere indirgenir ve firma değerine ulaşılır.

⁴⁷¹ CHAMBERS, Nurgül, a.g.e., s.219.

Aşağıdaki tabloda Türk Telekom'un yukarıda anlatılan verilere göre standart firma değeri yöntemine göre firma değeri ve özsermaye değeri hesaplaması görülmektedir.

Tablo 6-37 : Standart Firma Değerine Göre Firma Değeri ve Özsermaye Değeri (I.Senaryo)

Milyon TL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
FVÖK	1.988	1.735	2.236	2.271	2.918	3.286	3.762	4.378	4.568	4.696	4.762
Vergi Tutarı	-811	-111	-401	-576	-747	-857	-976	-1.125	-1.177	-1.217	-1.261
Amortismanlar	1.499	1.651	1.663	2.175	1.763	1.281	1.342	1.472	1.556	1.616	1.693
Brüt Nakit Akımları	2.676	3.276	3.498	3.871	3.935	3.710	4.128	4.725	4.946	5.095	5.195
Net İşletme Sermayesindeki Değişim	1.911	-1.000	-134	1.404	969	277	309	377	171	153	154
Yatırımlar	-469	-544	-690	-828	-761	-665	-1.214	-1.289	-1.350	-1.420	-740
Diğer Aktif Pasiflerde Net Değişim	7	50	-81	237	79	85	-104	83	89	95	101
Faaliyetlerle İlgili SNA	4.125	1.782	2.593	4.683	4.222	3.407	3.119	3.897	3.856	3.924	4.709
Yıl	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
İskonto Oranı (Ağırlıklı Ort. Sermaye Mal.)	34,14	29,65	29,65	27,44	28,43	28,97	29,44	30,04	30,70	31,51	32,43
İskonto Faktörü	0,75	0,59	0,46	0,38	0,29	0,22	0,16	0,12	0,09	0,06	0,05
İndirgenmiş Nakit Akımları	3.075	1.060	1.190	1.776	1.208	740	512	477	347	254	214
2016-2026 Yıl İtibariyle Artık Değer	36.204										
Firma ve Özsermaye Değerinin Hesaplanması											
İndirgenmiş Artık Değer	479										
Toplam İndirgenmiş Nakit Akım	10.852										
Firma Değeri	11.332										
Finansal Borçlar	-64										
Nakit Değerler	2.232										
Özsermaye Değeri (Milyon TL)	13.500										
İhale Tarihindeki TCMB \$ Kuru	1,3401										
\$ Olarak Özsermaye Değeri	10.074	Milyon\$									
İhale Edilen Hisse Değeri (% 55)	5.541	Milyon\$									

Yukarıdaki tablo birinci senaryoya göre oluşturulmuştur. Buna göre brüt nakit akımları ve faaliyetlerle ilgili SNA, standart firma değerine göre firmaya olan SNA tablosunda oluşturulmuştur.

İskonto oranını belirleme tablosunda hesaplanan ağırlıklı ortalama sermaye maliyetinin yıl sayısına göre iskonto faktörünün hesaplamasında kullanılmasıyla yıllara göre indirgenmiş nakit akımları hesaplanmıştır.

Şirketin imtiyaz sözleşmesinin bitiş tarihi olan 2026 yılı ile tahmin döneminin bitiş tarihi olan 2015 tarihi arasındaki süre artık değer hesabında kullanılmıştır. Ağırlık ortalama sermaye maliyetine göre hesaplanmış indirgenmiş nakit akımları ve indirgenmiş artık değer toplamıyla firma değeri 11.332 milyon TL olarak hesaplanmıştır.

Bu tutardan dönem başı finansal borçlar düşülüp, dönem başı nakit değerler eklendiğinde şirketin standart firma değerine göre özsermaye değeri hesabına ulaşılmıştır. Bu tutar 13.500 milyon TL'dir. Türk Telekom'un ihalesine girip son ikiye kalan şirketlerin ödemelerini \$ olarak yapacağı düşünüldüğünde, hesaplanan özsermaye değeri ihalenin yapıldığı tarihteki merkez bankası kuruna bölüldüğünde şirketin \$ olarak özsermaye değeri 10.074 milyon \$ dır. Bunun ihale edilen % 55 hisse karşılığı ise 5.541 milyon \$ dır. İkinci senaryoya göre hesaplanan standart firma değerine göre standart firma değeri ve özsermaye değeri özet çalışması aşağıdadır.

Tablo 6-38 : Standart Firma Değerine Göre Firma Değeri ve Özsermaye Değeri (II. Senaryo)

Firma ve Özsermaye Değerinin Hesaplanması	
İndirgenmiş Artık Değer	1.562
Toplam İndirgenmiş Nakit Akım	14.407
Firma Değeri	15.969
Finansal Borçlar	-64
Nakit Değerler	2.232
Özsermaye Değeri (Milyon TL)	18.137
İHALE TARİHİNDEKİ TCMB \$ KURU	1,3401
\$ OLARAK ÖZSERMAYE DEĞERİ	13.534 Milyon\$
İHALE EDİLEN HİSSE DEĞERİ (% 55)	7.444 Milyon\$

Yukarıdaki tabloda hesaplanan firma değeri ve özsermaye değeri birinci senaryoya göre daha yüksek çıkmıştır. Çünkü kullanılan veriler değerlendirme için en iyimser verilerdir.

Üçüncü senaryoya göre hesaplanan standart firma değerine göre standart firma değeri ve özsermaye değeri özet çalışması aşağıdadır.

Tablo 6-39 : Standart Firma Değerine Göre Firma Değeri ve Özsermaye Değeri (III. Senaryo)

Firma ve Özsermaye Değerinin Hesaplanması	
İndirgenmiş Artık Değer	197
Toplam İndirgenmiş Nakit Akım	8.917
Firma Değeri	9.114
Finansal Borçlar	-64
Nakit Değerler	2.232
Özsermaye Değeri (Milyon TL)	11.282
İHALE TARİHİNDEKİ TCMB \$ KURU	1,3401
\$ OLARAK ÖZSERMAYE DEĞERİ	8.419 Milyon\$
İHALE EDİLEN HİSSE DEĞERİ (% 55)	4.630 Milyon\$

Üçüncü senaryoya göre oluşturulan standart firma değeri ve özsermaye değerine göre en düşük değere ulaşılmıştır. İkinci senaryonun aksine en kötümser veriler kullanılmıştır.

Düzeltilmiş firma değeri modeli, vergi yararının dikkate alınmasından sonra uygun bir iskonto oranı kullanılarak gelecekte elde edilecek nakit akımlarının bugünkü değerinin hesaplanması esasına dayanır⁴⁷².

Yukarıda standart firma değerine göre yapılan hesaplama, düzeltilmiş firma değerine göre de yapılacaktır.

⁴⁷² CHAMBERS, Nurgül, a.g.e., s.220.

Aşağıda düzeltilmiş firma değeri ve özsermaye değerine göre yapılmış hesaplama ve I. senaryoya göre oluşturulmuş tablo mevcuttur.

Tablo 6-40 : Düzeltilmiş Firma Değerine Göre Firma Değeri ve Özsermaye Değeri (I. Senaryo)

Milyon TL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
FVÖK	1.988	1.735	2.236	2.271	2.918	3.286	3.762	4.378	4.568	4.696	4.762
Vergi Tutarı	-811	-111	-401	-576	-747	-857	-976	-1.125	-1.177	-1.217	-1.261
Amortismanlar	1.499	1.651	1.663	2.175	1.763	1.281	1.342	1.472	1.556	1.616	1.693
Brüt Nakit Akımları	2.676	3.276	3.498	3.871	3.935	3.710	4.128	4.725	4.946	5.095	5.195
Net İşletme Sermayesindeki Değişim	1.911	-1.000	-134	1.404	969	277	309	377	171	153	154
Yatırımlar	-469	-544	-690	-828	-761	-665	-1.214	-1.289	-1.350	-1.420	-740
Diğer Aktif ve Pasiflerdeki değişimler	7	50	-81	237	79	85	-104	83	89	95	101
Faaliyetlerle İlgili SNA	4.125	1.782	2.593	4.683	4.222	3.407	3.119	3.897	3.856	3.924	4.709
Yıl	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
İskonto Oranı (Özsermaye Maliyeti)	34,1	34,1	34,1	34,1	34,1	34,1	34,1	34,1	34,1	34,1	34,1
İskonto Faktörü	0,745	0,556	0,414	0,309	0,230	0,172	0,128	0,095	0,071	0,053	0,040
İndirgenmiş Nakit Akımları	3.075	990	1.074	1.446	972	585	399	372	274	208	186
2016-2026 Yıl İtibariyle Artık Değer	36.204										
Fin. Giderler Üzerinden Elde Edilecek Vergi Avantajının İndirgenmesi											
Finansal Giderler	-7	-56	-272	-10	-4	-4	-8	-13	-17	-19	0
Vergi Oranı	30	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20
Finansal Giderl. Oluşan Vergi Avantajı	2	11	54	2	1	1	2	3	3	4	0
Yıl	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
İskonto Oranı (Borçlanma Maliyeti)	21,6	21,6	21,6	21,6	21,6	21,6	21,6	21,6	21,6	21,6	21,6
İskonto Faktörü	0,822	0,676	0,556	0,457	0,376	0,309	0,254	0,209	0,172	0,141	0,116
İndirgenmiş Fin. Gider Vergi Avantajı	2	8	30	1	0,3	0,3	0,4	0,5	0,6	0,5	0,0
Firma ve Özsermaye Değerinin Hesaplanması											
İndirgenmiş Artık Değer	402										
Toplam İndirgenmiş Nakit Akımları	6.506										
Toplam İndirgenmiş Fin. Gider Vergi Avantajı	43										
Firma Değeri	6.951										
Finansal Borçlar	-64										
Nakit Değerler	2.232										
Özsermaye Değeri	9.120										
İhale Tarihindeki Tcmb \$ Kuru	1.3401										
\$ Olarak Özsermaye Değeri	6.805	Milyon\$									
İhale Edilen Hisse Değeri %55	3.743	Milyon\$									

Yukarıda birinci senaryoya göre oluşturulan tabloda firma değeri 6.951 milyon TL, özsermaye değeri 9.120 milyon TL olarak hesaplanmıştır.

Önceki tabloda olduğu gibi ihale günündeki kura bölündüğünde ihale eden tutara karşılık gelen özsermaye değeri 3.743 milyon \$'dır.

Aşağıda ikinci senaryoya göre oluşturulan düzeltilmiş firma değerine göre firma değeri ve özsermaye değeri tablosu özeti görülmektedir.

Tablo 6-41 : Düzeltilmiş Firma Değerine Göre Firma Değeri ve Özsermaye Değeri (II. Senaryo)

Firma ve Özsermaye Değerinin Hesaplanması	
İndirgenmiş Artık Değer	1.448
Toplam İndirgenmiş Nakit Akımları	10.220
Toplam İndirgenmiş Fin. Gider Vergi Avantajı	45
Firma Değeri	11.713
Finansal Borçlar	-64
Nakit Değerler	2.232
Özsermaye Değeri	13.881
İHALE TARİHİNDEKİ TCMB \$ KURU	1,3401
\$ OLARAK ÖZSERMAYE DEĞERİ	10.358 Milyon\$
İHALE EDİLEN HİSSE DEĞERİ	5.697 Milyon\$

Yukarıdaki tabloya göre firma değeri iyimser verilerle 13.881 milyon TL karşılığı 10.358 milyon \$'dır.

Aynı yöntemin üçüncü senaryoya göre sonuçları aşağıdadır.

**Tablo 6-42 : Düzeltilmiş Firma Değerine Göre Firma Değeri ve Özsermaye Değeri
(III. Senaryo)**

Firma ve Özsermaye Değerinin Hesaplanması	
İndirgenmiş Artık Değer	154
Toplam İndirgenmiş Nakit Akımları	4.733
Toplam İndirgenmiş Fin. Gider Vergi Avantajı	42
Firma Değeri	4.929
Finansal Borçlar	-64
Nakit Değerler	2.232
Özsermaye Değeri	7.097
İHALE TARİHİNDEKİ TCMB \$ KURU	1,3401
\$ OLARAK ÖZSERMAYE DEĞERİ	5.296 Milyon\$
İHALE EDİLEN HİSSE DEĞERİ	2.913 Milyon\$

Yukarıdaki tablo sonuçlarına göre, şirketin özsermaye değeri 7.97 milyon TL karşılığı 5.296 milyon \$'dır.

Özsermaye değeri modeli bir firmanın tahmin dönemi ve sonrasında ortaklarına dağıtabileceği net nakit akımlarını kaldırıcı özsermaye maliyetini kullanarak bugüne indirir. Bu modelin temel dayanağı, tahmini finansal tablolar üzerinden oluşacak nakit akımları içinden firmanın gelecek yıllarda ortaklarına dağıtabileceği nakit akımlarını tespit etmektir⁴⁷³.

Aşağıdaki paragraflarda, yukarıda tespit edilen senaryolar çerçevesinde, özsermaye değeri modeline göre Türk Telekom'un özsermaye değerleri hesaplanacaktır.

⁴⁷³ CHAMBERS, Nurgül, a.g.e., s.221.

Özsermaye değerine göre şirketin özsermaye değeri hesabı birinci senaryo verileriyle aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 6-43 : Özsermaye Değerine Göre Türk Telekom Özsermaye Değeri (I. Senaryo)

Milyon TL	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Net Dönem Karı / Zararı	1.717	2.198	2.553	2.302	2.986	3.426	3.905	4.499	4.710	4.867	5.043
Amortismanlar	1.499	1.651	1.663	2.175	1.763	1.281	1.342	1.472	1.556	1.616	1.693
Brüt Nakit Akımları	3.217	3.849	4.216	4.477	4.749	4.707	5.247	5.971	6.266	6.483	6.736
Net İşletme Sermayesindeki Değişim	1.393	245	37	-4.124	-1.283	-1.760	-1.088	-1.100	-707	-644	-1.346
Yatırımlar	-469	-544	-690	-828	-761	-665	-1.214	-1.289	-1.350	-1.420	-740
Diğer Aktif Pas. Net Değişim	7	50	-81	237	79	85	-104	83	89	95	101
Kredi Kullanımları ve Ödeme Öncesi Nakit Akımları	4.148	3.600	3.482	-238	2.785	2.368	2.841	3.666	4.298	4.514	4.752
Kredi Ana Para Ödemeleri	-7	-108	-471	-457	-430	-171	-184	-334	-536	-723	-808
Yeni Kredi Kullanımları	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Hissedarlara Olan Net Nakit Akımları	4.141	3.492	3.011	-695	2.355	2.197	2.657	3.332	3.763	3.792	3.944
Yıl	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
İskonto Oranı (Kaldıraçlı Özsermaye Maliyeti)	34	39	39	42	41	40	39	39	38	37	36
İskonto Faktörü	0,745	0,516	0,370	0,248	0,182	0,133	0,097	0,073	0,055	0,042	0,034
İndirgenmiş Nakit Akımları	3.087	1.801	1.115	-172	428	291	259	242	206	161	133
2016-2026 Yıl İtibariyle Artık Değer	48.276										
Özsermaye Değerinin Hesaplanması											
İndirgenmiş Artık Değer	403										
Toplam İndirgenmiş Nakit Akımları	7.551										
Özsermaye Değeri	7.954										
İhale Tarihindeki Tcmb \$ Kuru	1,3401										
\$ Olarak Özsermaye Değeri	5.935	Milyon\$									
İhale Edilen Hisse Değeri	3.264	Milyon\$									

Yukarıdaki tabloya göre şirketin özsermaye değeri modeline göre özsermayesi 7.954 milyon \$'dır. Bunu \$ karşılığı 5.935 milyon \$'dır. Satılan hisse karşılığı ise 3.264 milyon \$'dır.

Aşağıdaki tabloda ikinci senaryo verileri kullanılarak oluşturulan özsermaye değeri yöntemine göre özsermaye değeri hesabı özeti bulunmaktadır.

Tablo 6-44 : Özsermaye Değerine Göre Türk Telekom Özsermaye Değeri (II. Senaryo)

Özsermaye Değerinin Hesaplanması	
İndirgenmiş Artık Değer	1.565
Toplam İndirgenmiş Nakit Akımları	10.398
Özsermaye Değeri	11.963
İHALE TARİHİNDEKİ TCMB \$ KURU	1,3401
\$ OLARAK ÖZSERMAYE DEĞERİ	8.927 Milyon\$
İHALE EDİLEN HİSSE DEĞERİ	4.910 Milyon\$

Yukarıdaki tabloya göre şirketin özsermaye değeri 11.963 milyon TL çıkmaktadır. Bunun karşılığı 8.927 milyon \$'dır.

Aşağıdaki tabloda aynı yöntemin üçüncü senaryo verilerine göre sonuçları mevcuttur.

Tablo 6-45 : Özsermaye Değerine Göre Türk Telekom Özsermaye Değeri (III. Senaryo)

Özsermaye Değerinin Hesaplanması	
İndirgenmiş Artık Değer	147
Toplam İndirgenmiş Nakit Akımları	6.193
Özsermaye Değeri	6.340
İHALE TARİHİNDEKİ TCMB \$ KURU	1,3401
\$ OLARAK ÖZSERMAYE DEĞERİ	4.731 Milyon\$
İHALE EDİLEN HİSSE DEĞERİ	2.602 Milyon\$

Yukarıdaki tabloya göre şirketin özsermaye değeri 6.340 milyon TL çıkmaktadır. Bunun karşılığı 4.731 milyon \$'dır.

Aşağıdaki tabloda, İNA yönteminde farklı senaryolara göre hesaplanmış firma değerlerinin karşılaştırılması görülmektedir.

Tablo 6-46 : Türk Telekom Değerleme Sonuçlarının Karşılaştırılması

% 100'üne İsbet Eden Tutar	Senaryolar			
	(Milyon \$)	I	II	III
Standart Firma Değeri Modeli	10.074	13.534	8.419	10.676
Düzeltilmiş Firma Değeri Modeli	6.805	10.358	5.296	7.486
Özsermaye Değeri Modeli	5.935	8.927	4.731	6.531
Ortalama	7.605	10.940	6.149	8.231

% 55'ine İsbet Eden Tutar	Senaryolar			
	(Milyon \$)	I	II	III
Standart Firma Değeri Modeli	5.541	7.444	4.630	5.872
Düzeltilmiş Firma Değeri Modeli	3.743	5.697	2.913	4.117
Özsermaye Değeri Modeli	3.264	4.910	2.602	3.592
Ortalama	4.183	6.017	3.382	4.527

Yukarıdaki tabloda görünen sonuçları, iki ayrı veriyle yorumlamak gerekecektir. Bunlardan birincisi değerlendirme komisyonu tarafından hesaplanan Türk Telekom'un en düşük firma değeri, ikincisi Türk Telekom'un % 55'ini özelleştirme yoluyla satın alan şirketin verdiği değerdir.

Yukarıdaki bölümlerde anlatıldığı gibi, değerlendirme komisyonunun Türk Telekom için belirlediği en düşük fiyat dokuz milyar \$'dır. Bu çalışmada değerlendirme modeli oluşturulurken kullanılan verilere göre oluşturulan ve II. senaryonun oluşumunda kullanılan verilerle değerlendirme komisyonunun rakamlarıyla çok uzak olmayan sonuçlara ulaşılmıştır.

Yapılan hesaplamalara göre en yüksek firma değeri ve özsermaye değeri standart firma değeri yöntemine ve ikinci senaryo kabullerine göre yapılan hesaplamada çıkmış, en düşük özsermaye değeri ise özsermaye değeri yöntemine üçüncü senaryo kabulleri uygulandığında çıkmıştır.

Hisseleri satın alan şirketin ödediği rakam, Türk Telekom hisselerinin % 55'ine 6.550 milyon \$'dır. Yukarıdaki hesaplamalara göre bu tutar beklenen rakamın üzerindedir.

Ekonominin içinde bulunduğu durum ve gelecek hakkındaki belirsizlik, iskonto oranının belirlenmesini güçleştirmektedir. Türkiye gibi ülkelerdeki değişkenlik nedeniyle, 1-2 yıl gibi kısa vadelerde bile koşulların ne olacağını uygun hata sınırları içinde tahmin etmek mümkün değildir. Değerleme çalışmasının yapıldığı tarihlerdeki faiz oranlarının esas alınması doğru değerlere ulaşmayı zorlaştırabilmektedir⁴⁷⁴.

Yukarıdaki modellemede kullanılan veriler, yatırımcının bakış açısı ya da beklentileriyle farklılık gösterebilir. Yatırımcının beklentilerine ek olarak şirketi devir aldıktan sonra yapacağı değer yaratımı yönetiminin de oldukça önemi vardır.

Şirketin değer yaratması için, varlıklardan sağlanan nakit girişlerinin artırılması, gelirlerde beklenen büyüme oranlarının yükseltilmesi, büyüme döneminin uzatılabilmesi için gerekli koşulların sağlanması ve kullanılan iskonto oranı olarak kullanılan sermaye maliyetinin düşürülmesi gerekmektedir⁴⁷⁵.

Yatırımcı kuruluş, değer yaratımı etkileyen maddi ve maddi olmayan unsurları iyi yönettiği zaman belli bir bedel ödeyerek elde ettiği şirketin hisse değerini arttıracak ve kendisi elde edeceği kar paylarını arttıracaktır⁴⁷⁶.

Şirketin kullandığı yabancı kaynaklar, yerli para birimi olarak daha yüksek maliyetlere yol açarken, değer yaratımı yönetimiyle, daha uygun dış kaynaklı yabancı para ile daha düşük maliyetler oluşturulabilir. Bu da şirketin hesaplanan değerinden daha yüksek değerlere ulaşılmasını sağlar.

Yukarıda kullanılan değerlendirme modeliyle, şirketin bağımsız denetimden geçmiş ve uluslararası muhasebe standartlarına göre hazırlanmış finansal verilerinden faydalanılmıştır. Şirketin hisse değerine ilave olarak, şirketin sahip olduğu aktiflerin, özellikle duran varlıkların güncel değeri, şirketin sahip olduğu marka ve patentlerin değeri, lisans hakkının değeri de önemli değer arttırıcı unsurlardır.

⁴⁷⁴ ALTINTAŞ, M.Berra, a.g.e., s.177.

⁴⁷⁵ GÖKÇEN, Gürbüz, Ekonomik Katma Değer (EVA), Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı: 24, Ekim 2004, s.106.

⁴⁷⁶ CHAMBERS, Nurgül, a.g.e., s.23.

Türk Telekom'un oluşan değerleri ile ilgili fikir verebilmek için Türk Telekom'un özelleşmesi, halka arzı ve yatırımcı şirket tarafından yapılan hisse satışlarındaki fiyat gerçekleştirmeleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 6-47 : Türk Telekom Farklı Hisse Bedelleri Gerçekleşmesi

İşle m Yılı	Yapılan İşlem	İşlem Tutarı (000TL)	Hisse Payı	Birim Hisse Değeri(TL)	\$ Kur	İşleme Göre Oluşan Türk Telekom Değeri (\$)
2005	% 55 Blok Satış	7.860.000	55	4,08	1,2	11.909.091
2008	Oger Telekom % 35'i Satışı	3.070.124	19	4,62	1,2	13.465.455
2008	% 15 Halka Arz	2.415.000	15	4,60	1,2	13.416.667
2008	İMKB (31.12.08) Kapanış Fiyatı	3.654.000	30	3,48	1,2	10.150.000

Kaynak: SPK Onaylı Halka Arz Sirküleri, Bağımsız Denetim Raporları, İMKB.

Türk Telekom'un özelleştirildikten sonra farklı işlemlerde oluşan değerlerine ilişkin tablo yukarıdadır. Bu tabloda \$ karşılığının hesabında döviz kuru sabit alınmıştır.

Türk Telekom'un % 55 ortağı olan Oger Telecom'un % 35 hissesi STC Turkey Holding Ltd. ye 09 Şubat 2008 tarihinde 2,55 milyar \$'a satılmıştır⁴⁷⁷. Bu rakam Türk Telekom'un % 19'una denk gelmektedir.

Tabloya göre Türk Telekom'un en düşük değeri 31.12.2008 tarihinde İMKB'de oluşmuştur. Bu birim hisse değerlerinden de anlaşılmaktadır. Küresel krizin etkisi ile dünya borsalarındaki olumsuz gelişimin etkisiyle İMKB'de işlem gören hisseler de olumsuz etkilenmiştir.

Blok satıştan elde edilen gelir 31 Aralık 2008 fiyatından sonraki en düşük değerdir. En yüksek değer Oger Telecom tarafından yapılan Turkey Holding Ltd. ye hisse satışında oluşmuştur.

⁴⁷⁷ SPK Onaylı Sirküler, s.6.

7. SONUÇ

Özelleştirmeler gelişmiş ülkelerde bir ekonomik politika aracı olurken, finansal sıkıntı içine düşen ülkelerde, politikacıların günü kurtarma düşünceleri ve uluslararası finans kuruluşlarının da etkisiyle kurtarıcı olarak görülmüşler fakat tek başına yeterli olmadığı yaşanan deneyimler sonucu anlaşılmıştır. Bunun nedenleri, ülkelerin özelleştirmenin tanımını tam sindirememesi, yaşanmış ülke deneyimlerinden yeterince yararlanılmaması, özelleştirmenin tek başına bir finans kaynağı olarak görülmesi ve halka doğru anlatılamamasıdır.

Bugün, özelleştirmenin ana hedefleri; devletin sanayi ve ticari aktivitelerdeki payının en aza indirilmesi, rekabete dayalı piyasa ekonomisinin oluşturulması, devlet bütçesi üzerindeki KİT finansman yükünün azaltılması, sermaye piyasasının geliştirilmesi, atıl birikimlerin ekonomiye kazandırılması ve özelleştirmeden elde edilecek kaynakların altyapı yatırımlarına yönlendirebilmesi olmalıdır. Özelleştirmenin amaçları açıkça ortaya konmalı ve etkin bir özelleştirme kurumu faaliyet göstermelidir.

Bunun için de uygun özelleştirme yöntemleri geliştirilmeli, açık ve şeffaf bir iş akışı uygulanmalıdır, uygun bir değerlendirme yöntemi seçilmeli ve özelleştirme öncesinde, yeniden yapılandırma çalışmaları tamamlanıp yasal ve kurumsal alt yapı oluşturulmalıdır, özelleştirme programı ekonomik reformların bir parçası olarak ele alınmalı ve çalışanları koruyucu tedbirler geliştirilmelidir ve özelleştirmeden gelir elde etmekten daha çok, sermayenin tabana yayılması amaçlanmalıdır.

Kriz yıllarında bireysel davranışlarda olduğu gibi, kurumlar da satın alma isteklerini azaltmakta ve likit kalmaya çalışmaktadır. Bu nedenle incelenen örneklerde özelleştirmelerin kriz yıllarında belirgin bir şekilde azaldığı görülmektedir. Çalışmanın hazırlandığı tarihlerde sürmekte olan küresel kriz sonucunda ABD ve Avrupa'da bir çok özel bankaya ve şirkete devlet ortak olmak durumunda kalmıştır. Küreselleşme ve kapitalizmin merkezleri, kriz zamanlarında savunmakta oldukları ve gelişmekte olan ülkelere finansal yardım yaparken zorunlu tuttıkları ekonomi politikalarından, kendileri zorda kalınca düşünmeden vazgeçmişlerdir.

Özelleştirme değişik kesimlerde değişik tepkilere neden olmuştur. Özelleştirme karşıtı olanlar, özelleştirmenin yabancıların milli varlıkları sömürsünü arttıracacağını, özel tekeller yaratacağını, fiyatların düşmeyeceğini aksine artacağını, satılan şirketlerin değerinin altında satıldığını, satın alanların karı hedefleyip kaliteden taviz vereceğini, özelleştirmenin tek başına bir finans aracı olmayacağını ve bir kerelik gelir elde edilir değil sürekli gelir sağlayacak yöntemlerle yapılması gerektiğini savunmaktadırlar.

Özelleştirme taraftarları ise özelleştirme sayesinde servetin tabana yayılmasının kolaylaşacağını, etkinlik ve verimliliğin artacağını, devlet kurumlarının savurganlığını ve devletin piyasalara müdahalesini engelleyeceğini, rekabeti arttırarak kaliteyi yükseltip fiyatları düşüreceğini, serbest piyasayı destekleyeceğini, tekelleşmeyi ve politikacı müdahalesini engelleyeceğini savunmaktadırlar. Ayrıca özelleştirmenin sermaye piyasalarının gelişimini destekleyeceğini ve devletin hakem olarak daha başarılı olmasını sağlayacağını da belirtmektedirler.

Özelleştirmede asıl amacın gelir sağlamak olduğu düşünülen ekonomilerde, teknolojinin gelişimiyle ve değerlendirilmesiyle, özelleştirme uygulamalarında gözde sektör telekom sektörü olmuştur. 1990'lı yılların sonları, 2000'li yılların başlangıcında teknoloji şirketleri tüm yatırımcıların gözdesi durumunda ve geleceğe en iyi yatırım olarak görülmekteydi. Bunların içinde de iletişimi sağlayan, sonuca ulaşmayı hızlandıran teknolojilerin en yoğun kullanıldığı telekom şirketleri bu yıllarda yatırımcılar tarafından ilgi görmekteydi. Birçok ülke bu tarihlerde telekom şirketlerini özelleştirmiş ya da çalışmalarına başlamıştır.

Devlet şirketlerinin özelleştirilmesine karar verildiğinde yapılması gerekenler konusunda bir takım öneriler sunulabilir. Bunlar aşağıda belirtilmiştir.

- a) Özelleştirme yöntemi iyi seçilmeli, hisselerin tek elde toplanmamasına özen gösterilmeli,
- b) Dünya uygulamaları iyi incelenmeli,
- c) Özelleştirme gelirleri, yeni teknoloji ithali ve yeni yatırımların finansmanına ayrılmalı,
- d) Devlet tekelleri özelleştirilirken, özel kesim tekelleri yaratılmamalıdır,

- e) Firma değerinin, piyasada sunum ve isteme göre belirlenmesine zen gösterilmeli,
- f) Değerleme sonuçları halka açıklanmalı, halk mutlaka aydınlatılmalı ve desteği sağlanmalı,
- g) alışanların işsiz kalmamasına zen gösterilmelidir ve devletin düzenleyici rolünü güçlendiren düzenlemeler yapılmalıdır.

Türkiye yaşanan deneyimler ve uluslararası gerçekleşmeleri de dikkate alarak, önce sektörü düzenlemiş, daha sonra serbestleşmenin yolunu açacak hukuki düzenlemeler yapmış ve devamında Türk Telekom gibi dev bir KİT'ini zelleştirmiştir. Türk Telekom'un özelleştirilmesinden elde edilen gelir, zelleştirimin zamanlaması açısından ve sabit hat satan bir şirketin isim hakkının 21 yıllığına imtiyaz sözleşmesiyle kiraya verilmesi açısından düşük değildir.

Burada eleştirilecek olan konular; zelleştirme yapılıp yapılmaması gereği, zamanlama, zelleştirme yöntemi ve hkmete verilen tavizlerle rekabetin zarar görmesidir. Türk Telekom halka açılırken yatırımcıyı çekmek için ileri sürülen nedenler pazar hakimiyeti, güçlü finansal performans, gelişmiş telekom alt yapısı, ADSL pazarında güçlü büyüme potansiyeli, mobil telefonda büyüme potansiyeli, yüksek temettü potansiyeli, bu güne kadar İMKB'de yapılan en büyük arz olacağıdır.

Türk Telekom'un bir KİT olarak siyasetin etkisinden kurtarılarak, yeniden organize edilmesiyle gelire dönüşecek bu araçlardan yerli yatırımcının yararlanmasını ve elde edilen gelirin yurtiçinde kalmasını sağlayacak bir yapılanma ile özelleştirmeden sağlanması hedeflenenden daha karlı sonuçlara gitmesi sağlanabilirdi. Türk Telekom halka arz edilerek, stratejik ortaklıkla, hem devletin hem de sermaye piyasalarının denetiminde kalarak yapılanması ve Türk ekonomisine daha faydalı olması sağlanabilirdi.

Türk Telekom'un değerini ve gelirini yükseltebilmesi, alternatif operatörler karşısında uzun süreli ayakta kalabilmesi için öneriler aşağıda sunulmuştur.

- a) Müşteri odaklı yaklaşım ile müşteriyi daha iyi tanıma,
- b) Müşteri ihtiyaçlarına göre tarife planları belirleme,
- c) Fiyatlandırma politikasında esneklik,
- d) Müşteriyi sınıflandırarak kaliteli müşteriyi teşvik etmek,
- e) Arıza oranının kabul edilebilir oranlara düşürülmesi,
- f) Sürekli performans denetimi yapmak ve interneti kullanarak müşteriye hızlı ulaşımı sağlamak ve arıza onarım süresini kabul edilebilir zamanlamaya çekmek gibi hedefleri olmalıdır.

Teknoloji, geliştikçe ucuzlamaktadır. Bu nedenle zaten alternatif teknolojilerin (mobil, internet teknolojileri gibi) varlığı sabit hat satan bir şirketin değerini düşürmektedir. Özelleştikten sonra Türk Telekom'un yatırımcıları dünya uygulamalarında olduğu gibi yakınsamayı sağlayacak adımları atmış ve birçok alternatif teknoloji şirketini ve destek şirketini satın almıştır. Bu şirketleri devlet sahipliğinde de satın almak mümkündür, çünkü Türk Telekom'un nakit varlığı ve kredibilitesi buna yeterlidir.

Zamanlama açısından değeri incelendiğinde, özelleştirildiği tarihte hem dünya üzerindeki finansal kriz beklentilerinin yoğunlaşması, hem bu tür sabit hat şirketlerinin değerinin düşmeye başlaması nedeniyle satıldığı günün koşullarına göre kötü sayılmayabilecek ama geçmişte özelleştiğinde getireceği değere göre düşük fiyatla satılmıştır. Özel sektörün, adil bir rekabet ortamı oluşturulabildiği takdirde çok hızlı büyüyen ve karlılığı da yüksek olan bu pazarda faaliyet göstermesi tercih edilen yöntem olmalıdır. Yalnızca bunun için serbestleştirme ve özelleştirmenin başarıyla gerçekleştirilmesi gerekmekte, bu da politika belirleyici ve uygulayıcıların amaçlarının net olması ve bu amaca ulaşabilmek için gerekli politikaların belirlenerek eksiksiz uygulanması, kısacası kararlı bir siyasi irade gereklidir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

KİTAPLAR

- AFŞAR, Muharrem, Türkiye’de KİT’lerde Özelleştirme ve Verimlilik İlişkisi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1999.
- AKALIN, Güneri, KİT’ler ve Özelleştirilmeleri, Gazi Kitapevi, Ankara, 2003.
- AKALIN, Güneri, Özelleştirme Tartışmaları, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1994.
- AKDOĞAN, Nalan, TENKER, Nejat, Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri, Gazi Kitabevi, Ankara, 1998.
- AKGÜÇ, Öztin ve Diğerleri, Özelleştirme Değil Kamulaştırma, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996.
- AKGÜÇ, Öztin, Finansal Yönetim, Muhasebe Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1994.
- ALPER, Yusuf, İktisadi Amaçları ve Sosyal Sonuçlarıyla Özelleştirme, Sağlık İş Yayınları, Ankara, 1994.
- ALTINTAŞ, M.Berra, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi ve Özelleştirmenin Sermaye Piyasasına Etkileri, SPK Yayınları, Yayın No: 8, Ankara, 1988.
- APAK, Sudi, Türkiye’de ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Uygulamaları, Anahtar Yayınevi, İstanbul, 1993.
- ATASOY, Veysel, Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme Sorunu, Nurol Matbaacılık, Ankara, 1993.
- BAYTAN, İlhan, Özelleştirme, TRT Basım Yayın Müdürlüğü, Ankara, 1999.
- BERK, Niyazi, Finansal Yönetim, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2002.
- BİLGİN, Mehmet Hüseyin, KARABULUT, Gökhan, ONGAN, Hakan, Finansal Krizlerin İşletmelerin Finansman Yapıları Üzerindeki Etkileri, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 2002 – 41, İstanbul, 2002.
- BRADFORD, Cornell, Corporate Valuation, Tools for Effective Appraisal and Decision Making, Irwin Professional Publishing Inc, New York, 1993.
- BRUCKER, Herbert, Privatization in Eastern Germany A Neo-Institutional Analysis, Cass Press, London, 1997.
- CEVİZOĞLU, M. Hulki, Türkiye’nin Gündemindeki Özelleştirme, İlgı Yayıncılık, İstanbul, 1989.

- CHAMBERS, Nurgül, Firma Değerlemesi, Avcıol Basım Yayın, İstanbul, 2005.
- ÇETİNKAYA, Özhan, Türkiye’de Devlet İşletmeciliği ve Özelleştirme, Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa, 2001.
- DEMİRKOL, İsmet, Türkiye’de Yapılan Özelleştirme Çalışmaları ve Enerji Sektörü Uygulamaları, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2003.
- DİNLER, Zeynel, İktisada Giriş, Ekin Yayınları, Bursa, 1997.
- DOĞAN, Yahya, Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme, Fakülteler Kitapevi, İzmir, 1993.
- DRUCKER, Peter F., Yeni Gerçekler, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992.
- EĞİLMEZ, Mahfi, KUMCU, Ercan, Ekonomi Politikası- Teori ve Türkiye Uygulaması, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008.
- ERDİNÇ, Yaşar, 36/42 Para Harekatı-Krizlerin Belgesel Romanı, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- ESEN, Hikmet, Fransa’da Özelleştirme Uygulamaları, Özelleştirmenin Kurumsal Yapısı ve Gelirlerin Kullanımı, Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Yayın No: 20, Ocak 1999.
- FRIEDMAN, Milton, Kapitalizm ve Özgürlük, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1988.
- GAGE, W.L., Değer Analizi, Milli Produktivite Merkezi Yayınları, Yayın No: 44, Ankara, 1969.
- Gazi Üniversitesi, İletişim Sektörünün Dünü ve Bugünü, Gazi Üniversitesi Maliye-Vergi Hukuku Uygulama Araştırma Merkezi, Ankara, 2008.
- GÖKKAYA, Hacı Duran, Özelleştirmeye Bir Bakış, Gün Yayınları, Ankara 2007.
- KAFAOĞLU, Arslan Başer, KİT Gerçeği ve Özelleştirme, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1995.
- KAZGAN, Gülten, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1988.
- KOÇ, Yıldırım, Özelleştirme-Türkiye’yi Parçalamanın Bir Aracı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005.
- KORAY, Meryem, Sosyal Politika, Ezgi Kitapevi, Bursa, 2000.
- KRUGMAN, Paul, Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü, Literatür Yayınları, İstanbul, 2008.

- MAYER, Colin, MEADOWCROFT, Shirley, "Selling Public Assets: Techniques and Financial Implications", Privatisation and Regulation The UK Experience, Clarendon Press, Oxford, 1986.
- MÜSLÜMOV, Alövsat, 21.Yüzyılda Türkiye'de KOBİ'ler: Sorunlar Fırsatlar ve Çözüm Önerileri, Literatür Yayınları, İstanbul, 2002.
- ÖNDER, İzzettin, Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme, Şafak Matbaacılık, Ankara, 1994.
- ÖNER, Engin, KİT'ler Özelleştirilmeli mi?, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Z.F. Fındıkoğlu Araştırma Merkezi Yayını, No:77, Erzurum, 1993.
- PARASIZ, İlker, Para, Banka ve Finansal Piyasalar, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1994.
- SAYBAŞILI, Kemali, "Mali Bunalım, İktisat Siyaseti ve Özelleştirme", Özelleştirme Tartışmaları, Bağlam yayıncılık, İstanbul, 1994.
- SARIASLAN, Halil, KİT'ler ve Özelleştirme-Türkiye'nin Sektörel Analizi, TEK Yayınları, Ankara, 1998.
- SAVAS, E.S., Daha İyi Devlet Yönetiminin Anahtarı Özelleştirme, Ergün YENER(çev.), Milli Prodüktivite Merkezi Yayını, Ankara, 2003.
- SÖNMEZ, Sinan, "Kriz, Devlet Müdahalesi ve Özelleştirme", Özelleştirme Tartışmaları, Bağlam yayıncılık, İstanbul, 1994.
- TANÖR, Reha, Türk Sermaye Piyasası-Halka Arz, Beta Basım A.Ş., İstanbul, 2000.
- THUROW, Lester C., Kapitalizmin Geleceği, Sabah Yayınları, İstanbul, 1997.
- ULUSOY, Ahmet, "Özelleştirme: Piyasa Ekonomilerinden Dersler", SPK Yayını, Yayın No: 56, Ankara, 1997.
- YASİN, Melikşah, Özelleştirmenin Hukuki Rejimi, Beta Basım A.Ş., İstanbul, 2007.
- YAŞAR, Süleyman, Özelleştirme, Creative Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- YAŞAR, Süleyman, Türkiye'de Kullanılan Özelleştirme Yöntemlerinin Analizi, Beta Basım A.Ş., İstanbul, 2007.
- ZARAKOLU, Avni, Ekonominin Temel İlkeleri, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983.

SÜRELİ YAYINLAR

- ACAR, Mustafa, “Türkiye’nin Önünü Polemikler Değil, Özelleştirmeler Açar”, Zaman, 04 Temmuz 2005.
- ACARER, Tayfun, “Telekomünikasyon Pazarı Temel Göstergeleri”, Telekom Dünyası, Sayı: 58, Nisan 2007.
- Activeline, “Özelleştirmede Beklenen İvme Yine Yakalanamadı” , Active Akademi, <http://www.activegroup.biz/activeline/activeline.html>, (09 Ekim 2006).
- AĞAR, Serkan, Türk Telekom Özelleştirmesi, www.agar.av.tr/ttozellesmesi/html, (04 Ağustos 2006).
- AKTAN, Coşkun C., “Posta ve Telekomünikasyon Hizmetlerinde Yeniden Yapılanma ve Özelleştirme Uygulamaları (ABD ve İngiltere Örnekleri)”, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Sayı: 92-93, Kasım- Aralık 1993.
- AKYÜZ, Yılmaz, “Ekonomide Liberalleşme ve Sanayileşme Latin Amerika Deneyimi”, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Sayı:96, Aralık 1994.
- Akşam, “Japonya’da Dev Özelleştirme”,15 Ekim 2005.
- ALTAŞ, Hüseyin, “AP Telekomünikasyon Direktifleri Doğrultusunda Telekomünikasyon Sektörü”, Telekom Dünyası, Sayı: 56, Şubat 2007.
- ALTAŞ, Hüseyin, “Telekomünikasyon Hizmetlerinde İmtiyaz Sözleşmesi”, Telekom Dünyası, Sayı: 57, Mart 2007.
- ANDAÇ, Şükrü, “Geniş Bant İnternette Sabit-Mobil Tartışması”, Milliyet, 24 Eylül 2007.
- AYDIN, Özlem, “Telefonun Yarattığı Müthiş Ciro”, Capital, Sayı: 2008/1, Ocak 2008.
- BİLGİN, Mehmet Hüseyin, Türkiye’ye Yönelik Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdama Etkisi, Öneri, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayını, Sayı: 22, Haziran 2004.
- BÜKE, Murat, “Her Şey Hayal Gücünüzle Sınırlı”, tele.com.tr, Sayı: 40, Ocak 2008.
- CANPOLAT, Hasan, “Anayasa Mahkemesi Kararlarında Kamu Hizmetlerinin Özelleştirilmesi Kavramı”, Hazine Dergisi, Sayı: 11, Temmuz 1998.
- Capital, “Türkiye’nin En Büyük 500 Özel Şirketi-2007”, Sayı: 2008/8, Ağustos 2008.
- CİRİK, Elçin, “Ürün Yağmuru, Satılmalar ve İnovasyon”, Capital, Sayı: 2008/1, Ocak 2008.

- DURAN, Mahmut, “İngiltere’den Kit’ler ve Özelleştirme Uygulamaları”, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Sayı:3, Mart 1985.
- EGE, Yavuz, “Dünyadaki Uygulamalar Işığında Rekabet Politikası ve Özelleştirme”, Hazine Dergisi, Sayı: 13, Ocak 2000.
- Ekovitrin, “Yılın Starları Anketi”, Sayı: 101, Mayıs 2008.
- ERTUNA, Özer, “Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme”, TİSK-İşveren Dergisi, Sayı: 2, Kasım 2007.
- Forum, “Ukrayna Cumhuriyeti 10 Yaşında”, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Sayı: 8, Ağustos 2001.
- Fortune, “Türkiye’nin En Büyük 500 Şirketi”, Sayı: 10, Temmuz 2008.
- GÖKÇEN, Gürbüz, Ekonomik Katma Değer (EVA), Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı: 24, Ekim 2004.
- GÖKTAŞ, Abdülkadir, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Özelleştirme Çıkmazı-I”, Yaklaşım, Sayı: 109, Ocak 2002.
- GÜNEY, Enver, “Özelleştirmede Nerede Yanlış Yapılıyor.”, Yaklaşım, Sayı: 167, Kasım 2006.
- GÜRKAN, Mete, “Türk Telekom Bayileri Telekom Üssüne Dönüşüyor”, BT Haber, Sayı: 660, 18-24 Şubat 2008.
- Hürriyet, “Telekom İhalesi Gelecek Özelleştirmelere İyi Haber”, 03 Temmuz 2005.
- Hürriyet, “Türk Telekom’a 11 Milyar Dolar Yatıracak, Para 9 yılda Dönecek”, 16 Kasım 2005.
- Hürriyet, “Türkiye Genç İşsizlikte Dünya 10’uncusu Oldu”, 24 Mart 2008.
- Hürriyet, “Avea 400 Milyon Dolar Yatıracak, Pazar Payı 1 Puan Daha Artacak”, 18 Ağustos 2008.
- HO Tercüman, “ Dünyanın En Pahalı İkinci Telekom Satışı”, 02 Temmuz 2005.
- KÖSEOĞLU, Mustafa, “Kamu ve Özel Sektörde Faaliyet Gösteren İşletmelerde Yöneticilerin İş Özellikleri, Liderlik Tarzı ve Örgüte Bağlılık Açısından Karşılaştırılması”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayını, Sayı: 22, Haziran 2004.
- Milliyet, “Türk Telekom'dan Borçlu Abonelere “Tatlıya Bağlayalım” Kampanyası”, 30 Aralık 2006.
- ÖNDER, İzzettin, Ekonomik Kriz, Yeni Türkiye, Yıl:7, Sayı:41, Eylül-Ekim 2001.

- ÖZDEMİR, Remzi, “Ev Telefonunun Zararı”, Yeniçağ , 21 Nisan 2008.
- ÖZDEMİR, Kerem, “Vizontele’den Videofon’a”, Fortune, Sayı: 10, Temmuz 2008.
- ÖZMEN, Selahattin, “Özelleştirme Alanında Dünya’dan Görüntüler”, Maliye Yazıları Dergisi, Sayı:25, Temmuz-Aralık 1990.
- Para, “Bu Fiyattan Türk Telekom Hissesi Alınır mı?”, Sayı: 19, Mayıs 2008.
- Platin, “Şikayet Edenler Yatırım Yapsın”, Yıl: 10, Mayıs 2007.
- Radikal, “İşlem tamam: Türk Telekom Artık Oger’in”, 15 Kasım 2005.
- Radikal, “Altı Yıl Yatırım Yapacağız”, 16 Kasım 2005.
- Radikal, “Telekom Satışına Ödül”, 21 Haziran 2006.
- Referans, “Telekom Sektörünü Düzenlemede Türkiye’ye Kırık Not”, 02 Şubat 2009.
- SARIKAMIŞ, Cevat, “Türkiye’de Özelleştirme Çalışmaları”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı: 28, Ekim 2005.
- SARISU, Ayhan, Dünyada 1996 Yılı Özelleştirmelerine Genel Bir Bakış, Yaklaşım, Sayı: 63, Mart 1998.
- SARISU, Ayhan, “Anayasa, Rekabet Hukuku ve Özelleştirme”, Yaklaşım, Sayı 139, Temmuz 2004.
- SAYER, Günay, “Kamu İşletmelerinin Özelleştirilmesi - Britanya Örneği”, Ankara Üniversitesi Dergisi, Sayı: 88, Haziran 1986.
- SÜZER, D. Hande, “Canlanan Telekom Neler Getirecek”, www.capital.com.tr, (13 Ağustos 2008).
- ŞENOL, Selma, “Morallerle Birlikte Anlaşmalar da Bozuldu”, Milliyet, 02 Kasım 2008.
- TANDIRCIOĞLU, Haluk, “Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:3, Temmuz-Eylül 2002.
- tele.com.tr, “Avrupa’dan Dengesiz Telekom Raporu”, Sayı: 29, Ocak 2007.
- tele.com.tr, “Televizyonunuzda Telefon Zilleri Çalıyor”, Sayı: 29, Ocak 2007.
- tele.com.tr, “Telekomünikasyon Arenasında Rekabet Tartışıldı”, Sayı: 31, Mart 2007.
- tele.com.tr, “Hedef GSMH’nin % 5’i Büyüklüğe Ulaşmak”, Sayı: 33, Mayıs 2007.
- tele.com.tr, “Bilişim ve Telekomünikasyon Öncelikleri”, Sayı: 36, Eylül 2007.
- tele.com.tr, “Bilgi Güvenliği Sempozyumu Ankara’da Gerçekleşti”, Sayı: 40, Ocak 2008.

telecom.tr, “Türk Telekom’un Nakit Fazlası Hazine’ye aktarıldı”, <http://www.tele.com.tr>, (26 Temmuz 2008).

Telekom Dünyası, “Bakış Açısı”, Sayı: 49, Temmuz 2006.

Telekom Dünyası, “Telekom Sektöründe Adil Rekabet Dönemi Başladı”, Sayı: 49, Temmuz 2006.

Telekom Dünyası, “T.T. Yeni Organizasyon Yapısını Açıkladı”, Sayı: 49, Temmuz 2006.

Telekom Dünyası , “Regülasyonlar, AB, Vergiler, Teşvik”, Sayı: 57, Mart 2007.

Telekom Dünyası, “T.T. Türkiye’nin Teknolojik Dönüşümünü Başlattı”, Sayı: 61, Temmuz 2007.

Telekom Dünyası, “Düzenlemede Yakınsama”, Sayı: 68, Şubat-Mart 2008.

Telepati, “Türk Telekom Her İlçeye İnternet Evi Projesine Devam ediyor”, Sayı: 152, Mayıs 2008.

TOROS, Cüneyt, “Ev Telefonu Sokağa Çıkacak”, Milliyet, 17 Haziran 2008.

turk.internet.com, “Coşkunoglu’ndan T.T. Tarife Değişikliğine Sorular”, <http://turk.internet.com/haber/yazigoster.php3?yaziid=17269>, (17 Ocak 2007).

Turkishtime, “Telekom’un Kapsama Alanı”, Sayı: 71, Mart 2008-3.

UĞURLU, Rıdvan, “Özelleştirme ve Serbestleştirme”, tele.com.tr, Sayı: 43, Nisan 2008.

UYANIK, Sırrı, “İngiltere’de Özelleştirme: Metotlar, Hedefler ve Sonuçları”, Türk İdare Dergisi, Sayı: 399, Haziran 1993.

Vatan, “Özelleştirmede Hat Açık”, 28 Ekim 2005.

Vatan, “T.T. de Grevdeki Her Gün 200 Bin Kişinin İletişimi Kopacak”, 06 Ekim 2007.

YENER, Elif Batu, “Telekom’da İmdada Arzı Yapanlar Yetiştirdi”, Referans, 16 Mayıs 2008.

TEZLER

- ARDIYOK, Şahin, “Doğal Tekeller ve Düzenleyici Kurumlar Türkiye İçin Düzenleyici Kurum Modeli”, Rekabet Kurumu Yayını, Yayın No: 77, Ankara, 2002.
- ARDIYOK, Şahin, “Yerel Telekomünikasyon Hizmetlerinde Rekabet”, Rekabet Kurulu Uzmanlık Tezleri Serisi, Yayın No: 140, Ankara, 2004.
- AYDIN, Emin Sadık, “Üçüncü Nesil Mobil Telekom Hizmetleri: Dünya Uygulamaları ve Türkiye İçin Politika Önerisi”, DPT Yayınları, Yayın No: 2740, Ankara, 2007.
- BANDARANAYAKE, Ihala Walawwe Namal, “Impact Of The Regulator’s Independence on The Telecommunicatons Industry”, Asian Institute of Technology School of Management Thailand, July 2005, www.ictregulationtoolkit, (01 Temmuz 2006) .
- ÇAKAL, Recep, Doğal Tekellerde Özelleştirme ve Regülasyon, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara, 1996, www.dpt.gov.tr/dptweb/ekutup96/cakalr/cakalr-oku.html, (17 Temmuz 2006).
- EROL, Mesut, “Doğal Tekellerin Düzenlenmesi ve Telekomünikasyon Sektöründe Düzenleyici Kurum”, DPT Uzmanlık Tezi, Yayın No: 2680, Ankara, 2003.
- İÇÖZ, Özge, “Telekomünikasyon Sektöründe Regülasyon ve Rekabet”, Uzmanlık Tezleri Serisi, Rekabet Kurulu Yayını, Yayın No: 98, Ankara, 2003.
- KILCI, Metin, “KİT’lerin Özelleştirilmesi ve Türkiye Uygulaması”, DPT Uzmanlık Tezi, DPT Yayınları, Yayın No: 2340, Ankara, 1994.
- SÜEL, Hasan, “Telekom Sektöründe Serbestleşme ve Özelleştirme Çerçevesinde Devletin Rolünün Yeniden Belirlenmesi”, TESEV Yayınları, Yayın No: 19, Ankara, 2000.
- SÜRÜCÜ, Tuncay, “Asgari Evrensel Hizmetlerde Kapsam ve Kaynak: En İyi Uygulamalar ve Öneriler”, Telekom Kurumu Uzmanlık Tezleri, http://www.tk.gov.tr/Yayin/Uzmanlik_Tezleri/Uzmanlik_Tezleri.htm, (29 Eylül 2007).
- YAZICI, Kuddusi, “Özelleştirmede Değerleme Yöntemleri ve Değerleme Kriterleri”, <http://ekutup.dpt.gov.tr/kit/yazicik/ozelles.html>, (02 Ocak 2007).
- YILMAZ, Hilal, “Yenilik (İnovasyon), Yeni Ekonomi ve Rekabet”, Uzmanlık Tezleri Serisi, Rekabet Kurumu Yayını, Yayın No:130, Ankara, 2003.

DIĞER KAYNAKLAR

2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürülebilir Büyüme, TÜSİAD, Yayın No: TÜSİAD-T/2005-12-414, Aralık 2005.

Adalet ve Kalkınma Partisi, 2007 Seçimleri Seçim Beyannamesi, <http://www.akparti.org.tr/beyanname.doc>, (29 Eylül 2007).

AKILLIOĞLU, Tekin, “Rekabet Politikası ve Özelleştirme”, Rekabet Politikası ve Özelleştirme Sempozyumu, Ankara, 5 Kasım 1999, www.rekabet.gov.tr, (16 Ağustos 2006).

AKTAN, Coşkun Can, Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları, TÜSİAD Yayınları, İstanbul, 1992.

AKTAN, Coşkun Can, ŞEN, Hüseyin, Ekonomik Kriz : Nedenler ve Çözüm Önerileri, www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/toplam-kalite/aktan-sen-ekonomik-kriz.pdf, (22.10.2008).

ATİYAS, İzak, Ne İçin ve Nasıl Regülasyon, http://www.tesev.org.tr/dosyalar/dl_kamu_devlet.php, (02 Ocak 2007).

Avrupa Birliği Ülkelerinde Özelleştirme Gelirleri, 1997-2007, www.privatizationbarometer.net/database.php, (05 Mart 2008).

Batelco’s Cost of Capital , A Consultation Document Issued by the Telecommunications Regulatory Authority , 2003, www.tra.org.bh/en/pdf/, (27 Ağustos 2008).

BAŞKAYA, Fikret, “ TMMOB Kit Komisyonunca Özelleştirme Semineri Yapıldı” www.jmo.org.tr/resimler/ekler/bb7a62681a8a0f9_ek.pdf?dergi=HABER%20ÜLTENİ (03.11.2008).

BBC Turkish.com, Ukrayna’da Özelleştirme Denetimi, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2005/02/050217_ukraineprivatisation.shtml, (29 Nisan 2008).

Beykent Üniversitesi, Finansal Yönetim Ders Notları, “Sermaye Maliyeti”, www.beykent.edu.tr, (27 Eylül 2008).

BUTLER, Stuart M., Kamu Hizmetlerinin Özelleştirilmesi, www.canaktan.org/arastirmalar/ozellestirme/butler, (24 Aralık 2006).

CAPRIO, Gerard, Banking on Crises: Expensive Lessons from Recent Financial Crises, World Bank Working Papers, Number:1979, www.worldbank.org/html/dec/Publications/Workpapers/WPS1900series/wps1979/wps1979-abstract.html, (05.11.2008).

CHAMBERS, Nurgül, “Bir Krizin Anatomisi”, http://www.bilgeyatirimci.com/nurgul_chambers, (09.11.2008).

- Cumhuriyet Halk Partisi, “Bir Neo-Liberal Klasik: Özelleştir/Yabancılaştır”, <http://www.chp.org.tr/index.php>, (17 Mayıs 2007).
- ÇAKMAK, Necmettin, “Türk Telekom’un Perde Arkası Amiral Gemisi Batan Donanma Savaşı Kaybeder”, <http://www.milligazete.com.tr/index.php>, (05.10.2007).
- DOANY, Paul, “Yönetim Kurulu Başkanının Mesajı”, Türk Telekom A.Ş. 2006 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2007.
- Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, Plan Dönemi Hedef ve Tahminleri, Ankara, 2006, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf>, (11 Mayıs 2007).
- Dow Jones U.S. Telecommunications Sector Index Fund, S&P Global Telecommunications Sector Index Fund, <http://us.ishares.com>, (17 Temmuz 2008).
- DURSUN, Murat, MOBİSAD Başkanı, “Türk Telekom Özelleştirmesi” Konulu Görüşme, İstanbul, 28 Ağustos 2007.
- Elektrik Mühendisleri Odası, Türk Telekom’un Özelleştirilmesi, <http://www.emo.org.tr/genel>, (04 Ağustos 2006).
- ENTel Tarihçe, http://en.wikipedia.org/wiki/Telecom_Argentina#History, (14 Haziran 2008).
- France Telecom Group, <http://www.fundinguniverse.com/company-histories/France-Telecom-Group-Company-History.html>, (14 Haziran 2008).
- Garanti Yatırım Menkul Kıymetler A.Ş., Türk Telekom Halka Arzı Sunumu, İstanbul, 2008.
- Garanti yatırım Türk Telekom A.Ş. Halka Arzı İçin Hazırlanan Fiyat Tespit Raporu, İstanbul, 2008.
- Gelirler Genel Müdürlüğü, “Kurumlar vergisi Türkiye Geneli İlk 100 Sıralaması”, <http://www.gib.gov.tr>, (22 Mayıs 2008).
- GEMİCİOĞLU, Orhan, AKIN, Ümit, Telekomünikasyon Hukuku Mevzuatı, Yetkin Basımevi, İstanbul, 2002.
- Germany, Budde Reports, <http://www.budde.com.au/buddereports/2151/Germany>, (10 Mayıs 2008).
- GLİCK, Reuven, HUTCHISON, Michael, Banking and Currency Crisis:How Common Are Twins, Pasific Basin, Working Paper Series, No.PB99-07, www.wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2002/12/21/.../multi0page.txt, (08 Kasım 2008).

Global Economic Prospects 2006, Economic Implications of Remittances and Migration, The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, www.econ.worldbank.org/.../EXTDECPROSPECTS/.../EXTGEP2006/0,,menuPK:1026834~pagePK:6416, (08 Eylül 2008).

Google Finance, <http://finance.google.com>, (25 Haziran 2008).

GÖKTAŞ, Abdülkadir, Arjantin ve Fransa'da Özelleştirme, <http://portal1.sgb.gov.tr/calismalar/yayinlar/md/md138/INTARJANTIN%20VE%20FRANSA'DA%20ZELLESTIRME.pdf>, (03 Kasım 2008).

GÜLHAN, Abdullah Raşit, "Telekomünikasyon Dünyası ve Türkiye İncelemeleri", <http://www.telkoder.org.tr/2-report/TK-ARG.ppt#256>, (03 Ekim 2006).

GÜVEN, Pelin, "Özelleştirmelerde Gündeme Gelen Altın Hisse Uygulamasının Avrupa Birliği Hukukundaki Sermayenin Serbest Dolaşımı ve Rekabet Hukukundaki Gelişmeler Işığında Değerlendirilmesi", e-akademi, Nisan 2005, www.makalem.com, (15 Nisan 2007).

HUSSON, Michel, Unions Respond To Partial Privatisation of France Telecom, <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/1997/09/feature/fr9709162f.htm>, (23 Ağustos 2008).

IDC 2004 Report on Turkish Telecom Market, Turk Telekom, Accenture Analysis, <http://www.idc.com/>, (25 Ağustos 2008).

IMF World Economic Outlook, Mayıs 1998, www.imf.org/external/pubs/ft/weo/weo1298/index.htm, (22 Ekim 2008).

International Telecommunication Union, World Telecommunication Development Report 2002, [Www.İtu.İnt/İtu-D/İct/Publications/Wtdr_02](http://www.itu.int/itu-d/ict/publications/wtdr_02), (01 Temmuz 2006).

Interpromedya, İlk 500 Bilişim Şirketi Araştırması 2000, İstanbul, 2001.

Interpromedya, İlk 500 Bilişim Şirketi Araştırması 2001, İstanbul, 2002.

Interpromedya, İlk 500 Bilişim Şirketi Araştırması 2002, İstanbul, 2003.

Interpromedya, İlk 500 Bilişim Şirketi Araştırması 2003, İstanbul, 2004.

Interpromedya, İlk 500 Bilişim Şirketi Araştırması 2004, İstanbul, 2005.

Interpromedya, İlk 500 Bilişim Şirketi Araştırması 2005, İstanbul, 2006.

Interpromedya, İlk 500 Bilişim Şirketi Araştırması 2006, İstanbul, 2007.

INTVEN, Hank, OLİVER, Jeremy, SEPULVEDA Edgardo, Telecommunications Regulation Handbook, www.infodev.org/en/Publication.22.html, (29 Aralık 2006).

- İNAĞ, Nihal, “Fransa’da Özelleştirme”, TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü, Tartışma Tebliği No: 9627, Ankara, 1996, <http://www.tcmb.gov.tr/research/discus/9627tur.pdf>, (11 Eylül 2007).
- İstanbul Sanayi Odası, AB Ülkeleri Temel Ekonomik Göstergeleri, http://www.iso.org.tr/tr/Web/StatikSayfalar/Kutuphane_yayinlar, (10 Mart 2008).
- İstanbul Sanayi Odası, Türkiye’nin 500 Sanayi Kuruluşu, <http://www.iso.org.tr/tr/web/StatikSayfalar/500buyuk>, (10 Mart 2008).
- KAMİNSKY, Graciela L., REINHART, Carmen M., “The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payments Problems”, Haziran 1999, www.gwu.edu/~clai/working_papers/Kaminsky_Graciela_07-00.pdf, (10 Ekim 2008).
- KARAKELLE İsmail Hakkı, Elektrik ve Telekomünikasyon Sektörleri Bağlamında Özelleştirme ve Rekabet, <http://www.tesev.org.tr/projeler>, (02 Ocak 2007).
- KAZGAN, Gülten, Türkiye’de Ekonomik Krizler: (1929-2001) Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İrdeleme, DEGEV-Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2003, http://kazgan.bilgi.edu.tr/docs/1990_sonrasi_yillarda_Turkiye.doc, (28. Ekim 2008).
- KUTAN, M. Recai, “Saadet Partisi Tarafından Türk Telekom’un Özelleştirilmesi Üzerine Yapılan Basın Açıklaması”, Ankara, 2005, www.sp.org.tr/download/01.07.2005.doc, (21 Temmuz 2005).
- MANGIR, Fatih, “Finansal Deregülasyonun (1989 – 2001) Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001Krizleri”, Selçuk Üniversitesi İİBF, www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak, (09 Mayıs 2008).
- MİSHKİN, Frederic, “Financial Policies and Prevention of Financial Crises In Emerging Market Countries”, NBER Working Paper, Conference:Economic and Financial Crises in Emerging Market, 19-21 Ekim 2000.
- MULLEN, Maggie, “Valuation”, Acquisitions Monthly, March 1995, <http://www.aqm-e.com>, (13 Nisan 2008).
- NAS, Nesrin, T.B.M.M. Genel Kurul Tutanağı, 21. Dönem, www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_b_sd.birlesim_baslangic, 25.01.2000, (28 Haziran 2006).
- NEBİL, Fusun S., “TT Özelleştirmesinde Neler Düşünüyor – 3”, www.Turk_internet_com, (23 Eylül 2007).
- NtvMsnbc, “Danıştay Telekom’daki Şerhi Kaldırdı”, www.ntvmsnbc.com/news/397104.asp, (14 Ekim 2007).
- NtvMsnbc, “Lehman Brothers İflas Bayrağını Çekiyor”, <http://www.ntvmsnbc.com/news/459328.asp>, (09 Kasım 2008).

- OECD , OECD Communications Outlook 2005, www.oecd.org/document, (22 Mayıs 2006).
- OECD , OECD Communications Outlook 2007, www.oecd.org/document, (18 Temmuz 2007).
- ORUÇ, Ejder, Türk Telekomünikasyon Sektöründe Tam Serbestleşme, Telekom Kurumu, Ankara, 2001.
- ORUÇ, Ejder, BOLAT, Ayşegül, SAYGI, Nur, Türk Telekomünikasyon Tekeli, Telekom Kurumu, Ankara, 2001.
- ORUÇ, Ejder, GÜNGÖR, Müberra, EVREN, Gökhan, CANTEKİNLER, M. Kasım, GÜÇLÜ, Talat, Özelleşme, Serbestleşme ve Düzenleme Etkileşimi, Ankara, 2003.
- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları Bülteni, <http://www.oib.gov.tr/yayinlar/yayinlar.htm>, (11 Haziran 2006).
- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Türkiye’de Özelleştirme, http://www.oib.gov.tr/program/turkiyede_ozellestirme.htm, (13 Ekim 2006).
- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı TT İhalesi Ön yeterlilik Alanlara İlişkin Duyurusu, www.oib.gov.tr, (19 Şubat 2007).
- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Yatırımcılara Davet, www.oib.gov.tr, (12 Haziran 2007).
- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Türk Telekom A.Ş., http://www.oib.gov.tr/telekom/turk_telekom.htm, (22 Eylül 2007).
- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Türk Telekom Halka Arz Tanıtım Kitapçığı, Ankara, 2008.
- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Özelleştirme Gelirlerinin Ülkelere Göre Dağılımı, http://www.oib.gov.tr/baskanlik/ulkeler_dagilim.htm, (13 Ocak 2008).
- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Portekiz’de Özelleştirme Uygulamaları ve Türkiye Açısından Değerlendirme, http://www.oib.gov.tr/duyuru/ozellestirme_avus_por_bul/Portekizrapor, (03 Mart 2008).
- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Tüpraş, http://www.oib.gov.tr/portfoy/tupras/tupras_index.htm, (19 Mart 2008).
- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, AB Ülkelerinin Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Çalışmalar, http://www.oib.gov.tr/duyuru/Leonardo_vinci_program%C4%B1.htm, (05 Nisan 2008).
- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Özelleştirme Sosyal Destek Projesi -2, <http://www.osdp.org.tr>, (06 Nisan 2008).

- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Telekom Halka Arzı Basın Toplantısı, 12 Mayıs 2008, www.oib.gov.tr, (14 Mayıs 2008).
- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Türk Telekom A.Ş. Özelleştirme Çalışmaları, http://www.oib.gov.tr/telekom/telekom_ozellestirme.htm, (04 Ağustos 2008).
- ÖZTÜRK, Nursel, Özelleştirme Ders Notları, T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, www.ceterisparibus.net/turkiye/guncel.htm, (02 Ocak 2007).
- Petrol-İş Sendikası, “Özelleştirme ve Türkiye”, Petrol-İş Araştırma, Ankara, 2005, http://www.petrol-is.org.tr/Web_Arastirma/Ozellestirme, (11 Mart 2008).
- PTT, Kurumsal, Tarihçe, www.ptt.gov.tr/tr/kurumsal/tarihce.php, (14 Eylül 2008).
- REED, Sandra, Privatization of Latin American Telecommunications Firms, <http://www.lectlaw.com/filesh/il-2.htm>, (18 Haziran 2008).
- SARISU, Ayhan, Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme, Genel Bir Değerlendirme, Kasım 2003, www.geocities.com/ceteris_paribus_tr/a_sarisu.doc, (20 Kasım 2006).
- Sermaye Piyasası Kurumu, Anonim Ortaklıkların Kayda Alınmasına İlişkin Belge, Ankara, 2008.
- SERTOĞLU, Uğur, Türk Telekom ve İletişim, <http://www.halklailiskiler.com.tr/halkveiliskiler.asp?id=2191>, (18 Şubat 2007).
- TAN, Felix B., “Global Information Technologies: Concepts, Methodologies, Tools and Applications”, <http://www.igi-global.com/reference/details.asp?id=6934>, (23 Eylül 2008).
- TELMEX, <http://en.wikipedia.org/wiki/Telmex#History>, (14 Haziran 2008).
- Telkoder, Haber-Sen Sendikası İptal Davası, <http://www.telkoder.org.tr/2-press/Danistay13.doc>, (13 Şubat 2007).
- Türk Telekomünikasyon Anonim Şirketi’nin %55 Oranındaki Hisselinin Blok Satışına İlişkin İhale Şartnamesi, 25 Kasım 2004.
- Türk Telekom, Türk Telekom Özelleştirme Yatırımcı Bilgi Sunumu, Ankara, 2005, <http://www.turktelekom.com.tr>, (03 Ağustos 2006).
- Türk Telekom, Türk Telekomünikasyon A.Ş. Hakkında, <http://www.turktelekom.com.tr/tt/portal/TTHakkinda/KurumsalTanitim/Hakkinda>, (08 Mayıs 2007).
- Türk Telekom, Hukuki Yapı, www.turktelekom.com.tr/webtech/default.asp?sayfa_id=494, (20 Eylül 2007).

- Türk Telekom, Tarihçe, www.turktelekom.com.tr/webtech/default.asp?sayfa_id=494, (18 Eylül 2007).
- Türk Telekom, Oger Telekom TT Özelleştirme Bedelinin Tamamını Ödüyor, <http://www.turktelekom.com.tr/webtech/default.asp>, (12 Ekim 2007).
- Türk Telekom, Türk Telekom Halka Arz Kesin Talep Sirküleri, Uyuşmazlıklara İlişkin Bilgiler, [www.turktelekom.com.tr/telekom/tr/pdf/Sirkuler_\(SPK_Onayli\).pdf](http://www.turktelekom.com.tr/telekom/tr/pdf/Sirkuler_(SPK_Onayli).pdf), Ankara, 2008, (05 Mayıs 2008).
- Türk Telekom, Türk Telekomünikasyon A.Ş. Ana Sözleşme, http://www.turktelekom.com.tr/telekom/tr/doc/TT_Esas_Sozlesme.doc, (11 Haziran 2008).
- UNAKITAN, Kemal, 2008 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Tasarısı, http://www.maliye.gov.tr/basin_aciklama, (18 Ekim 2007).
- United Nations, Accounting, Valuation and Privatization, New York 1993, <http://www.informaworld.com/smpp>, (22 Şubat 2008).
- ÜNAL, Rıfıkı, Rekabet Kurulu Kararı, Tarih: 21.07.2005, Karar No: 05-48/681-175, www.rekabet.gov.tr, (07 Temmuz 2006).
- Vakıfbank, Türkiye’de ve Dünyada Yaşanan Özelleştirme 2, Vakıfbank Yayınları, Ankara, 1995.
- VARDAR, Başak, Deloitte Türkiye, <http://www.deloitte.com/dtt/home/0%2C1044%2Csid%25253D6399%2C00.html>, (03.11.2008).
- World Bank, Operations Evaluation Department, www.horizon.documentation.ird.fr/exl-doc/, (04 Aralık 2006).
- VURAL, Oktay, “ Özelleştirme ve Rekabet”, Özelleştirme Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi- Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, 1994.
- YAŞAR, Süleyman, “Özelleştirme Artık Yavaşlayacak”, www.taraf.com.tr/makale/1714.htm, (21 Ekim 2008).
- ZAIM, Osman, ÇAKMAK, Erol, Kamu Sektörü, Özelleştirme ve Etkinlik, Özelleştirme Tartışmaları, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1994.
- New York University, Total Betas by Sector, <http://pages.stern.nyu.edu>, (27 Ağustos 2008).

YASALAR / RESMİ KARARLAR

Ankara 6. İdare Mahkemesi, Tarih: 15 Mayıs 2001, Karar No: 2001/17 Esas.

Danıştay 13. Dairesi, Karar Tarihi:22.05.2007, Karar No: 2007/3376, Danıştay Başkanlığı.

Rekabet Kurulu, Karar Tarihi: 21 Temmuz 2005, Karar No: 05-48/681-175, www.rekabet.gov.tr, (07 Temmuz 2006).

Resmi Gazete, Tarih: 21 Şubat 1924, Sayı: 59.

Resmi Gazete, Tarih: 07 Nisan 1983, Sayı: 18011.

Resmi Gazete, Tarih: 17 Mart 1984, Sayı: 18344.

Resmi Gazete, Tarih: 18 Haziran 1984, Sayı: 18435.

Resmi Gazete, Tarih: 03 Haziran 1986, Sayı: 19126.

Resmi Gazete, Tarih: 18 Haziran 1994, Sayı: 21964.

Resmi Gazete, Tarih: 22 Kasım 1994, Sayı: 22124.

Resmi Gazete, Tarih: 13 Aralık 1994, Sayı: 22140.

Resmi Gazete, Tarih: 06 Mayıs 1995, Sayı: 22279.

Resmi Gazete, Tarih: 05 Ağustos 1996, Sayı: 22718 Mükerrer.

Resmi Gazete, Tarihi: 29 Ocak 2000, Sayı: 23948.

Resmi Gazete, Tarih: 23 Mayıs 2001, Sayı: 24410.

Resmi Gazete, Tarih: 12 Aralık 2003, Sayı: 25314.

Resmi Gazete, Tarih: 31 Aralık 2003, Sayı: 25333.

Resmi Gazete, Tarih: 13 Ocak 2004, Sayı: 25345.

Resmi Gazete, Tarih: 02 Temmuz.2004, Sayı: 25510.

Resmi Gazete, Tarih: 26 Ağustos 2004, Sayı: 25565.

Resmi Gazete, Tarih: 15 Ekim 2004, Sayı: 25614.

Resmi Gazete, Tarih: 25 Haziran 2005, Sayı: 25856.

Resmi Gazete, Tarih: 21 Temmuz 2005, Sayı: 25882.

Resmi Gazete, Tarih: 02 Ağustos 2005, Sayı: 25894.

Resmi Gazete, Tarih: 10 Kasım 2008, Sayı: 27050 (Mükerrer).

RAPORLAR

ATEŞ, Toktamış, EROĞLU, Nadir, İktisadi Rapor 1981, TOBB Yayınları, Ankara, 1982.

AYDIN, Ayşe Berfu, Piyasa Yapıcılığı Sistemi, Seçilmiş Ülke Örnekleri ve Türkiye Uygulamaları, TC Merkez Bankası, Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara, Kasım 2005, www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/ayseberfuaydin.pdf, (08 Kasım 2008).

CANOĞULLARI, Metin, Türk Telekomünikasyon Anonim Şirketi 31 Aralık 2006 ve 2005 Tarihleri İtibariyle Konsolide Finansal Tablolar ve Bağımsız Özel Denetim Raporu, Güney Bağımsız Denetim ve Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik A.Ş. İstanbul, 2008.

CANOĞULLARI, Metin, 31 Aralık 2007 ve 2006 Tarihleri İtibariyle Konsolide Finansal Tablolar ve Bağımsız Özel Denetim Raporu, Güney Bağımsız Denetim ve Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik Anonim Şirketi, İstanbul, 2008.

Deloitte, “Telecommunications Predictions, TMT Trends 2008”, Unidet Kingdom, 2008.

Dış Ticaret Müsteşarlığı, Araştırma-Yayın Çalışmaları, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nda Temel Yapısal Reform Konuları, 2001, <http://www.treasury.gov.tr>, (15 Mart 2008).

DUMAN, Nuri, KAAAN, Ebru, Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu Türkiye 2005, DPT, Birleşmiş Milletler Mukim Koordinatörlüğü, Ankara 2005, <http://ekutup.dpt.gov.tr/kalkinma/binyil05.pdf>, (12 Ekim 2008).

DÜZYOL, H. Saltuk, SAYGILI, İ. Murat, ÇANKAYA, Levent, ÇETİN, Tamer, KURT, Ayşe, Altyapı Yetkilendirmesi Ön Değerlendirme Raporu , Telekom Kurumu, Ankara, 2008.

DPT, Haberleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2001, <http://ekutup.dpt.gov.tr/bilisim/oik581.pdf>, (22 Haziran 2007).

DPT, Bilgi ve İletişim Teknolojileri Özel İhtisas Komisyonu Telekomünikasyon Alt Komisyonu Raporu, http://www.bilgitoplumu.gov.tr/yayin/telekom%C3%BCnikasyon_oik_raporu.pdf, Haziran, 2006, (11 Nisan 2007).

European Commission, Green Paper on the Convergence of the Telecommunications, Media and Information Technology Sectors and the Implications for Regulation, Aralık 1997, <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l24165.htm>, (13 Nisan 2008).

Finansal İstikrar Raporu 2005, TC Merkez Bankası, Sayı: 1, Ağustos 2005, www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/finist/finist.php, (15 Ekim 2008).

Finansal Piyasalar Raporu, BDDK, Eylül 2007, <http://www.bddk.org.tr/turkce/Raporlar/Raporlar.aspx>, (01 Mayıs 2008).

HİKMET, Nazım, Türk Telekom A.Ş. 31 Aralık 2004 Tarihinde Sona Eren Döneme Ait Mali Tablolar ve Bağımsız Denetim Raporu, ARKAN ERGİN Uluslararası Denetim ve Yeminli Mali Müşavirlik A.Ş, İstanbul, 2005.

İstanbul Sanayi Odası, Elektronik ve Telekomünikasyon Sektörü Raporu, İSO Yayın No: 2001/17, İstanbul, 2001.

Maliye Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı, Kurumlar Vergisi Beyannameleri.

Mobisad, Telekomünikasyon Sektör Raporu, Mobisad, İstanbul, 2008.

Ocak – Kasım 2007 Dönemi Merkez Yönetim Bütçe Uygulama Sonuçları ve Makroekonomik Gelişmeler, T.C. Maliye Bakanlığı, Ankara, www.bumko.gov.tr/TR/Tempdosyalar/ARALIK_2007.pdf, (11 Kasım 2008).

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Stratejik Plan (2009-3013), www.oib.gov.tr, (01 Kasım 2008).

Rekabet Kurumu, Türk Telekomünikasyon A.Ş.'nin Özelleştirilmesi Hakkında 1998/4 Sayılı Özelleştirme Yoluyla Devralmaların Hukuki Geçerlilik Kazanabilmeleri İçin Rekabet Kurumuna Yapılacak Ön Bildirimlerde Ve İzin Başvurularında Takip Edilecek Usul Ve Esaslar Hakkında Rekabet Kurulu Tebliği Çerçevesinde Hazırlanan Rekabet Kurumu 2. Daire Görüşü, Ankara, 2004, www.rekabet.gov.tr, (22 Ekim 2006).

SAKARYA, Burçhan, Küresel Finansal Yapı ve 2007 Dalgalanmaları, BDDK Çalışma Tebliği, Nisan 2008, www.bddk.gov.tr, (28 Nisan 2008).

Sector Profiles of Turkish Industry General Outlook, The Republic of Turkey Prime Ministry State Planning Organization, General Directorate for Economic Sectors and Coordination Industry Department, Ankara, 2004.

T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurumu, Genel Rapor 2000, Ankara, 2002, www.ydk.gov.tr/Genel_Rapor_2000, (22 Ocak 2008).

T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Türk Telekom 2004 Yılı Raporu, Ankara, 2005.

Telekom Kurumu, 2007 yılı Faaliyet Raporu, <http://www.tk.gov.tr/Yayin/Raporlar/pdf/fr2007tr.pdf>, (09 Haziran 2008).

Telekom Kurumu, Sabit ve Mobil Telefon Kullanıcılarının Profili ve Eğilimlerinin Belirlenmesi Araştırması, <http://www.tk.gov.tr/anket/telkullaniciprofil.htm>, (10 Ekim 2008).

Turkcell, Türk Telekom Özelleştirmesi Stratejik Görünüm Raporu, İstanbul, 2005.

Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Verimlilik ve Büyüme (1972-2003) Uluslararası Karşılaştırma ve AB'ye Yakınsama Süreci (2014), TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi, DPT Yayın No:6, Ankara, 2005.

Türkiye’de İmalat Sanayindeki Firmaların Fiyatlama Davranışı, TC Merkez Bankası, Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü, Çalışma Tebliğ No: 06/02, Temmuz 2006.

Türkiye’de Telekomünikasyon Sektörünün Değerlendirilmesi, Telekom Kurumu, Ankara, 2005.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, “Özelleştirme”, TOBB İhtisas Komisyonu, Ankara, 1993.

Türk Telekom A.Ş. 2005 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2006.

Türk Telekom A.Ş. 2006 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2007.

Vakıflar Bankası, Telekom Sektörü, Sektör Araştırmaları Serisi, No.25, Ankara, 2001.

YAY, Turan, YILMAZ, Ensar, YAY, Gülsün Gürkan, Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 200147, İstanbul 2001.

ANSİKLOPEDİ/ SÖZLÜK

AKYÜZ, Mufit, ERTEL, Nesrin, “Değer”, Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü, Dünya Yayınları, İstanbul, 1990.

ÇAKICI, Cemal, “Özelleştirme”, Ansiklopedik Muhasebe Terimleri Sözlüğü, Beta Yayınları, İstanbul, 2002.

Genel Ekonomi Ansiklopedisi, “Liberalizasyon”, Cilt 2, Milliyet Yayınları, İstanbul 1988.

HANÇERLİOĞLU, Orhan, Ekonomi Sözlüğü, “Bunalım”, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997.

KARLUK, Rıdvan, “Özelleştirme”, Para ve Finans Ansiklopedisi, Cilt: 2, Creative Yayıncılık, İstanbul, 1999.

PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali, “Telekomünikasyon”, Arkadaş Türkçe Sözlük, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 1994.

SEKTUR, Mahmut, ALTUN, Muhsin, “İmtiyaz Sözleşmesi”, Mali Hukuk Ansiklopedisi, Yaklaşım Yayınları, Ankara, 2001.

Sermeye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu, “Halka Arz”, İMKB Yayınları, Anka Basımevi, İstanbul, 2001.

SEYİDOĞLU, Halil, “Değer”, Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük, Güzem Yayınları, Ankara, 1992.

ŞAFAK, Ali, “Özelleştirme”, Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1996.

ŞAFAK, Ali, Hukuk Sözlüğü, “Kriz”, Temel Yayınları, İstanbul, 1996.

ŞENER, Esat, “Aleniyet”, Hukuk Sözlüğü, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2001.

İNTERNET SİTELERİ

www.belgacom.com

www.bt.com

www.cw.com

www.deutschetelekom.com

www.francetelecom.com

www.finance.google.com

www.ishares.com

www.ote.gr

www.stern.nyu.edu/~adamodar/New_Home_Page/datafile

www.swisscom.com

www.telecom.pt

www.telekomaustria.com

www.telecomitalia.it

www.tdc.com

www.tra.org.bh/en/pdf